

ISSN 2411-8753 (Print)
ISSN 2710-3633 (Online)

АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ
ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР
ЖӘНЕ ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ

ХАБАРШЫСЫ
“ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ
АЙМАҚТАНУ” СЕРИЯСЫ

ИЗВЕСТИЯ
КАЗАХСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ И
МИРОВЫХ ЯЗЫКОВ ИМЕНИ АБЫЛАЙ ХАНА

СЕРИЯ «МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И
РЕГИОНОВЕДЕНИЕ»

BULLETIN
OF KAZAKH ABLAI KHAN UNIVERSITY OF
INTERNATIONAL RELATIONS AND
WORLD LANGUAGES

SERIES “INTERNATIONAL RELATIONS AND
REGIONAL STUDIES”



ISSN 2411-8753 (Print)
ISSN 2710-3633 (Online)



4 (62) 2025

АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ
ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ

КАЗАХСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ И
МИРОВЫХ ЯЗЫКОВ ИМЕНИ АБЫЛАЙ ХАНА

KAZAKH ABLAI KHAN UNIVERSITY OF INTERNATIONAL RELATIONS AND
WORLD LANGUAGES

4 (62) 2025

ISSN 2411-8753 (Print)

ISSN 2710-3633 (Online)

Абылай хан атындағы ҚазХҚЖӘТУ

ХАБАРШЫСЫ

«ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР және
АЙМАҚТАНУ» сериясы

ИЗВЕСТИЯ

КазУМОиМЯ имени Абылай хана
серия «МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ и
РЕГИОНОВЕДЕНИЕ»

BULLETIN

of Ablai Khan KazUIRandWL
series “INTERNATIONAL RELATIONS and
REGIONAL STUDIES”

Алматы
«Полилингва» баспасы
2025

© «Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті» Акционерлік қоғамының «Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ Хабаршысы-Известия» ғылыми журналының «Халықаралық қатынастар және аймақтану» сериясы таралымы, Қазақстан Республикасының Инвестициялар мен даму жөніндегі министрліктің Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінде тіркелген. Алғашқы есепке қою кезіндегі нөмірі мен мерзімі № 674, 18.05.1999 ж. Тіркелу куәлігі 10.04.2015 жылғы № 15196-Ж

Бас редактор

Шайморданова З.Д., тарих ғылымдарының докторы, профессор, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Жауапты редактор

Шукыжанова А.Н., PhD, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Редакция алқасы мүшелері

Аллез Г., PhD, Әлеуметтік ғылымдар жоғары мектебі, Париж, Франция

Антонио Алонсо Маркос, PhD, профессор, Католикалық Сан-Пабло Университеті, Мадрид, Испания

Байсұлтанова К.Ч., саясаттану ғылымдарының кандидаты, профессор, Абылай хан ат. ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

Дронзина Т., саясаттану ғылымдары бойынша хабилиттік доктор, Софиялық Әулие Климент Охридский университетінің профессоры, София, Болгария

Зиркер Д., PhD, Вайкато Университеті, Гамильтон, Жаңа Зеландия

МакКленнен С., PhD, Пенсильвания Университеті, Филадельфия, АҚШ

Райчев Я., PhD, София университеті 'St. Климент Охридски, Қазіргі саяси оқиғалардың талдаушысы, София, Болгария

Семедов С.А., философия ғылымдарының докторы, профессор, басқару және өңірлік даму институты, РФ Президенті жанындағы РАНХиГС, (Ресей халық шаруашылығы және мемлекеттік басқару академиясы) Мәскеу қ., Ресей

Кожирова С. Б., саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институты, Алматы, Қазақстан

Сиван Саид, PhD, Араб және Исламтану институты, Эксетер университеті, Ұлыбритания

Хорак С., PhD, Карлов Ун-ті, Прага, Чех Республикасы

Ермеқбаев А. А., PhD, доцент м.а., ҚазҰУ. әл-Фараби, Алматы, Қазақстан

Шығарушы редактор

Райымбекова А.А., аға оқытушы, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ, Алматы, Қазақстан

© Научный журнал «Известия» КазУМОиМЯ имени Абылай хана, серия «Международные отношения и регионоведение» Акционерного общества «КазУМОиМЯ имени Абылай хана» зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан. Номер и дата первичной постановки на учет № 674, 18.05. 1999 г. Регистрационное свидетельство № 15196-Ж от 10.04.2015 г.

Главный редактор

Шайморданова З.Д., доктор исторических наук, профессор, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

Ответственный редактор

Шукыжанова А.Н., PhD, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

Члены редакционной коллегии

Аллез Г., PhD, Высшая школа социальных наук, Париж, Франция

Антонио Алонсо Маркос, PhD, профессор, Католический университет Сан-Пабло, Мадрид, Испания

Байсултанова К.Ч., кандидат политических наук, профессор, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

Дронзина Т., кандидат политических наук, доктор политологии, профессор Софийского университета Святого Климента Охридского, София, Болгария

Зиркер Д., PhD, Университет Вайкато, Гамильтон, Новая Зеландия

Мак Кленнен С., PhD, Пенсильванский Университет, Филадельфия, США

Райчев Я., PhD, Софийский университет «Святого Климента Охридского», София, Болгария

Семедов С.А., доктор философских наук, профессор, Институт управления и регионального развития, РАНХиГС (Российская академия народного хозяйства и государственной службы) при Президенте РФ, Москва, Россия

Кожирова С.Б., доктор политических наук, профессор, главный научный сотрудник, Институт востоковедения им. Р.Б. Сулейменова, Алматы, Казахстан

Сиван Саид, PhD, Институт арабских и исламских исследований, Университет Эксетера, Великобритания

Хорак С., PhD, Карлов Университет, Прага, Чешская Республика

Ермекбаев А.А., PhD, и.о. доцента, КазНУ им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Выпускающий редактор

Райымбекова А.А., старший преподаватель, КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

© Scientific journal «Bulletin» of Ablai khan KazUIR&WL. Series «International Relations and Regional Studies» of JSC “Ablai khan Kazakh University of International Relations and World Languages” is registered in Communication, Informatization and Information Committee of Ministry for Investment and Development, Republic of Kazakhstan. Number and date of first registration №674, from 18.05.1999. Certificate N 15196 – G, 10.04.2015.

Chief Editor

Shaymordanova Z.D., doctor historical sciences, professor, Ablai khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

Executive Editor

Shukyzhanova A., PhD, Ablai khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

Editorial team members

Hallez X., PhD, High school of social sciences, Paris, France

Antonio Alonso Marcos, PhD, Professor, Universidad San Pablo CEU, Madrid, Spain

Baysultanova K.Ch., Candidate of political science, professor, Ablai khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

Dronzina T., habilitated doctor of political sciences, professor, Sofia University St. Kliment Ohridski, Sofia, Bulgaria

Zirker D., PhD, Waikato University, Hamilton, New Zealand

McClennen S., PhD, University of Pennsylvania, Philadelphia, USA

Raychev Y., PhD, Sofia University ‘St. Kliment Ohridski’, Sofia, Bulgaria

Semedov S.A., Doctor of philosophical science, Professor, Institute of Management and Regional Development, RANEPa under the President of the Russian Federation (Russian Academy of National Economy and Public Administration), Moscow, Russia

Kojirova S. B., Doctor of political sciences, Professor, R. B. Suleimenov Institute of Oriental Studies, Almaty, Kazakhstan

Seevan Saeed, PhD, Institute of Arab and Islamic Studies, University of Exeter, UK

Horak S., PhD, Charles University, Prague, Czech Republic

Yermekbaev A.A., PhD, Acting Associate Professor, Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Commissioning Editor

Raiymbekova A.A., senior lecturer, Ablai khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

bulletin-irr.ablaikhan.kz

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENT

I БӨЛІМ. ДҮНИЕЖҮЗІЛІК САЯСАТ ЖӘНЕ

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР

РАЗДЕЛ I. МИРОВАЯ ПОЛИТИКА И

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

PART I. WORLD POLITICS AND INTERNATIONAL RELATIONS

Zhumatay G. The American-Israel alliance and war in Gaza	9-22
Жұматай Ғ.Б. Газадағы соғыс контекстіндегі АҚШ-Израиль одақтастығы	9-22
Жұматай Ғ.Б. Американо-Израильский альянс в контексте войны в Газе	9-22
Konyrshin K.F., Sydyknazarov M.-A.K. Cultural diplomacy of Kazakhstan in strengthening national identity: a comparative analysis.....	23-43
Қоныршин Қ.Ф., Сыдықназаров М.-А.К. Қазақстанның мәдени дипломатиясы ұлттық бірегейлікті нығайтуда: салыстырмалы талдау	23-43
Коныршин К.Ф., Сыдықназаров М.-А.К. Культурная дипломатия Казахстана в укреплении национальной идентичности: сравнительный анализ	23-43
López Aranguren J. L. Cultural heritage as public diplomacy tool: international, national, and local mechanisms in Kazakhstan	44-57
Лопес Арангурен Х. Л. Мәдени мұра жария дипломатияның құралы ретінде: Қазақстандағы халықаралық, ұлттық және жергілікті деңгейдегі механизмдер	44-57
Лопес Арангурен Х. Л. Культурное наследие как инструмент публичной дипломатии: международные, национальные и локальные механизмы в Казахстане	44-57
Medeu A., Gubaidullina M., Anuash Zh. Water security in the Syr Darya basin	58-75
Медеу А., Губайдуллина М., Ануаш Ж. Сырдария өзені алабындағы су қауіпсіздігі	58-75
Медеу А., Губайдуллина М., Ануаш Ж. Водная безопасность в бассейне Сырдарии	58-75
Таирова Н.Р. Эволюция Казахстанско-Китайского стратегического партнерства: от суверенитета к институциональному сопряжению	76-102
Таирова Н.Р. Қазақстан-Қытай стратегиялық әріптестігінің эволюциясы: егемендіктен институционалдық түйісуге дейін	76-102
Tairova N.R. The evolution of the Kazakhstan – China strategic partnership: from sovereignty to institutional alignment	76-102

Кистаубаева А.К., Шұқыжанова А.Н. Қазақ-Орыс шекарасының қалыптасу тарихына қатысты мұрағаттық мұра	103-119
Кистаубаева А.К., Шұқыжанова А.Н. Архивное наследие по истории формирования Казахско-Российской границы.....	103-119
Kistaubayeva A.K., Shukyzyhanova A.N. Archival heritage on the history of the formation of the Kazakh-Russian border	103-119
Атаева Т.Т. Қазақстан мен Өзбекстандағы жоғары білім беруді модернизациялаудың нормативтік-құқықтық негіздері: салыстырмалы талдау	120-132
Атаева Т.Т. Нормативно-правовые основы модернизации высшего образования в Казахстане и Узбекистане: сравнительный анализ	120-132
Atayeva T.T. Regulatory and legal foundations of higher education modernization in Kazakhstan and Uzbekistan: a comparative analysis....	120-132
Агажанова А.К. Роль высшего образования в формировании человеческого капитала для сектора возобновляемой энергетики....	133-150
Агажанова А.К. Жаңартылатын энергетика секторы үшін адами капиталды қалыптастырудағы жоғары білім оқу орындарының рөлі	133-150
Agazhanova A.K. The role of higher education in developing human capital for the renewable energy sector	133-150
Жанысова К.Н. Национальное государство в борьбе с транснациональными угрозами (на примере терроризма)	151-165
Жанысова К.Н. Ұлттық мемлекеттің трансұлттық қауіптермен күресудегі рөлі (терроризм мысалында)	151-165
Zhanyssova K.N. The nation-state in the fight against transnational threats (the case of terrorism)	151-165
Ибраева А.Б. Формирование Центральноазиатского вектора внешней политики США: от стратегического интереса к адаптативным моделям.....	166-185
Ибраева А.Б. АҚШ сыртқы саясатының Орталық Азиялық векторының қалыптасуы: стратегиялық мүделелерден бейімделген үлгілерге жол	166-185
Ibrayeva A.B. Formation of the Central Asian vector of US foreign policy: from strategic interest to adaptive models	166-185

II. БӨЛІМ. АЙМАҚТАНУ
РАЗДЕЛ II. РЕГИОНОВЕДЕНИЕ
PART II. REGIONAL STUDIES

Kurkumbayev Y.M., Yessirkepova A.M., Wierzbicki A. Kazakhstan's transport diplomacy in the context of infrastructure development and regional integration in Central Asia	186-204
Куркумбаев Е.М., Есиркепова А.М., Вежбицки А. Орталық Азиядағы инфрақұрылымды дамыту және өңірлік интеграция контекстіндегі Қазақстанның көлік дипломатиясы	186-204

Куркумбаев Е.М., Есиркепова А.М., Вежбицки А. Транспортная дипломатия Казахстана в контексте развития инфраструктуры и региональной интеграции Центральной Азии....	186-204
Mukatova D. The main directions of Turkey's cooperation with the Central Asian states	205-218
Мукатова Д.Б. Основные направления сотрудничества Турции с государствами Центральной Азии	205-218
Мукатова Д.Б. Түркияның Орталық Азия мемлекеттерімен ынтымақтастығының негізгі бағыттары	205-218
Kakenova Z., Vatyrbaev B. Integrating global tourism trends into the sustainable development strategy of the Alakol region	219-238
Какенова З., Батырбаев Б. Алакөл өңірін тұрақты дамыту стратегиясына жаһандық туристік трендтерді кіріктіру	219-238
Какенова З., Батырбаев Б. Интеграция глобальных туристических трендов в стратегию устойчивого развития Алакольского региона	219-238
Ахметова Ш.К. Еуропалық одақтың жаһандық климаттық дипломатиядағы рөлі: ЕО халықаралық климаттық келіссөздерде көшбасшы ретінде	239-250
Ахметова Ш.К. Роль Европейского Союза в глобальной климатической дипломатии: ЕС как лидер в международных климатических переговорах	239-250
Akhmetova Sh.K. The role of the European Union in global climate diplomacy: the EU as a leader in international climate negotiations	239-250
Mahabir R., Ganpat K. D., Scipio B. Climate change and food security in the Caribbean: strategic implications for Guyana and international relations	251-263
Махабир Р., Ганпат К. Д., Скипио Б. Кариб теңізі аймағындағы климаттың өзгеруі және азық-түлік қауіпсіздігі: Гайана және халықаралық қатынастар үшін стратегиялық салдары	251-263
Махабир Р., Ганпат К. Д., Скипио Б. Изменение климата и продовольственная безопасность в Карибском регионе: стратегические последствия для Гайаны и международных отношений	251-263
Оспанова М.А. Имидж Республики Корея в Центральной Азии: стратегия, инструменты, результаты	264-285
Оспанова М.А. Корея Республикасының Орта Азиядағы бейнесі: стратегия, құралдар, нәтижелер	264-285
Ospanova M.A. Image of the Republic of Korea in Central Asia: strategy, tools, results	264-285
Кенжеғалиева Д.М., Джакубаева С.Т., Глияс Н.К. Трансевразийская культурная связность: роль Южной Кореи в стратегии мягкой силы Казахстана	286-304

Кенжеғалиева Д.М., Джакубаева С.Т., Ілияс Н.Қ. Трансеуразиялық мәдени байланыстық: Қазақстанның жұмсақ күш стратегиясындағы Оңтүстік Кореяның рөлі	286-304
Kenzhegalieva D. M., Jakubayeva S. T., Iiyas N. Q. Trans-Eurasian cultural connectivity: the role of South Korea in Kazakhstan's soft power strategy	286-304
Қуанышева И.К., Газаев А.И., Кайпулдаева А.К. Международный опыт ЕС в законодательном обеспечении профилактики преступности несовершеннолетних	305-322
Қуанышева И.К., Газаев А.И., Кайпулдаева А.К. Кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың алдын алуды заңнамалық қолдаудағы ЕО-ның халықаралық тәжірибесі	305-322
Kuanysheva I. K., Gazaev A. I., Kaipuldaeva A. K. International experience of the EU in legislative support for the prevention of juvenile delinquency	305-322
Токмеилова М., Асхат Г. Орталық Азиядағы еңбек миграциясының трансформациясы	323-337
Токмеилова М., Асхат Г. Трансформация трудовой миграции в Центральной Азии	323-337
Tokmeilova M., Askhat G. The transformation of labor migration in Central Asia	323-337
Әкім М.Ғ. Демографиялық дағдарыстан жапа шегуші елдердегі жұмыс күші және Орталық Азияға төнетін қауіп	338-358
Әкім М.Ғ. Рабочая сила в странах, охваченных демографическим кризисом, и угроза для Центральной Азии	338-358
Akim M. Labor force in countries facing a demographic crisis and a threat to Central Asia.....	338-358

І БӨЛІМ.
ДҮНИЕЖҮЗІЛІК САЯСАТ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР
РАЗДЕЛ I.
МИРОВАЯ ПОЛИТИКА И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ
PART I.
WORLD POLITICS AND INTERNATIONAL RELATIONS

UDC 327

IRSTI 11.25.91

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2025.62.4.001>

**THE AMERICAN-ISRAELI ALLIANCE IN THE CONTEXT OF THE
WAR IN GAZA**

*Zhumatay G.¹

*¹ Narxoz University, Almaty, Kazakhstan

Abstract. This paper examines the alliance between the United States and Israel in prosecuting war in the Gaza Strip. The key objective of the paper is to gain a proper understanding of what policies the US have employed throughout its history towards native populations of North America and why it is backing the current Israeli war on Gaza.

The methodology of the study combines analyzing sources and literature, identifying the role of theological and political concepts in motivating imperial policy of the US and the current Israel's onslaught in Gaza. Deploying a comparative analysis of sources and primary data, the review of relevant literature this study explores the roots of war prosecuted by the United States and Israel.

The relevance and significance of the study lie in shedding light on one of the pressing and crucial issues in contemporary international relations, namely the political, military and strategic alliance between the US and Israel in their war in Gaza. Moreover, there is a lack of research into this problem and thereby the current study seeks to fill the gap and provide a comprehensive analysis of the topic under consideration.

The results of our study show that current unequivocal American support for Israel's ongoing war in Gaza and the suffering of the Palestinians is rooted in their shared hatred of Islam. The foundational ideology of these two settler colonial entities is predicated on the colonial discourse of civilization vs barbarism, cultural and racial superiority. Like the United States, Israel is a settler colonial project in the Mideast backed by the collective West. From this perspective, the study concludes that the shared history and values between the US and Israel allow us to understand why the United States is consistent in its support for the ongoing war in Gaza.

Key words: US, Israel, Gaza, Palestine, Middle East, Palestinians, alliance, war

Introduction

This study explores the role of religion and biblical narratives in underpinning, fueling and motivating extermination of indigenous peoples in two settler colonial entities, namely the United States and Israel. People in the West and Israel (referred to as an outpost of Western imperialism in the Mideast) have historically stereotyped Islam, its scripture and adherents as inherently violent, belligerent and warlike, while concealing or disregarding the violent character of their own religious faiths, holy books and societies in general [1]. Studies on religious violence and genocide indicate how Christians and Zionists have systematically referenced the Bible and invoked religious scripture to justify and carry out their genocidal intent and extermination of their so-called enemies. In this case, Islam has been increasingly demonized and vilified by Western and Israeli political establishment, media, intellectuals and academic circles [2]. The bigotry and hatred of Islam and Muslims have deeply permeated Western societies and Israel, where hatred, constant denigration and scapegoating of Islam and Muslims have been thoroughly rationalized and normalized. This collective hostility and hatred of Islam and Muslims in the West are defined by Nathan Lean as the “Islamophobia Industry” [3]. Not only are Western political, religious, intellectuals and mainstream media an essential part of this “Islamophobia Industry” but also are ordinary people who have embraced the Islamophobic racist ideologies and discourses. Therefore, Islamophobic hysteria is a collective phenomenon in the West and Israel. In fact, Islamophobia, Orientalism and racism run deep in Western societies, and hatred of Islam was resurrected by Western policy makers and intellectuals during the 1990s [4, 5].

Building on Edward Said’s Orientalism, Patrick Wolfe’s logic of elimination of settler colonialism and Achille Mbembe’s necropolitics, this paper sheds light on the rationale behind the American support for Israel’s ongoing genocide in Gaza and its colonial expansionist policy in the Mideast. We argue that the United States and other Western settler colonial powers lend their unwavering support for Israel in the light of genocide in Gaza and even since the emergence of this colonial project due to their shared history, values and principles that rooted in colonialism, imperialism, ethnocentric, ethnoreligious and racial supremacism as well as their shared hatred of ‘barbarians’. We also argue that the United States, Israel and other settler colonial entities are united in their contempt and hatred of Islam, Muslims and other racialized ethnic and religious groups defined as ‘neo-barbarians’ [6, 7]. We highlight that the US and other Western countries back Israel’s atrocities in Gaza and the region because they themselves have colonial genocidal history, which makes it easy to condone and support a similar settler colonial genocidal project.

Drawing upon the relevant literature and primary sources we explore religiously motivated genocide in the United States and Israel, the root causes

of American support of Israel's ongoing genocide in Gaza and their shared history of genocide, colonial expansion and settler colonialism. To gain a proper understanding of today's Israel's genocide in the region and its support by the United States and other Western powers, we first examine how genocide of indigenous peoples has been morally and theologically justified throughout American history. Second, we look into how theological justifications resulted in the utter decimation and genocide of some indigenous peoples of North America, specifically we consider genocide of indigenous populations in the pre-1783 America and recurrent genocide of Native Americans after the US gained its independence from Britain in 1783. Interrogating the history of American genocide of indigenous peoples would allow us to understand today's American unequivocal support of Israel's genocidal campaign in Palestine. Finally, we consider moral and theological justifications of Israel's genocidal behavior towards Palestinians, and we establish the shared genocidal history, present and future between the United States and Israel. We identify striking overlaps between American genocidal history and current Israel's genocide, exploring how Israel has systematically been invoking the same narratives, discourses and theological scripture to justify its genocidal intent, behavior and actions in Palestine and beyond.

Description of Materials and Methods

The study is based on the review of relevant literature on the topic, a critical analysis of historical and religious sources, an analysis of media outlets and online press. Moreover, the paper employs a comparative historical analysis of the theological, ideological and historical roots and underpinnings of American and Israeli genocidal history and their current genocidal onslaught in Gaza. This study seeks to establish the relationship between biblical genocidal narratives on the one hand, and on the other, past and current genocidal behavior displayed by the United States and Israel. Through a critical analysis of pertinent sources and literature, we have established the rationales behind genocidal worldview, mindset and behavior exhibited by the US and Israel. We have also identified that throughout US history in pre-1783 period and post-1783 era English settlers and then their successors Americans acted exactly how it was prescribed in the Bible, constructing themselves as the biblical Israelites and native Americans as enemies of Christ. This genocidal tribal mindset led to systematic extermination and genocide of indigenous peoples of North America. Due to their shared history of genocide and the strict adherence to religious scriptures, today the United States and Israel are committing genocide against Palestinians. Genocidal history and mentality, a feeling of superiority and dominating mindset are deeply rooted patterns in the US and Israel. This in turn explains the reason why it is quite acceptable for the US to back and facilitate Israel's ongoing genocide in Gaza.

American scholar Norman Finkelstein draws parallels between the Palestinian resistance to Israeli Zionist settler colonialism and Nat Turner's

uprising against slavery in the antebellum America. In the aftermath of Hamas attack on October 7, 2023, Norman Finkelstein referred to Nat Turner's 1831 revolt, emphasizing overlaps between this slave uprising and Hamas attack, stating that like Black slaves in the United States, Palestinians in Gaza have been oppressed and forced to reside in a concentration camp [8]. Finkelstein's argument is sound and relevant. Yet besides enslavement and oppression of blacks by whites in America, the US mistreatment, displacement and genocide of indigenous populations of North America share a myriad of overlaps with Israel's policy towards the indigenous people of historic Palestine. Patrick Wolfe's logic of elimination highlights the proclivities of colonial settler societies for the elimination and erasure of the colonized or indigenous populations through large-scale violence, ethnic cleansing, physical and cultural genocide [9].

In this respect, both the United States and Israel share a common history of removal, erasure and genocide of indigenous peoples. Building an English settler society and erecting a Zionist Jewish colonial entity have triggered mass atrocities, ethnic cleansing and genocide of indigenous populations of North America and Palestine. To justify their genocidal practices and policies, settler colonial entities have invoked colonial Orientalist deficient narratives and discourses, resorting to systematic dehumanization and denigration of indigenous peoples, their culture and way of life. Constructing deficient social constructs by European colonizers with respect to the colonized is conceptualized by Edward W. Said as 'Orientalism', in which colonial world is constructed in a binary Manichean thinking as the struggle between civilization and savagery, modernity and backwardness, good and evil [10]. From the Orientalist perspective, the colonizers tend to see the colonized as deficient and inferior creatures who need to be civilized or exterminated. To subject the colonized to civilization and modernity, they must first be conquered and brought under the control of the colonizer. Exogenous invading colonizing entities increasingly racialized and 'otherized' the colonized. According to Achille Mbembe, racism as a social construct is a key driving force behind necropolitics, which is conceptualized as the state-sponsored death and a right to kill [11]. Colonialism can be defined as the use of large-scale state-sponsored violence against racialized and otherized groups. In this regard, settler colonial societies are a killing machine where the lives of the colonized are depreciated and cheapened and their further existence are at the hands of the colonizer.

Leading intellectuals of the so-called Judeo-Christian civilization such as Bernard Lewis, Samuel Huntington and many others have deliberately promoted Islamophobia and neo-Orientalism, fueling further belligerency and hostility of the United States and other Western powers towards Islam and Muslims [12, 13, 14, 15]. In the United States and other Western countries white Christian extremists and fanatics have been backing and cheering Israel's ongoing genocide in Gaza. It is a well-documented fact that white Christians ardently support genocide of Palestinians in Gaza by Israel. Evangelicals, who are also known

as Christian Zionists, consider their backing of Israel as a religious obligation that would purportedly facilitate the realization of apocalyptic prophecies and portend the second coming of Christ. In Joseph Massad's view, a prominent American scholar, Israel's ongoing genocide in Gaza is in fact a Western war on the Palestinian people because mass destruction of Gaza and wholesale genocide of its inhabitants are not being waged by the Zionist regime alone. Echoing Joseph Massad, Mark Lewis Taylor highlights that Israel's genocide in Gaza is entirely backed by the United States and thereby he refers to this genocide as US-backed.

Joseph Massad also calls attention to how Israel, the United States and other Western nations share the same values, notably shared history of settler colonialism, racism, imperialism, white supremacy and genocide. Antony Loewenstein argues that white Christian supremacists admire and cheer Israel not because they love Israel, their admiration and affiliation with the Zionist regime are linked to the very fact that Israel is creating a Jewish supremacist state. Israel is admired so much by white ethnonationalists because their dream is to create a racially pure Christian ethnonationalist white state. In response, Jewish supremacists tend to reciprocate by closely allying themselves with white Christian supremacists, emphasizing that Jews and white Christian supremacists have shared values. In this regard, Loewenstein indicate that the elements of these shared values are "a hatred of Muslims, a hatred of Islam as a whole, a hatred of multiculturalism, a belief of ethnonationalism... in case of Europeans it would be a white Christian ethnonationalist state and in Israel it is a Jewish nationalist state. And Israel is building a loose global coalition of those kinds of entities... This is because Israel is looking for ideological support for its occupation of Palestine" [1]. In Loewenstein's view, white Christian supremacists also admire Israel due to its mistreatment and genocide of Palestinians. It is also because for many centuries European Christians have frequently referenced their holy book and invoked the Amalekite language to justify and set in motion extermination and genocide of native Americans and other non-European peoples around the globe. Like white Christian supremacists, Jewish supremacists have often invoked religious scriptures to carry out genocide against Palestinians and other people.

Results and Discussion

The roots of the Palestinian issue and American-Israeli alliance

Tuastad indicates that hegemonic powers, such as Israel, tend to produce enemy imaginaries to legitimize and justify their colonial and imperial oppressive policies and practices over the colonized and oppressed [6, p. 591]. Even though such hegemonic powers do produce violence and terror, they tend to place the blame upon the colonized and oppressed, arguing that their alleged 'violence' and 'terror' are embedded in their culture [6, p. 591]. Basically, hegemonic powers posit that resistance of the oppressed to the colonial projects is in fact the manifestation of terror culture. Moreover, hegemonic powers tend to view the colonized and oppressed through the lens of neo-barbarian and neo-Orientalist

prisms. This is especially reflected in Israel's settler colonial and oppressive regime in the occupied Palestinian territories [6, p. 591].

The genocidal attitude and policy towards indigenous populations are shared by Euro-American and Zionist settler colonies, constituting their shared history. Since Euro-American colonial empires and settler colonies were built upon the destruction, erasure and genocide of the colonized, today it is morally acceptable for the United States and other Western powers to prop up the Zionist Israeli settler entity and its genocidal actions in the region. Despite the Israeli regime has been systematically erasing the Palestinian society, people and their self-determination, completely replacing them with invading Zionist settlers, the United States and other Western powers who purportedly cherish freedom, liberty, human rights and rule of law, explicitly exhibiting genocidal behavior, fully disregarding and violating their own principles and values. This is because the United States has never been the bastion of human rights as they claim to be, and they have consistently used it as a tool in both domestic and international policy. Quite the contrary, as a nation state, the US is an outcome of the erasure and genocide of indigenous peoples of North America and enslavement of black populations throughout its history. In this regard, the United States is a genocidal empire for whom the lives of Muslims and other people of color have no value. American genocidal thinking and behavior are rooted in religion, namely Christianity. Invoking Christianity and its scriptures, America pre-1783 period and after that have committed horrendous crimes against humanity, decimating indigenous peoples of North America. The United States has been created and built at the expense of indigenous peoples, who have been erased and reduced to a tiny minority, successfully being replaced by invading and colonizing English and other Europeans. In historic Palestine, we observe the same patterns. Like the United States, Israel with the help of other genocidal regimes of the West is decimating Palestinian society and people, gradually instilling a settler entity and population in lieu of Palestine [2].

The question is what exactly justifies these genocidal history and mentality that resulted in the erasure of indigenous peoples? Studies on religiously motivated genocides in history highlight that European and Zionists settler colonialists have drawn from their religion and scriptures to justify and implement genocidal campaigns against their enemies. In this regard, religion is the key source of genocidal thinking, mentality and behavior. An analysis of relevant literature shows that in accordance with Puritanism and Judaism, English colonists and Jews are considered to be God's chosen people. Moreover, they have developed a sense of racial, cultural and ethnic superiority by deriving from their religion. Both Christianity and Judaism are considered a superior religion and thereby their adherents are regarded as civilized and advanced. Religion lies at the foundation of both American and Zionists national myths, narratives, discourses and identity. In fact, intellectually and ideologically the United States and Israel was founded by early English settlers in North America and early Zionist leaders who portrayed

themselves as a “God’s chosen people” and the lands under indigenous control as “God’s promised land”, which later perfected and evolved into a myth of America as a “God’s chosen nation” and Americans as a “God’s chosen people”, the idea of American exceptionalism and American providentialism [3]. Founding myths of America hold that early English settlers in North America, especially the Puritans believed in divine intervention, assuming that God intervened in their lives to guide them and assigned a special role for the Puritans. Drawing on the Old Testament, early English settlers in North America forged myths of their chosenness and their identification with ancient Israel and the Hebrews in the Hebrew Bible. Invoking biblical narratives of exceptionalism and chosenness, early English settlers and later the Zionists constructed ethnoreligious myths of their providential origins, who were destined by God to take possession of the “promised land” and carry out the mission to remake the world in their image.

American support of Israel

Since its inception the settler Zionist state with the blessing and backing of the US and other Western nations has subjected indigenous population of historic Palestine to cruel treatment, racist apartheid and military occupation regime, perpetual displacement and extermination. The final goal of the Zionist regime to get rid of the indigenous Palestinians either through ethnic cleansing or genocide, fully denying their distinct Palestinian identity, historicity, their right to self-determination and statehood. In the Bible, the Israelites were commanded by God to treat the Canaanites, the Amalekites and other non-Hebrew nations with the utmost barbarity and cruelty, unleashing terror upon non-Hebrews, utterly decimating their society and slaughtering men, women, children and whoever breathed. Since its creation in 1948, the Zionist entity has embarked upon the path of the systematic de-Palestinization and de-Arabization of historic Palestine and simultaneously Hebraizing the land through mass immigration of Jews from Europe and other parts of the globe to Palestine. Nur Masalha claims that de-Arabization of Palestine and building a Jewish majority nation state have been the dream of the Zionists. Since its advent, the Zionist regime has systematically been realizing this policy through forced removals, ethnic cleansing and extermination of indigenous Palestinians. In 1948, the year of the establishment of the Jewish state, Jewish militias carried out ethnic cleansing campaigns against indigenous Palestinians, violently expelling 750,000 people, which constituted more than 80 percent of the indigenous residents of historic Palestine [4]. The discourse of population transfer, in other words ethnic cleansing and genocide of Palestinians are rooted in the Zionist ideology.

All settler colonial entities tend to share many commonalities, yet Zionist settler colonialism is intended to build a racially self-segregated society, which rejects any idea of coexistence and assimilation of indigenous peoples. The United States as a settler entity has behaved pretty much in a similar fashion. Yet the US has been erected as a racially hierarchical society where the white Christian core dominates, while people of color, including indigenous peoples

have been reduced to a highly marginalized and minoritized racial group [16]. Oren Yiftachel argues that Israel has been erected as an ethnocratic society while maintaining its democratic façade. The ethnocratic character of Israel manifests in the strategy of the Zionist regime to Judaize and Hebraize Palestine that indigenous Palestinians perceive as their ancestral homeland and thereby have been resisting this Judaization dynamic. In the aftermath of the Hamas attack on October 7, 2023, Israeli Prime Minister Benjamin Netanyahu stated that Hamas and Palestinians are forces of barbarism and darkness. Invoking a religious colonial discourse of civilization and barbarism, good and evil, Netanyahu has called on the so-called civilized world to fight these forces of barbarism. Afterwards in his speech, Netanyahu associated the Palestinians with the biblical nation of Amalekites [17].

Identifying the Palestinians and other enemies of the Zionist regime with the Old Testament Amalekites and Canaanites is not limited to the current prime minister of Israel. Zionists and Jewish extremists have consistently associated the Palestinians with the biblical foes of the ancient Israelites. Nur Masalha calls attention to how the Jewish fundamentalists and right-wing ethnoreligious ultranationalists have invoked the biblical narratives of the Israelites' destruction and subjugation of the Amalekites, the Canaanites and other non-Hebrew nations in the Old Testament. A dangerous idea of exterminating the Amalekites of today, notably the Palestinians, has become the dominant discourse in Zionist religious thinking. Thus, by establishing 'death-worlds', the Zionist regime has created a form of necropower through colonial occupation of historic Palestine [18].

On October 28, 2023, in his statement Israeli Prime Minister Benjamin Netanyahu referred to Amalek or the Amalekites, an ancient biblical nation of Canaan (in the ancient Mideast), stating that "You must remember what Amalek did to you" [9, 10]. Invoking the Jewish religious scripture, Netanyahu seems to have likened the Hamas and all Palestinians to the Amalekites, an enemy of the biblical Israelites, implying that the Hamas and residents of Gaza are modern day Amalekites and thereby Israel ought to treat them as the biblical Israelites treated their enemies by wiping them out. Media outlets, human rights defenders and experts around the world reacted to Netanyahu's incendiary vicious rhetoric and genocidal language as a clear manifestation of genocidal intent to decimate Gaza and exterminate Palestinians [19]. In the Hebrew Bible, God commands the Israelites to treat the Amalekites as their mortal enemy and seek their total extermination. Netanyahu referred to the biblical scripture, namely 1 Samuel 15:3, in which God commands Saul, the king of the Israelites, to "go and smite Amalek, and utterly destroy all that they have, and spare them not; but slay both man and woman, infant and suckling, ox and sheep, camel and ass" [20]. Like God in the Old Testament, Benjamin Netanyahu seems to have explicitly called for genocide of Palestinians, considering Israel's invasion of Gaza to be a "holy mission" and annihilation of the residents of Gaza as justifiable.

In Hamza Andreas Tzortzis's view, a British religious scholar, Netanyahu's

reference to Amalek is genocidal, which clearly shows that the Zionists harbor genocidal intention. Orly draws attention to how Netanyahu's Amalek reference is pervasive among Zionists, who continue the tradition of invoking religious scriptures and deploying Amalek language to justify their genocidal actions in Gaza and other Palestinian areas. Juan Cole argues that by referencing the Bible, Netanyahu declared a holy war of annihilation on innocent civilians in Gaza. According to Cole, Netanyahu's reference to Bible's instructions about the Amalekites is not accidental; rather it is his favorite trope, which he often invokes when stressing Israel's alleged hostile environment and existential threat. Besides the Palestinians, Iran has been referred to as Amalek by Netanyahu and other Zionists. A Jewish scholar Arnon Soffer wrote in the *Jerusalem Post* in 2004 that "if we want to remain alive, we have to kill and kill and kill. All day, every day... If we don't kill, we will cease to exist" [20]. Referring to Palestinians as animals, Soffer suggested that the survival of Israel as a Jewish Zionist state depends on constant killing of indigenous people of historic Palestine. Policies and practices of abuse, oppression, dehumanization, displacement and extermination have been rationalized and normalized in both the US and Israel premised upon their invincibility, chosenness, benevolence and exceptionalism.

Conclusion

Drawing upon the relevant literature and historical sources, using the key concepts of Orientalism, the logic of elimination, necropower and historical methods, we have investigated the American-Israel alliance in the light of war in the Gaza Strip, shedding light on the root causes of American support of ongoing Israel's onslaught in Gaza. In the minds of Americans and Israelis, the Palestinians and in general Arabs and Muslims are constructed as a backward, primitive and violent group. This type of social construct is defined by Tuastad as neo-barbarism and neo-Orientalist imaginaries. We have also explored religiously motivated genocides of indigenous peoples in North America and historic Palestine, establishing the shared history and commonalities of two settler colonial entities. We have selected North America and historic Palestine as settler colonial contexts to understand the theological and historical roots of American and Zionist settler colonialism, their shared history of genocide and ethnic cleansing of indigenous peoples of the lands upon which they have erected their ethnocratic and theocratic regimes. Our study has demonstrated that first English settlers in North America extensively drew on the Old Testament, developing close spiritual affiliations with the biblical Israelites. Appropriating the concept of God's chosen people and mimicking the biblical Israelites, the English in North America weaponized religious scripture and Christianity to build a white racialized Christian empire in the continent at the expense of indigenous peoples. Associating themselves with the biblical Israelites and at the same time likening indigenous peoples to the Canaanites, the Amalekites and other non-Hebrew nations, the English constructed North America as the 'promised

land' by God. Under the made-up religious ideology and narratives, English settlers and then Euro-Americans systematically wiped native Americans out to make way for settlers and a settler empire. We have also ascertained that those nationalist ideologies and myths of the United States came into being not after the US became independent in 1783, rather the foundations of American ethnoreligious nationalism and exceptionalism were laid in the pre-1783 era by English settlers. A deep religious and spiritual sense of kinship with the biblical Israelites encourages the United States to gravitate towards Israel and provide an unwavering commitment to the Zionist cause and support for the Jewish state. It seems nothing can override a deep American affection and commitment to the Zionist regime. In this regard, the United States seems to be always willing to sacrifice its global commitment to democracy, human rights and other liberal values. Although both the United States and Israel have long portrayed themselves as the bastion of democracy or the only democracy in the Mideast, their history of mistreatment and genocide against indigenous peoples of North America and Palestine demonstrate that such claims are not in line with the reality.

If the Hebrew Bible and the ancient Israelites inspired English settlers and their descendants in building a settler empire in North America through depopulating of the continent of its native inhabitants, the Zionists have drawn inspiration from American history of native American genocide and the practices and strategies of getting the 'promised land' of its indigenous populations. English settlers in North America and their heirs Americans by mimicking the ancient Israelites in the Old Testament applied biblical genocidal narratives to de-indigenize the continent and establish white Christian dominated settler body. Like English settlers and Euro-Americans, Jews who created the Zionist state of Israel have extended the Canaanites and the Amalekites narrative in the Old Testament to the Palestinians to depopulate historic Palestine of its indigenous inhabitants to make room for Jewish settlers and a Zionist entity. De-Palestinization and the erasure of historic Palestine have been an ongoing process since the advent of the state of Israel. Yet it has not yet reached its final stage. Thus, these two settler colonial juggernauts are in fact twins and kins united by the desire and efforts to erect their settler empires at the expense of indigenous nations, notably the rightful owners of these lands. Moreover, Christian Zionists in the United States such Christians United for Israel are convinced that supporting and helping Israel would facilitate and bring about the second coming of Christ and Armageddon. Besides religious and spiritual kinship, Israel and the US are united by their civilizational, cultural and racial affiliation. Finally, Israel is perceived in the world as the American strategic outpost in the Middle East that serves imperial policy of the US in the region.

REFERENCES

- [1] Cole J. Muhammad. Prophet of Peace Amid the Clash of Empires. - Bold Type Books, 2018. – 336 p.
- [2] Zhumatay G., Yskak A. Making an Enemy: Deconstructing Lewis's and Huntington's Islamophobia and Neo-Orientalism // *Al-Farabi*. – 2024. – 88(4). – P. 104–119. <https://doi.org/10.48010/2024.4/1999-5911.09>
- [3] Lean N. The Islamophobia Industry. How the Right Manufactures Hatred of Muslims. -Pluto Press, 2017. – 248 p.
- [4] Alamdari K. Terrorism cuts across the East and the West: Deconstructing Lewis's Orientalism // *Third World Quarterly*. – 2003. – 24 (1). – P. 177-186. DOI:10.1080/0143659032000044423
- [5] Gada M.Y. An Analysis of Islamophobia and the Anti-Islam Discourse: Common Themes, Parallel Narratives, and legitimate Apprehensions // *American Journal of Islam and Society*. – 2017. – Vol.34(4). – P.56–69. <https://doi.org/10.35632/ajis.v34i4.799>
- [6] Tuastad D. Neo-Orientalism and the new barbarism thesis: Aspects of symbolic violence in the Middle East conflict(s) // *Third World Quarterly*. – 2003. – 24(4). – P. 591–599. <https://doi.org/10.1080/0143659032000105768>
- [7] Wahid M.A. From Orientalism to neo-Orientalism: medial representations of Islam and the Muslim world // *Textual Practice*. – 2023. – Vol.39(2). – P. 162–181. <https://doi.org/10.1080/0950236X.2023.2288112>
- [8] Macannuco L., Underhill J., Fiori G. Dr. Norman Finkelstein talks to UMass: Lecture. October 24, 2023, <https://dailycollegian.com/2023/10/dr-norman-finkelstein-talks-to-umass/>
- [9] Wolfe P. Settler colonialism and the elimination of the native // *Journal of Genocide Research*. – 2006. – Vol.8(4). – P. 387-409. <https://doi.org/10.1080/14623520601056240>
- [10] Said E.W. Orientalism. Western Conceptions of the Orient. – L.: Vintage Books, 1978. – 368 p.
- [11] Mbembe A. Necropolitics. - Durham: Duke University Press, 2019. –213 p.
- [12] Lewis B. The Roots of Muslim Rage // *The Atlantic*. – 1990. – September Issue. – P. 47-60.
- [13] Lewis B. What Went Wrong? Western Impact and Middle Eastern Response. - Oxford University Press, 2002. – 178 p.
- [14] Huntington S.P. A Clash of Civilizations? *Foreign Affairs*. – 1993. – Vol. 72(3). – P. 22-49.
- [15] Huntington S.P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. - Simon & Schuster, 1996. – 410 p.
- [16] Karatas I. Why Do Evangelical Christians Support Israel's Genocide against Palestinians? // *Politics Today*. – 2023. - November 10. <https://politicstoday.org/why-do-evangelical-christians-support-israels-genocide-against-palestinians/>

[17] Lavin T. These Evangelicals Are Cheering the Gaza War as the End of the World // RollingStone. – 2023. - November 17. <https://www.rollingstone.com/politics/political-commentary/gaza-war-evangelical-leaders-cheer-end-world-1234884151/>

[18] White evangelical Christians are some of Israel’s biggest supporters. Why? // NPR. -2024. - May 29. <https://www.npr.org/transcripts/1197956512>

[19] Posner S. The dispiriting truth about why many evangelical Christians support Israel // MS Now. – 2023. - Oct. 22. <https://www.msnbc.com/opinion/msnbc-opinion/truth-many-evangelical-christians-support-israel-rcna121481>

[20] Research Staff. Evangelical Statement in Support of Israel //The ERLC. – 2023. - October 11. <https://erlc.com/policy-content/israel/>

ГАЗАДАҒЫ СОҒЫС КОНТЕКСТІНДЕГІ АҚШ-ИЗРАИЛЬ ОДАҚТАСТЫҒЫ

* Жұматай Ғ.Б.¹

¹ Нархоз университеті, Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Бұл мақалада Газадағы соғыс контекстіндегі АҚШ пен Израильдің одақтастығы мәселелері қарастырылып, талданады. Газадағы соғыс жағдайындағы АҚШ-тың Израильге қолдау көрсетуінің түпкілікті себептерін дұрыс түсініп, қарастыру және бағасын беру бұл мақаланың басты мақсаты болып табылады.

Тақырып бойынша дерек көздері мен зерттеулерді талдау, сонымен қатар Газадағы соғыс жағдайындағы АҚШ-тың Израильді қолдауының саяси, стратегиялық және идеологиялық себептерін айқындау зерттеу жұмысының әдіснамалық негізін құрайды. Түп деректер мен тақырыпқа қатысты өзге де материалдарды салыстырмалы талдау мен зерттеу еңбектеріне терең шолу арқылы бұл мақала Газадағы соғыстың түпкілікті себептері мен оның барысындағы АҚШ пен Израильдің одақтастығын тереңнен қарастырады.

Зерттеу тақырыбының өзектілігі мен маңыздылығы ең алдымен қазіргі халықаралық қатынастардағы аса өткір әрі қайшылықты мәселелердің бірін, атап айтқанда Газадағы соғыс контекстіндегі АҚШ пен Израильдің арасындағы саяси, әскери және стратегиялық одақтастық мәселесін тереңнен талдап, бағасын берумен тікелей байланысты. Оның үстіне бұл тақырып қазіргі кезеңде зерттеушілер тарапынан жеткілікті деңгейде қарастырылмағандықтан, бұл мақала осы өзекті мәселені тереңнен зерттеп, бағасын беруді мақсат етеді.

Зерттеудің нәтижелері көрсеткендей, қазіргі кезеңдегі Газадағы соғыс контекстіндегі АҚШ-тың Израильге бір жақты қолдау көрсетуі және олардың палестин халқын геноцидке ұшыратуы ең алдымен бұл екі мемлекеттің жалпы шығыс атаулы мен исламға деген дұшпандығымен

тікелей байланысты. Бұл екі мемлекеттің басты идеологиясы өркениет және варварлық, сонымен қатар мәдени және нәсілдік үстемдік секілді дискурстарға негізделген. АҚШ секілді, Израиль де Батыс елдерінің қолдауына ие болған аймақтағы отаршылдық және империалистік жоба болып саналады. Осы тұрғыдан келгенде, бұл зерттеу АҚШ пен Израильдің ортақ тарихы мен құндылықтары АҚШ-тың Газадағы соғыста Израильге жүйелі түрде қолдау көрсетуіне түрткі болып отар деген қорытындыға келеді.

Тірек сөздер: АҚШ, Израиль, Газа секторы, Палестина, Таяу Шығыс, палестиндіктер, одақ, соғыс

АМЕРИКАНО-ИЗРАИЛЬСКИЙ АЛЬЯНС В КОНТЕКСТЕ ВОЙНЫ В ГАЗЕ

* Жұматай Ғ.Б.¹

*¹ Университет Нархоз, Алматы, Казахстан

Аннотация. В данной статье рассматривается альянс США и Израиля в ведении войны в секторе Газа. Основная цель статьи - получить правильное представление о поддержке США Израиля в текущей войне в секторе Газа.

Методология исследования сочетает анализ источников и литературы, выявление роли политических и стратегических концепций в мотивации политики США и текущего наступления Израиля в секторе Газа. Используя сравнительный анализ источников и первичных данных, а также обзор соответствующей литературы, данное исследование исследует причины войны в секторе Газа и союз США и Израиля.

Актуальность и значимость исследования заключаются в том, чтобы пролить свет на один из острых и важных вопросов современных международных отношений, а именно на политический, военный и стратегический союз США и Израиля в войне в секторе Газа. Кроме того, эта проблема изучена недостаточно, и поэтому настоящее исследование призвано восполнить этот пробел и дать всесторонний анализ рассматриваемой темы.

Результаты исследования показывают, что нынешняя однозначная поддержка Соединенными Штатами продолжающейся войны Израиля в Газе и страданий палестинцев обусловлена их общей враждебностью к исламу и Востоку в целом. Фундаментальная идеология этих двух поселенческих колониальных образований основана на колониальном дискурсе цивилизация и варварства, а также культурное и расовое превосходство. Как и Соединенные Штаты, Израиль представляет собой поселенческий колониальный проект на Ближнем Востоке, поддерживаемый коллективным Западом. С этой точки зрения, исследование приходит к

Zhumatay G.

выводу, что общая история и ценности США и Израиля позволяют нам понять, почему Соединенные Штаты последовательно поддерживают продолжающуюся войну в Газе.

Ключевые слова: США, Израиль, сектор Газа, Палестина, Ближний Восток, палестинцы, союз, война

Received: August 31, 2025

Accepted: November 14, 2025

Information about author:

Zhumatay Gabit - Candidate of historical sciences, Associate Professor, School of Law and Public Policy, Narxoz University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: gzhumatay@gmail.com

Автор туралы мәлімет:

Жұматай Ғабит Бекенұлы – тарих ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Құқық және мемлекеттік басқару мектебі, Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: gzhumatay@gmail.com

Сведения об авторе:

Жұматай Ғабит Бекенұлы – кандидат исторических наук, ассоциированный профессор, Школа права и государственного управления, Университет Нархоз, Алматы, Казахстан, e-mail: gzhumatay@gmail.com

UDC 327:008

IRSTI 11.25.25

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2025.62.4.002>

CULTURAL DIPLOMACY OF KAZAKHSTAN IN STRENGTHENING NATIONAL IDENTITY: A COMPARATIVE ANALYSIS

*Konyrshin K.F.¹, Sydyknazarov M.-A.K.²

*^{1,2} L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Abstract. Kazakhstan's cultural diplomacy is examined as a tool for strengthening national identity in a multiethnic society. The study analyzes how cultural diplomacy, a form of soft power based on the exchange and promotion of cultural assets, can reinforce identity markers such as language, heritage, and shared values. A comparative case study design draws on secondary data from South Korea, Japan, and the United Kingdom to identify practices that are transferable to Kazakhstan. We combine qualitative analysis of policy documents, cultural exchange programs, and soft power indices with quantitative indicators such as Global Soft Power Index scores and cultural institute networks. The cases show that cultural diplomacy projects heritage abroad and nurtures pride at home. South Korea's Hallyu, including K pop, film, and cuisine, has elevated national image and civic pride. Japan's Cool Japan strategy uses popular culture and traditional arts to build international appeal and domestic identity. The United Kingdom maintains influence through the British Council and the BBC, which promote English language and national culture. Kazakhstan can promote a diverse identity through cultural centers abroad, diaspora engagement, and a cohesive cultural brand. The findings propose a framework for using cultural diplomacy to reinforce inclusive identity and reduce interethnic tensions.

Key words: cultural diplomacy, national identity, soft power, Kazakhstan, multiculturalism, cultural policy, soft power index, cultural heritage

Introduction

Cultural diplomacy is a type of soft power that involves the exchange and promotion of cultural ideas, values, and practices across borders to foster mutual understanding [1]. In essence, "cultural diplomacy reveals the soul of a nation" [2], allowing countries to influence others through attraction rather than coercion. As a component of public diplomacy, cultural diplomacy is deliberately used by states to project their national culture and ideals abroad, building international goodwill that can support foreign policy goals [3]. According to Pajtinka (2014), it is "*the specific part of cultural policy that is aimed at foreign countries*" [4]. Such efforts range from language and education programs to arts exchanges and heritage promotion.

For newly independent states like Kazakhstan, cultural diplomacy holds particular significance in the post-Soviet nation-building process. Since gaining

independence in 1991, Kazakhstan has sought to forge a cohesive national identity that unites its diverse population of Kazakhs, Russians, and over 100 other ethnic groups. The country's first President Nursultan Nazarbayev emphasized the need to shape a new national identity rooted in shared history and culture [5]. Initiatives such as the "Rukhani Zhangyru" (Spiritual Revival) program launched in 2017 explicitly aimed to modernize Kazakhstan's identity through cultural renewal. This included projects to promote "Modern Kazakh Culture in the Global World," which translates contemporary Kazakh literature, art, and music into major languages and shares them internationally [6]. By communicating Kazakhstan's cultural achievements to the world, the program seeks to strengthen citizens' pride in their heritage while shaping an image of Kazakhstan as a culturally rich, modern nation.

However, the challenges are significant. Kazakhstan's society is multiethnic and multilingual; forging a unified identity requires embracing this diversity without eroding the titular Kazakh culture. Cultural diplomacy offers a peaceful means to highlight and celebrate the nation's cultural mosaic on the world stage. By projecting symbols like the Kazakh language, nomadic heritage, and traditions of ethnic harmony, Kazakhstan can define *markers of national identity* both externally and internally. Moreover, successful cultural diplomacy can help address interethnic and intercultural issues at home by promoting an overarching national narrative that all groups can identify with. For example, showcasing the heritage of various ethnic communities abroad (through cultural festivals or exhibitions) may in turn validate those communities' place within Kazakhstan, reducing feelings of marginalization [7].

Globally, many countries have deployed cultural diplomacy to bolster national identity and international standing. South Korea transformed itself from a war-torn nation to a cultural powerhouse in part by exporting its pop culture – the Korean Wave or "Hallyu" – which not only improved South Korea's international image but also reinforced a confident national identity at home [8]. Japan's government launched the "Cool Japan" initiative to capitalize on the popularity of anime, manga, cuisine, and design, thereby reshaping global perceptions of Japan and instilling domestic pride in Japanese culture [7]. The United Kingdom has long invested in cultural institutions (e.g. the British Council, BBC World Service, British museums) to project British culture worldwide, a practice that has sustained the UK's influence and strengthened Britons' sense of cultural leadership. These cases illustrate how deliberate cultural outreach can become a feedback loop: enhancing a country's reputation abroad while invigorating national identity internally.

In this context, our research examines the role of cultural diplomacy in strengthening Kazakhstan's national identity. The primary questions are: (1) *How and to what extent can Kazakhstan's cultural diplomacy initiatives reinforce markers of national identity?* (2) *What mechanisms and tools of cultural diplomacy have proven effective in addressing interethnic and cultural cohesion*

in other multiethnic societies, and how can Kazakhstan adapt these practices?

(3) *Which aspects of national identity (e.g. language, heritage, arts) are most amenable to promotion through cultural diplomacy, and what impact could this have on social unity?* By investigating these questions, we aim to identify strategic cultural diplomacy approaches that align with Kazakhstan's unique cultural landscape and nation-building goals.

In the sections that follow, we first review the methodological approach, including the selection of case studies (South Korea, Japan, UK) and the data sources used. We then present results from the comparative analysis, highlighting key cultural diplomacy instruments and their outcomes in each case. Finally, we discuss the implications for Kazakhstan, proposing how specific tools (such as cultural centers, international cultural festivals, educational exchanges, and global branding of cultural heritage) can be leveraged to strengthen national identity and interethnic harmony. The conclusion summarizes the findings and offers recommendations for policymakers in cultural and foreign affairs domains.

Description of Materials and Methods

Data Collection

Multiple sources of data were gathered for each case:

(a) *Policy and program documents* – e.g. South Korean government white papers on the Korean Wave, Japan's "Cool Japan" policy documents, UK strategic reviews of the British Council – to understand official cultural diplomacy strategies and objectives;

(b) *Institutional data* – such as the number and reach of cultural centers or institutes each country operates abroad, budgets allocated to cultural diplomacy, and cultural exchange program statistics;

(c) *Soft power indices and surveys* – notably the Brand Finance Global Soft Power Index and other global opinion surveys, to quantify outcomes (in terms of international reputation and influence) that might correlate with cultural diplomacy efforts;

(d) *Scholarly and media analyses* – academic articles, think-tank reports, and news features evaluating the impact of cultural diplomacy on national image and identity (for example, analyses of how Korean pop culture increased national pride, or how British cultural outreach has shaped perceptions post-Brexit).

All data were drawn from publicly available sources in English (or translated into

Analysis Method

We employed a comparative analysis framework. First, we conducted a *within-case analysis* for each country to catalog its main cultural diplomacy instruments and any documented links to national identity. For instance, in the South Korean case, we noted government initiatives like the Korea Foundation's cultural centers and the Korean Culture and Information Service (KOCIS) programs, Hallyu promotion policies, and measures of domestic pride in Korean

culture. In the Japanese case, we reviewed the role of the Japan Foundation, the “Cool Japan” Fund, and other nation-branding campaigns, alongside their reception domestically. For the UK, we examined institutions (British Council, BBC), major cultural campaigns (such as “Britain is GREAT”), and the role of cultural diversity in UK’s public diplomacy. Next, we performed a *cross-case comparative analysis*, constructing tables and thematic matrices to identify common tools (e.g. cultural institutes, international broadcasting, educational exchanges, global cultural events) and outcomes. We specifically looked for evidence of national identity markers being promoted and whether such promotion correlated with improved international rankings or domestic pride.

Quantitative data were used where possible to complement qualitative findings. For example, we compiled each country’s ranking and score in the Brand Finance Global Soft Power Index 2025, and the extent of their cultural diplomacy networks (number of cultural centers abroad, etc.), to create a comparative table (see Results, Table 1) [8]. Simple statistical comparisons (rank differences, budget percentages) were made to contextualize Kazakhstan’s standing relative to the case studies.

All analyses were documented to ensure reproducibility. The sources of data for tables and figures are indicated, and the methodology of selecting those data (e.g. using the latest available index scores as of 2024/2025) is described. As this study relies on published data, issues of equipment or material provenance do not apply; however, we ensured to cite the origin of any specific dataset (for instance, Brand Finance index results). We also cross-verified critical data points across multiple sources when available (for example, confirming the number of South Korean cultural centers abroad via both government releases and secondary literature) to enhance reliability.

Limitations

It is acknowledged that establishing a causal link between cultural diplomacy and strengthened national identity can be challenging. We mitigated this by focusing on concrete markers (like the inclusion of cultural themes in national rhetoric, changes in public opinion surveys about national pride, etc.). Despite this limitation, the chosen method provides a structured way to leverage existing knowledge for actionable recommendations. By triangulating qualitative narratives with quantitative indicators, the study maintains a balanced analytical perspective. The comparative design, in particular, ensures that recommendations for Kazakhstan are grounded in proven practices elsewhere, adjusted for local context as discussed in later sections.

Results

The analysis reveals several common instruments of cultural diplomacy across the case study countries, and evidence that these instruments have contributed to both international image and internal national identity. Table 1 summarizes key comparative indicators of cultural diplomacy reach and soft power outcomes for the UK, Japan, South Korea, and Kazakhstan.

Table 1. Cultural diplomacy reach and soft power of selected countries (as of 2024-2025)

Country	Global Soft Power Index Rank (2025)	Cultural institutes/centers abroad (countries)	Notable cultural diplomacy instruments
United Kingdom	3rd	British Council in more than 100 countries; worldwide	British Council (language and arts programs); BBC World Service; scholarships (Chevening); global cultural festivals (e.g. Edinburgh Festival)
Japan	4th	Japan Foundation: 25 offices in 24 countries; plus cultural centers via embassies	Japan Foundation (language & arts exchange); “Cool Japan” branding campaign (anime, J-pop, cuisine export); Japanese gardens and cultural events worldwide
South Korea	12th	Korean Cultural Centers: 37 centers in 30 countries; King Sejong Institutes (Korean language)	Korean Wave (Hallyu) promotion (K-pop, K-drama exports); KOCIS and cultural centers organizing K-culture events; government-funded cultural content (film, music) subsidies
Kazakhstan	80th	Kazakh cultural centers in at least 5 countries (USA, China, UK, Belarus, Argentina, etc.)	Cultural days and festivals abroad; Abai Centers (language & culture) in universities; UNESCO heritage nominations; “Rukhani Zhangyru” modernization programs (e.g. translating Kazakh literature)
Sources: [8]			

As Table 1 indicates, the UK, Japan, and South Korea all maintain extensive networks of cultural institutes abroad, supported at the government or semi-government level, which serve as hubs for disseminating culture and language. The British Council operates in over 100 countries and is a cornerstone of the UK’s cultural diplomacy, arranging everything from English classes to arts collaborations. Japan’s Japan Foundation, with offices on every continent, similarly funds language education (e.g. Japanese Language Proficiency Test) and cultural events to enhance Japan’s appeal. South Korea, despite a smaller size, rapidly expanded its global cultural reach by establishing dozens of Korean Cultural Centers worldwide since 2009. These centers host exhibitions, film screenings, K-pop concerts, and language classes, cultivating an international fan base for Korean culture. In comparison, Kazakhstan’s dedicated cultural diplomacy infrastructure is nascent – as of 2025, Kazakhstan has opened cultural centers in a handful of countries (with plans for more, such as a large new center in Beijing). Many of these are recent initiatives, often named after the poet Abai Qunanbaiuly (e.g. Abai Center in Washington, DC) and focus on language courses and cultural showcases.

Despite differences in global reach, the United Kingdom, Japan, South Korea, and Kazakhstan all use cultural diplomacy to foreground distinct identity markers. Language and education are central. The United Kingdom benefits from the global role of English, and British Council programs promote language learning while transmitting cultural references that reinforce a sense of Britishness. Japan and South Korea have expanded networks of language institutes through the Japan Foundation and King Sejong Institutes. By 2022 the latter counted nearly one thousand three hundred branches as global interest in Korean language rose alongside K pop. Kazakhstan likewise treats language as a core sign of identity. Abai Centers teach Kazakh language and culture in foreign universities, for example at Belarusian National Technical University in Minsk. The transition from Cyrillic to a Latin script under the Rukhani Zhangyru agenda is presented as a step toward international accessibility and standardization. Outreach to diaspora communities through language programs elevates the status of Kazakh as a unifying national marker [9].

Arts, music, and popular culture function as mobile ambassadors. South Korea explicitly branded the Korean Wave as a soft power asset and supported the international circulation of idol music, television dramas, and film. Successes such as the global fame of BTS and the Academy Award for *Parasite* increased foreign familiarity with Korean history and values and raised domestic pride. Japan's exports of animation, video games, and fashion are supported by the Cool Japan Fund launched in 2013 with substantial capital for overseas promotion. This strategy projects an image of creativity and innovation while at home encouraging a synthesis of tradition and modern culture. The United Kingdom relies on established strengths in theater, music, and sport. Institutions such as the BBC and the British Council sustain touring programs that communicate a narrative of cultural excellence. Kazakhstan has intensified cultural programming abroad. In 2024 it presented a national pavilion at the Venice Art Biennale for the first time and mounted the exhibition *Kazakhstan Treasures of the Great Steppe* in Paris. These initiatives validated nomadic heritage in international forums and reinforced citizen pride in a distinctive cultural lineage [10].

Heritage and traditions provide durable content for exchange. Japan highlights practices such as the tea ceremony, martial arts, and Zen aesthetics in museums and cultural weeks. South Korea promotes cuisine, traditional dress, and royal history in tourism and festivals. The United Kingdom references canonical figures and national institutions as recognizable symbols. Kazakhstan now foregrounds nomadic life, dombra music, eagle hunting, yurt craftsmanship, and the spring festival of Nauryz. The inscription of the art of dombra kui on the UNESCO Intangible Cultural Heritage list preserves a key tradition and supplies a credible reference point for presentations abroad. International recognition raises the visibility of these practices and affirms their value at home [11].

Values and identity narratives travel through these channels. The United

Kingdom communicates democracy, fairness, and multicultural inclusion. Japan projects harmony and resilience and often links cultural outreach to sustainability goals. South Korea's creative industries voice themes of youth empowerment and social reflection, which align with a forward-looking national narrative. Kazakhstan emphasizes unity in diversity and a bridging role between East and West, supported domestically by the Assembly of People of Kazakhstan. Cultural events abroad deliberately include performers from many of the country's ethnic communities and exhibits that acknowledge their contributions to national history. The Kazakh Cultural Center in London exemplifies this dual mandate. It introduces local audiences to Kazakh arts while helping new generations of Kazakhstanis maintain contact with their roots as they integrate into a global environment. This approach strengthens identity outwardly through attraction and inwardly through inclusion, which is essential for a cohesive multiethnic society.

South Korea: the "Hallyu" model and national identity

South Korea's cultural diplomacy over the past two decades offers a vivid example of identity-building through soft power. Following the 1997 Asian financial crisis, South Korea's government pivoted to culture as a new engine for growth and global influence. President Kim Dae-jung's administration famously increased the cultural budget nearly six-fold (from \$14 million in 1998 to \$84 million by 2001) to support the content industry. This investment, coupled with policies like the Basic Law for Promotion of Cultural Industries (1999), laid the groundwork for what is now termed the Korean Wave or *Hallyu*. The Korean Wave encompasses K-pop music, television dramas, cinema, fashion, and cuisine – a comprehensive cultural branding of South Korea [12].

By the 2010s, Hallyu became a central pillar of South Korea's public diplomacy. The state established and expanded networks such as the Korean Cultural Centers (KCC) abroad – reaching 37 centers in 30 countries by 2024 – to provide venues for Korean language classes, K-pop fan events, K-film screenings, and K-food tasting. These centers work in tandem with South Korean embassies and agencies like KOCIS to ensure a coordinated cultural message. One striking outcome is that global familiarity with Korean culture skyrocketed; for example, the share of Americans who reported being unfamiliar with Korea dropped from 13% in 2001 to just 2% by 2018. In parallel, international favorability towards South Korea climbed – a Gallup poll recorded 77% of Americans having a positive view of South Korea in 2018, reflecting a dramatic improvement in the nation's image. We created a bar chart (Figure 1) illustrating the Soft Power Index scores of the four countries, to visualize the gap and room for growth for Kazakhstan.

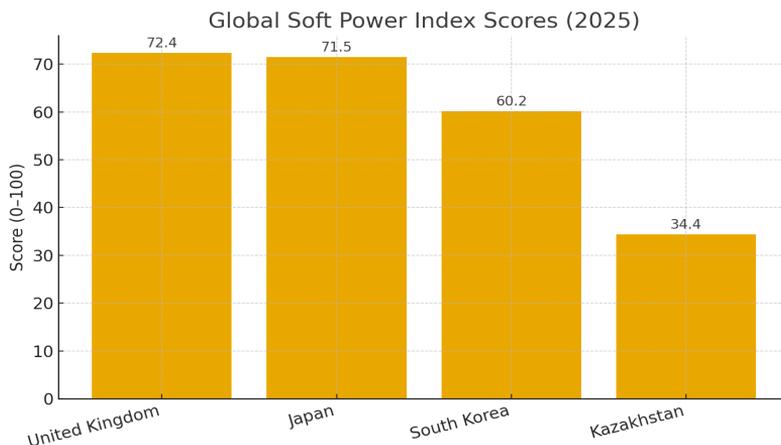


Figure 1 - Soft Power Index Scores (2025) for UK, Japan, South Korea, and Kazakhstan
Source: [8]

South Korea’s rise (60.2/100) in global soft power is attributed in large part to Hallyu’s cultural appeal, whereas Kazakhstan (score 36/100) lags significantly, indicating substantial room to grow its cultural influence.

Critically, this global success feeds back into national identity. Korean commentators often credit Hallyu with boosting young Koreans’ sense of cultural pride and global confidence. The government explicitly links these efforts with nation-building; President Moon Jae-in even appointed members of K-pop group BTS as special envoys for public diplomacy in 2021, symbolically merging pop culture stardom with the national interest. Domestically, the elevation of traditional Korean culture alongside pop culture (e.g. incorporating folklore in blockbuster K-dramas, or global popularity of Korean cuisine like kimchi) has reinforced public appreciation for Korea’s heritage. This is important in a once-colonized nation where asserting a unique identity was historically challenged – seeing global audiences celebrate aspects of Korean identity (language, fashion, etc.) validates and strengthens Koreans’ own attachment to those identity markers [11].

Another aspect is South Korea’s multiethnic awareness. Traditionally a homogenous society, South Korea is slowly acknowledging its growing diversity (with immigrant communities, ethnic Koreans abroad, etc.). Hallyu has sometimes been used to promote a vision of Korea as a dynamic, inclusive society – for instance, K-pop groups are praised for members who speak multiple languages and engage with international social causes, projecting an image of a “global Korea”. The Diplomatic White Paper of 2010 even described South Korea’s national identity as “future-oriented, multicultural and visionary”. Such framing shows an intent to address internal social issues (like youth cultural needs or multiethnic acceptance) through an external cultural narrative. While challenges

remain (e.g. treatment of migrant workers, ethnic minorities in Korea), cultural diplomacy has opened space for re-imagining South Korean identity beyond ethnic purity, toward a more universal cultural brand that citizens can rally behind.

In summary, South Korea's case demonstrates: (a) strong state support for cultural industries can yield significant soft power gains; (b) global cultural success can enhance citizens' national pride; (c) cultural diplomacy can evolve national identity narratives (e.g. from insular to global-minded). For Kazakhstan, lessons include the importance of investing in cultural sectors (film, music, art) and facilitating public-private partnerships to internationalize cultural content. Kazakhstan might not replicate K-pop, but it can identify niches of cultural appeal – for instance, nomadic sports, Turkic folklore, or contemporary Eurasian art – and package them for global audiences, thereby boosting its soft power while instilling pride in Kazakhstani people about their unique cultural contributions.

Japan: Nation Branding through “Cool Japan” and Heritage

Japan's cultural diplomacy has long been characterized by a blend of traditional culture promotion and savvy nation branding of pop culture. The post-World War II era saw Japan engage in cultural diplomacy as a form of peaceful outreach, given its constitutional renunciation of military force. Institutions like the Japan Foundation (established 1972) have spearheaded these efforts, organizing Japanese language education in 142 countries and cultural exchanges (from tea ceremony demonstrations to martial arts workshops). By the 1980s–1990s, Japanese pop culture began to gain a global cult following (e.g. animation films from Studio Ghibli, video games like Nintendo's franchises). Recognizing this, the Japanese government initiated the “Cool Japan” strategy in the 2000s to deliberately leverage contemporary cultural products as soft power. Officially launched in 2013, Cool Japan dedicated substantial funds (¥50 billion, approximately \$500 million over 20 years) to promote anime, manga, fashion, design, and cuisine overseas. This included financing international anime fairs, supporting Japanese designers in global shows, and opening cultural showcase stores and restaurants abroad. The aim was to “instill a fondness for Japanese culture” globally and enhance Japan's national brand [12].

The results have been notable in shaping perceptions: Japan consistently ranks extremely high in global reputation measures – in 2025, it was 2nd in the world for overall reputation, reflecting global admiration for its culture, governance, and contributions. In terms of soft power, Japan has maintained a top-five position worldwide (4th in 2025). Crucially, the Japanese government and scholars believe that cultural diplomacy has helped *fortify Japan's national identity* in a changing global landscape. One research work argued that through initiatives like Cool Japan, Japan not only improved its international image but also “*achieves national cohesion*” and significant economic benefits. This points to a synergy between external and internal identity: as Japan projects an image of a cool, innovative, yet culturally rich nation, it reinforces domestically the idea that being Japanese means belonging to a culture that the world finds attractive. For a

society that has faced an identity crisis in the past (post-war occupation, then the “Lost Decade” economic stagnation in the 1990s), this boost is psychologically important [13].

Japan’s cultural diplomacy toolbox also heavily features heritage diplomacy. The country has 25 UNESCO World Heritage Sites and often organizes global tours of Japanese art (from samurai armor exhibits to contemporary art installations). By sharing heritage, Japan reinforces a narrative of being an ancient, sophisticated civilization. Domestically, celebrating this heritage as appreciated abroad can heighten citizens’ pride in their history and traditions. For instance, when Japanese cuisine (*Washoku*) was added to UNESCO’s Intangible Cultural Heritage list, it spurred a revival of interest among Japanese youth in traditional food culture, partly because it was seen as globally valued. Similarly, the government’s sponsorship of international tea ceremony conventions or Zen meditation workshops not only serves foreign interest but reminds Japanese of the uniqueness of their cultural practices [14].

An interesting facet is how Japan’s identity narrative has been managed. After WWII, Japan embraced a pacifist, economic-focused identity. Cultural diplomacy in the late 20th century often highlighted Japan as a peaceful, tech-driven country (think of the popularity of Japanese electronics alongside cultural icons like Hello Kitty). In recent years, with geopolitical shifts, Japan uses cultural outreach to maintain a friendly image even as it becomes more assertive diplomatically. The emphasis on pop culture and youth trends in Cool Japan was partly to address a demographic concern – to ensure younger generations remain connected to national culture in an era of globalization. By making traditional culture “cool” and blending it with modern pop elements, Japan aimed to keep its youth engaged with national identity. This has parallels to Kazakhstan’s situation: how to modernize national identity for a new generation. Japan’s example suggests that investing in creative industries and merging old and new can rejuvenate patriotism.

For Kazakhstan, applicable strategies from Japan include creating a dedicated cultural diplomacy fund or agency that supports cultural industries (perhaps a “Cool Kazakh” initiative focusing on film, music, fashion with national motifs). Emulating the Japan Foundation model, Kazakhstan could expand its Kazakh cultural centers network and systematically offer Kazakh language and culture classes to foreigners – this both raises Kazakhstan’s profile and solidifies the central place of the Kazakh language in national identity. Additionally, branding elements of nomadic and Turkic culture in a modern, “trendy” way (analogous to how Japan branded anime) could attract global youth interest. For instance, Kazakhstan might promote its nomadic games (like *kokpar*, a horseback sport) internationally with a modern twist, or push Kazakh contemporary music that fuses traditional instruments with modern genres. The key lesson is strategic packaging and government support: Japan showed that cultural diplomacy can be a national project with economic, political, and identity dividends.

United Kingdom: institutional cultural diplomacy and identity projection

The United Kingdom has a long history of cultural diplomacy, often intertwined with its colonial and post-colonial legacy. The British Council, founded in 1934, is one of the earliest examples of an organized cultural diplomacy institution. It was originally established to spread British culture and English language as a means to foster friendly knowledge and understanding – a mission that conveniently also supported Britain’s international influence. Today, the British Council operates in over 100 countries, running programs in arts, education, and society. For example, it sponsors touring exhibitions of British art, facilitates British film and literature festivals abroad, and partners with local institutions to teach English and connect academics. Through these activities, British culture (from Shakespeare to contemporary music) is continually presented to global audiences. This has reinforced an image of the UK as a cultural powerhouse and guardian of quality education. Notably, the UK consistently ranks at or near the top of global soft power indices; it was 2nd in 2024 and 3rd in 2025 in the Brand Finance Soft Power Index, frequently cited as benefiting from its cultural appeal, diplomatic network, and education exports [15].

Culturally, the UK’s national identity has been projected as one of a modern, diverse nation built on strong traditions. The role of the BBC World Service has been significant in this projection – during the Cold War it carried British democratic values via radio worldwide, and in the 21st century through BBC News online and TV it continues to be a voice associated with British fair play and transparency (despite recent challenges). Meanwhile, institutions like the Victoria & Albert Museum’s international exhibitions or the British Library’s outreach share British heritage globally, from monarchic history to scientific achievements. This extensive cultural reach has a domestic mirror: Britons often take pride in the fact that their language and culture have global resonance. Events like royal weddings or the UK’s hosting of global sports (e.g. London Olympics 2012, which was accompanied by a “Cultural Olympiad”) are embraced as moments showcasing British identity to the world. That international appreciation feeds national self-esteem – for instance, the success of British music or literature abroad bolsters the British public’s pride in their cultural icons (like The Beatles, Harry Potter, etc.).

Importantly, the UK has increasingly woven multiculturalism into its cultural diplomacy narrative. As a multiethnic society (especially post-WWII with immigration from the Commonwealth), the UK uses cultural diplomacy to highlight its diversity as a strength. British Council programs often include artists and writers from Britain’s minority communities (Afro-Caribbean, South Asian, etc.), thereby presenting Britain as a vibrant mosaic of cultures united by common values. This inclusive image can help diffuse internal ethnic tensions by promoting a broader, pluralistic national identity. One concrete initiative was the UK’s “Britain is GREAT” campaign in the 2010s, a government-backed global marketing push which featured Britain’s multicultural cities and innovators from

diverse backgrounds, sending a message that British identity is not monolithic but rather open and evolving. By celebrating Diwali in London or Chinese New Year as national events and broadcasting these internationally, the UK frames diversity as part of “Britishness.” For Kazakhstan – itself home to many ethnic groups – the UK’s example suggests that cultural diplomacy can be an avenue to highlight domestic diversity in a positive light, portraying it as integral to national identity rather than a challenge to it [16].

On the flip side, British cultural diplomacy also serves as a form of “reassurance” of national identity in times of change. After Brexit (the UK’s exit from the European Union in 2020), there were concerted efforts by British institutions to re-engage globally and reassert that the UK remained outward-facing. The British Council, for instance, launched new exchange programs and the government increased funding to the BBC World Service to expand broadcasts in various languages. These were not just foreign policy moves but also aimed at domestic audiences – to reinforce the narrative that Britain still “punches above its weight” in global influence thanks to its culture and values, an important aspect of British national self-conception. In essence, whenever the UK’s political identity shifts, it leans on cultural diplomacy to maintain continuity of its image and to unify the population around a proud international role.

For Kazakhstan, an analogous strategy could be to use cultural diplomacy to bolster national confidence during internal transitions. For example, following the 2019 presidential change and recent reforms, Kazakhstan can amplify cultural achievements abroad (such as Kazakh films winning awards, or Kazakh musicians performing on international stages) to strengthen public morale and unity at home. Additionally, establishing a *Kazakh-British* or *Kazakh-Japanese cultural exchange year* could simultaneously expose foreign publics to Kazakh culture and give Kazakhstanis a sense of their culture’s value on the world stage.

Kazakhstan: Current Cultural Diplomacy Efforts and Identity Markers

Kazakhstan’s cultural diplomacy is still developing, but recent years have seen a clear uptick in efforts to use culture as a bridge to the world. A notable development is the creation of Kazakh cultural centers abroad, often supported by the *Otandastar* (Compatriots) Foundation which aims to connect with the Kazakh diaspora. As mentioned, centers have opened in key cities – Washington D.C. (Abai Center at GWU), London (Kazakh Centre UK), Minsk (Belarus), with a major one in Beijing set to open, among others. These centers serve multiple functions: teaching Kazakh language, hosting cultural exhibitions and concerts, celebrating Kazakh festivals like Nauryz, and engaging local Kazakh diaspora communities. The stated mission is both to “*preserve the identity of Kazakhs abroad*” and to generate foreign interest in Kazakhstan’s culture. This dual mission reflects how cultural diplomacy ties to national identity – by keeping diaspora Kazakhs culturally linked to their homeland, Kazakhstan reinforces a global Kazakh identity, and by showcasing culture to foreigners, it enhances the national brand which citizens at home can take pride in [2].

Kazakhstan also increasingly participates in high-profile international cultural events. In addition to the Venice Biennale art participation, Kazakhstan has sent its nomadic-themed shows to expos (the “Spirit of Tengri” ethnomusic festival toured internationally), and supported talented individuals as cultural ambassadors. A prominent example is the young Kazakh singer Dimash Kudaibergen, who gained a worldwide fan following; the Kazakh government has embraced Dimash’s popularity as a soft power asset, unofficially referring to it as the “Dimash phenomenon” in promoting national culture. By supporting such figures and tours, Kazakhstan signals the emergence of its “cultural brand” internationally. Internally, the success of Kazakh artists on global stages has a unifying effect – it creates national heroes that transcend ethnic divisions (Dimash, for instance, sings in multiple languages and is celebrated by all Kazakhstan’s communities). The government has highlighted these successes in state media, framing them as proof of Kazakhstan’s growing prestige and as outcomes of the country’s policy of openness [3].

Another realm of cultural diplomacy is interfaith and intercultural dialogue, an area where Kazakhstan has tried to lead (e.g. hosting the Congress of Leaders of World and Traditional Religions triennially). While not cultural in the narrow sense, these efforts underscore a Kazakhstani identity as a meeting point of civilizations – leveraging its heritage of religious tolerance (Muslim, Christian, etc. coexisting) as part of national identity. This aligns with President Tokayev’s narrative of Kazakhstan as “*a bridge between East and West*”, a point he emphasizes in diplomatic outreach. By promoting this image abroad, it implicitly strengthens the idea internally that Kazakhstan’s identity is one of pluralism and mediator status, which can foster national unity around being a peaceful, inclusive society.

From the research findings, some key markers of Kazakhstan’s national identity that are being promoted through cultural diplomacy include:

1. Nomadic heritage and the Great Steppe

Kazakhstan positions itself as the heir to the Great Steppe civilization. Cultural diplomacy projects like the “Seven Facets of the Great Steppe” (a series of museum exhibitions and publications launched by Nazarbayev) highlight Kazakhstan’s contributions to world history (domestication of the horse, the Silk Road, etc.). These projects, when taken abroad, instill pride in Kazakhs about their ancient roots and educate foreigners that Kazakhstan’s identity is deeply historical. The Paris exhibition “Treasures of the Great Steppe” in 2024 is one example, displaying Scythian gold and other artifacts to international audiences. For Kazakhstanis, seeing their heritage in the Louvre or Guimet Museum affirms the value of their culture on the world stage.

2. Kazakh language and literature

The 100 New Textbooks and Contemporary Kazakh Culture in 6 Languages projects under Rukhani Zhangyru involved translating Kazakh literature and scholarship into UN languages and vice versa. As these translated works circulate

globally (some Kazakh novels and poetry have been presented at international book fairs), they reinforce the Kazakh language's status. Cultural diplomacy has helped get Kazakh literature into foreign libraries and universities. Domestically, this effort is positioned as safeguarding and elevating the Kazakh language – a central marker of national identity – by ensuring it contributes to global knowledge. Similarly, Abai, the 19th-century Kazakh poet-philosopher, has been heavily promoted as a symbol of Kazakh identity; 2020 was declared the “Year of Abai” with events worldwide. The establishment of Abai Centers abroad is directly aimed at cementing his legacy as a figurehead of Kazakh culture globally, thus enhancing national pride in this literary heritage.

3. Multiethnic harmony and Eurasian identity

Kazakhstan's cultural diplomacy often emphasizes that Kazakh identity is civic and inclusive. For instance, at international expos or cultural festivals, Kazakhstan will feature performances by its Russian, Uyghur, Korean minority ensembles alongside ethnic Kazakh performances. This deliberate showcasing sends a message externally that Kazakhstan is home to many cultures living together. Internally, it reinforces the idea that all these cultures belong under the Kazakhstani identity. The Assembly of People of Kazakhstan, while a domestic institution, sometimes sends delegations or exhibits abroad (e.g. showcasing ethnic costumes, weddings, etc. in cultural expos) to demonstrate Kazakhstan's model of interethnic unity. Such portrayals on the world stage can strengthen domestic commitment to that unity, as it becomes a point of national pride. In short, Kazakhstan uses cultural diplomacy to brand itself as a Eurasian melting pot, which in turn encourages citizens to view their diversity as a treasured part of national identity rather than a weakness.

4. Modern innovation blended with culture

As Kazakhstan strives to appear modern, it has also started using cultural diplomacy to highlight contemporary creative achievements – for example, Kazakh filmmakers winning awards at Cannes or Berlin, young Kazakh designers in European fashion shows, Kazakh chefs fusing local cuisine with haute cuisine abroad. These stories are promoted in Kazakh media as well, to inspire a modern national identity that Kazakhs are not just proud of the past, but also of present innovation. The “Creative Kazakhstan” initiative, tied to developing creative industries, is often mentioned in tandem with soft power. According to a 2024 report, creative industries accounted for 2.7% of Kazakhstan's GDP and were identified as a soft power resource. Showcasing these industries abroad (film, design, tech) not only improves Kazakhstan's image as an innovative nation but reinforces at home that the nation's identity includes creativity and future-oriented development.

It is evident from our results that while Kazakhstan is still far from the soft power level of the UK, Japan, or South Korea, it has recognized the value of cultural diplomacy and begun aligning it with identity-building. The Global Soft Power Index trends show Kazakhstan improving (moving up to 79th out of 121 by 2023, and 80th out of 121 in 2024 with a score around the mid-30s),

outperforming its Central Asian peers. Kazakh policymakers attribute these gains partly to cultural and human capital factors – for example, Deputy Foreign Minister Roman Vassilenko cited the success of Kazakh athletes, artists and youth on international stages as contributors to strengthening the country’s reputation. This acknowledgment reinforces our finding that cultural achievements (a facet of cultural diplomacy) are linked to national image and pride. In essence, every cultural diplomacy success abroad is also an investment in domestic national identity: when a Kazakh opera garners a standing ovation at Moscow’s Bolshoi Theatre or a Kazakh film earns applause at an international festival, it not only wins hearts abroad but also becomes a news story at home that can inspire unity and patriotism.

Finally, it’s worth noting a mechanism unique to Kazakhstan’s cultural diplomacy: diaspora engagement through culture. Kazakhstan reaches out not only to ethnic Kazakh diaspora (in Uzbekistan, China, Russia, Europe, North America) but also to the wider Turkic world and Islamic world as cultural brethren. Cultural diplomacy initiatives like Turkic cultural festivals or participation in the TURKSOY (International Organization of Turkic Culture) serve to strengthen an identity dimension that situates Kazakhstan within a larger Turkic civilization. This external cultural kinship can reinforce internally the idea of Kazakhstan as both a sovereign nation and part of a broader cultural lineage. Similarly, by engaging with the Muslim world via cultural and religious heritage (e.g. exhibitions on Al-Farabi, a famed philosopher born in what is now Kazakhstan), Kazakhstan bolsters the Islamic facet of its national identity in a way that promotes inter-cultural understanding rather than division.

Discussion

The comparative results indicate that cultural diplomacy can function as a powerful instrument for nation building and for managing the complexities of a multiethnic society. This discussion integrates lessons from the United Kingdom, Japan, and South Korea and outlines how Kazakhstan can refine its strategy to strengthen identity and interethnic harmony while expanding international influence. The argument proceeds from one premise. Lasting impact arises when a clear narrative is coupled with sustained investment, capable institutions, visible outreach infrastructure, rigorous measurement, inclusive programming, regional collaboration, and committed leadership.

A coherent narrative about identity and values is the foundation of effective cultural outreach. South Korea presents an image of a dynamic and creative society, with Hallyu acting as a widely recognized emblem that links language, music, cinema, fashion, and food. Japan projects a culture that is rich and inventive while maintaining respect for tradition, which positions the country as both modern and rooted. The United Kingdom emphasizes diversity, historical depth, and openness, and that combination supports a broad appeal. Kazakhstan should continue to articulate a narrative that resonates both internally

and externally. A concise formulation may be the Land of the Great Steppe where ancient nomadic heritage meets modern innovation and where diverse peoples live in cultural harmony. This message contains historical pride, contemporary progress, and the value of diversity. Cultural initiatives should return to this story in exhibitions, festivals, films, tourism campaigns, public diplomacy, and education. Consistency across channels helps foreign audiences recognize the country and helps citizens internalize a shared sense of who they are.

Investment and institutions convert narrative into sustained outcomes. The case studies show that spending on cultural infrastructure produces long term returns in soft power and social cohesion. South Korea maintained significant cultural budgets in the 2000s and created agencies such as the Korea Creative Content Agency to train, finance, and export creative content. The United Kingdom built durable capacity through the British Council and through a broad ecosystem of schools, public funds, and media that operate across electoral cycles. Japan advanced a policy bundle that links creative industries, public diplomacy, and education under a recognizable label. Kazakhstan has modernized museums and opened several centers abroad, which is a valuable start. A larger and more predictable budget line for cultural diplomacy would treat this field as an investment in social stability and in international partnership. South Korea's cultural spending in that period approached about 1.5 percent of the state budget, and the returns were visible in both image and industry. Kazakhstan can add a dedicated grant program for export ready cultural productions to support filmmakers, writers, designers, and musicians who engage themes of Kazakh history and contemporary life. Stronger arts education and intercultural literacy in schools would help the next generation carry the identity with confidence and with nuance.

Outreach infrastructure provides the physical and symbolic presence that turns policy into contact. Cultural centers abroad function as visible nodes that introduce foreign audiences to Kazakh culture and that serve diaspora communities as hubs of connection and pride. Expansion to countries of strategic interest such as Turkey, Russia, Germany, South Korea, and Japan would widen reach and diversify partnerships. Each center should combine language courses, film screenings, exhibitions, concerts, and academic seminars, ideally in partnership with universities and libraries. Where a full center is not feasible, Kazakhstan Corners in public libraries or campuses can offer books, media, and a regular calendar of events. Staff should include trained cultural diplomats or cultural managers with international experience. Programming can rotate through the diversity of Kazakh culture. A touring series titled Voices of the Steppe could present musical traditions alongside contemporary genres and could pair performances with talks on history and crafts. Feedback from successful events often travels back to families and media at home and sustains domestic valuation of culture.

Measurement clarifies progress and helps allocate resources. The Global

Soft Power Index provides a structured benchmark with pillars such as Culture and Heritage and International Relations. Kazakhstan moved from rank 88 to rank 79 in 2023 and then to rank 80 in 2024. The direction suggests momentum while also revealing gaps with leaders in cultural diplomacy. Authorities can set a public target, for example entry into the top 60 by 2030. Advancement toward that goal requires higher familiarity among foreign publics, greater perceived influence, and a steady pipeline of cultural exports. Domestic surveys can track cultural pride and interethnic attitudes. Researchers can test whether milestones such as a national pavilion at a world event or a major film award correlate with shifts in those indicators. When a specific program precedes measurable gains, replication and scaling follow as evidence based choices. Progress in such rankings also creates a narrative of achievement that can be shared at home, similar to the way citizens celebrate sporting victories.

Inclusion is central to the domestic payoff of cultural diplomacy. The United Kingdom offers a practical model of how a multicultural national story can support social cohesion and international appeal. Kazakhstan can adapt this lesson by showcasing minority cultures as integral to the national brand. A cultural festival abroad might include a Russian language theater piece from Kazakhstan or a performance by a Korean minority ensemble from Almaty. Such programming signals pluralism to foreign audiences and affirms to citizens that every community belongs in the national story. Authorities can sponsor collaborative projects that bring artists from different backgrounds together to prepare joint exhibitions or touring ensembles. Youth exchanges that send diverse student troupes abroad encourage cross ethnic bonds through shared representation of Kazakhstan. Inclusion of this type reduces feelings of exclusion and lowers the risk of ethnic tension because it enlarges the definition of what it means to be Kazakhstani.

Regional collaboration multiplies reach and deepens identity. Joint initiatives with Central Asian and Turkic partners can place nomadic heritage and Silk Road culture on the global agenda. Participation in the World Nomad Games positions Kazakhstan within a larger family of cultures while elevating a core identity marker in front of international audiences. A Silk Road Cultural Belt that coordinates festivals, museum exchanges, and research residencies would present the country as a regional convenor. These projects also acknowledge the transborder ties of many communities inside Kazakhstan and therefore support inclusion at home. By leading or co hosting such initiatives, Kazakhstan gains visibility and provides contexts where its own narrative fits naturally within a broader regional story.

Leadership and coordination sustain execution. In South Korea and Japan senior leaders publicly supported cultural campaigns and helped align ministries, funds, and media. Kazakh leaders have also emphasized the power of culture in speeches and policy documents. The challenge is to translate rhetoric into mandates, budgets, and timelines. A well funded Kazakh Cultural Institute with

offices abroad can provide continuity, professional standards, and data collection. Interministerial coordination across culture, education, foreign affairs, and trade can align policy, funding, and metrics. Partnerships with the creative sector and with academia can keep programming fresh, credible, and responsive to audience feedback.

Conclusion

This study shows that cultural diplomacy strengthens national identity in Kazakhstan while supporting dialogue in a multiethnic society. Positive reception abroad tends to raise pride at home. Korea's Hallyu and Japan's Cool Japan demonstrate this effect, and the British Council and the BBC illustrate how stable institutions transform cultural assets into durable influence. A focused strategy begins with clear identity markers. For Kazakhstan these include the legacy of the Great Steppe, the Kazakh language and literature with Abai as a symbolic figure, traditions of interethnic harmony, and a bridging role in Eurasia. These themes can anchor a recurring Great Steppe festival, an international Abai prize, and touring exhibitions of nomadic art. Consistent messaging shapes how foreign publics perceive the country and how citizens see themselves.

Institutional design is decisive. Kazakhstan could establish a well funded Cultural Institute with overseas offices and invest in creative industries. Contemporary forms that appeal to youth, including popular music, cinema, and digital media, broaden reach and renew cultural pride.

Diaspora and youth amplify impact. Supported communities abroad become cultural ambassadors. Exchanges, diverse ensembles, and digital diplomacy bring Kazakh content to global platforms. Monitoring closes the loop. Regular surveys and external benchmarks such as the Global Soft Power Index help link initiatives to measurable gains and guide scaling. Cultural diplomacy is therefore a core pathway for nation building. By investing in heritage and creative potential, Kazakhstan can reinforce an inclusive identity at home and project a respected voice abroad. The experiences of Korea, Japan, and the United Kingdom confirm that this goal is realistic and yields tangible benefits.

REFERENCES

- [1] Ang I., Isar Y.R., Mar P. Cultural diplomacy: beyond the national interest? // *International Journal of Cultural Policy*. – 2015. – Vol. 21, No 4. – P. 365–381.
- [2] Grincheva N. The past and future of cultural diplomacy // *International Journal of Cultural Policy*. – 2024.- Vol.30 (2). – P. 172-191.
- [3] Fan Y. Soft power: power of attraction or confusion? // *Place Branding and Public Diplomacy*. – 2008. – Vol. 4, No 2. – P. 147–158.
- [4] Pajtinka E. Cultural diplomacy in theory and practice of contemporary international relations // *Politické vedy*. – 2014. – Vol. 17, No 4. – P. 95–108.
- [5] Valaskivi K. A brand new future? Cool Japan and the social imaginary of the branded nation // *Japan Forum*. – 2013. – Vol. 25, No 4. – P. 485–504.

[6] Lam P.E. Japan's quest for "soft power": Attraction and limitation // East Asia. – 2007. – Vol. 24. – P. 349–363.

[7] Otmazgin N.K. Geopolitics and soft power: Japan's cultural policy and cultural diplomacy in Asia // Asia-Pacific Review. – 2012. – Vol. 19, No 1. – P. 37–61.

[8] Lee S.T. Film as cultural diplomacy: South Korea's nation branding through Parasite (2019) // Place Branding and Public Diplomacy. – 2021. – Vol. 18, No 2. – P. 93–104.

[9] Kim T.Y., Jin D.Y. Cultural policy in the Korean Wave: An analysis of cultural diplomacy embedded in presidential speeches // International Journal of Communication. – 2016. – Vol. 10. – P. 5514–5534.

[10] Jin D.Y. The rise of digital platforms as a soft power apparatus in the New Korean Wave era // Communication and the Public. – 2024. – Vol. 9, No 4.

[11] Byrne A. A 'Sound Investment'? British cultural diplomacy and overseas students: The British Council's Students Committee, 1935–1939 // Contemporary European History. – 2021. – Vol. 30, No 2. – P. 265–283.

[12] Byrne A. The British Council and British cultural diplomacy 1934–1959: a new form of diplomacy? // Contemporary British History. – 2023. – Vol. 37, No 4. – P. 489–504.

[13] Collins N., Bekenova K. European cultural diplomacy: diaspora relations with Kazakhstan // International Journal of Cultural Policy. – 2017. – Vol. 23, No 6. – P. 732–750.

[14] Marat E. Nation branding in Central Asia: A new campaign to present ideas about the state and the nation // Europe-Asia Studies. – 2009. – Vol. 61, No 7. – P. 1123–1136.

[15] Hudson V. The impact of Russian soft power in Kazakhstan: creating an enabling environment for cooperation between Nur-Sultan and Moscow // Journal of Political Power. – 2022. – Vol. 15, No 3. – P. 469–494.

Global Soft Power Index 2025 / Brand Finance. – London: Brand Finance, 2025. https://www.ucg.ac.me/skladiste/blog_45671/objava_195259/fajlovi/Global%20Soft%20Power%20Index%202025.pdf. - Date of access: 18.09.2025.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ МӘДЕНИ ДИПЛОМАТИЯСЫ ҰЛТТЫҚ БІРЕГЕЙЛІКТІ НЫҒАЙТУДА: САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

*Қоныршин Қ.Ф.¹, Сыдықназаров М.-А.К.²

*^{1,2} Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Астана, Қазақстан

Аңдатпа. Қазақстанның мәдени дипломатиясы көпэтносты қоғамда ұлттық бірегейлікті нығайтудың құралы ретінде қарастырылады. Мәдени дипломатия мәдени құндылықтарды алмасу мен ілгерілетуге негізделген «жұмсақ күш» формасы ретінде тіл, мұра және ортақ құндылықтар секілді бірегейлік маркерлерін қалай күшейтетінін талдаймыз. Салыстырмалы

кейстік зерттеу Оңтүстік Корея, Жапония және Біріккен Корольдік бойынша екіншілік деректерге сүйеніп, Қазақстанға бейімдеуге болатын тәжірибелерді айқындайды. Зерттеу саяси құжаттар, мәдени алмасу бағдарламалары және жұмсақ күш индекстеріне сапалық талдауды, сондай-ақ Global Soft Power Index ұпайлары мен мәдени институттар желілері сияқты сандық көрсеткіштерді біріктіреді. Кейстер мәдени дипломатияның шетелде ұлттық мұраны танытып, ел ішінде мақтаныш сезімін күшейтетінін көрсетеді. Оңтүстік Кореяның Халлю феномені (К-рор, кино, ұлттық асхана) ұлттық имиджді және азаматтық мақтанышты арттырды. Жапонияның «Cool Japan» стратегиясы танымал мәдениет пен дәстүрлі өнерді пайдаланып, халықаралық тартымдылық пен ішкі бірегейлікті қалыптастырады. Біріккен Корольдік ағылшын тілін және ұлттық мәдениетті ілгерілететін British Council мен BBC арқылы ықпалын сақтап отыр. Қазақстан әртүрлі қырлы бірегейлікті шетелдік мәдени орталықтар, диаспорамен өзара іс-қимыл және тұтас мәдени бренд арқылы насихаттай алады. Нәтижелер мәдени дипломатияны инклюзивті бірегейлікті нығайту және этносаралық шиеленісті азайту үшін пайдалану жөнінде тұжырымдамалық шеңбер ұсынады.

Тірек сөздер: мәдени дипломатия, ұлттық бірегейлік, жұмсақ күш, Қазақстан, мультикультурализм, мәдени саясат, жұмсақ күш индексі

КУЛЬТУРНАЯ ДИПЛОМАТИЯ КАЗАХСТАНА В УКРЕПЛЕНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

*Коныршин К.Ф.¹, Сыдыкназаров М.-А.К.²

*^{1,2} Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилёва,
Астана, Казахстан

Аннотация. Культурная дипломатия Казахстана рассматривается как инструмент укрепления национальной идентичности в многоэтническом обществе. Анализируется, каким образом культурная дипломатия - форма «мягкой силы», основанная на обмене и продвижении культурных ценностей, - способна укреплять маркеры идентичности, такие как язык, наследие и разделяемые ценности. Сравнительное исследование кейсов опирается на вторичные данные по Южной Корее, Японии и Соединённому Королевству с целью выявления практик, переносимых в казахстанский контекст. Мы комбинируем качественный анализ политических документов, программ культурного обмена и индексов мягкой силы с количественными показателями, включая баллы Global Soft Power Index и сети культурных институтов. Кейсы показывают, что культурная дипломатия транслирует наследие за рубеж и укрепляет чувство гордости внутри страны. Халлю Южной Кореи - включая К-рор, кино и кухню - повысила национальный имидж и гражданскую гордость. Стратегия Японии «Cool Japan» использует популярную культуру и традиционные

искусства для формирования международной привлекательности и укрепления внутренней идентичности. Соединённое Королевство поддерживает влияние через British Council и BBC, продвигающие английский язык и национальную культуру. Казахстан может продвигать многосоставную идентичность через культурные центры за рубежом, работу с диаспорой и целостный культурный бренд. Полученные результаты предлагают рамочную модель использования культурной дипломатии для укрепления инклюзивной идентичности и снижения межэтнической напряжённости.

Ключевые слова: культурная дипломатия, национальная идентичность, мягкая сила, Казахстан, мультикультурализм, культурная политика, индекс мягкой силы

Received: September 20, 2025

Accepted: November 10, 2025

Information about authors:

Konyrshin K.F. – PhD candidate, L.N. Gumilyov Eurasian National University (ENU), Astana, Kazakhstan, e-mail: jldbk92@gmail.com

Sydyknazarov M.-A.K. – Doctor of Political Science, Professor, Director, Institute of Contemporary Studies, L.N. Gumilyov Eurasian National University (ENU), Astana, Kazakhstan; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3343-5660>, e-mail: mukhit.ardager@gmail.com

Авторлар туралы мәлімет:

Қоңыршин Қ.Ф. – PhD докторанты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті (ЕҰУ), Астана, Қазақстан, e-mail: jldbk92@gmail.com

Сыдықназаров М.-А.К. – саясаттану ғылымдарының докторы, профессор, Қазіргі заманғы зерттеулер институтының директоры, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3343-5660>, e-mail: mukhit.ardager@gmail.com

Информация об авторах:

Коныршин К.Ф. – докторант, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилёва (ЕНУ), Астана, Казахстан, e-mail: jldbk92@gmail.com

Сыдықназаров М.-А.К. – доктор политических наук, профессор, директор Института современных исследований, ЕНУ им. Л.Н. Гумилёва, Астана, Казахстан; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3343-5660>, e-mail: mukhit.ardager@gmail.com

UDC 327

IRSTI 11.25.05

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2025.62.4.003>

**CULTURAL HERITAGE AS PUBLIC DIPLOMACY TOOL:
INTERNATIONAL, NATIONAL, AND LOCAL MECHANISMS
IN KAZAKHSTAN**

* López Aranguren J. L.¹

^{*1} University of Zaragoza, Zaragoza, Spain

Abstract. The management, preservation, and protection of cultural heritage serve as strategic instruments of contemporary public diplomacy. In an effort to expand their international image beyond a limited identity (e.g., resource or post-conflict), states increasingly adopt policies that emphasize the preservation of cultural heritage. These include local traditions, trade route artifacts, UNESCO-listed sites, and various intangible practices. This article examines the goals, methods, and challenges of heritage-focused diplomacy in the international, national, and regional dimensions, including innovations such as special status laws for heritage areas and new types of nominations. The study critically evaluates how heritage management redefines global perceptions and soft power potential, distinguishing between nation branding promotion and dialogue diplomacy. The qualitative analysis integrates primary sources – national laws and international agreements with secondary literature on public diplomacy, heritage preservation, and soft power theory. The theoretical framework draws on key concepts of public diplomacy, nation branding, and soft power. Key heritage narratives such as historical routes, traditional lifestyles, archaeological sites, intangible cultural practices, and unique architectural heritage are explored for their use in restoration and diplomatic work. Data for 2024-2025 highlight achievements: new inscriptions on UNESCO tentative lists, transnational “heritage corridors,” and international symposia on documentary heritage. There is a strategic shift from state-focused policies to multifaceted communicative engagement with global audiences. While there is significant potential for improving the nation’s image, the success of heritage diplomacy depends on moving beyond restoration to facilitating genuine, sustainable cultural dialogue, aligning external representation with internal governance, and leveraging digital innovation and local partnerships.

Key words: public diplomacy, cultural heritage, preservation, protection, regulation, soft power, nation-states, international projection

Funding: This scientific article has been prepared within the framework of the research project AR19679949, “Study of Cultural Heritage in Synergetic Paradigms,” funded under the program of grant financing for fundamental and applied research for 2023-2025 by the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan.

Introduction

Since independence or significant political transformation, many states have found themselves navigating in a complex geopolitical situation, often characterized by a “multi-vector” foreign policy. This policy was initially aimed at balancing relations with global and neighboring powers [1], while simultaneously ensuring sovereignty and attracting foreign direct investment (FDI) into key economic sectors. Consequently, a state’s early international identity was often defined by economic assets (e.g., hydrocarbons), strategic position, or specific diplomatic achievements. However, in an increasingly globalized and competitive information environment, this narrow identity has become a limitation.

Governments have recognized the need to diversify their international image by projecting a more modern, dynamic, and culturally rich identity that emphasizes the country’s unique position at a historical crossroads. This marks a shift from traditional diplomacy to public diplomacy, understood as state-sponsored efforts to engage with foreign publics to influence public opinion and policy [2]. This includes the involvement of non-state actors and the use of tools such as cultural heritage preservation, educational exchanges, digital platforms, and international cooperation [3]. Public diplomacy aims to build long-term relationships, foster mutual understanding, and generate “soft power” – the ability to attract and co-opt rather than coerce [4], as demonstrated by the promotion of unique traditional heritage to attract global audiences seeking authentic cultural experiences [5].

As part of this shift, the regulation, preservation, and protection of cultural heritage have become central pillars. Governments have identified cultural heritage as a priority for consolidating national identity and, crucially, as a means of nation branding and public diplomacy [6], enabling a country to demonstrate its historical depth and contemporary relevance. Nation branding uses marketing techniques to promote a country’s image [7], often to attract investment, tourists, and enhance prestige. This article examines this relationship and poses a central research question: How do states manage, preserve, and protect cultural heritage at the international, national, and local (regional) levels as a tool of public diplomacy, and what are the key challenges and opportunities in rethinking their international positioning?

Recent events, particularly in the wake of the COVID-19 pandemic, have reinforced this focus. In 2024-2025, illustrative examples show that states are expanding their engagement with UNESCO by planning to add new sites to the World Heritage List, launching national plans to transform heritage sites into global centres, and holding international symposia on documentary heritage [8]. Bilateral initiatives such as cultural exchanges and transnational heritage routes projects have fostered international cooperation, while new laws, such as those granting special status to cities with important cultural heritage, emphasize the importance of preservation alongside sustainable development [9]. This article argues that a state’s cultural heritage strategy often represents a centrally

implemented public diplomacy campaign closely intertwined with nation branding objectives. Its goals are twofold: to counter negative stereotypes and to build a new national brand based on narratives of traditional heritage, historical trade routes, unique archaeological sites, intangible practices, sacred sites, or unique architectural forms. By analyzing official policies and diplomatic initiatives, this article assesses whether this approach represents effective dialogical public diplomacy that promotes mutual understanding or whether it remains primarily a top-down promotional exercise in the field of nation branding, while considering the integration of digital technologies for a wider global reach.

Description of Materials and Methods

Theoretical Framework

This study draws on the theoretical interplay of public diplomacy (PD), nation branding (NB), and soft power, including cultural heritage management and its diplomatic applications. It uses concepts that define PD as a state's communication with foreign publics to achieve foreign policy goals and cultural heritage preservation as a means of enhancing international image and reputation. The relationship between PD and cultural heritage is synergistic; PD emphasizes relationship-building through dialogue [10], while heritage preservation provides authentic content for projection, such as through UNESCO listings that affirm a nation's cultural significance globally. This article examines them as separate but complementary, with heritage-focused NB focusing on image projection and PD facilitating long-term mutual understanding. Nye's concept of soft power is applied to examine how heritage contributes to a state's "attractiveness" through culture, values, and politics [4], particularly in how key protected heritage sites serve as symbols of historical continuity and contemporary stability.

Scholarly conceptualizations of cultural diplomacy are used to highlight non-traditional projections, including the role of heritage in bridging geopolitical divides [3]. To incorporate achievements, the framework incorporates digital elements such as virtual heritage tours, AI-based preservation tools, and social media campaigns that enhance conversational PD, enabling real-time global engagement with a state's heritage narratives. Furthermore, it draws on theories of regional security complexes to analyze how heritage cooperation mitigates tensions and promotes stability.

Research Methods

The study utilizes qualitative document analysis, supported by descriptive secondary data. The work draws on two main sets of sources.

Primary sources include official government documents, such as laws on the protection and use of historical and cultural heritage adopted since 1990 [11], national cultural laws [12], and recent acts establishing special status for designated heritage areas [9]. The analysis also includes strategies of relevant ministries, UNESCO agreements and nomination documents, and international cooperation agreements, including initiatives to establish heritage corridors.

Secondary sources include scholarly publications on foreign policy, public diplomacy, and cultural heritage management, extracted from key databases. These data are supplemented by reports from UNESCO, ICCROM, and the OECD, as well as analyses from think tanks and specialized media on cultural diplomacy. Recent materials include datasets on heritage statistics and intangible heritage elements for 2024-2025, studies of transnational cooperation in living heritage, and proceedings of symposia on documentary heritage and statehood.

Qualitative content analysis reveals the goals, narratives, audiences, and mechanisms of heritage-based public diplomacy. It explores the themes and symbols embedded in policies and initiatives, and is complemented by sentiment analysis in international fora where recent nominations of unique types of sites, such as underground architecture, are discussed. The study assesses the alignment of public diplomacy objectives and heritage conservation strategies, and addresses issues identified in current literature and reports. As the number of primary interviews was limited, the assessment is based on a triangulation of policy objectives, programme content, statistical data, and image analysis results. The reliability of the results is enhanced by the use of numerical indicators: sentiment trends identified in global fora, data on international cooperation, and recent UNESCO thematic studies starting from 2025.

Results

The results are presented in three parts, corresponding to the international (mega), national (macro), and regional (micro) levels of cultural heritage policy implementation. At each level, key mechanisms and recent innovations were identified, illustrating their functioning as tools for heritage conservation and public diplomacy. When examining examples from various countries, special attention is given to Kazakhstan's experience in 2024-2025 to ensure the discussion is relevant to the country's specific context.

International (Mega)Level: Global Mechanisms and Innovations

Kazakhstan utilizes global cultural frameworks, particularly UNESCO, to enhance its international status. By 2024, five of the country's sites were inscribed on the World Heritage List, and several traditions were inscribed on UNESCO's Intangible Heritage List. The country expanded its World Heritage Tentative List by adding 11 new sites in 2025 [13] to showcase its heritage beyond the iconic Silk Road sites.

The country also implements transnational heritage projects. Through UNESCO's Silk Roads Heritage Corridors program [14], Kazakhstan collaborates with its neighbors to preserve and promote shared Silk Road sites. These cross-border efforts transform heritage preservation into regional diplomacy: joint heritage preservation strengthens good relations and presents Kazakhstan as a cultural bridge between Europe and Asia. Kazakhstan also participates in multinational UNESCO nominations such as "Falconry" and "Western Tien Shan", which require coordination. International organizations also contribute:

a partnership with ICCROM in 2025 offers training on monument conservation in Central Asia, reflecting Kazakhstan's commitment to global standards and strengthening its credibility [15].

In 2025, the country co-hosted the UNESCO Symposium on the Documentary Heritage of the Kazakh Khanate, thereby positioning itself as an emerging hub for scholarly and intercultural dialogue on the history of Central Asia. This initiative reflects Kazakhstan's strategic use of heritage diplomacy to assert its intellectual and cultural leadership in the region. Similarly, Astana Expo 2017 became an iconic example of nation branding, and the Kazakh pavilion was widely recognized for effectively integrating cultural symbolism with a modern national identity. Building on these precedents, the country Kazakhstan continues to showcase traditional yurts, nomadic games, folk music, and handicrafts at international exhibitions, tourism fairs, and cultural forums. Through such ongoing engagement, the country embeds its heritage into the global cultural discourse, strengthening its image as a modern yet tradition-conscious nation [16].

Digital diplomacy is another innovative tool. Kazakhstan has launched 3D virtual tours of major museums and landmarks through embassies and tourism websites, enabling remote excursions. Social media campaigns such as #ExploreKazakhstan share vibrant images of cultural heritage sites and invite users from around the world to participate [17]. Partnerships with influencers and similar initiatives have increased international recognition of Kazakhstan's culture by 2025.

More broadly, Kazakhstan's international heritage diplomacy is implemented within a multidimensional framework encompassing UNESCO recognition, regional cooperation initiatives, participation in prestigious cultural exhibitions, and the strategic use of digital platforms. These measures contribute to enhancing Kazakhstan's international prestige and building trust in its culture. However, this visibility comes with corresponding obligations. The state must ensure strict adherence to international standards of preservation, authenticity, and ethical representation in all heritage-related initiatives.

National (macro) level: public policy, laws, and initiatives

At the national level, the country has strengthened the legal and institutional framework for heritage preservation and support for cultural diplomacy. The 1992 Law on the Protection and Use of Historical and Cultural Heritage Sites (as amended through 2024) defines protected sites and measures to ensure their compliance [11]. Recent amendments provide for stricter penalties for the looting of artifacts or damage to monuments, emphasizing Kazakhstan's seriousness in preserving cultural heritage.

Heritage is integrated into broader development plans. The Tourism Development Program for 2019-2025 [18] prioritizes cultural and historical tourism as a driver of economic diversification. As part of this plan, Kazakhstan

has restored key monuments and improved visitor infrastructure (roads, museums, visitor centers) at cultural heritage sites. Better-preserved and more accessible sites attract more visitors, who then share their positive impressions abroad, acting as informal ambassadors. Such projects often involve international collaboration - consultations with UNESCO site management experts or the creation of cross-border cultural heritage routes. This enables the integration of cultural heritage preservation with diplomatic efforts.

Kazakhstan has secured sustainable heritage funding. In 2025, the National Cultural Heritage Fund was established [19], combining public, private, and international resources. The Smithsonian Institution joined as a partner to develop a crafts development program, lending its expertise and international prestige.

The state also provides special support to sites rich in cultural heritage. Turkestan, home to a major Sufi shrine, received a special status, providing additional funding and strict oversight of development to preserve its historic character. The city was declared the “spiritual capital of the Turkic world” and hosted major festivals and summits (2022-2025), attracting participants from across Asia and turning it into a shining example of Kazakh culture for international tourists [9].

Regional (Micro) Level: Local Governance and Community Engagement

At the local level, Kazakhstan’s heritage diplomacy takes tangible form through decentralized governance, engagement with local communities, and the integration of cultural heritage preservation with regional development. Local administrations manage heritage sites and maintain regional registries, often supporting this through co-financing mechanisms that link preservation with tourism development. By 2025, these mechanisms have become catalysts for regional projects, such as eco-trails linking Bronze Age petroglyphs in the Almaty region and the “Heritage of Altai” festival in East Kazakhstan. Such initiatives exemplify how heritage management simultaneously supports cultural continuity and economic diversification. They also serve as tools of cultural diplomacy: foreign tourists interacting with local guides and artisans perceive Kazakhstan not as an abstraction of state branding, but as a living cultural landscape [20].

Community-based tourism (CBT) has become a cornerstone of this localized diplomacy. For example, villages near the ruins of Otyrar offer guesthouses, traditional cuisine, and craft workshops, supported by modest educational programs and UNESCO microgrants administered through the Almaty office. These programs empower residents to create immersive experiences. The relational nature of such encounters underscores the concept of “everyday diplomacy,” where authenticity and interpersonal interaction enhance Kazakhstan’s soft power more effectively than top-down initiatives. State tourism policy is currently institutionalizing this model through training and national promotion of computer-based learning, linking grassroots initiatives with macro-level heritage branding.

Local heritage management is also evolving toward integrated management systems. Reserves such as Azret Sultan in Turkestan exemplify co-management structures where national oversight is combined with local custodians. Similarly, the protection of underground mosques in the Mangystau region, five of which were being prepared for UNESCO nomination in 2025, is an example of participatory heritage management. Public consultations during the nomination process ensured that sacred traditions were taken into account in the management of the sites, embodying UNESCO's community-centered conservation principle. This inclusive approach, emphasizing both material and spiritual values, strengthens legitimacy and sustainability. As The Astana Times notes, such participatory models enhance Kazakhstan's credibility as a responsible custodian of heritage [20].

Educational work and regional cultural events further strengthen local diplomacy. Schools incorporate local heritage into curricula and train students as volunteer guides, facilitating early public engagement in heritage promotion. Annual festivals such as the Ulytau Epic Poetry Festival and the Nomad Games in Almaty attract international scholars and tourists, presenting Kazakh culture as dynamic and interactive, rather than static.

Discussion

This study shows that Kazakhstan is using cultural heritage as a multi-layered public diplomacy tool to reshape its international image. At the international level, the country has used global frameworks such as UNESCO to enhance its visibility. By 2024, several Kazakh sites and traditions had received World Heritage status, and in 2025, the Tentative List was expanded to showcase its diverse heritage, including unique underground sacred sites [21]. The county also participates in transnational "heritage corridor" initiatives and co-hosts international cultural symposia, positioning itself as a bridge between East and West while enhancing soft power through shared historical narratives. At the national level, stronger legal safeguards (e.g., stricter penalties for looting) and targeted funding (e.g., the new National Heritage Fund) have been introduced, integrating heritage preservation into development agendas and national branding efforts.

Such measures not only protect cultural assets but also shape Kazakhstan's image as a country that values and utilizes its cultural wealth. At the local level, authorities engage communities in heritage preservation projects, supporting community-based tourism and regional festivals. This grassroots engagement adds a genuine dimension of people-to-people diplomacy. Foreign visitors interact with local residents and traditions, introducing Kazakhstan's culture as a living heritage rather than a spontaneous exhibition. These participatory models, such as the inclusive management of sacred sites and the involvement of youth in the preservation of cultural heritage, strengthen Kazakhstan's credibility as a responsible custodian of heritage.

A critical question is whether these efforts constitute dialogue-based public diplomacy or remain a truly one-dimensional nation branding campaign.

On the one hand, many aspects overlap with national branding. The state carefully curates a positive image, highlighting iconic heritage symbols and organizing impressive cultural events to attract global attention. These displays serve as “experiential confirmation” of the national narrative. For example, the World Nomad Games vividly showcase Kazakhstan’s cultural richness and attract international media attention, turning the cultural exhibition into a boost to soft power [6]. Digital campaigns further reinforce this one-sided image projection to a global audience. In this sense, the heritage strategy functions as a top-down marketing effort to bolster national prestige.

On the other hand, effective public diplomacy is characterized by two-way engagement and relationship building, rather than simply self-promotion [10]. There are indications that Kazakhstan’s approach includes these dialogic elements. Heritage conferences and documentary heritage symposia have engaged foreign and local experts in dialogue, indicating an intention to promote mutual cultural exchange rather than simply broadcast Kazakh achievements. Bilateral projects and regional intangible heritage programs similarly imply a willingness to collaborate and learn from others, rather than simply export national culture. Even the initiative to grant special status to cities with rich heritage has a dialogic aspect, as it supports local cultural revival by inviting international partners to participate in preservation and exchange. These efforts resonate with a relational approach to public diplomacy, in which Kazakhstan not only tells its own story but also creates platforms for intercultural dialogue and cooperation.

One of the key challenges in this balance is maintaining trust and authenticity. If Kazakhstan’s heritage campaign relies too much on polished branding, neglecting genuine dialogue, it risks being perceived as superficial propaganda. Overemphasis on a flawless national image can backfire if international observers discover a gap between the vaunted narrative and the realities of the situation (e.g., governance or social problems) [7]. As G.Szondi notes, trust in public diplomacy is achieved through honesty and openness, even on uncomfortable issues while nation branding tends to gloss over negative aspects [7]. To achieve true success, Kazakhstan must align its external narratives with domestic realities. Demonstrating transparency about problems and a willingness to improve will enhance the sincerity of its actions. Constructive engagement on international issues whether conservation standards, cultural inclusiveness, or broader governance issues can transform potential criticism into opportunities for trust-building. By openly challenging outdated stereotypes and emphasizing ongoing reforms and positive changes, a country can create a more coherent and compelling self-image. In short, the soft power benefits of a heritage strategy will only be sustainable if they are consistent, authentic, and grounded in respect for the “dialogue” aspect of public diplomacy.

Looking ahead, several opportunities can be identified that could enhance the impact of Kazakhstan's heritage diplomacy

- Improving infrastructure and visitor services at heritage sites, particularly in less developed regions, will help ensure that tourism experiences align with the country's marketing narrative, transforming increased interest into sustainable goodwill;

- Better coordination between government agencies (foreign affairs, culture, tourism, and local authorities) offers the opportunity to present a more coherent and synergistic message, avoiding disjointed efforts;

- Deepening transnational cooperation with neighboring countries on shared heritage could further strengthen regional goodwill and showcase Kazakhstan as a leader in intercultural dialogue without diluting its own unique cultural brand;

- Finally, the use of digital innovations for engagement and feedback (e.g., using data analytics to assess foreign audience reactions and offering virtual heritage tours) can expand the reach of global and younger audiences, making cultural diplomacy more interactive and adaptive.

The integration of Kazakhstan's cultural heritage into public diplomacy has undoubtedly strengthened its global cultural status and opened new channels for international engagement. However, this approach will only realize its potential if the country also addresses the associated challenges. A key challenge going forward is finding a balance between promoting a proud image, genuine listening, and dialogue. By following the lessons outlined above the country can transform what might otherwise be a top-down branding initiative into a truly dialogue-based public diplomacy strategy. In doing so, it can dispel old stereotypes and forge a multifaceted international identity based on trust, cultural richness, and mutual understanding, which is the key promise of its heritage diplomacy.

Conclusion

Kazakhstan's evolving approach to heritage diplomacy illustrates a focused and complex effort to reposition the country in global cultural and political discourse. The country's multi-layered strategy, which integrates international engagement, national policy development, and local participation, demonstrates that heritage management has become not only a tool for preservation but also a mechanism for communication, sustainable development, and soft power.

However, the success of this heritage diplomacy depends on more than just international recognition or festival diplomacy. True authority in global cultural relations depends on coherence between narrative and practice, between the external projection of authenticity and the internal management of preservation, education, and inclusivity. The government's progress in empowering communities, increasing participation in sacred site management, and redistributing tourism revenues marks an important shift from centralized branding to dialogue diplomacy. This bottom-up engagement reflects a growing

understanding that cultural impact is achieved not simply through spectacle, but through co-management and ongoing dialogue.

From a critical perspective, heritage diplomacy in Kazakhstan continues to face structural contradictions common to many emerging cultural powers. The balance between promotion and preservation, national pride and regional cooperation, digital visibility and authenticity. Resolving these contradictions requires institutional transparency, measurable preservation results, and reflexive policies that take into account international feedback. The successful implementation of these reforms could transform heritage from a symbol of historical continuity into a dynamic platform for intercultural understanding. With consistent development, heritage diplomacy in Kazakhstan can transform from a project of symbolic representation into a sustainable form of cultural engagement, positioning the country as an authoritative and responsible participant in global cultural governance. In this sense, heritage becomes not only a reflection of the past but also a strategic language of the future, where diplomacy, identity, and culture merge in mutual recognition and trust.

REFERENCES

[1] Kurmanguzhin R. S. Cooperation of the Republic of Kazakhstan with the European Union confirmation of multi-vector Kazakh foreign policy // *Rivista di Studi Politici Internazionali*. – 2016. – Vol. 83, No. 2 (330). – P. 219-223.

[2] Kenzhalina G. The Role of Diplomacy in Promoting Kazakhstan's Country Image in the International Arena // *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. – 2014. – Vol. 140. – P. 650-653. – <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.04.486> (accessed: 23.10.2025).

[3] López Aranguren J. L. Japan's Science and Technology Diplomacy: Society 5.0 and its International Projection // *Communication & Society*. – 2023. – Vol. 36, No. 2. – P. 225-239. – DOI: <https://doi.org/10.15581/003.36.2.225-239> (accessed: 23.10.2025).

[4] Nye J. S. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*. – New York: PublicAffairs, 2004. – 191 p.

[5] Prime Minister of Kazakhstan. The Board of Directors of Kazakh Tourism Development Ltd. approved the updated master plan of the Almaty Superski project. 25.09.2025. <https://primeminister.kz/en/news/the-board-of-directors-of-kazakh-tourism-development-ltd-approved-the-updated-master-plan-of-the-almaty-superski-project-for-the-development-of-ski-tourism-30554> (accessed: 27.10.2025).

[6] The Astana Times. *Soft Power and Public Diplomacy: How Kazakhstan Can Leverage Global Experiences for Development*. – 95.03.2025. <https://astanatimes.com/2025/03/soft-power-and-public-diplomacy-how-kazakhstan-can-leverage-global-experiences-for-development/> (accessed: 27.10.2025).

[7] Szondi G. *Public Diplomacy and Nation Branding: Conceptual Similarities and Differences* // *Clingendael Discussion Papers in Diplomacy / Netherlands*

Institute of International Relations ‘Clingendael’. – 2008. –22.10. <http://www.jstor.com/stable/resrep05374> (accessed: 23.10.2025).

[8] UNESCO Almaty Regional Office. Snapshots (January – June 2025). – 2025. <https://www.unesco.org/en/articles/unesco-almaty-regional-office-snapshots-january-june-2025> (accessed: 27.10.2025).

[9]. Turkistan Granted Special Status to Preserve Cultural Heritage // The Astana Times – 2025. – 03.04. <https://astanatimes.com/2025/03/turkistan-granted-special-status-to-preserve-cultural-heritage/> (accessed: 27.10.2025).

[10] Zaharna R. S. The Public Diplomacy of Nation-Branding: A Relational-Based Approach // Routledge Handbook of Public Diplomacy / Ed. by N. Snow, P. M. Taylor. – New York: Routledge, 2010. –P. 116-124.

[11] Government of Kazakhstan. Law on the Protection and Use of Historical and Cultural Heritage Sites. – 1992 (amended up to 2024). <https://adilet.zan.kz/eng/docs/Z1900000288> (accessed: 27.10.2025).

[12] Government of Kazakhstan. Law on Culture. – 2007. – URL: <https://whc.unesco.org/en/statesparties/kz/Laws> (accessed: 27.10.2025).

[13] Kazakhstan to Turn Heritage Sites into Tourism Hubs, Add 11 UNESCO Monuments // The Astana Times. – 2025.- 24.04. <https://astanatimes.com/2025/04/kazakhstan-to-turn-heritage-sites-into-tourism-hubs-add-11-unesco-monuments/> (accessed: 27.10.2025).

[14] Moldagaliyeva A. Socio-Economic Significance of Tourism Development on the Great Silk Road (Kazakhstan Section) // GeoSport for Society. – 2024. – Vol. 1. – P 11-20. <https://gtg.webhost.uoradea.ro/PDF/GTG-1-2024/gtg.52111-1188.pdf> (accessed: 23.10.2025).

[15] ICCROM. ICCROM and Uzbekistan Forge Stronger Ties for Cultural Heritage Protection. – 2025. – <https://www.iccrom.org/news/iccrom-and-uzbekistan-forge-stronger-ties-cultural-heritage-protection> (accessed: 27.10.2025).

[16] UNESCO. Documentary Heritage of Kazakh Khanate Symposium. – 2025. <https://www.unesco.org/en/articles/documentary-heritage-kazakh-khanate-focus-international-discussion> (accessed: 27.10.2025).

[17] How Digital Diplomacy Can Elevate Kazakhstan’s Global Image // The Astana Times. 2025. <https://astanatimes.com/2025/01/how-digital-diplomacy-can-elevate-kazakhstan-global-image/> (accessed: 27.10.2025).

[18] Government of the Republic of Kazakhstan. State Program for the Development of the Tourism Industry of the Republic of Kazakhstan for 2019-2025 : Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated May 31, 2019 No. 360. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1900000360> (accessed: 23.10.2025).

[19] Smithsonian Folklife. Center Launches Kazakhstan Cultural Heritage Fund and Artisan Program. – 2025. <https://folklife.si.edu/news-and-events/kazakhstan-cultural-heritage-fund> (accessed: 27.10.2025).

[20] Five Underground Mosques in Western Kazakhstan Up for UNESCO Listing // The Astana Times. – 2025. <https://astanatimes.com/2025/09/five-underground-mosques-in-western-kazakhstan-up-for-unesco-listing/> (accessed: 27.10.2025).

[21] Qazaqstan Monitor. Kazakhstan’s Six Must-Visit UNESCO Heritage Sites. – 2023. –<https://qazmonitor.com/tourism/2340/kazakhstans-six-must-visit-unesco-heritage-sites> (accessed: 27.10.2025).

МӘДЕНИ МҰРА ЖАРИЯ ДИПЛОМАТИЯНЫҢ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ: ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ, ҰЛТТЫҚ ЖӘНЕ ЖЕРГІЛІКТІ ДЕҢГЕЙДЕГІ МЕХАНИЗМДЕР

* Лопес Арангурен Х. Л.¹

*¹ Сарагоса университеті, Сарагоса, Испания

Аңдатпа. Мәдени мұраны басқару, сақтау және қорғау қазіргі қоғамдық дипломатияның стратегиялық құралдарына айналып отыр. Мемлекеттер өздерінің халықаралық бейнесін (мысалы, ресурстарға тәуелді немесе постконфликттік ел бейнесінен) кенейту мақсатында мәдени мұраны сақтауға баса назар аударатын саясатты белсенді түрде енгізуде. Бұл саясат жергілікті дәстүрлерді, сауда жолдарының жәдігерлерін, ЮНЕСКО тізіміне енген нысандарды және түрлі материалдық емес мәдени мұраларды қамтиды. Бұл мақалада мәдени мұраға бағытталған дипломатияның мақсаттары, әдістері және оған тән сын-қатерлер халықаралық, ұлттық және өңірлік деңгейлерде қарастырылады. Зерттеу мұра аймақтарына ерекше мәртебе беру және жаңа номинация түрлерін енгізу сияқты жаңашыл тәсілдерді де талдайды. Автор мәдени мұраны басқарудың жаһандық қабылдаулар мен «жұмсақ күштің» әлеуетін қалай қайта қалыптастыратынын сын тұрғысынан бағалай отырып, ұлттық бренд қалыптастыру мен диалогқа негізделген дипломатияның айырмашылығын анықтайды. Сапалық талдау ұлттық заңдар мен халықаралық келісімдерді қамтитын бастапқы дереккөздерді және қоғамдық дипломатия, мұра сақтау және «жұмсақ күш» теориясы бойынша ғылыми еңбектерді қамтитын қосымша әдебиеттерді біріктіреді. Теориялық негіз қоғамдық дипломатия, ұлттық бренд және «жұмсақ күш» ұғымдарына сүйенеді. Тарихи сауда жолдары, дәстүрлі өмір салты, археологиялық ескерткіштер, материалдық емес мәдени тәжірибелер және ерекше сәулеттік мұра сияқты негізгі мұралық нарративтер қалпына келтіру және дипломатиялық іс-шаралар контекстінде талданады. 2024–2025 жылдарға арналған деректер жаңа нысандардың ЮНЕСКО-ның алдын ала тізіміне енуін, трансұлттық «мұра дәліздерінің» құрылуын және деректі мұра бойынша халықаралық симпозиумдардың өткізілуін көрсетеді. Мемлекеттік саясаттан жаһандық аудиториялармен көпқырлы коммуникациялық өзара іс-қимылға стратегиялық ауысу байқалады. Ел имиджін жақсартудың

айтарлықтай әлеуеті болғанымен, мұра дипломатиясының табысы қалпына келтіруден әрі өтіп, шынайы және тұрақты мәдени диалог орнатуға, сыртқы көріністі ішкі басқарумен үйлестіруге, сондай-ақ цифрлық инновациялар мен жергілікті серіктестіктерді тиімді пайдалануға байланысты.

Тірек сөздер: қоғамдық дипломатия, мәдени мұра, сақтау, қорғау, реттеу, жұмсақ күш, ұлттық мемлекеттер, халықаралық бейне

Қаржыландыру: Ғылыми мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі тарапынан 2023–2025 жылдарға арналған іргелі және қолданбалы ғылыми зерттеулерді гранттық қаржыландыру бағдарламасы аясында қаржыландырылатын AR19679949 «Мәдени мұраны синергетикалық парадигмаларда зерттеу» ғылыми-зерттеу жобасы шеңберінде дайындалды.

КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ КАК ИНСТРУМЕНТ ПУБЛИЧНОЙ ДИПЛОМАТИИ: МЕЖДУНАРОДНЫЕ, НАЦИОНАЛЬНЫЕ И ЛОКАЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ В КАЗАХСТАНЕ

* Лопес Арангурен Х. Л. ¹

*¹ Университет Сарагосы, Сарагоса, Испания

Аннотация. Управление, сохранение и защита культурного наследия выступают стратегическими инструментами современной публичной дипломатии. Стремясь расширить своё международное имиджевое пространство за пределы ограниченных идентичностей (таких как «ресурсная» или «постконфликтная»), государства всё активнее реализуют политику, ориентированную на сохранение культурного наследия. В эту политику включаются меры по охране локальных традиций, артефактов исторических торговых путей, объектов, внесённых в список всемирного наследия ЮНЕСКО, а также различных форм нематериальной культуры. В статье рассматриваются цели, методы и вызовы дипломатии, основанной на наследии, на международном, национальном и региональном уровнях. Анализируются инновационные практики, включая законодательное закрепление особого статуса культурных территорий и новые формы номинаций. Исследование критически оценивает, как управление наследием переосмысливает глобальные представления о стране и потенциал её «мягкой силы», различая продвижение национального бренда и подлинную диалоговую дипломатию. Качественный анализ основан на сочетании первичных источников - национальных законов и международных соглашений - с вторичной литературой по вопросам публичной дипломатии, охраны культурного наследия и теории мягкой силы. Теоретическая рамка статьи опирается на ключевые концепции публичной дипломатии, национального брендинга и мягкой силы. Рассматриваются основные нарративы, используемые в дипломатической и

реставрационной практике: исторические маршруты, традиционные образы жизни, археологические памятники, формы нематериального культурного наследия и уникальные архитектурные объекты. Данные за 2024–2025 гг. свидетельствуют о значительных достижениях - новых включениях в Предварительный список ЮНЕСКО, развитии транснациональных «коридоров наследия» и проведении международных симпозиумов, посвящённых документальному наследию. Отмечается стратегический переход от ориентированных на государство политик к многоуровневому коммуникативному взаимодействию с мировыми аудиториями. Несмотря на высокий потенциал улучшения имиджа государства, успех дипломатии наследия зависит от перехода от простой реставрации к подлинному устойчивому культурному диалогу, от согласования внешнего представления с внутренним управлением и от эффективного использования цифровых инноваций и локальных партнёрств.

Ключевые слова: публичная дипломатия, культурное наследие, сохранение, охрана, регулирование, мягкая сила, национальные государства, международная проекция

Финансирование: Научная статья подготовлена в рамках научно-исследовательского проекта AR19679949 «Изучение культурного наследия в синергетических парадигмах», реализуемого в рамках программы грантового финансирования фундаментальных и прикладных научных исследований на 2023–2025 годы Министерством науки и высшего образования Республики Казахстан.

Received: November 01, 2025

Accepted: November 27, 2025

Information about the author:

Juan Luis López Aranguren is professor of International Public Law and International Relations at the School of Law of the University of Zaragoza, Zaragoza, Spain, e-mail: jlopezar@unizar, <http://orcid.org/0000-0002-4702-863X>

Автор туралы мәлімет:

Хуан Луис Лопес Арангурен - Сарагоса университетінің (Испания, Сарагоса қаласы) құқық факультетінің халықаралық жария құқық және халықаралық қатынастар профессоры, e-mail: jlopezar@unizar, <http://orcid.org/0000-0002-4702-863X>

Информация об авторе:

Хуан Луис Лопес Арангурен - профессор международного публичного права и международных отношений Юридического факультета Университета Сарагосы (Сарагоса, Испания), e-mail: jlopezar@unizar, <http://orcid.org/0000-0002-4702-863X>

UDC 327.8

IRSTI 11.25.07

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2025.62.4.004>

WATER SECURITY IN THE SYR DARYA BASIN

* Medeu A.¹, Gubaidullina M.², Anuash Zh.³

*^{1,2,3} Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

Abstract. Water and energy resources are crucial components in driving the economic development of the national economies in Central Asian countries. Economic growth in resource-rich countries is driven by energy, which acts as the primary engine for diversifying economic policies, while also serving as a resource base for overcoming geographical economic isolation. The state of the energy complex and the availability of water and energy resources are key factors contributing to the uneven economic development in the Central Asian republics. Some states, such as Kazakhstan, Uzbekistan, and Turkmenistan, serve as major energy exporters, while others, including Tajikistan and Kyrgyzstan, rely on importing energy resources.

Central Asian countries strive for cooperation in managing shared water resources is being thwarted by uncoordinated national strategies, whose conflicting objectives and prioritization of water security can be understood through the lens of the regional security complex theory in the context of the transboundary Syr Darya basin. Regional cooperation over transboundary water energy appears to be gaining momentum despite the geopolitical landscape, and the heads of state from Central Asia have once again adopted their traditional meeting format.

Even if some progress has been made in managing water resources in the Syr Darya basin, but unresolved issues continue, making cooperation more difficult between the Central Asian states. The research examines the features of transboundary collaboration in the Syr Darya river basin. Water management in the transboundary Syr Darya River basin is also being evaluated in terms of its associated challenges.

Key words: Syr Darya, transboundary river, water management, securitization, water issue, conflict, Central Asia, energy

Introduction

Recognition of water's distinctive role and its high social significance in relation to human rights to secure and uncontaminated water has become a basis for contemporary water principles. Water is a very scarce and precious natural resource, regarded as the heritage of both the present and future generations. Almost all of the territories in Central Asia are situated within the drainage basins of rivers that flow across international borders. Central Asia's scarce water supplies have resulted in significant challenges for the long-term development of

the countries within the area. Geopolitical landscape shifted after dissolution of the Soviet Union. The rivers shared by multiple republics acquired the status of international transboundary watercourses.

In Central Asia, the issue of shared water usage in transboundary river basins is a frequent problem that affects all countries worldwide with international waterways, yet it also varies among countries due to unique regional conditions such as natural, climatic, economic, and political factors. In regional integration processes, the matter of transboundary river water resources is a significant area for collaborative effort. According to international practice, the resolution of issues and contradictions that occur in this context is largely influenced by the dynamics of economic interaction, liberalization of trade and economic ties as well as the nature and degree of investment cooperation [1].

The Syr Darya River Basin ranks as the second-largest river basin in the area by water content. Syr Darya features water supplies stemming from the flow of the Naryn and Karadarya Rivers as well as the Fergana Valley's rivers. The primary inconsistency in the Syr Darya basin is that the majority of the region's water resources originate from the upper reaches, and the interests of water users who harness the energy potential of water dominate. While water is primarily utilized during winter months, downstream lands reliant on irrigation necessitate water supply during the summer season. The challenge of managing the Syr Darya River's water resources stems from its transboundary nature, characterized by the fact that for approximately 125 years the river traversed the territory of a single state, initially the Russian Empire and the Soviet Union. The Syr Darya crossed four separate territories after getting them independence in 1991.

Description of Materials and Methods

This issue of transboundary river regulation and management can be viewed through the lens of structural realism, enabling an examination of the circumstances under which states within a river basin can reach a consensus on river water management. The theory of regional security complexes, as proposed by the Copenhagen School's representatives Barry Buzan and Ole Wæver, provides a more comprehensive framework for examining the issue. At the heart of Buzan and Wæver's theory is the concept of "securitization". The central concept of the TCRS is that, despite globalisation, the majority of security threats in international relations remain territorially based, and their level of severity directly correlates with geographical distance [2]. Starting in the early 1990s, water management became linked to security matters, a development known as the "securitization of water management." Water issues are therefore tied to "national security concerns," which moves them out of regular technical oversight and instead places them under the control of security personnel operating in a private and inaccessible capacity. Transboundary rivers can be viewed through the lens of regional security complex theory, given that their water resources

are a critical component of national security for riparian countries, serving as a foundation for population survival, socio-economic prosperity, and political stability.

The primary question focuses on the degree to which access to water, as a fundamental component, is politicized and securitized within this complex entity. The formulated security language highlights the essential role of water as a security concern in the region, and identifies the specific security sectors where the process of making limited water access a priority issue is occurring in Central Asia. The research hypothesis posits that water securitization in Central Asia gives rise to new water conflicts, commonly referred to as “water disputes,” primarily due to difficulties in accessing water resources, such as issues associated with ongoing or proposed dam projects, as well as inadequate management of transboundary water systems.

Results

Effective and peaceful management of the Syr Darya River’s freshwater resources has been a major concern for the Central Asian states since they gained independence. Within the Soviet era, the management of water resources was achieved through a system of reservoirs and hydroelectric power plants located along both rivers. Reservoirs for storing water were constructed in upstream regions due to local terrain and environmental factors, and subsequently utilized for irrigation purposes in downstream areas. After the Soviet Union’s dissolution, it became evident that transitioning to a market economy and shifts in global politics made the Soviet system for overseeing Central Asian rivers outdated.

The disparities in water usage between the states reliant on hydroelectricity upstream and those reliant on irrigation downstream grew more pronounced. The problems of food and energy security have become increasingly complex due to the lack of attention given to environmental concerns that were inherited from the Soviet era, during which the extensive use of natural resources took precedence over environmental conservation. The central issue of water management has become more pressing for Central Asian countries as a result of their independence, given that their economies are heavily reliant on water resources. Struggle over water resources started but has not escalated into a full-scale conflict since the 1990s. Kyrgyzstan and Tajikistan have opted to restart construction of hydroelectric power plants on the Syr Darya and Amudarya rivers, respectively [3]. Uzbekistan, situated in the lower reaches of these rivers, views these actions as a direct threat to its security, highlighting the high level of securitization of the water issue in Central Asia.

Water and energy sector is one of the most problematic sectors in Central Asia. The geopolitical environment has become more conducive to regional partnerships in water and energy issues since 2018 [3, p.240]. Meetings between the heads of state in Central Asia have recently recommenced, prompting debate

among scholars regarding a new initiative to foster a long-term economic growth plan for the area. These discussions are also fully supported by the official authorities in every Central Asian country. The motivation stemmed mainly from a requirement to showcase their “integrity” to external partners and to acknowledge the significant political relevance of this matter.

Regional integration is likely to enter a new phase if heads of state in the area demonstrate a strong political commitment and receive unwavering international backing, with a bias towards sustainable forms of Integrated Water Resources Management (IWRM) being implemented [4]. In reality, the outcomes rarely match what is anticipated. An examination of the outcomes from the “CA+” gatherings reveals that the objectives of such events are primarily of a broad political character rather than a practical one, focused on collaborative “moderation” of intricate regional development concerns. It is noteworthy that Central Asian states also tend to address pressing issues with their neighbors in a bilateral manner, exemplified by the ongoing cooperation between Kazakhstan and the Kyrgyz Republic along the Chu Talas River, Uzbekistan’s relatively favorable stance on the expansion of the Rogun Dam in Tajikistan, and the expansion of bilateral dialogue on investments, such as the Zarafshan River project between Tajikistan and Uzbekistan, and the Kambatara-1 hydropower project between the Kyrgyz Republic and Uzbekistan. Central Asian states are seeking increased cooperation within their region, but have struggled to establish lasting forms of integration, a challenge that has persistently occurred since the 1990s and 2000s. Despite progress, significant measures are still required to achieve the goals outlined in declarations made over the past three decades and to re-establish the full involvement of all five Central Asian countries in the governance structures of intergovernmental organizations.

Discussion

Water issues in Central Asia are primarily caused by a combination of factors.

1. Central Asian countries claim adherence to international law in their legislative acts, but in reality, they disregard regional collaboration. According to Article 4 of Tajikistan’s Water Code, Article 8 of Kazakhstan’s Water Code, Article 3 of Uzbekistan’s “Law on Water and Water Use, Article 4 of the Water Code in the Kyrgyz Republic, and Article 5 of Turkmenistan’s Water Code, water resources are owned by the state, thereby granting the state the authority to manage transboundary river basins through legal frameworks [5,6,7,8,9]. Certain aspects of national laws are seen as hindering cooperation between nations, such as the matter of being reimbursed for water resource utilisation. The actions comprise repeated breaches of the agreed water allocation terms between republics, Kyrgyzstan’s refusal to adhere to the long-standing irrigation regime of the Lower Naryn hydroelectric power plant reservoirs, and disruptions by its opponents to the agreed energy supply terms. The actions involve repeated breaches of the

agreed-upon water allocation terms between republics, Kyrgyzstan's refusal to adhere to the conventional irrigation schedule for the Lower Naryn cascade of hydroelectric power plants, and counter-obstructions by its opponents, who are disrupting the agreed-upon terms of energy supplies for a second time.

Previous efforts spanning a decade to restore order to these complex processes through high-level political statements or framework agreements have thus far been unsuccessful. The requirement is to create new agreements that outline the specific responsibilities of each participant and provide a comprehensive framework for their implementation. A particularly concerning indicator is the varying approaches of countries within the region to different legal frameworks for managing water resources, with Kyrgyzstan and Tajikistan placing greater emphasis on the provisions of the 1992 Dublin Convention in contrast to the "basin" principle adopted at the regional level, which Uzbekistan strongly advocates. Countries situated at the lower ends of transboundary rivers are unwilling or unprepared to acknowledge water as a commodity and assume the expenses related to operating hydraulic systems in Kyrgyzstan and Tajikistan. International agreements are being used to implement the practice of water allocation, which has already been adopted in other global regions, such as the UN Convention on the Law of Non-Navigational Uses of International Watercourses, which was signed in New York on May 21, 1997 and the principles and guidelines established in the use of transboundary watercourses and international lakes, such as those outlined in the Helsinki agreement of March 17, 1992. These documents lack provisions addressing crucial issues like international state water allocation, water usage, and environmental conservation, which are vital in Central Asia where water scarcity is a common issue [10].

The legal framework governing transboundary water resources in Central Asia does not encompass all facets of international water cooperation. Inter-country disputes in the CA region have led to an increased level of competition for access to shared water resources [11]. Cooperation among CA countries within the Syr Darya transboundary river basin is facilitated through the Agreement dated February 18, 1992, between Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Tajikistan, and Turkmenistan, known as the "Cooperation Agreement," which deals with joint water resource management [Note*1]. However, the current water distribution schemes no longer align with the changing national interests of the independent republics.

Clearly, the current inter-republican regional agreements are no longer aligned with the current state of regional water and energy relations, and the commitments made, which raises doubts about their legitimacy [12]. The joint use of the region's water and energy resources is becoming increasingly entangled in contradictions that are being politicized due to the growing perception of water security as a major concern in Central Asia. Failing to engage in regional cooperation can result in a universal loss for countries in the region, as noted by

Dukhovny [12]. The region currently incurs an annual loss of 5% of its regional GDP, as stated by Kimsanov [13].

Kyrgyzstan maintains that agreements concerning transboundary water resources signed between nations impinge on the country's interests. The Kyrgyz side is dissatisfied with the agreements reached after 1992 because they committed to managing transboundary rivers under the Soviet system, which prioritized the needs of all parties and focused reservoir operations on irrigation. It is no accident that Kyrgyzstan passed the law "On the interstate use of water resources, water bodies and water management structures" in June 2011. Kyrgyzstan is considering changes to the systems it uses to settle mutual issues with neighboring countries regarding the operation of hydroelectric power plants in irrigation systems. Several suggestions have been made to implement a fee for water as a distinct resource with economic value or compensation for water infrastructure maintenance [13]. Neighboring countries in a unified water and energy system with Kyrgyzstan are unwilling to bear the full expense of maintaining their hydraulic infrastructure.

Tajikistan continues to support and advocate for the construction of new major hydroelectric power plants along international rivers. Tajikistan is persisting in its endeavor to construct the Rogun hydroelectric power station, a project strongly opposed by Uzbekistan. Upon completion of the project, Tajikistan anticipates resolving the issue of fully powering its entire territory and simultaneously exporting electricity to Afghanistan and Pakistan. The adoption of Tajik plans has been hindered by the absence of an investor and available finances [14]. Originally, large hydroelectric complexes like Toktogul, Andijan, Kayrakum, Orto-Tokoy, and other reservoirs situated in the upper parts of rivers were intended to be inter-republican systems. These hydroelectric complexes have been financially supported by their respective owner countries since 1992. Rivers that form international borders in lower-lying areas of Kyrgyzstan and Tajikistan do not wish or are not prepared to acknowledge water as a marketable resource and accept the expenses linked to maintaining hydraulic infrastructure. Efforts are being made to formalize the practice of water allocation, a method employed in various global regions, via international treaties. The discussion revolves around established principles and guidelines for the use of transboundary rivers, as set out in agreements such as the Helsinki Convention, and the UN watercourses Convention. These documents lack provisions addressing critical regional concerns such as international state water allocation, water usage, and environmental conservation in the context of water resource shortages, a common issue in Central Asia.

Countries located downstream of a river must respond to the policies implemented by their neighboring countries, which have control over the river's transboundary flows. Uzbekistan's agricultural sector plays a substantial role in influencing the country's stance on managing shared water resources. The volume

of water entering Uzbekistan has a direct impact on the amount of cotton that is cultivated. In 2008, Uzbekistan was compelled to reduce the area under cotton cultivation due to severe water shortages. Soil degradation is also linked to the deterioration of irrigation networks. The absence of water-saving technologies and insufficient funds to upgrade irrigation systems has resulted in a water shortage for irrigation purposes [3, p.9].

2. Disagreements over the cost of using water.

Pursuant to Article 8 of the “Use Agreement”, state-to-state agreements were formalized every year through Intergovernmental Protocols [15]. This procedure facilitated the establishment of an optimal operating regime for the Toktogul Reservoir within the framework of the water management year, thereby ensuring the successful progression of the vegetation period. The “Use Agreement” provisions did not align with the interests of upstream countries, failing to incentivize cooperation [Note*2]. Upstream countries wanted reimbursement for the water stored during winter, and they proposed that both upstream and downstream countries share the expenses for maintaining hydraulic infrastructure in the upper reaches of the river basin. This approach is not suitable for downstream countries, particularly Uzbekistan. According to their viewpoint, this implies treating water as a commodity. Since 2002, Uzbekistan has essentially taken no part in receiving the electricity generated by the Naryn-Syr Darya hydroelectric power station cascade in order to allow for additional water discharge. In this regard, since 2002, Uzbekistan has taken virtually no part in receiving electricity generated by the Naryn-Syr Darya hydroelectric power station cascade to ensure additional water discharge. Discharge from the Toktogul reservoir fell short of the planned volume of water. During the vegetation periods of 2004 and 2005, water was released from the Toktogul reservoir in the necessary quantities, with the Naryn-Syr Darya hydroelectric power stations also exporting electricity to the Russian Federation.

Between 2006 and 2014, Kazakhstan made a series of separate commercial purchases of Kyrgyz electricity, which were facilitated by JSC KEGOC through the conclusion of bilateral Intergovernmental Protocols. The bilateral agreements specified the quantities of irrigation water and electricity supplied by Kyrgyzstan during the growing seasons to Kazakhstan, along with the operating procedures for the Toktogul reservoir during the non-growing seasons. The Kazakh side facilitated the supply of fuel resources (coal products and fuel oil) to the Bishkek Thermal Power Plant at reduced prices in return for the electricity received from the Kyrgyz Republic during the peak growing season. The terms and cost of payment for the energy resources provided to the Kazakh side were agreed upon. Agreement was reached by the parties to split quadripartite intergovernmental agreements, which specifically involve Kyrgyzstan, Uzbekistan, Kazakhstan and Tajikistan, regarding the use of energy and water resources from the Syr Darya River for a particular year and the first quarter of the following year.

A four-party agreement was reached between Kazakhstan and Kyrgyzstan regarding the amounts of irrigation releases and electricity supplied to the Kazakh side during the growing season, along with the operational plan for the Toktogul reservoir during the upcoming off-season. Agreements with the Tajik side regarding the operation of the Kairakkum reservoir were also approved at the meeting of the ICWC. The Uzbek side was required to allow unrestricted passage through its territory of the water volumes released from the Toktogul reservoir for the Republic of Kazakhstan's needs, including the inflow of water to the Akzhar hydropost (June-August), water supply to the Kazakh section of the Dostyk canal, and water inflow to the Shardara reservoir.

Cooperation under the current arrangement has become impractical: following economic changes in Kazakhstan, coal reserves and industrial facilities have been privatized, resulting in difficulties for the Kyrgyz side in securing preferential treatment for fuel purchases; the Kyrgyz side's overestimation of electricity costs from the Naryn-Syr Darya hydroelectric power station cascade led to Kazakh energy companies declining purchases due to a lack of commercial viability; the Uzbek side's failure to meet its obligations to transport through its territory the required volumes of water from the Toktogul reservoir to meet Kazakhstan's needs; and failure to adhere to water supply schedules for the Kazakh portion of the Dostyk canal.

A mechanism was established in 2015 to govern the purchase of electricity from Tajikistan. Following this, Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan came to an agreement on the terms for exchanging electricity between them in equal amounts. The Government of Kazakhstan passed Resolution No. 839 on October 23, 2015, which set prices for electricity with the Kyrgyz Republic and the Republic of Tajikistan, and designated the organizations accountable for signing the tripartite agreement [Note*3].

As per the mentioned resolution, Almatyenergosbyt LLP and Samga Development secured electricity from the Kyrgyz Republic, while Energopotok LLP sourced it from the Republic of Tajikistan. The electricity price was fixed at 0.0000001 US dollars per kilowatt-hour (1 kWh). Furthermore, similar to the commercial purchase of electricity from the Toktogul HPP, the organisations responsible for the parties themselves covered the costs incurred due to electricity flowing through the networks (losses) and customs duties. Uzbekistan refrained from participating in trade exchange events between 2019 and 2020. Concurrently, Uzbekistan extends material and technical aid to Tajikistan via bilateral agreements, consisting of the delivery of fuels and lubricants, along with mechanical maintenance of the supply pipes within the Kairakkum reservoir. In 2019 and 2020, an additional 635 and 600 million m³ of water was discharged from the Toktogul and Kairakkum reservoirs to meet Kazakhstan's requirements.

In reality, Kazakhstan conducted a parallel trade exchange of electricity with the Kyrgyz, while also transferring the same volume of water between two

reservoirs, resulting in double the financial expenses. An examination of the materials involved in the negotiation process revealed that the Uzbek party had a significant impact on Kazakhstan's decision to engage in a parallel trade exchange with the Tajik party. The Republic of Uzbekistan successfully maintained water supply to the irrigated lands in the Fergana Valley without increasing the water discharge from the Toktogul reservoir, achieving the goal through enhanced water intake at the Uch-Kurgan hydroelectric facility, albeit in excess of the established limit. Forcing Kazakhstan to engage in a trade exchange of electricity with the Tajik side, Uzbekistan was able to resolve the issue of irrigation water shortage at the Farkhad hydroelectric complex, where water is simultaneously drawn off to fill the Sardoba reservoir. An examination of the signed agreements and factual data regarding water discharge from the Toktogul and Kairakkum reservoirs for the period of June-August 2018-2020 revealed the ineffectiveness of the chosen cooperation mechanism for Kazakhstan, as indicated.

In 2016, the Kyrgyz Republic's budget allocated 454,934,366 tenge for electricity exchange services; by 2019, this figure had risen to 1,652,430,099 tenge [Note*3]. In the current water management circumstances, Kazakhstan has the least favorable position. Kazakhstan is compelled to deploy inefficient methods for managing its water and energy resources due to its geographical position, resulting in significant annual expenditures to implement these measures. It only receives the full amount of approved limits to which it is entitled. Kazakhstan's difficult circumstances can be attributed in part to the country's own misguided actions. Initially, Kazakhstan is without a specialized scientific research entity to investigate the national water management situation and the respective transboundary river basins. Previous research on water management, particularly in transboundary river basins, indicates that the advantages and drawbacks of undertaking water management projects need to be determined.

In 2017, the machine feed channel supplied 14.54 million m³ of water, at a total cost of 468.3 million tenge, even though the water level was at its highest point. A visual representation of this idea can be seen in the construction of a machine lift canal, namely the 20th Anniversary of Kazakhstan Independence Canal, which extends from the Shardara Reservoir to support the Dostyk Canal [16, p.58]. The construction of this canal undermined Kazakhstan's negotiating leverage in discussions about the yearly distribution of water to the Dostyk Canal during the peak agricultural season. The Uzbek side turned down an increase in the water volume supplied to the Kazakh section of the Dostyk Canal, citing a severe water shortage and the availability of an alternative water source. In Uzbekistan's Maktaraal district, rice farmers using the machine lift canal plant rice on tens of thousands of hectares every year, which makes the water shortage even worse due to an annual shortage of irrigation water. In 2017, the machine feed channel delivered 14.54 million m³ of water, with the expenditure totaling 468.3 million tenge, despite the water level being at a high point. The Dostyk canal's 2017 target was fully met, as reported by Saparova in 2023 [16, p.64].

In recent years, the inability of delegation leaders, particularly ICWC members, to grasp the repercussions of their choices on crucial issues related to cross-border rivers has led to a lack of persistence in advocating for their viewpoints during the talks. Kazakhstan's foreign water policy also lacks a coordinated approach to set medium-term and long-term goals that guarantee water security. At the 2018 IFAS summit, which has since been duplicated at various regional meetings every year, Kazakhstan launched the International Water and Energy Consortium (IWEC). There is no unified stance on this matter among the relevant parties concerned. Furthermore, in Kazakhstan, there is a legislative prohibition on importing electricity when there is an excess supply on the domestic market.

Furthermore, none of the countries within the basin are in favor of establishing the IWEC, primarily due to the fact that two basin countries, namely Kyrgyzstan and Tajikistan, are involved in the CASA-1000 project, a Central Asia - South Asia energy initiative, which is being financially supported by the USAID project. Uzbekistan is pleased overall with the current setup for utilizing its water and energy resources. Nevertheless, the idea of a consortium continues to hang in the air, and regional leaders, with the exception of the head of Turkmenistan, publish joint declarations at almost every summit about their desire to bring the matter to practical results. In our view, the slow pace of the negotiation processes is attributed, once more, to the objective disparities in the interests of the parties. International consortiums on the territories of Kyrgyzstan and Tajikistan may become more appealing only when substantial foreign investments flow in, enabling the completion of water management projects stalled since the early 1990s, with a focus on hydropower. In the published project "Water Strategy of the Kyrgyz Republic" for instance, it is evident that the country plans to maintain control over its existing water management infrastructure, which was developed through its own efforts to this point. Consortiums are best suited for their own territory as joint mechanisms for implementing construction projects and overseeing the operation of both new and unfinished complexes.

It can also be noted that Kazakhstan and Uzbekistan would like to use consortia's organizational structures to gain access to the management of key facilities along transboundary waterways [1, p. 242]. Analysis of certain wording in the draft agreements, which have already been rejected or are still being negotiated, appears to support the latter consideration. The documents suggest that the authors have lost confidence in the existing interstate frameworks, specifically the ICWC and the basin organizations. In this context, the counter-reaction makes sense, namely the unified cooperation of all ICWC supporters, irrespective of their nationality, to prevent the formation of consortia or other rival entities. As long as regional water relations are governed by an incomplete set of vague framework agreements, and water allocation conditions are formulated by a closed group of water management agency heads within the framework of

the ICWC, any reasonable decisions will likely be viewed with skepticism. The attitude may shift if the same group of participants transitions to a meticulous enforcement of the detailed, multi-faceted agreements that have been carefully crafted to balance national, industrial, and demographic interests and have undergone all required procedures for coordination and endorsement.

Considering the current state of regional cooperation on water and energy resource use, including the Kyrgyz Republic's and the Republic of Tajikistan's obligations under the CASA-1000 project and the Kyrgyz Republic's refusal to attend ICWC meetings since 2016, Kazakhstan needs to make efforts to create a revised version of the "Agreement on Use". The ICWC Research Center created a draft agreement in a revised form on behalf of the ICWC in 2008. The ICWC's declining activities led to an indefinite postponement of the draft agreement's consideration in subsequent years. The Kyrgyz side has also expressed interest in restarting their cooperation through the channels established by the "Agreement on Use", with a focus on enhancing these mechanisms [Note*2].

For the past twenty years, countries in the basin have prioritized a water management policy aimed at securing their national water and energy security, as stated by Pulatov [16]. This approach disregards the interdependence of the interests of all nations sharing the Syr Darya River basin, resulting in considerable expenses in the continuing use of established systems for integrated and collaborative utilization of water and energy resources. Discrepancies in the volumes of runoff were identified across all water management areas through the analysis of water intake data for individual years by countries in the basin and the operating modes of reservoirs. In this context, it is essential to establish a channel balance for the Syr Darya River basin. Failure to engage in discussions and solidify agreements at the government level between countries in the basin on the annual shared utilization of water and energy resources has become a significant factor hindering cooperation. This is due to an inconsistent approach in implementing agreements made by relevant authorities, resulting in a decline in trust between the countries.

Integrated water resource management recommendations are required in the Aral-Syr Darya basin, specifically starting with the following:

1. Organize one-on-one meetings with the countries surrounding the basin to review and discuss the draft of the 4-party Agreement regarding the use of water and energy resources in the Syr Darya River basin.

2. An interstate working group should be established to facilitate discussions and coordinate the resumption of the draft agreement. The governing body responsible for water resource usage and protection should collaborate with relevant government departments to establish a unified stance on providing electricity, materials, technical assistance, and fuel resources to the Kyrgyz Republic and the Republic of Tajikistan, encompassing aid from third-party countries, and subsequently develop guidelines for reimbursing costs and losses

incurred in conjunction with the utilisation of the basin's water and energy resources.

3. The designated authority responsible for safeguarding water resources must collaborate with relevant government agencies to initiate the development of a unified stance on providing electric power, materials, technical assistance, and fuel resources to both the Kyrgyz Republic and the Republic of Tajikistan, which may also involve sourcing from external countries. Furthermore, proposals should be formulated outlining the methodology for reimbursing costs and losses associated with the utilization of energy and water resources within the basin. The authorized body in the field of use and protection of water resources must, together with interested government agencies, begin work on developing a coordinated position on issues of supplying electricity, material and technical and fuel resources to Tajikistan and Kyrgyzstan, including from third countries, and also prepare proposals on the methodology for compensating costs and damages associated with the use of water and energy resources in the basin.

4. Viewing participation in regional energy integration as a prerequisite is crucial for the growth and development of the national economies of the respective countries in the region. The integration of energy systems, specifically the merging of disparate energy systems, should be viewed as a viable solution to potential future crises in the local fuel and energy sectors, with a priority focus placed on hydropower and streamlining the operation of reservoirs. Examining economic integration as a potential approach can shed light on viable solutions for addressing water and energy challenges. To effectively advance regional cooperation, it is essential to adhere to the international commitments that Uzbekistan and other Central Asian nations have undertaken, particularly with regards to maintaining the quality of river flow.

5. A transition to enhanced regional cooperation is necessary, grounded in international commitments that Uzbekistan and other Central Asian nations have ratified, particularly concerning the maintenance of river water quality. It is necessary to make a transition to expanding regional cooperation, based on the adopted international obligations, to which Uzbekistan and other Central Asian countries are parties, especially in matters of river flow quality.

6. Establish a working group comprising qualified hydrologists, power engineers, ecologists, and water specialists to conduct a comprehensive examination of the proposed hydropower projects in the Chirchik River watershed above the Charvak reservoir within the Republic of Uzbekistan, as well as in Tajikistan, Kyrgyzstan, and Kazakhstan. The integrity and unity of the Syr Darya River basin must be respected, with the responsible authority overseeing water management and protection ensuring that water withdrawal limits are considered and approved at ICWC meetings. Separate approval of limits for each water management district is also required.

7. The governing body responsible for managing the water use and

protection in the Syr Darya River basin must verify and ratify water withdrawal limits in river basins at the ICWC's meetings, taking into consideration the basin's integrity and unity. Approval of limits for each water management district must be secured individually.

8. To assess the mechanism for parallel trade in electric power effectively, it is essential to engage the expertise of qualified water specialists, power engineers, and economists. Kazakhstan should restart efforts in reviewing and aligning the draft agreement.

9. Currently, it can be noted that there are a minimum of two versions that are already under discussion and review. The first concept relies on the notion that achieving a compromise on contentious matters is significantly simpler when the number of individuals involved in negotiations is minimized, specifically to two, as this inherently decreases the number of opposing viewpoints.

Conclusion

Reliability of the water sector is a vital component in Central Asian countries' economic and social growth and development. The region has a vast potential for water and energy, which can be harnessed sustainably with the right combination of legal, financial, scientific, technical, and personnel backing, enabling efficient use of water resources. Rivers and streams that flow across international borders shape the water-dependent relationship between the countries in their respective drainage areas. In contemporary circumstances, a transboundary river basin is a managed water system, serving as the foundation for collaboration in multiple sectors of the economy, including water distribution, irrigation, hydropower, transportation, tourism, and additional areas. The most major rivers in Central Asian countries are shared across international borders and have implications for multiple countries. The flow of rivers in the catchments of transboundary rivers is primarily generated and employed within the geographical boundaries of the respective countries in the region. Geopolitical and natural factors objectively necessitate regional integration and the joint management of river basins according to the principles of international law. This approach serves as a means of attaining key strategic goals including the efficient utilization of water resources, their equitable allocation and enhancing the sustainability of aquatic ecosystems.

Despite recent improvements in the geopolitical conditions conducive to regional cooperation, such as Kazakhstan and the Kyrgyz Republic collaborating on the Chu Talas River, Uzbekistan becoming more supportive of the expansion of the Rogun Dam in Tajikistan, and enhanced bilateral investment discussions, for example, between Tajikistan and Uzbekistan concerning the Zarafshan River, and the Kyrgyz Republic and Uzbekistan on the Kambatara-1 hydropower project, there remain significant obstacles to establishing a cohesive water relations framework among Central Asian nations. Ineffective water management

has severe repercussions globally, with significant impacts on politics, the economy, society, and the environment for all countries within the basin, thereby undermining regional cooperation and international diplomacy. Conflict over shared water resources on such rivers can substantially decrease the potential for economic cooperation in the region - encompassing trade, transportation, and labor markets.

Situation in Central Asia, where each country in the region independently implements a water management policy within a shared water management basin is highly undesirable, as it may lead to tensions between countries in the region. Initially, this relates to the development of new water management infrastructure. On the IFAS platform, persistent consideration is given to water management issues, in addition to environmental and economic concerns, with regular ICWC meetings taking place. Concerns regarding the shared utilization of water resources are intensifying annually, with problems escalating accordingly. Coordination among public administration institutions responsible for water resources in Central Asian countries is inadequate, with minimal interaction between them, and a prevalence of self-interest among departments, which hinders effective cooperation in transboundary river basins.

In Central Asian countries, national laws lack or inadequately address regulations for managing the shared water resources and the operation of basin authorities in cross-border situations. Sharing information about both the quantity and quality of aquatic environment metrics between state and government departments is quite challenging; existing databases are strictly limited to internal use within these departments. A unified framework for managing water use and protecting water quality is lacking, which is necessary to ensure uniformity and consistency in the creation of departmental regulations and to provide timely access to regulatory and legal information for water users. Access to information about the quality of water bodies is restricted for the general public.

In this context, sustainable and safe water use in transboundary river basins should be grounded in established principles of water management, guaranteeing the coherence to development, use, and conservation within the parameters of equitable and equal access to water, as well as the preservation of river ecosystems. The current situation with water allocation appears to defy the principles of formal logic. There exists a significant issue affecting everyone, and the methods for addressing it along with the negative repercussions of procrastination are well documented. A genuine determination to reach a mutually acceptable agreement has now been expressed, in essence, all the necessary conditions for collaboration have been established. Few parties are eager to take the initiative and begin negotiations. It's essential to revisit and confirm the estimated water reserves, as recent climate changes and human activities have altered the river flow, underground water reservoirs, and return water, necessitating a new assessment. Agreement on updated water reserves will necessitate the involvement of all

regional countries, with no anticipated challenges in terms of methodology, technology, or politics. Obstacles to reaching an agreement can be anticipated during the process of evaluating the water requirements of each state and the subsequent reallocation of their percentage allocations. This topic has been clearly outlined, with opposing viewpoints already evident

REFERENCES

[1] Petrov G. Water allocation and flow regulation in the joint use of water and energy resources of transboundary rivers of Central Asia//Water Resources. -2015.- 42 (2). – P. 240-246.

[2] Buzan B., Weaver O. and de Wilde J. Security – A New Framework for Analysis. – Colorado: Lynne Rinner Publishers, Inc., Boulder, 1998. – 239 p.

[3] Zhiltcov S.S. Politics of Central Asian states: water-energy aspect//Bulletin of Russian university of friendship of nations // Series of politics. - 2016.- № 3. - P.7-18.

[4] Sievers E. Water, conflict, and regional security in Central Asia // N.Y.U. Environmental Law Journal. - 2018. - №10(3). – P. 356 – 402.

[5] Law of the Republic of Uzbekistan on Water and Water Use: approved. 1993, June 12 (with amendments and additions as of July 24, 2018). https://www.cawater-info.net/bk/water_law/pdf/uzbek1993.pdf

[6] Water Code of the Republic of Kazakhstan: approved. 2003, July 9 (with amendments and additions as of June 29, 2018). https://adilet.zan.kz/eng/docs/K030000481_

[7] Water Code of the Kyrgyz Republic: approved. 2004, December 9 (with amendments and additions as of November 23, 2017). https://www.cawater-info.net/bk/water_law/pdf/water_code_kyrgyz_en.pdf

[8] Water Code of the Republic of Tajikistan. Approved 2000, November 20 (with amendments and additions as of 04/16/2018) https://greencentralasia.org/wp-content/uploads/2024/04/New-Water-Code-Tajikistan_ENG.pdf

[9] Water Code of Turkmenistan: approved. 2016, October 15. <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=89883>

[10] Janusz-Pawletta B., Gubaidullina M. Transboundary Water Management in Central Asia // Cahiers d’Asie centrale. – 2015. – N 25. – P. 195-215. <https://journals.openedition.org/asiecentrale/3180>

[11] Pikulina M.L. The problem of transboundary water resources in Central Asia// Kazakhstan spectr. - 2013.- № 1.- P.31-42.

[12] Dukhovny V., Sokolov V. Lessons on Cooperation Building to Manage Water Conflicts in the Aral Sea Basin. – Paris: UNESCO. - 2003. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000133291>

[13] Kimsanov U.O. Ecological and resource-saving aspects of ensuring water and energy security of the country // Bulletin of the Technological University of Tajikistan. - 2013. - No. 1 (20). - P. 72-76

[14] Faskhutdinov G. Tajikistan Bets on “Water Diplomacy”// Deutche Welle. - 2013.- T.21

[15] Saparova A. River flow resources of Kazakhstan in the conditions of future climatic and anthropogenic changes / Proceed. of the Intern.l Sc.-Pract. Conf. of Young Scientists, held within the framework of the “International Summer School KazNARU. – 2022. – Part 1. – P. 57–69. <https://doi.org/10.54668/2789-6323-2021-100-1-57-69>

[16]. Pulatov Ya., Mukhabbatov H. Water resources of the Aral Sea basin, water allocation, and ways to solve water deficit // Central Asian Journal of Geographical Research. - 2021.- N 1(2). - P. 55-65.

Notes

[*1] Agreement between the Republic of Kazakhstan, the Republic of Kyrgyzstan, the Republic of Uzbekistan, the Republic of Tajikistan and Turkmenistan “On cooperation in the field of joint management of the use and protection of water resources of interstate sources.” (Alma-Ata, 1992, February 18). <http://www.icwc-aral.uz/statute1.htm>

[*2] Agreement between the Government of the Republic of Kazakhstan, the Government of the Kyrgyz Republic and the Government of the Republic of Uzbekistan on the use of water and energy resources of the Syr Darya River basin (Bishkek. March 17, 1998). <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=4041>

[*3] Resolution “On establishing the price of a transaction for the exchange of electricity with the Kyrgyz Republic and the Republic of Tajikistan” dated October 23, 2015 No. 839. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1500000839>

СЫРДАРІЯ ӨЗЕНІ АЛАБЫНДАҒЫ СУ ҚАУІПСІЗДІГІ

* Медеу А.¹, Губайдуллина М.², Ануаш Ж.³

*^{1,2,3} Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Су және энергетикалық ресурстар Орталық Азия елдерінің ұлттық экономикаларының экономикалық дамуын айқындайтын аса маңызды факторлар болып табылады. Ресурстарға бай елдердегі экономикалық өсім энергетика саласымен тығыз байланысты, ол экономикалық саясатты әртараптандырудың негізгі қозғаушы күші ретінде әрекет етіп қана қоймай, географиялық-экономикалық оқшаулануды еңсерудің ресурстық базасы қызметін де атқарады. Энергетикалық кешеннің жай-күйі мен су және энергетикалық ресурстардың қолжетімділігі Орталық Азия республикаларының экономикалық дамуының біркелкі еместігін айқындайтын негізгі факторлар болып табылады. Қазақстан, Өзбекстан және Түрікменстан сияқты кейбір мемлекеттер энергияның ірі экспорттаушылары болса, Тәжікстан мен Қырғызстанды қоса алғанда, басқа елдер энергетикалық ресурстар импортына тәуелді.

Орталық Азия елдерінің ортақ су ресурстарын басқарудағы ынтымақтастыққа ұмтылысы үйлестірілмеген ұлттық стратегияларға тіреледі. Олардың қарама-қайшы мақсаттары мен су қауіпсіздігіне берілетін басымдықты Сырдарияның трансшекаралық алабы контексінде аймақтық қауіпсіздік кешені теориясы тұрғысынан түсіндіруге болады. Сырдария алабында су ресурстарын басқаруда белгілі бір ілгерілеу болғанына қарамастан, Орталық Азия мемлекеттері арасындағы ынтымақтастықты қиындататын шешілмеген мәселелер сақталуда. Зерттеуде Сырдария өзені алабындағы трансшекаралық ынтымақтастықтың ерекшеліктері қарастырылады. Сондай-ақ Сырдария өзенінің трансшекаралық алабындағы су ресурстарын басқару оған ілеспе проблемалар тұрғысынан бағаланады.

Тірек сөздер: Сырдария, трансшекаралық өзен, су ресурстарын басқару, секьюритизация, су мәселесі, қақтығыс, Орталық Азия, энергия

ВОДНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ В БАССЕЙНЕ СЫРДАРИИ

* Медеу А.¹, Губайдуллина М.², Ануаш Ж.³

*^{1,2,3} Казахский национальный университет имени Аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

Аннотация. Водные и энергетические ресурсы являются важнейшими факторами экономического развития национальных экономик стран Центральной Азии. Экономический рост в странах, богатых ресурсами, обусловлен энергетикой, которая выступает основным двигателем диверсификации экономической политики, а также служит ресурсной базой для преодоления географической экономической изоляции. Состояние энергетического комплекса и доступность водных и энергетических ресурсов являются ключевыми факторами, обуславливающими неравномерное экономическое развитие республик Центральной Азии. Некоторые государства, такие как Казахстан, Узбекистан и Туркменистан, являются крупными экспортёрами энергии, в то время как другие, включая Таджикистан и Кыргызстан, зависят от импорта энергоресурсов.

Стремление стран Центральной Азии к сотрудничеству в управлении общими водными ресурсами наталкивается на нескоординированные национальные стратегии, противоречивые цели которых и приоритетность водной безопасности можно понять через призму теории регионального комплекса безопасности в контексте трансграничного бассейна Сырдарьи. Несмотря на определенный прогресс в управлении водными ресурсами в бассейне Сырдарьи, сохраняются нерешенные вопросы, затрудняющие сотрудничество между государствами Центральной Азии. В исследовании рассматриваются особенности трансграничного сотрудничества в бассейне реки Сырдарья. Управление водными ресурсами в трансграничном бассейне реки Сырдарья также оценивается с точки зрения сопутствующих проблем.

Ключевые слова: Сырдарья, трансграничная река, управление водными ресурсами, секьюритизация, водная проблема, конфликт, Центральная Азия, энергия

Received: October 06, 2025

Accepted: November 24, 2025

Information about the authors:

Medeu A. – 3-year PhD student. Faculty of international Relations and world economy. Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, ORCID ID 0009-0008-7405-5836, e-mail: medeu.aigerim87@gmail.com

Gubaidullina M. - Doctor of historical sciences, professor, director of the center of german studies. Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, ORCID 0000-0002-8723-2917, e-mail: maragu@mail.ru

Anuash Zh. – 2-year PhD student. Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan, ORCID 0009-0000-4286-258X, e-mail: anuash.zhiger@gmail.com

Авторлар туралы мәлімет:

Медеу А. – 3-курс PhD докторанты. Халықаралық қатынастар және әлемдік экономика факультеті. Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан, ORCID ID 0009-0008-7405-5836, e-mail: medeu.aigerim87@gmail.com

Губайдуллина М. - тарих ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, германтану орталығының директоры. Алматы, Қазақстан, ORCID 0000-0002-8723-2917, e-mail: maragu@mail.ru

Ануаш Ж. - 2-курс PhD докторанты. Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан, ORCID 0009-0000-4286-258X, e-mail: anuash.zhiger@gmail.com

Информация об авторах:

Медеу А. - докторант 3 года обучения. Факультет международных отношений и мировой экономики. Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан, ORCID ID 0009-0008-7405-5836, e-mail: medeu.aigerim87@gmail.com

Губайдуллина М. - доктор исторических наук, профессор, директор Центра германских исследований. Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан, ORCID 0000-0002-8723-2917, e-mail: maragu@mail.ru

Ануаш Ж. - докторант второго года обучения. Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан, ORCID 0009-0000-4286-258X, e-mail: anuash.zhiger@gmail.com

УДК 327

МРНТИ 12.00.24

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2025.62.4.005>

ЭВОЛЮЦИЯ КАЗАХСТАНСКО-КИТАЙСКОГО СТРАТЕГИЧЕСКОГО ПАРТНЕРСТВА: ОТ СУВЕРЕНИТЕТА К ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОМУ СОПРЯЖЕНИЮ

* Таирова Н.Р.¹

^{*1} Институт востоковедения имени Р.Б. Сулейменова,
Алматы, Казахстан

Аннотация. Статья исследует эволюцию казахстанско-китайских отношений с момента обретения Казахстаном независимости в 1991 году. Анализ проводится в рамках периодизации, охватывающей четыре этапа развития двусторонней договорно-правовой базы: формирование основ (1991–2001), определение приоритетных направлений (2002–2011), современный уровень сотрудничества (2012–2024) и стратегическое партнерство с институциональной интеграцией (с 2025 года). Основное внимание уделено ключевым направлениям взаимодействия – безопасности, цифровизации, экологии, индустриализации, а также влиянию смены поколений руководителей КНР и транзита власти в Казахстане.

Методологическая основа исследования включает историко-хронологический и институциональный анализ, сравнительно-политический подход, а также контент-анализ договорно-правовой базы и официальных документов. В эмпирической части исследования проанализированы 154 соглашения, охватывающие ключевые сферы двустороннего взаимодействия – политику, экономику, безопасность, транспорт, энергетику, гуманитарное сотрудничество и вопросы трансграничных рек.

Отмечается эволюция от двусторонних контактов к устойчивому стратегическому партнерству с элементами институциональной интеграции, что подчеркивает возрастающее значение казахстанско-китайских отношений в системе регионального взаимодействия.

Ключевые слова: двусторонние отношения, стратегическое партнерство, безопасность, цифровизация, экология, индустриализация, договорно-правовая база, региональная интеграция

Финансирование: Статья подготовлена в рамках Программы целевого финансирования МНВО РК «Многостороннее сотрудничество Центральной Азии и Китая: от ранних этапов взаимодействия к стратегическому партнерству» ИРН: BR24993008

Введение

С момента обретения независимости в 1991 году Республика Казахстан

начала формировать самостоятельную внешнюю политику, направленную на укрепление суверенитета, обеспечение национальной безопасности и интеграцию в систему международных отношений. Особое значение в этом контексте приобретает сотрудничество с Китайской Народной Республикой, включая Синьцзян-Уйгурский автономный район, что обусловлено общими границами, историко-культурными связями и взаимными интересами в экономике, безопасности и региональном развитии.

Современный этап казахстанско-китайских отношений характеризуется углублением двустороннего партнерства, институционализацией форматов взаимодействия и расширением нормативно-правовой базы. Двусторонние контакты развиваются в ключевых сферах – безопасности, цифровизации, экологии, индустриализации, транспорте и энергетике. Одновременно наблюдается переход от традиционного сотрудничества к стратегическому партнерству и активной региональной интеграции, что подчеркивает возрастающее значение Казахстана в системе международного и регионального взаимодействия.

Настоящая статья ставит целью проанализировать эволюцию казахстанско-китайских отношений, выделить этапы формирования договорно-правовой базы, рассмотреть ключевые направления сотрудничества и оценить влияние политических и кадровых изменений на динамику двусторонних связей. Исследование базируется на анализе более 154 соглашений, принятых с 1991 года, и отражает современные тенденции стратегического сопряжения двух стран.

Материалы и методы исследования

В качестве материалов исследования использованы официальные документы, соглашения и протоколы, регулирующие казахстанско-китайские отношения с момента обретения Казахстаном независимости в 1991 году, результаты двух саммитов «Китай – Центральная Азия» (Сиань, Астана), отражающие институционализацию формата China-C5, а также 154 ключевых двусторонних соглашений в сферах политики, экономики, безопасности, транспорта, энергетики, гуманитарного сотрудничества и трансграничных рек. Дополнительно проанализированы итоги саммита Шанхайской организации сотрудничества (ШОС) в Тяньцзине (31 августа – 1 сентября 2025 года), значимого для развития казахстанско-китайских отношений и региональной интеграции.

Методологическая основа исследования включала комплексный анализ историко-политических, нормативно-правовых и экономических аспектов сотрудничества. Применялись методы: анализ официальных документов, сравнительный анализ, контент-анализ, системный и аналитический подходы для выявления этапов развития договорно-правовой базы, эволюции стратегического партнерства и ключевых направлений сотрудничества (безопасность, цифровизация, экология, индустриализация).

Использование этих методов позволило комплексно оценить динамику казахстанско-китайских отношений, влияние смены поколений руководителей и транзита власти в Казахстане, а также роль двустороннего сотрудничества в устойчивом стратегическом сопряжении стран и региональной интеграции.

Обсуждение

Эволюция казахстанско-китайских отношений на протяжении трех десятилетий стала одной из ключевых тем в политической науке и международных исследованиях. В литературе можно выделить несколько направлений анализа.

Во-первых, ранние исследования в Казахстане, представленные трудами К. Султанова, Д. Сатпаева и А. Кошанова, акцентировали внимание на вопросах признания независимости, урегулирования пограничных споров и формировании договорно-правовой базы сотрудничества [1]. Китайские исследователи, в частности Чжао Цзыян, рассматривали Казахстан как стратегический элемент политики «выхода на Запад» («西进战略») и как важного соседа в Центральной Азии [2].

Во-вторых, значительный массив научных работ посвящен экономическому измерению двустороннего взаимодействия. Зарубежные исследователи, такие как Б. Фэллон и А. Кларк, анализируют роль Казахстана в инициативе «Один пояс, один путь», подчеркивая его транзитный потенциал и значение для евразийских транспортных коридоров [3; 4]. Казахские ученые, среди которых А. Байзакова и Т. Каипбаева, наряду с признанием позитивных эффектов указывают на риски долговой зависимости и ограничение возможностей национальной промышленности [5]. Китайские авторы, включая Ли Цзяньмина и Ван Сюэтао, напротив, трактуют Казахстан как «естественный мост» евразийской интеграции и подчеркивают синергетический эффект сопряжения инициативы «Один пояс, один путь» с Евразийским экономическим союзом [6].

В-третьих, важное место в литературе занимает проблематика безопасности. В отечественных исследованиях, например у А. Маликовой и С. Лаумулина, она связывается с деятельностью Шанхайской организации сотрудничества и борьбой с транснациональными угрозами [7]. Китайские авторы, в частности Ху Сяомин, акцентируют внимание на необходимости совместного противодействия терроризму, экстремизму и сепаратизму [8]. Западные аналитики, среди которых М. Ларуэль, подчеркивают значение стабильности Центральной Азии для энергетической безопасности Китая и обеспечения устойчивости транспортных маршрутов [9].

Наконец, современный этап характеризуется институционализацией партнерства. Казахские исследователи, включая Е. Карабалаева и Д. Сатпаева, анализируют развитие формата «Китай – Центральная Азия» как

новой платформы регионального диалога [10]. Китайские авторы, такие как Чжан Цзянь, трактуют этот процесс как «дипломатию сопряжения», направленную на создание согласованных механизмов управления региональными проектами [11]. Западные эксперты, включая Р. Вейца, рассматривают институционализацию как способ легитимации присутствия Китая в Центральной Азии и минимизации рисков двусторонних асимметрий [12].

Таким образом, литература о казахстанско-китайских отношениях демонстрирует разнообразие интерпретаций – от дипломатических и экономических аспектов к вопросам безопасности и институционального сопряжения. При этом сохраняется потребность в комплексных исследованиях, систематизирующих эволюцию партнерства от обретения суверенитета до современного этапа институционального взаимодействия.

Обзор существующих исследований показывает, что эволюция казахстанско-китайского стратегического партнерства имеет многомерный характер, охватывая дипломатическую, экономическую, безопасностьную и институциональную сферы. Однако для понимания истоков и логики данного процесса необходимо обратиться к его историческим основаниям.

Ниже рассмотрим, каким образом после распада СССР в декабре 1991 года Республика Казахстан обрела суверенитет и начала формировать собственную внешнюю политику с учетом новых геополитических реалий. Этот период стал временем осознания национальных интересов и определения стратегических приоритетов. Внешнеполитический курс Казахстана был направлен на решение двуединой задачи – укрепление независимости и обеспечение национальной безопасности.

Действенным инструментом в реализации этих задач стало установление дипломатических отношений с сопредельными и другими зарубежными странами как в двустороннем, так и в многостороннем формате [13].

Ключевым направлением во внешней политике Казахстана стали двухсторонние отношения с КНР. Особенно это касалось Северо-Западного Китая и конкретно СУАР, обусловленное, как отмечалось ранее, целым рядом обстоятельств: общей границей, многовековыми культурными и этническими связями, обоюдными интересами в сфере безопасности и экономического сотрудничества.

Для установления отношений с Китаем в новом статусе Казахстану была необходима новая договорно-правовая база, которая формировалась на основе интенсивных двухсторонних встреч и подписанных, в последующем, ратифицированных соглашений. Исследование особенностей становления и развития казахстанско-китайских отношений за более чем 33-летний период их истории представляется актуальным для дальнейшего расширения двустороннего сотрудничества.

В это время во властной элите КНР сменились три поколения: время правления Цзян Цзэминя с 1993 по 2002 гг. («третье поколение» китайских руководителей); эпоха Ху Цзиньтао – представителя «четвертого поколения» (с 2002 по 2012 гг.); период Си Цзиньпина, представителя «пятого поколения», который возглавляет Китай с 2012 года по настоящее время.

Казахстан, с момента обретения независимости и до конца 2018 года, возглавлял Нурсултан Назарбаев. 9 июня 2019 года прошли президентские выборы, в которых не участвовал Елбасы Н.А. Назарбаев. В ходе выборов на пост президента страны был избран Касым-Жомарт Токаев.

Какое влияние оказали на двухсторонние отношения соседствующих государств смена трех поколений руководителей КНР и заверченный транзит власти в Казахстане? – необходимо рассматривать через призму всех заключенных двухсторонних казахстанско-китайских соглашений.

Исследование условно можно разделить на три части: первая включает сбор, изучение и классификацию всех заключенных соглашений по направлениям сотрудничества; вторая – определение и характеристика субъектов договорных отношений; третья – качественный анализ развития казахстанской дипломатии на основе текстов документов, в частности, подписанных в последние годы [13].

Автором проведена систематизация всех общедоступных материалов на русском и китайском языках за период с конца 1991 года по сентябрь 2025 года, посвященных двусторонним казахстанско-китайским отношениям. В результате анализа установлено, что по состоянию на сентябрь 2025 года договорно-правовая база включает 154 документа, охватывающих практически все сферы сотрудничества.

Собранные материалы были структурированы в хронологическом порядке и сгруппированы по 25 тематическим направлениям, что позволило выявить закономерности и выделить четыре этапа формирования договорно-правовой базы казахстанско-китайских отношений. Дополнительно проведена классификация соглашений по субъектам их заключения: к первой группе отнесены межгосударственные и межправительственные соглашения, ко второй – межведомственные меморандумы, протоколы и соглашения. Количественный анализ показал значительное преобладание межправительственных документов.

Выделение этапов дало возможность более детально оценить исторический контекст заключения соглашений, а также соотнести их с политическими и экономическими процессами, происходившими в разное время в Китае и Казахстане:

I этап (с 1991 по 2001 гг.) – формирование основ двустороннего взаимодействия, установление первых соглашений в политической и экономической сферах.

II этап (с 2002 по 2011 гг.) – выделение приоритетных направлений сотрудничества.

III этап (с 2012 по 2024 гг.) – современный уровень развития договорно-правовой базы казахстанско-китайских отношений.

IV этап (с 2025 г.) – стратегическое партнерство Казахстана и Китая в контексте региональной интеграции и многоуровневой дипломатии.

Таким образом, проведенный анализ позволяет проследить не только количественную динамику, но и качественную эволюцию двусторонних отношений, отраженную в договорно-правовой базе. Для наглядности результаты структурирования сведены в таблицу, где представлена динамика создания нормативно-правовой базы по основным направлениям сотрудничества (см. Таблицу 1).

Таблица 1. – Динамика создания НПА казахстанско-китайских отношений по направлениям сотрудничества

№ п/п	Направления сотрудничества	Этапы			
		I этап 1991–2001 гг.	II этап 2001–2011 гг.	III этап 2012–2024 гг.	IV этап 2025 г.
1	Политические отношения	6	8 ▲	10 ▲	
2	Соглашения, устанавливающие линию государственной границы	7 ▲	2		
3	Соглашения, регулирующие режим государственной границы	5 ▲	1 ▼		
4	Соглашения в области обеспечения безопасности и военного сотрудничества	2 ▼	4 ▲	1 ▼	
5	Соглашения, регулирующие режим трансграничных рек	1	5 ▲		
6	Соглашения в сфере экономического сотрудничества	6	8 ▲	11 ▲	
7	Сотрудничество в нефтегазовой области	1	3 ▲	6 ▲	
8	Сотрудничество в области транспорта и логистики	3	6 ▲	11 ▲	
9	Сотрудничество в других отраслях экономики	3	4 ▲	15 ▲	
10	Сотрудничество в гуманитарной сфере	3	3	4 ▲	
11	Сотрудничество в области правовой помощи по гражданским и уголовным делам	1	5 ▲		

12	Меморандум о сотрудничестве между промышленными ведомствами стран ЦА и Минпромторгом КНР				1
13	План действий между министерствами экономики и торговли стран ЦА и КНР				1
14	Меморандум о взаимопонимании по углублению беспрепятственной торговли				1
15	Меморандум об укреплении инвестиционного сотрудничества в сфере зеленого недропользования				1
16	Меморандум по развитию железнодорожных экспрессов «Китай – ЦА – Европа»				1
17	План действий по высококачественной реализации инициативы «Один пояс, один путь»				1
18	Инициатива по облегчению взаимных поездок граждан				1
19	Программа культурно-гуманитарных мероприятий на 2025–2026 гг.				1
20	Меморандум между таможенными службами по управлению рисками				1
21	Меморандум по техническому сотрудничеству в неинтрузивной проверке				1
22	Меморандум об упрощении выдачи разрешений на международные перевозки				1
23	Меморандум транспортных ведомств по устойчивому транспорту				1
24	Меморандум с Huawei Kazakhstan – о взаимодействии в сфере цифровой трансформации энергетики и кибербезопасности				1
25	Соглашение QazaqGaz с China Construction Bank – о финансировании инвестиционных проектов группы компаний QazaqGaz.				
		38	44	58	14

Источник: авторская версия на основе анализа открытых источников.

Примечание: ▲ – рост; ▼ – снижение.

Наибольшее количество соглашений, касающихся самых проблемных вопросов, приходится на первый и второй этапы. Все эти документы

характеризуются первостепенной важностью, так как заложили правовые основы сотрудничества двух стран, создали условия для дальнейшего развития правовой базы казахстанско-китайских отношений.

Динамика роста двухсторонних соглашений говорит о том, что казахстанско-китайские отношения развиваются от сотрудничества к стратегическому партнерству.

I этап (с 1991 по 2001 гг.) – формирование основ двустороннего взаимодействия, установление первых соглашений в политической и экономической сферах.

На этот период приходится смена политической власти в Китае. К олимпу власти приходит Цзян Цзэминь, представитель «третьего поколения» китайских руководителей (с 1993 по 2002 гг.).

В феврале 2000 года Генеральным секретарем ЦК КПК, председателем КНР Цзян Цзэмином в провинции Гуандун была впервые озвучена идея «тройного представительства», которая также было отражена в докладе Цзян Цзэминя на XVI съезде КПК (ноябрь 2002 года). Согласно ее, КПК перестает быть только «партией рабочего класса», теперь она представляет интересы крестьянства, интеллигенции и лиц, занятых в негосударственном производстве.

На этом же съезде Цзян Цзэминь предложил «новую концепцию безопасности КНР, которая строится на основе взаимного доверия, взаимной выгоды, равноправия и координации действий между странами» [14].

В 1992 году КПК приняла Программу рыночных преобразований, которая позже получила название «рыночной экономики с китайской спецификой». Ее суть заключалась в том, что вместе с государственным сектором дали возможность развиваться и частному сектору, вся предпринимательская деятельность китайских и зарубежных инвесторов должна поощряться. Это создавало благоприятные условия для Китая по наращиванию своей экономической мощи.

Политическое руководство Китая понимало, что успех социально-экономических реформ внутри страны возможен только в том случае, если будет создан «пояс стабильности» по всему периметру китайской границы.

Китай стал реализовывать политику внешней открытости, направленную на развитие экономики, интегрированной во внешний мир, формированию механизмов и институтов многостороннего взаимодействия с участием Китая, а также расширения китайского экономического присутствия в странах Центральной Азии.

Особенностью установления дипломатических связей Китая со странами Центральной Азии было установление сотрудничества в двухстороннем формате, что позволяло более детально и предметно изучить ситуацию в конкретной сопредельной стране и максимально быстро достичь положительных результатов в решении фундаментальных проблем

китайско-центрально-азиатских взаимоотношений. Республика Казахстан, как и другие Центрально-Азиатские страны, находилась в орбите китайских интересов.

Все 38 заключенных и ратифицированных соглашений 1-го этапа можно сгруппировать в пять основных блоков – установление дружественных взаимоотношений, торгово-экономические связи, транспортно-транзитное, научно-техническое и пограничное сотрудничество.

Сделаем акцент только на чрезвычайно важных и базовых документах, кратко раскрывая их хронологию, историческую значимость и основное содержание.

В январе 1992 года Китай одним из первых заявил о признании Казахстана субъектом международного права. С этого момента Казахстан и Китай приступили к созданию правовой договорной базы казахстанско-китайских двусторонних отношений.

В феврале 1992 года КНР с официальным визитом посетил Премьер-министр РК С.А. Терещенко. В ходе рабочего визита был подписан ряд двухсторонних соглашений: по торгово-экономическому и научно-техническому сотрудничеству; открытию пунктов пропуска через государственную границу (международный статус предоставлялся пунктам пропуска Хоргос (Казахстан)-Хоргос (КНР), «Дружба» (Казахстан)-«Алашанькоу» (КНР), «Бахты» (Казахстан)-«Покиту» (КНР)); безвизовому режиму взаимных поездок граждан и др. [3 с. 109].

2 марта 1992 года Кабинет министров Республики Казахстан принял Постановление «Об открытии представительства Министерства внешнеэкономических связей Республики Казахстан в г. Урумчи (СУАР) и Синьцзянской компании по международному экономическому сотрудничеству в г. Алма-Ате» [15, с. 111].

В августе 1992 года состоялся обмен визитами министров иностранных дел. Итогом встреч явилось подписание «Соглашения о поощрении и взаимной защите инвестиций», которое определяло условия, принципы, режимы взаимных инвестиций и порядок разрешения возникающих споров.

18 октября 1993 года состоялась рабочая поездка главы Казахстана Н.А. Назарбаев в КНР. В рамках рабочего визита главы государств Н.А. Назарбаев и Цзян Цзэминь подписали «Совместную Декларацию об основах дружественных взаимоотношений между Республикой Казахстан и Китайской Народной Республикой» [14].

Это был первый официальный документ, определяющий принципы взаимоотношений двух государств, который вошел в копилку договорно-правовой базы двухсторонних отношений. В документе говорилось, что все спорные вопросы будут решаться мирными средствами, без обращения к силе или угрозе силой в какой-либо форме, каждая из сторон должна отказаться от участия в каком-либо военно-политическом союзе, направленном против

другой стороны, от заключения с третьей страной какого-либо договора или соглашения, ущемляющего интересы суверенитета и национальной безопасности другой стороны.

Контакты на высоком политическом уровне принесли не только импульс развитию торгово-экономических связей, но и позволили создать дипломатические площадки для решения проблемных вопросов между странами, которые еще остались в наследство от советско-китайских отношений.

Камнем преткновения стал вопрос о «спорных территориях». В течение чуть более четырех лет, начиная с апреля 1994 г. по июль 1998 г., активно обсуждалась одна из деликатных тем двусторонних казахстанско-китайских отношений – прохождение линии государственной границы.

26 апреля 1994 года, во время визита Премьера Госсовета КНР Ли Пэна в Алматы, было подписано «Соглашение между Республикой Казахстан и Китайской Народной Республикой о казахстанско-китайской государственной границе» [16, с. 132].

В историю этот документ вошел как первый базовый правовой акт, который определял новую линию государственной границы между Казахстаном и Китаем. Однако, к этому моменту, окончательной договоренности между двумя сторонами, по нескольким участкам границы, не было достигнуто. Вследствие чего была создана совместная казахстанско-китайская пограничная комиссия. По результатам работы комиссии были урегулированы проблемы по пограничным вопросам, завершена делимитация и демаркация всех участков казахстанско-китайской границы.

И, наконец, принято два дополнительных соглашения о китайско-казахстанской государственной границе от 24 сентября 1997 г. и 4 июля 1998 г.

Забегая вперед, отметим, что 29 июня 2003 г. был подписан межправительственный протокол о пограничном вопросе между Казахстаном и Китаем.

Таким образом, на исходе XX столетия, между РК и КНР были решены территориальные проблемы в духе взаимного компромисса, расставившие все точки над «і». Бесспорно, подписание вышеупомянутого соглашения по государственной границе стало несомненным успехом казахстанской дипломатии, крупным вкладом ее в укрепление национальной безопасности. Этот документ завершил демаркацию границы и исключил предъявление каких-либо территориальных претензий. В декабре 2002 года это стало правовой основой подписания «Договора о добрососедстве, дружбе и сотрудничестве» между двумя странами. Немаловажной заслугой казахстанской дипломатии стало получение в феврале 1995 года гарантий КНР о неприменении ядерного оружия в отношении Республики Казахстан.

11 сентября 1995 г. Н.А. Назарбаев, в ходе рабочего визита в КНР, подписал «Совместную декларацию о дальнейшем развитии и углублении дружественных взаимоотношений между Республикой Казахстан и Китайской Народной Республикой», которая затрагивала широкий круг вопросов двусторонних отношений – от торгово-экономических, транспортно-логистических, научно-технических, культурно-гуманитарных до военных [13].

В начале июля 1996 г. Председатель КНР Цзян Цзэминь впервые посетил Казахстан с официальным визитом. В ходе визита была подписана «Совместная декларация Республики Казахстан и Китайской Народной Республики», которая засвидетельствовала все ранее достигнутые договоренности и взаимные обязательства двух сторон и определила перспективу стратегического партнерства на XXI век [17, с. 14].

С этого времени началась новая веха обоюдной заинтересованности в развитии двухстороннего сотрудничества на уровне глав государств и правительств, что создало благоприятную среду для интенсивного обмена делегациями на высшем уровне.

В конце ноября 1999 года, в ходе визита Н.А. Назарбаева в КНР, были подписаны «Совместная декларация о дальнейшем укреплении всестороннего сотрудничества между Китаем и Казахстаном в XXI веке» и «Коммюнике о полном урегулировании пограничного вопроса», а также межправительственные соглашения «О предоставлении безвозмездной финансовой помощи Казахстану» и «О сотрудничестве в области антимонопольной политики и борьбы с недобросовестной конкуренцией».

30 марта 2000 г., в ходе визита министра обороны КНР Чи Хаотянь в Казахстан, было подписано соглашение о выделении КНР Вооруженным Силам Казахстана безвозмездной материальной помощи в виде поставок различных видов оргтехники китайского производства на 3 млн юаней. Чуть раньше в Астане было подписано соглашение о предоставлении правительством КНР правительству РК безвозмездной помощи в размере 10 млн юаней [17, с. 11].

Завершающим аккордом первого этапа развития договорно-правовой базы стал визит заместителя председателя КНР Ху Цзиньтао в Казахстан в период с 27 по 30 июля 2000 года. В ходе трехдневной работы стороны обсудили перспективные направления сотрудничества в различных сферах деятельности.

II этап (с 2001 по 2011 гг.) – выделение приоритетных направлений сотрудничества.

В ноябре 2002 года к власти пришло новое «четвертое поколение» китайских руководителей во главе с тандемом Ху Цзиньтао-Вэнь Цзябао. Внешняя политика КНР стала приобретать более активную позицию в отстаивании своих интересов на мировой арене. Китай позиционирует себя

как «ответственная мировая держава», принимающая активное участие в деятельности международных институтов, беря на себя соответствующее экономическое бремя для поддержания их деятельности [18].

В 2005 году Ху Цзиньтао озвучил новую Концепцию «гармоничного мира». Документ включал в себя пять ключевых аспектов: в политическом плане – взаимоуважение, равноправные консультации и демократизацию международных отношений; в экономическом плане – сотрудничество, взаимодополнение экономик, взаимная выгода и сбалансированность развития; в культурном плане – взаимный обмен, уважение к культурному многообразию человеческой цивилизации; в сфере безопасности – взаимодействие, мирное разрешение конфликтов и совместные усилия по поддержанию мира и стабильности; в сфере экологии – взаимопомощь и охрана окружающей среды общими усилиями всех стран» [18].

Отметим, что проводимый Ху Цзиньтао внешнеполитический курс позитивно сказался на казахстанско-китайских отношениях. Фактически Ху Цзиньтао стал преемником политики КНР по отношению к Казахстану. Так, за период второго этапа было заключено 44 соглашения в следующих направлениях: торгово-экономических; нефтегазовых; трансграничных рек; обеспечению безопасности; военное, гуманитарное и транспортно-логистическое сотрудничество.

Одним из основных вопросов в казахстанско-китайских отношениях является нерешенность проблемы трансграничных рек, берущих свое начало в Синьцзяне и текущих на север, в Казахстан.

В сентябре 2001 года состоялся рабочий визит Премьера Госсовета КНР Чжу Жунци в Казахстан. По итогам визита было подписано соглашение о сотрудничестве в сфере совместного использования и охраны трансграничных рек. В рамках реализации соглашения была создана казахстанско-китайская Совместная комиссия по использованию и охране трансграничных рек [16, с. 311]. Основной задачей комиссии стала разработка действенных механизмов по дальнейшему сотрудничеству в вопросах совместного водопользования.

В октябре 2004 г. в г. Алматы состоялось второе заседание Совместной комиссии. По итогам переговорного процесса 4 июля 2005 г. в г. Астане, между МСХ РК и Министерством водного хозяйства КНР, было подписано «Соглашение об экстренном уведомлении Сторон о стихийных бедствиях на трансграничных реках» [13, с. 87].

Далее, 20 декабря 2006 г. в Пекине были подписаны еще два соглашения – «О развитии научно-исследовательского сотрудничества на трансграничных реках» и «О взаимном обмене гидрологической и гидрохимической информацией (данными) пограничных гидропостов основных трансграничных рек».

В августе 2007 г. на межправительственном уровне стран-партнеров было подписано совместное Коммюнике, в рамках которого

предусматривалось намерение о строительстве гидроузла «Достык» на р. Хоргос.

В начале 2008 г. удалось договориться с китайской стороной о разработке соглашения по контролю над качеством воды и о предупреждении ее загрязнения. Китайской стороне был также вручен текст разработанной Казахстаном «Концепции по межгосударственному распределению водных ресурсов трансграничных рек между РК и КНР».

Согласно протоколу, предусматривались пункты о взаимном осмотре водохозяйственных сооружений на трансграничных реках в июле-августе 2008 г., продолжении организации взаимных посещений гидрохимических лабораторий и проведении технического обмена [19, с. 12].

12 декабря 2009 г. Ху Цзиньтао прибыл с официальным визитом в Казахстан. В ходе рабочей встречи, касаясь проблемы трансграничных рек, он отметил, что «...Китай никогда не пойдет на меры, ущемляющие интересы Казахстана». Более того, он выразил надежду, что обсуждение вопросов совместного использования трансграничных водных ресурсов в рамках двусторонней комиссии позволит «...в скорейшее время подписать соответствующий документ по этим вопросам» [18].

С 2004 года в казахстанско-китайских отношениях наметилось оживление по вопросам гармонизации финансовой сферы. Для обеспечения бесперебойного денежного обращения и гармонизации валютных систем стран-партнеров был создан Комитет по сотрудничеству, внутри которого находился Подкомитет по финансовому сотрудничеству.

Расширение транзитного потенциала в казахстанско-китайских отношениях стало приобретать динамизм и практический смысл. В целях интенсификации транзитных перевозок Казахстаном был инициирован проект «Западная Европа – Западный Китай».

В начале 2008 г. было подписано соглашение об открытии 4 автодорог для грузоперевозок и 3 автодорог для пассажирских перевозок (Таблица. 2).

Таблица 2.

Транзитные маршруты грузо- и пассажирских перевозок

Вид	Маршрут автодорог	
Грузоперевозки	Урумчи – КПП	«Бакэту» – Караганда
		«Алашанькоу» – Караганда
		«Хоргос» – Караганда
		«Зимунай» – Караганда
Пассажирские перевозки	Урумчи – КПП	«Алашанькоу» – Караганда
		«Бакэту» – Караганда
		«Зимунай» – Караганда

Источник – [13].

В ходе визита 31 октября 2008 г. премьера Госсовета Вэнь Цзябао в Казахстан был подписан ряд соглашений: в сфере природного газа и газопровода – между АО НК «КазМунайГаз» и CNPC; по реализации проектов долгосрочного сотрудничества в области атомной энергетики – между АО «Казатомпром» и Китайской государственной корпорацией ядерной промышленности; в сфере транспорта и коммуникаций – между АО «Национальная компания «Қазақстан темір жолы» и Министерством железных дорог КНР.

Отметим, что заключенное соглашение о сотрудничестве в области атомной энергетики открывает новые возможности для обеих сторон. У Казахстана появился своеобразный лифт – переход от экспорта сырья к участию в совместном строительстве атомных станций. Китай для развития своей атомной промышленности может получить прямой доступ к источникам сырья Казахстана.

С 21 по 23 февраля 2011 года Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев посетил с официальным визитом КНР. В повестку дня казахстанско-китайского диалога были включены встречи Президента РК Н.А. Назарбаева с Председателем КНР Ху Цзиньтао, с председателем ПК ВСНП У. Банго и Премьером Государственного совета Вэнь Цзябао. Главы государств обсудили ряд ключевых вопросов развития казахстанско-китайских отношений, а также о глобальной и региональной безопасности, представляющий общий интерес. По итогам встречи, стороны решили: создать механизм регулярных встреч глав правительств двух стран; трансформировать энергетическое, в том числе и атомное сотрудничество; реализовать «Программы сотрудничества между Правительством РК и Правительством КНР в несырьевых секторах экономики»; укрепить приграничное торгово-экономическое сотрудничество через центр приграничного сотрудничества «Хоргос»; активизировать сотрудничество в пунктах пропуска и в сфере транспортных перевозок; принять участие в реализации проекта строительства скоростной железнодорожной линии «Астана-Алматы»; расширить гуманитарные контакты между народами двух стран в практическое сотрудничество и др.

Кроме того, было подписано межправительственное Соглашение о контроле качества вод трансграничных рек. Это был первый документ в истории КНР, который был подписан с приграничным государством по весьма деликатному и сложному вопросу. Важность данного документа для Казахстана заключается в том, что он приблизил стороны к урегулированию проблемы совместного использования ресурсов трансграничных рек.

Таким образом, казахстанская дипломатическая школа получила большую практику строить и наводить мосты международного сотрудничества и партнерства между Казахстаном и Китаем.

III этап (с 2012 по 2024 гг.) – современный уровень развития договорно-правовой базы казахстанско-китайских отношений.

На этом этапе состоялся XVIII съезд КПК, по итогам которого произошла смена политической власти в Китае. В 2012 году началась эра «пятого поколения» китайских руководителей во главе с Си Цзиньпином – Ли Кэцяном. По оценкам большинства отечественных и зарубежных экспертов – во внешней политике руководство КНР «пятого поколения» демонстрирует активность и интенсивность в проведении внешнеполитического и внешнеэкономического курса [20, с. 18].

Рассмотрим, как это отразилось на казахстанско-китайских отношениях.

За период третьего этапа было заключено 49 соглашений, которые имели отношение к финансово-экономической деятельности и сотрудничеству в транспортно-логистической, научно-технической и аграрной сферах.

В политической сфере 3 этапа следует особо выделить глобальные инициативы Китая и участие в них Казахстана.

6 сентября 2013 года Председатель КНР Си Цзиньпин прибыл в Астану с первым официальным визитом. Он выступил с речью в «Назарбаев Университете», в которой системно изложил дипломатическую политику нового руководства Китая в отношении Центральной Азии, озвучил инициативу формирования Экономического пояса на Шелковом пути [21].

По итогам переговоров стороны обозначили приоритетные сферы сотрудничества:

- инфраструктура и логистика (развитие транспортно-логистического коридора, сервисных центров на территории Казахстана, гармонизация законодательных актов, регулирующих таможенные, налоговые, финансовые и другие процедуры) в целях расширения объемов взаимной торговли;

- индустриальные проекты по строительству 51 производственного объекта в Казахстане за китайские инвестиции;

- наука и высокие технологии;

- аграрный сектор.

В мае 2014 года, в ходе официального визита Президента страны Н.А. Назарбаева в Китай, был подписан ряд документов финансово-экономического сотрудничества, в том числе бизнес-контракты, которые позволяют создавать на территории Казахстана совместные производства в несырьевом секторе экономики.

В 2014 году были начаты торги «китайский юань/казахстанский тенге» на казахстанской фондовой бирже и на Региональном рынке межбанковского валютного центра Китая. В том же году Китай и Казахстан подписали ряд соглашений по расширению использования национальных валют, в том числе Соглашение о валютном свопе юань/тенге.

В конце 2014 г., по инициативе председателя КНР Си Цзиньпина, был создан специальный Фонд по финансированию инициатив в рамках китайской концепции Экономического пояса Шелкового пути.

14 декабря 2015 года Фонд заключил рамочное соглашение с «Kaznex Invest» по формированию китайско-казахстанского фонда промышленной кооперации.

В мае 2015 года председатель КНР Си Цзиньпин прибыл в Казахстан с официальным визитом после переизбрания президента Н.А. Назарбаева на пост президента. В ходе визита стороны обсудили вопросы дальнейшего развития взаимовыгодного сотрудничества, в том числе в рамках строительства Экономического пояса Шелкового пути, координации действий по ряду проектов сотрудничества, а также обменялись мнениями по безопасности.

В августе 2015 года КНР и Казахстан приступили к сопряжению и реализации в практической плоскости китайской идеи формирования Экономического пояса Шелкового пути (ЭПШП) и национальной программы «Нурлы жол». Была принята казахстанско-китайская программа индустриально-инновационного сотрудничества.

В 2015 году Национальный Банк РК подписал Меморандум о взаимопонимании с Комиссией по регулированию рынка ценных бумаг КНР.

Развитие финансового сотрудничества позволило создать на территории Казахстана два филиала двух китайских банков «Industrial and Commercial Bank of China» и «Bank of China».

Одновременно налаживаются контакты сотрудничества между регионами Казахстана и СУАР КНР. Так, в ноябре 2015 года состоялся визит в СУАР акима Восточно-Казахстанской области Даниала Ахметова. В ходе визита Д. Ахметов встретился с Председателем Народного Правительства СУАР КНР Шохратом Закиром, бизнесменами из 160 компаний СУАР, Пекина, Шанхая и Гонконга [22].

По итогам встречи было подписано 7 бизнес-соглашений о сотрудничестве между предприятиями двух регионов на общую сумму \$1,7 млрд, среди которых проекты по развитию животноводческого кластера ВКО, переработке сельскохозяйственных культур и развития сферы строительства.

В июне 2017 года, в ходе официального визита председателя КНР Си Цзиньпина в Казахстан, были подписаны 8 соглашений, регулирующие различные сферы деятельности – транспортная инфраструктура, IT технологии, международная торговля, налоговая и др. Спустя год, в июле 2018 года, в ходе официального визита Президента РК Н.А. Назарбаева в Китай, было подписано еще девять документов, регулирующие вопросы радиоактивных отходов и радиационно-опасных предметов, льготного кредитования, строительства производственных мощностей и инвестиций, фитоконтроля и др.

Весной 2019 года в Казахстане начался процесс передачи власти. Президент РК Н.А. Назарбаев объявил о сложении полномочий главы государства, возложив их на председателя сената Токаева Касым-Жомарта

Кемелевича. 9 июня 2019 года состоялись внеочередные выборы Президента Республики Казахстан. По результатам выборов Токаев Касым-Жомарт Кемелевич был избранным Президентом Республики Казахстан.

В апреле 2019 года Елбасы Нурсултан Назарбаев участвовал в крупнейшем форуме в Пекине «Один пояс, один путь». В ходе встречи Н. Назарбаева с Си Цзиньпином стороны договорились о реализации 55 проектов для Казахстана на сумму \$27 млрд 608 млн [23].

В сентябре 2019 года Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев совершил официальный визит в Китайскую Народную Республику. По итогам переговоров с Председателем КНР Си Цзиньпином были подписаны 10 двусторонних документов, охватывающих различные секторы экономики. Стороны определили ключевые отрасли промышленного сотрудничества, включая фармацевтику, химическую промышленность, производство строительных материалов, металлургию и машиностроение. Это стало важной вехой в расширении казахстанско-китайских экономических связей и обозначило переход к более технологически ориентированному партнерству.

Новый импульс региональному взаимодействию был придан в мае 2023 года, когда в китайском городе Сиань прошел первый саммит на высшем уровне в формате «Центральная Азия – Китай», с участием лидеров Казахстана, Кыргызстана, Таджикистана, Туркменистана, Узбекистана и Китая. В рамках встречи был учрежден новый формат многостороннего взаимодействия – China-C5, предполагающий проведение саммитов раз в два года и создание постоянного секретариата в КНР.

Формирование механизма China-C5 и поступательное развитие двусторонних связей между Казахстаном и Китаем свидетельствуют о переходе на новый уровень стратегического партнерства, охватывающего не только торговлю и инвестиции, но и институционализированное сотрудничество в сферах устойчивого развития, цифровизации, трансграничной безопасности, транспортной инфраструктуры и гуманитарных обменов.

IV этап (с 2025 года) – стратегическое партнерство Казахстана и Китая в контексте региональной интеграции и многоуровневой дипломатии

Данный этап характеризуется конкретизацией инициатив и переходом к практической реализации совместных проектов. Первым важным событием стала встреча высокого уровня – второй саммит «Китай – Центральная Азия», который состоялся 17 июня 2025 года в Астане. Саммит закрепил итоги первой встречи в Сиане и подтвердил растущую значимость Центральной Азии в стратегических планах Китая.

По итогам саммита было подписано более 14 многосторонних документов, охватывающих ключевые сферы: торгово-экономическое сотрудничество, инвестиции и финансовую интеграцию, цифровизацию и «умные» технологии, охрану окружающей среды, трансграничную

безопасность, борьбу с терроризмом и экстремизмом, устойчивое развитие и продовольственную безопасность. Дополнительно были заключены пять соглашений о побратимстве между городами Китая и стран Центральной Азии, направленных на развитие межмуниципального взаимодействия в сферах образования, здравоохранения, городского управления и инноваций. Эти инициативы создают институциональную основу для устойчивого двустороннего сотрудничества, стимулируя экономические и инновационные процессы в регионе.

В этом контексте Казахстан последовательно интегрирует двусторонние инициативы в многосторонние структуры. Ключевым подтверждением этому стало участие страны в саммите Шанхайской организации сотрудничества (ШОС), который прошел в Тяньцзине 31 августа – 1 сентября 2025 года [24].

На саммите «Китай – Центральная Азия» Казахстан и Китай обозначили приоритетные направления региональной интеграции, включая энергетику, транспортную инфраструктуру и цифровизацию [25]. Эти инициативы создали базу для институционализации и расширения проектов на платформе ШОС. На саммите ШОС президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев предложил конкретные практические меры: создание центров по безопасности, открытие офиса по инвестиционным проектам на базе МФЦА, поддержку развития искусственного интеллекта и создание Центра изучения водных проблем [26]. Эти шаги демонстрируют усилия Казахстана по превращению страны в мозговую и инновационный центр организации, укрепляя ее роль в многоуровневой дипломатии и региональной интеграции.

Связь двустороннего и многостороннего подходов проявляется в интеграции достигнутых соглашений в рамки ШОС [27]. Процесс институционализации инициатив показывает способность Казахстана конвертировать двусторонние договоренности в региональные проекты с практическим эффектом и долгосрочным воздействием на развитие Центральной Азии.

Подписанные на саммите ШОС 20 документов, включая Тяньцзиньскую декларацию и стратегию развития до 2035 года, подтверждают роль Казахстана как посредника и активного участника многоуровневой дипломатии, региональной безопасности и экономического развития [28]. Китай, поддерживая инициативы Казахстана через финансовые и инвестиционные механизмы, укрепляет стратегическое партнерство, создавая устойчивую архитектуру сотрудничества, направленную на технологическое, экономическое и культурное развитие региона.

Таким образом, 2025 год становится ключевым этапом в реализации стратегии Казахстана по формированию регионального лидерства. Двусторонние соглашения, достигнутые на саммите «Китай – Центральная Азия», успешно интегрированы в многосторонний контекст ШОС,

демонстрируя потенциал Казахстана по институционализации инициатив и укреплению многоуровневого стратегического партнерства с Китаем.

Резюмируя эпоху «пятого поколения» китайских руководителей, следует отметить активную динамику казахстанско-китайских встреч на высшем уровне. С 2012 по 2025 год состоялось более 25 двусторонних встреч между руководителями Казахстана и Китая. Такая интенсивность политического диалога свидетельствует о взаимной приоритетности отношений и укреплении статуса всеобъемлющего стратегического партнерства.

Формирование международной договорно-правовой базы стало важной составляющей процесса становления суверенитета Республики Казахстан. В этом контексте казахстанско-китайские отношения прошли четыре этапа развития – от начального сотрудничества до устойчивого стратегического сопряжения и институционализированного партнерства.

На сегодняшний день нормативно-правовая база охватывает 25 ключевых направлений взаимодействия и включает 154 официальных документа, регулирующих отношения в сферах политики, экономики, безопасности, логистики, цифровизации, экологии, образования и других областях.

Прагматичный диалог и готовность к компромиссам позволили сторонам успешно решить чувствительные вопросы, включая:

- урегулирование споров по приграничным территориям;
- согласование механизмов по трансграничным водным ресурсам.

Эти достижения стали возможны при строгом соблюдении национальных интересов Казахстана и принципов обеспечения государственного суверенитета.

В рамках развития двусторонних отношений казахстанская дипломатическая школа приобрела ценный опыт конструктивного взаимодействия, построения доверительных партнерств и продвижения национальных интересов на международной арене.

Созданная договорно-правовая основа обеспечивает Казахстану надежную платформу для:

- реализации задач индустриализации и технологической модернизации;
- привлечения инвестиций и локализации производств;
- интеграции в глобальные и региональные цепочки создания добавленной стоимости.

Таким образом, развитие казахстанско-китайских отношений переходит в фазу устойчивого институционального партнерства, основанного на взаимной выгоде, прагматизме и общей заинтересованности в стабильности и процветании Евразийского пространства.

Результаты

Анализ казахстанско-китайских отношений с 1991 года позволил выявить ключевые этапы их развития и структурные изменения в характере сотрудничества. Сформирована четкая эволюция договорно-правовой базы:

I-й этап (1991–2001 гг.) – формирование основ двустороннего взаимодействия, установление первых соглашений в политической и экономической сферах;

II-й этап (2002–2011 гг.) – выделение приоритетных направлений сотрудничества;

III-й этап (2012–2024 гг.) – современный уровень развития договорно-правовой базы казахстанско-китайских отношений;

IV-й этап (с 2025 г.) – стратегическое партнерство Казахстана и Китая в контексте региональной интеграции и многоуровневой дипломатии.

Исследование выявило, что ключевыми направлениями взаимодействия остаются безопасность, цифровизация, экология и индустриализация. Применение системного, сравнительного и контент-анализа позволило проследить тенденцию от двусторонних контактов к устойчивому стратегическому сопряжению, в котором Казахстан играет значимую роль в региональной кооперации.

Особое внимание уделено влиянию политической смены поколений лидеров на динамику отношений, а также институционализации форматов China-C5 и ШОС, что отражает рост интеграционного потенциала в Центральной Азии. Итоги анализа сводят к необходимости дальнейшего укрепления нормативно-правовой базы и развития стратегических направлений двустороннего и регионального сотрудничества.

Заключение

Эволюция казахстанско-китайских отношений с момента обретения Казахстаном независимости в 1991 году демонстрирует поступательную институционализацию сотрудничества и усложнение его структуры. Первоначально взаимодействие строилось на основе урегулирования территориальных вопросов и закрепления базовых принципов добрососедства (1991–2001 гг.), затем акцент сместился на определение приоритетных направлений в торгово-экономической, транспортной и гуманитарной сферах (2002–2011 гг.). Современный этап (2012–2024 гг.) характеризуется расширением повестки дня, охватывающей цифровизацию, «зеленые» технологии, энергетику, вопросы трансграничных рек и комплексную безопасность. Начиная с 2025 года прогнозируется переход к фазе углубленного стратегического партнерства с элементами институциональной интеграции.

Анализ 154 соглашений, образующих договорно-правовую базу двустороннего взаимодействия, подтверждает ее динамичный характер: с течением времени она отражает как внутренние политические

изменения (смену поколений руководителей в КНР и транзит власти в Казахстане), так и глобальные тренды – формирование многополярного мира, развитие цифровой экономики и экологической повестки. В результате договорно-правовой массив становится не только инструментом фиксации достигнутых договоренностей, но и индикатором стратегической адаптации двух государств к меняющимся условиям.

Особое значение приобретает сотрудничество в сфере безопасности, включая борьбу с терроризмом, наркотрафиком и транснациональной преступностью. Важным инструментом здесь выступают как двусторонние механизмы, так и многосторонние форматы, прежде всего ШОС и инициатива China-C5, в рамках которых Казахстан укрепляет свои позиции в обеспечении устойчивости Центральной Азии.

В экономическом измерении ключевым фактором становится сопряжение инициативы «Один пояс, один путь» с национальными стратегиями развития Казахстана, что открывает новые горизонты для инфраструктурных проектов, индустриализации и развития «зеленых» и цифровых технологий. Таким образом, взаимодействие приобретает комплексный характер, выходящий за рамки традиционной торговли и инвестиций.

Научная новизна исследования состоит в выявлении договорно-правовой базы как динамичной системы, отражающей эволюцию приоритетов и расширение сфер сотрудничества в условиях глобальной трансформации. При этом обзор литературы показал, что существующие исследования, охватывающие политические, экономические и институциональные аспекты казахстанско-китайских отношений, нуждаются в систематизации и дополнении эмпирическим материалом, что и составляет вклад настоящего исследования.

В целом казахстанско-китайские отношения формируют устойчивую систему многоуровневого взаимодействия, ориентированного на стабильность Центральной Азии, стимулирование экономического роста и создание комплексной архитектуры безопасности. Это подчёркивает стратегическое значение Казахстана и Китая как партнёров, способных формировать новый баланс сил и сотрудничества в условиях современного многоцентрового миропорядка.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Сатпаев Д. Казахстан и Китай: динамика политических и экономических отношений. – Алматы: КИСИ, 2010. – 248 с.
- [2] Zhao S. China's Westward Strategy and Kazakhstan's Role in Central Asia. – Beijing: China Social Sciences Press, 2013. – 312 p.
- [3] Fallon B. The New Silk Road: China's Belt and Road Initiative in Central Asia. – London: Routledge, 2015. – 198 p.

- [4] Clarke A. Belt and Road: Security, Connectivity and Regional Development. – Oxford: Oxford University Press, 2018. – 276 p.
- [5] Байзакова А. Китай и Центральная Азия: перспективы и риски сотрудничества. – Алматы: КазНУ, 2019. – 310 с.
- [6] Li Jianmin, Wang Xuetao. Kazakhstan as the Bridge of Eurasian Integration. – Shanghai: Fudan University Press, 2020. – 227 p.
- [7] Маликова А. ШОС и безопасность Центральной Азии. – Астана: ЕНУ, 2015. – 190 с.
- [8] Hu Xiaoming. China and Central Asian Security Cooperation. – Beijing: Tsinghua University Press, 2017. – 265 p.
- [9] Laruelle M. China's Belt and Road and Central Asian Stability. – Washington: Wilson Center Press, 2018. – 220 p.
- [10] Карабалаев Е. Китай – Центральная Азия: институционализация сотрудничества. – Алматы: КИСИ, 2022. – 278 с.
- [11] Zhang Jian. Docking Diplomacy: China's Regional Strategy in Central Asia. – Beijing: Renmin University Press, 2021. – 240 p.
- [12] Weitz R. China and Central Asia: Institutional Pathways of Influence. – New York: Palgrave Macmillan, 2023. – 295 p.
- [13] Таирова Н. Р. Казахстано-китайские отношения: история и современность: монография. – Нур-Султан: ТОО «Жаркын Ко», 2020. – 180 с.
- [14] Цзян Цзэминь. Цзян Цзэминь цзай Чжунго гунчаньдан ди шилю цы цюаньго дайбяо дахуэйшандэ баогао (Доклад Цзян Цзэминя на 16-м съезде КПК) // Китай. 08.11.2002. <http://www.china.com.cn/chinese/2002/Nov/233867.htm> (дата обращения: 3.03.2020).
- [15] Галенович Ю.М. «Белые пятна» и «Болевые точки» в истории советско-китайских отношений. В 2-х т. Т. 1. – М., 1992. – С. 109–115.
- [16] Сыроежкин К.Л. Казахстан - Китай: от приграничной торговли к стратегическому партнерству: монография. – В трех книгах. Книга 1. В начале пути. – Алматы: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте РК, 2010. – 336 с.
- [17] Чжао Янь. Эффективность внешнеэкономического взаимодействия Китайской Народной Республики и Республики Казахстан в условиях глобализации: Диссертация на соискание ученой степени кандидата политологических наук – Алматы, 2010. – 136 с.
- [18] Ху Цзиньтао. Ху Цзиньтао цзай дандэ шицидашандэ баогао (Доклад Ху Цзиньтао на 17-м съезде КПК) // Агентство Синьхуа. 24.10.2007. http://news.xinhuanet.com/newscenter/200710/24/content_6938568.htm (дата обращения: 6.09.2024).
- [19] Joo-Youn Jung. Rising China and the Chinese Public's Security Perceptions: Working Paper № 23 / Joo-Youn Jung. – Seoul: EAI, 2012. – 21 p.
- [20] Портяков В.Я. Контуры внешней политики лидеров Китайской Народной Республики пятого поколения // Проблемы Дальнего Востока. - 2014. - № 1. – С. 16–20.

[21] <https://www.fmprc.gov.cn/rus/wjb/zsjg/dozys/dozysgjl/1716/1718/201309/t20130911>

[22] Даниал Ахметов пригласил инвесторов Китая к сотрудничеству. 16.11.2015. <https://kapital.kz/economic/45453/danial-akhmetov-priglasil-investorov-kitaya-k-sotrudnichestvu.html>

[23] Ертысбаев Е. О Казахстане, Китае. И не только. 10.09.2019 г. <https://kazpravda.kz/n/o-kazahstane-kitae-i-ne-tolko/>.

[24] Саммит ШОС в Тяньцзине: Казахстан выходит на новый стратегический уровень. 3/09.2025. https://rus.baq.kz/sammit-shos-v-tyantszine-kazahstan-vyehodit-na-novyy-strategicheskyy-uroven_300021431/

[25] Чжан Сяо. 10 лет инициативе «Один пояс, один путь»: достижения и новые горизонты сотрудничества Китая и Казахстана // Один пояс - один путь: 10 лет сотрудничества. – 2023. – № 9 (9). – С. 4–5.

[26] Выступление Президента Республики Казахстан Касым-Жомарта Токаева на Саммите «ШОС плюс». 6.07.2024. <https://www.akorda.kz/ru/vystuplenie-prezidenta-respubliki-kazahstan-kasym-zhomarta-tokaeva-na-sammite-shos-plyus-562022>

[27] Хань Чуньлинь. ШОС – это опора для укрепления региональной стабильности, безопасности и процветания // Один пояс и один путь: совместное построение сообщества единой судьбы человека. – 2025. – № 3 (15). – С. 12–13.

[28] Важные соглашения и заявления: 20 документов подписали на саммите ШОС в Китае. 01.09.2025. <https://www.zakon.kz/politika/6489223-vazhnye-soglasheniya-i-zayavleniya-20-dokumentov-podpisali-na-sammite-shos-v-kitae.html>

REFERENCES

[1] Satpaev D. Kazakhstan i Kitay: dinamika politicheskikh i ekonomicheskikh otnosheniy [Kazakhstan and China: Dynamics of Political and Economic Relations]. Almaty: KISI, 2010, p. 248 [in Russ.].

[2] Zhao S. China's Westward Strategy and Kazakhstan's Role in Central Asia. Beijing: China Social Sciences Press, 2013, p. 312.

[3] Fallon B. The New Silk Road: China's Belt and Road Initiative in Central Asia. London: Routledge, 2015, p. 198.

[4] Clarke A. Belt and Road: Security, Connectivity and Regional Development. Oxford: Oxford University Press, 2018, p. 276.

[5] Baizakova A. Kitay i Tsentral'naya Aziya: perspektivy i riski sotrudnichestva [China and Central Asia: Prospects and Risks of Cooperation]. Almaty: KazNU, 2019, p. 310 [in Russ.].

[6] Li Jianmin, Wang Xuetao. Kazakhstan as the Bridge of Eurasian Integration. Shanghai: Fudan University Press, 2020, p. 227.

[7] Malikova A. ShOS i bezopasnost' Tsentral'noy Azii [The SCO and Security of Central Asia]. Astana: ENU, 2015, p. 190 [in Russ.].

[8] Hu Xiaoming. China and Central Asian Security Cooperation. Beijing: Tsinghua University Press, 2017, p. 265.

[9] Laruelle M. China's Belt and Road and Central Asian Stability. Washington: Wilson Center Press, 2018, p. 220.

[10] Karabalaev E. Kitay – Tsentral'naya Aziya: institutsionalizatsiya sotrudnichestva [China – Central Asia: Institutionalization of Cooperation]. Almaty: KISI, 2022, p. 278 [in Russ.].

[11] Zhang Jian. Docking Diplomacy: China's Regional Strategy in Central Asia. Beijing: Renmin University Press, 2021, p. 240.

[12] Weitz R. China and Central Asia: Institutional Pathways of Influence. New York: Palgrave Macmillan, 2023, p. 295.

[13] Tairova N.R. Kazakhstano-kitayskie otnosheniya: istoriya i sovremennost': monografiya [Kazakhstan–China Relations: History and Modernity: Monograph]. Nur-Sultan: TOO «Zharkyn Ko», 2020, p. 180 [in Russ.].

[14] Tszyan Tszémin'. Tszyan Tszémin' tszai Chzhungo gunchandan di shilyu tsy tsyuango daibiao dakhueishande baogao (Doklad Tszyan Tszéminya na 16-m s"ezde KPK) [Jiang Zemin's Report to the 16th National Congress of the CPC]. Kitay, 08.11.2002. Available at: <http://www.china.com.cn/chinese/2002/Nov/233867.htm> (accessed 03.03.2020) [in Chin.].

[15] Galenovich Yu.M. «Belye pyatna» i «bolevye tochki» v istorii sovetsko-kitayskikh otnosheniy. V 2-kh t. T. 1 [“White Spots” and “Painful Points” in the History of Soviet–Chinese Relations. In 2 vols. Vol. 1]. Moscow, 1992, pp. 109–115 [in Russ.].

[16] Syroezhkin K.L. Kazakhstan – Kitay: ot prigranichnoy torgovli k strategicheskomu partnerstvu: monografiya. V 3 kn. Kn. 1. V nachale puti [Kazakhstan–China: From Cross-Border Trade to Strategic Partnership. Monograph. In 3 books. Book 1. At the Beginning of the Path]. Almaty: Kazakhstanskiy institut strategicheskikh issledovaniy pri Prezidente RK, 2010, p. 336 [in Russ.].

[17] Chzhao Yan'. Effektivnost' vneshneekonomicheskogo vzaimodeystviya KNR i RK v usloviyakh globalizatsii: dissertatsiya ... kand. polit. nauk [Efficiency of Foreign Economic Interaction between the PRC and the Republic of Kazakhstan under Globalization: PhD Dissertation]. Almaty, 2010, p. 136 [in Russ.].

[18] Khu Tszin'tao. Khu Tszin'tao tszai dande shitsidashande baogao (Doklad Khu Tszin'tao na 17-m s"ezde KPK) [Hu Jintao's Report to the 17th National Congress of the CPC]. Agentstvo Sin'khua, 24.10.2007. Available at: http://news.xinhuanet.com/newscenter/200710/24/content_6938568.htm (accessed 06.09.2024) [in Chin.].

[19] Joo-Youn Jung. Rising China and the Chinese Public's Security Perceptions. Working Paper No. 23. Seoul: EAI, 2012, p. 21.

[20] Portyakov V.Ya. Kontury vneshney politiki liderov Kitayskoy Narodnoy Respubliki pyatogo pokoleniya [Contours of the Foreign Policy of the Fifth-Generation Leaders of the PRC]. Problemy Dal'nego Vostoka [Far Eastern Affairs], 2014, No. 1, pp. 16–20 [in Russ.].

[21] Ministerstvo inostrannykh del KNR. Ofitsial'nyy sayt [Ministry of Foreign Affairs of the PRC. Official Website]. Available at: <https://www.fmprc.gov.cn/rus/wjb/zzjg/dozys/dozysgjl/1716/1718/201309/t20130911> (accessed: not specified) [in Russ.].

[22] Danial Akhmetov priglasil investorov Kitaya k sotrudnichestvu [Danial Akhmetov Invited Chinese Investors to Cooperation]. Kapital.kz, 16.11.2015. Available at: <https://kapital.kz/economic/45453/danial-akhmetov-priglasil-investorov-kitaya-k-sotrudnichestvu.html> (accessed: not specified) [in Russ.].

[23] Ertysbaev E. O Kazakhstane, Kitae. I ne tol'ko [About Kazakhstan, China. And Not Only]. Kazakhstanskaya pravda, 10.09.2019. Available at: <https://kazpravda.kz/n/o-kazahstane-kitae-i-ne-tolko/> (accessed: not specified) [in Russ.].

[24] Sammit ShOS v Tyan'tszine: Kazakhstan vykhodit na novyy strategicheskiy uroven' [SCO Summit in Tianjin: Kazakhstan Reaches a New Strategic Level]. BAQ.kz, 03.09.2025. Available at: https://rus.baq.kz/sammit-shos-v-tyantszine-kazahstan-vyhodit-na-novyy-strategicheskiy-uroven_300021431/ (accessed: not specified) [in Russ.].

[25] Chzhan Syao. 10 let initiative «Odin poyas, odin put'»: dostizheniya i novye gorizonty sotrudnichestva Kitaya i Kazakhstana [10 Years of the Belt and Road Initiative: Achievements and New Horizons of China–Kazakhstan Cooperation]. Odin poyas - odin put': 10 let sotrudnichestva [One Belt, One Road: 10 Years of Cooperation], 2023, No. 9 (9), pp. 4–5 [in Russ.].

[26] Vystuplenie Prezidenta Respubliki Kazakhstan Kasym-Zhomarta Tokaeva na Sammite «ShOS plyus» [Speech of the President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev at the “SCO Plus” Summit]. 06.07.2024. Available at: <https://www.akorda.kz/ru/vystuplenie-prezidenta-respubliki-kazahstan-kasym-zhomarta-tokaeva-na-sammite-shos-plyus-562022> (accessed: not specified) [in Russ.].

[27] Khan' Chun'lin'. ShOS – eto opora dlya ukrepleniya regional'noy stabil'nosti, bezopasnosti i protsvetaniya [The SCO Is a Pillar for Strengthening Regional Stability, Security and Prosperity]. Odin poyas i odin put': sovmestnoe postroenie soobshchestva edinoy sud'by cheloveka [One Belt and One Road: Joint Construction of a Community with a Shared Future for Mankind], 2025, No. 3 (15), pp. 12–13 [in Russ.].

[28] Vazhnye soglasheniya i zayavleniya: 20 dokumentov podpisali na sammite ShOS v Kitae [Important Agreements and Statements: 20 Documents Signed at the SCO Summit in China]. Zakon.kz, <https://www.zakon.kz/politika/6489223-vazhnye-soglasheniya-i-zayavleniya-20-dokumentov-podpisali-na-sammite-shos-v-kitae.html> [in Russ.].

ҚАЗАҚСТАН-ҚЫТАЙ СТРАТЕГИЯЛЫҚ ӘРІПТЕСТІГІНІҢ ЭВОЛЮЦИЯСЫ: ЕГЕМЕНДІКТЕН ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ ТҮЙІСУГЕ ДЕЙІН

* Таирова Н.Р.¹

*¹ Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институты,
Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Мақалада Қазақстанның 1991 жылы тәуелсіздік алуынан бастап қазақстан-қытай қатынастарының эволюциясы қарастырылады. Талдау екіжақты шарттық-құқықтық базаның дамуының төрт кезеңін қамтитын периодизация аясында жүргізіледі: негіздердің қалыптасуы (1991–2001), басым бағыттарды айқындау (2002–2011), ынтымақтастықтың қазіргі деңгейі (2012–2024) және институционалдық ықпалдастық элементтері бар стратегиялық әріптестік (2025 жылдан бастап). Негізгі назар қауіпсіздік, цифрландыру, экология, индустрияландыру сияқты өзекті бағыттарға, сондай-ақ ҚХР басшылары буындарының ауысуы мен Қазақстандағы билік транзитінің ықпалына аударылған.

Зерттеудің әдіснамалық негізін тарихи-хронологиялық және институционалдық талдау, салыстырмалы-саяси тәсіл, сондай-ақ шарттық-құқықтық база мен ресми құжаттарға контент-талдау құрайды. Эмпирикалық бөлімде саясат, экономика, қауіпсіздік, көлік, энергетика, гуманитарлық ынтымақтастық және трансшекаралық өзендер мәселелерін қамтитын екіжақты өзара іс-қимылдың негізгі салалары бойынша 154 келісім талданған.

Екіжақты байланыстардан институционалдық ықпалдастық элементтері бар орнықты стратегиялық әріптестікке дейінгі эволюция атап өтіледі. Бұл қазақстан-қытай қатынастарының өңірлік өзара іс-қимыл жүйесіндегі артып келе жатқан маңыздылығын айқындайды.

Тірек сөздер: екіжақты қатынастар, стратегиялық әріптестік, қауіпсіздік, цифрландыру, экология, индустрияландыру, шарттық-құқықтық база, аймақтық интеграция

Қаржыландыру: Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің нысаналы қаржыландыру бағдарламасы аясында «Орталық Азия мен Қытай арасындағы көпжақты ынтымақтастық: өзара іс-қимылдың ерте кезеңдерінен стратегиялық әріптестікке дейін» тақырыбындағы жоба бойынша дайындалды, ЖТН: BR24993008.

THE EVOLUTION OF THE KAZAKHSTAN – CHINA STRATEGIC PARTNERSHIP: FROM SOVEREIGNTY TO INSTITUTIONAL ALIGNMENT

* Tairova N.R.¹

*¹ R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies, Almaty, Kazakhstan

Abstract. The article examines the evolution of Kazakhstan–China relations since Kazakhstan gained independence in 1991. The analysis is conducted within

the framework of periodization, covering four stages in the development of the bilateral legal and institutional framework: the formation of foundations (1991–2001), the definition of priority areas (2002–2011), the contemporary level of cooperation (2012–2024), and strategic partnership with institutional integration (from 2025 onwards). Particular attention is given to key areas of interaction—security, digitalization, ecology, industrialization—as well as to the impact of leadership transitions in the PRC and the transfer of power in Kazakhstan.

The methodological basis of the study includes historical-chronological and institutional analysis, a comparative-political approach, as well as content analysis of the legal framework and official documents. The empirical part of the research analyzes 154 agreements covering the main spheres of bilateral cooperation—politics, economy, security, transport, energy, humanitarian cooperation, and transboundary rivers.

The study highlights the evolution from bilateral contacts to a stable strategic partnership with elements of institutional integration, emphasizing the growing significance of Kazakhstan-China relations within the system of regional interaction.

Key words: bilateral relations, strategic partnership, security, digitalization, ecology, industrialization, legal and contractual framework, regional integration

Funding: This article was prepared within the framework of the Targeted Funding Program of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan, “Multilateral Cooperation between Central Asia and China: From the Early Stages of Interaction to Strategic Partnership,” IRN: BR24993008.

Статья поступила: 09 сентября 2025

Принята: 15 декабря 2025

Сведения об авторе:

Таирова Насиба Рафиковна - научный сотрудник, Институт востоковедения имени Р.Б. Сулейменова, Алматы, Казахстан, ORCID 0009-0004-9516-1030, e-mail: nastya.tairova@mail.ru

Автор туралы мәлімет:

Таирова Насиба Рафиковна - Р.Б.Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының ғылыми қызметкері, Алматы, Қазақстан, ORCID 0009-0004-9516-1030, e-mail: nastya.tairova@mail.ru

Information about author:

Tairova Nassiba Rafikovna - Researcher, R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies, Almaty, Kazakhstan, ORCID 0009-0004-9516-1030, e-mail: nastya.tairova@mail.ru

ӘОЖ 93/94

ҒТАМР 03.01.07

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2025.62.4.006>

ҚАЗАҚ-ОРЫС ШЕКАРАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫНА ҚАТЫСТЫ МҰРАҒАТТЫҚ МҰРА

Кистаубаева А.К.¹, * Шұқыжанова А.Н.²

¹ ҚР Ұлттық орталық музейі, Қазақстан тарихын зерттеу орталығы,
Алматы, Қазақстан

*² Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері
университеті, Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Мақала Қазақстан мен Ресей Федерациясы арасындағы мемлекеттік шекараның қалыптасу тарихын көрсететін мұрағаттық мұраны кешенді талдауға арналған. Зерттеудің мақсаты – Ресейдің жетекші федералдық және ведомстволық архивтерінде сақталған құжаттар кешенін анықтау, жүйелеу және ғылыми тұрғыдан түсіндіру. Қазақ-орыс шекарасының қалыптасу үдерісі көпдеңгейлі әрі ұзаққа созылған құбылыс болып табылады және ол саяси, әкімшілік-құқықтық, әлеуметтік-экономикалық және стратегиялық факторлардың ықпалымен әр тарихи кезеңде бірнеше рет өзгеріске түсті. Тақырыптың жекелеген аспектілерін қарастырған зерттеулер болғанымен, XVI-XX ғасырлар аралығындағы шекара қалыптасуын толық реконструкциялауға мүмкіндік беретін құжаттық материалдардың тұтас ғылыми сипаттамасы әлі қалыптаспаған.

Зерттеудің өзектілігі мен ғылыми мәселесі мұрағаттық материалдар жөніндегі мәліметтердің үзік-үзік және шашыраңқы болуымен байланысты, бұл зерттеушілердің жұмысын қиындатып, аумақтық межелеу тарихының толық көрінісін жасауға кедергі келтіреді. Мақаланың ғылыми жаңалығы – алғашқы рет мемлекетаралық делимитация, шекаралық аумақтардың әкімшілік құрылымы мәселелеріне қатысты мұрағаттық қорлардың кеңейтілген шолуы мен көпаспектілі жүйелендіру ұсынылуында. Бұрын ғылыми айналымға енген істер мен тізімдердің енгізілуі тақырыпты деректанулық тұрғыдан зерделеудегі елеулі олқылықтың орнын толтырады.

Зерттеудің эмпирикалық негізін Ресей мемлекеттік тарихи мұрағатында (РГИА), Ресей мемлекеттік ежелгі актілер мұрағатында (РГАДА), Ресей Федерациясының мемлекеттік мұрағатында (ГА РФ), сондай-ақ ведомстволық мұрағатында - Ресей Федерациясы Сыртқы істер министрлігінің Ресей Империясының сыртқы саясаты мұрағатында (АВПРИ МИД РФ), жекелеген мекемелердің мұрағатында - Ресей Ғылым академиясы Санкт-Петербург тарих институтының мұрағаты (Архив СПб ИИ РАН) материалдары құрайды. Деректанулық, мұрағаттанулық, тарихнамалық және салыстырмалы-тарихи әдістерді қолдану хронологиялық және жеке тұлғалық топтарға бөлінген деректер кешенін айқындауға мүмкіндік

берді. Зерттеу нәтижелері шекараның қалыптасу кезеңдерін сипаттайтын құжаттық мұраның құрылымданған «қартасын» жасап, мемлекетаралық қатынастар мен шекара маңы ынтымақтастығы тарихы бойынша алдағы ғылыми ізденістерге негіз қалайды.

Тірек сөздер: мемлекеттік шекара, мұрағаттық деректер, демаркация, делимитация, Қазақстан, Ресей, тарихи-мұрағаттық зерттеу

Кіріспе

Қазіргі Ресей Федерациясы мен Қазақстан Республикасы арасындағы мемлекеттік шекара - оның қалыптасуы мен институционалдық бекітілуінің ұзақ тарихи үдерісінің нәтижесі. Ұзындығы бойынша бұл - әлемдегі ең ұзын құрлықтық шекара және еуразиялық кеңістіктің саяси-тарихи контекстінде баламасы жоқ бірегей құбылыс. Қазақстан-Ресей шекарасының қалыптасу үдерісі бірнеше ғасыр бойы орын алған саяси, әкімшілік және аумақтық өзгерістердің динамикасын көрсететін күрделі әрі көпқырлы болды. Шекараның қалыптасуының шартты бастауын XVI ғасырдың екінші жартысынан бастауға болады, дәл осы кезеңде орыс және қазақ иеліктері арасында алғашқы байланыстар мен аумақтық межелеулер жүзеге аса бастады.

Біріншіден, Ресей Қазан және Астрахан хандықтарын бағындырып, Сібірді игеру үдерісі басталды. Екіншіден, қазақ этносының қалыптасуы жүріп, XVII ғасырда үш аумақтық-рулық бірлестік – үш жүз пайда болды. XVI–XVII ғасырларда орыс иеліктерінің қазақтар қоныстанған аумақтармен түйісуі ошақтық және жергілікті сипатта болды. Бұл байланыстар тұрақты шекаралық сызық қалыптастырмағандықтан, оларды қазіргі түсініктегі шекара ретінде тек белгілі бір шарттылықпен ғана қарастыруға болады. Қазақстан–Ресей шекарасының институционалдық, әскери-стратегиялық және мәдени-этнографиялық құрылымын қалыптастыруда казактар маңызды рөл атқарды, олар шекаралық аумақтарды интеграциялап, бекітуге және бақылауға ықпал етті. Сонымен қатар, түркі халықтарының белсенді қатысуы қазақ этносын мәдени-этнографиялық тұрғыдан қалыптастыруға елеулі үлес қосты.

XVIII ғасырдан бастап қазақ территорияларымен шекаралас аймақтарда жүйелі шекаралық саясат жүргізілді, оның негізгі құрамдас бөлігі ретінде әкімшілік-құқықтық нормалар бекітіліп, әскери-инженерлік инфрақұрылым салынды. Бұл саясат 1708 жылы Сібір губерниясының құрылуына және стратегиялық шекаралық бекіністердің пайда болуына негіз болды. Ресейдің қалыптасқан қазақ-орыс шекарасының солтүстік-батыс бөлігіндегі басты форпосты Орынбор қаласы болып саналды. XVIII ғасырдың екінші жартысында Сібірдегі шекаралық инфраструктура жүйесі негізінен қалыптасып, ол орыс әкімшілік құрылымын қазақтардың көшпелі аумақтарынан бөлді. XIX ғасырдың екінші жартысында шекаралық жүйе кеңейіп, крепостер, форттар, сигналдық мұнаралар және басқа да әскери-

инженерлік объектілерді қамтитын кешенді шекаралық желі құрылды. Сол ғасырда қазақ-орыс frontierі оңтүстікке қарай жылжып, қазіргі Солтүстік Қазақстан аумағын қамтыды, ал 1861 жылы крепостнойлық құқықтың жойылуы Солтүстік Қазақстанның жаппай отарлануын іске қосты, бұл демографиялық, әлеуметтік-экономикалық және мәдени процестерге ықпал етті [1, с. 186-188].

1917 жылғы саяси трансформациялар Қазақстан-Ресей шекарасын институционалдық тұрғыдан қайта қарауға және жаңа принциптер негізінде демаркациялауға жол ашты. Қазақстан мен көрші ресейлік аумақтардың әкімшілік бөліну процесі негізінен 1925 жылы аяқталды. Кеңестік кезеңде территориялық әкімшілік демаркация республикалардың әлеуметтік-экономикалық дамуын жоспарлау және ресурстарды рационалды пайдалану принциптері негізінде жүргізілді, бұл олардың индустриалдық, аграрлық және инфрақұрылымдық даму стратегиясына тікелей әсер етті [2, с.204]. Кеңес Одағының ыдырауынан кейін мемлекеттік шекараны нақтылау, демаркациялау және делимитациялау мәселелері геосаяси және халықаралық құқықтық тұрғыдан ерекше өзектілікке ие болды. 2005 жылы Қазақстан-Ресей шекарасын делимитациялау туралы Келісімге қол қойылып, шекараның құқықтық мәртебесі халықаралық құқық нормаларына сәйкес бекітілді [3, р.15], бұл екіжақты дипломатиялық, экономикалық және қауіпсіздік қатынастарының тұрақтылығын қамтамасыз етті.

Тақырыптың жеке аспектілерін қозғайтын жарияланымдардың болуына қарамастан, қазіргі күнге дейін Қазақстан-Ресей шекарасының қалыптасу тарихын жан-жақты көрсететін біртұтас құжаттық мұра концепциясы әзірленген жоқ.

Осы зерттеудің ғылыми мәселесі Ресей Федерациясының федералдық мұрағаттарында шоғырланған және Қазақстан-Ресей мемлекеттік шекарасының қалыптасу тарихына қатысты құжаттық массивтердің фрагментарлығы мен бірізділіктің болмауында жатыр. Зерттеушілердің тақырыпқа деген жоғары қызығушылығына қарамастан, XVI-XX ғасырларды қамтитын барлық тиісті мұрағаттық қорларды тұтас, жүйеленген және классификацияланған түрде көрсететін жұмыс әлі күнге дейін жоқ. Бұл жағдай ғалымдар үшін әдістемелік және практикалық қиындықтар туындатады, оларды сенімді «жетекші құралдың» жоқтығында деректерді іздеу мен жинауға айтарлықтай ресурстар жұмсауға мәжбүр етеді.

Зерттеудің ғылыми жаңашылдығы Қазақстан-Ресей шекарасының қалыптасу тарихына қатысты құжаттарды қамтитын жетекші ресейлік федералдық және ведомстволық мұрағаттық қорларды алғашқы рет жан-жақты талдап, кешенді жүйеге келтіруінде. Ғылыми айналымға бұрын қолданылмаған нақты істер мен сипаттамалар енгізілді. Авторлық көпқырлы классификация ұсынылған –жеке істер, хронологиялық және басқа критерийлер бойынша, бұл зерттеу саласындағы болашақ ізденістер

үшін айтарлықтай практикалық маңызға ие. Жұмыс дереккөздік базадағы маңызды бос орынды толықтырады.

Материалдар мен әдістер сипаттамасы

Ресей мен Қазақстан арасындағы аумақтарды межелеу үдерісін зерттеу ресми-құқықтық актілерді, сондай-ақ әкімшілік-басқарушылық құжаттаманы қамтитын мұрағаттық материалдардың кең ауқымын талдауға негізделеді. Межелеу мен шекаралардың өзгеруіне қатысты материалдар толығымен Ресей Федерациясының орталық мұрағат қоймаларында сақталған: Ресей мемлекеттік тарихи мұрағатында (РГИА), Ресей мемлекеттік ежелгі актілер мұрағатында (РГАДА), Ресей Федерациясының мемлекеттік мұрағатында (ГА РФ), сондай-ақ ведомстволық мұрағатында - Ресей Федерациясы Сыртқы істер министрлігінің Ресей Империясының сыртқы саясаты мұрағатында (АВПРИ МИД РФ), жекелеген мекемелердің мұрағатында - Ресей Ғылым академиясы Санкт-Петербург тарих институтының мұрағатында (Архив СПб ИИ РАН).

Осы дереккөздердің жиынтығы ресей-қазақ шекарасының қалыптасу және нақтылану үдерісін қайта қалпына келтіруге, оның тарихи логикасын айқындауға және шекара маңы кеңістігіндегі мемлекетаралық қатынастардың эволюциясын қадағалауға мүмкіндік береді.

Жұмыстың әдіснамалық негізін объективтілік пен тарихилық қағидағары құрайды. Бұл қағидағар мұрағаттық құжаттарды жан-жақты талдауға және оларды нақты фактілер мен оқиғаларға барынша жақындатуға мүмкіндік береді. Мұрағаттарды зерттеуде деректанулық, архивтанулық және тарихнамалық әдістерді ұштастыру маңызды. Деректанулық әдіс шынайылықтың дереккөзге қалай әсер еткенін және тарихшының дереккөзді өз дәуірінің шындығына қалай енгізетінін зерттейді. Мұрағаттанулық әдіс мұрағаттардың қалыптасу үдерістерін зерттеуге және олардың мазмұнын талдауға мүмкіндік береді. Тарихнамалық әдіс тарихилық қағидатына негізделеді, ол тарихи құжатты оның жарияланған нақты тарихи жағдайында қарастыруды талап етеді. Мұрағаттарды зерттеудің маңызды әдістерінің бірі - көлденең (айқаспалы) сілтемелер. Олар әртүрлі мұрағаттардағы жазбаларды салыстыру арқылы олардың нақтылығын тексеруге немесе ақпараттағы олқылықтарды анықтауға мүмкіндік береді.

Нәтижелер және талқылау

Қазақстан-Ресей шекарасының қалыптасуына арналған мұрағаттық қорларды талдау оларды тарихилық қағидағары мен хронологиялық тәсіл негізінде жүйелеуді ұсынуға мүмкіндік берді. Мұрағаттық материалдар бірнеше бағыт бойынша топтастырылды: шекараны анықтауға және бекітуге қатысқан мемлекеттік органдардың құжаттарын қамтитын ведомстволық қорлар, аумақтарды межелеу үдерісіне елеулі үлес қосқан тұлғалардың жеке архивтері, шекаралық өңірлерді игеру тарихына және шекараларды сипаттау қатысты материалдар.

Жүргізілген мұрағаттық дереккөздерді талдау Қазақстан-Ресей шекарасының қалыптасу тарихына қатысты құжаттық мұраны көпқабатты әрі кешенді феномен ретінде қарастыруға мүмкіндік береді. Ресей Федерациясының федералдық және ведомстволық архивтерінен анықталған материалдар әкімшілік межелеу үдерісін ғана емес, сондай-ақ бірнеше ғасыр бойы шекара маңы өңірлерінде орын алған саяси, әлеуметтік-экономикалық және этномәдени өзара ықпалдастықтардың кең ауқымын да көрсетеді.

Мұрағаттық қорлардағы деректерді бұрын жарияланған зерттеулермен салыстыру көптеген құжаттардың ғылыми айналымға әлі де толық енгізілмегенін айғақтайды. Бұл жағдай дереккөздердің түрлі мекемелерде бытыраңқы сақталуымен, сондай-ақ әкімшілік-құқықтық, картографиялық және корреспонденттік материалдарды біртұтас жүйеге біріктіретін толыққанды классификацияның болмауымен байланысты. Осындай жағдайда ұсынылған мұрағаттық қорларды жүйелеу шекараның қалыптасу хронологиясы мен кезеңдерін нақтылауға, басқарудың әртүрлі деңгейлерінде - империялық, одақтық және қазіргі мемлекетаралық деңгейлерде қабылданған шешімдердің сабақтастығын анықтауға мүмкіндік береді.

Мұрағаттық қорларды жүйелеу шекараның қалыптасу хронологиясын нақтылауға, әртүрлі басқару деңгейлерінде – империялық, одақтық және қазіргі кездегі мемлекетаралық деңгейде - қабылданған шешімдердің сабақтастығын бағалауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мұндай зерттеу әкімшілік бөліну, халықаралық келіссөздер, экспедициялар және Ресей-Қазақстан шекарасының сызығын анықтау мен бекітуге қатысқан ведомстволық комиссиялардың қызметіне қатысты материалдарды талдауға жол ашады. Мұрағаттық деректерді талдау тек тарихи процесті қалпына келтірумен шектелмей, сонымен бірге әр кезеңдегі шекаралық саясат пен басқару практикасының ерекшеліктерін көрсетуге мүмкіндік береді, бұл өз кезегінде ғылыми қызығушылық тудырады.

Мемлекеттік шекараны қалыптастыру тарихы жөніндегі жеке істер қорлары. Қазақстан-Ресей шекарасының қалыптасу үдерісін түсіну үшін Орынбор өлкесінің басқарушыларының қызметі ерекше маңызға ие. В.В. Григорьев (1816-1881) [4, с.149-150] - Петербург университетінің Шығыс тарихы профессоры, тарихшы-шығыстанушы, алты жыл бойы Ресейдің басты цензоры қызметін басқарған, құпия кеңесші.

1851 жылы ол Орынбор өлкесінде шекаралық экспедиция бастығы лауазымына тағайындалды. 1854-1862 жылдар аралығында Орынбор қазақтарының облысын басқарды. Баспасөз істері Бас басқармасының бастығы болған кезінде В.В. Григорьев Қазақстан мен оған шекаралас өңірлердің тарихы жөнінде ең хабардар тұлғалардың бірі болды. Оның қоры Ресей мемлекеттік тарихи мұрағатында (РГИА) сақталған (Қ.853), Орынбор өлкесінің жағдайы, әсіресе Кіші жүз қазақтарының саяси және экономикалық өмірі туралы мәліметтерді қамтиды.

Сондай-ақ қазақтардың патша әкімшілігі өкілдерімен күресі туралы бөлшектік деректер, географиялық сипаттамалар, статистикалық мәліметтер және Ресейдің XIX ғасырдағы Орталық Азиядағы оңтүстік бағыттағы шекараларын кеңейтуін сипаттайтын басқа да құжаттар мен материалдар бар. Біз үшін ерекше мәні бар құжаттар - В.В. Григорьевтің жыл сайынғы есептері және Орынбор қазақтары облысын басқару бойынша жазбалары, сондай-ақ Ішкі істер министрлігімен жүргізілген жазбалар, резолюциялар және хат алмасулар. Сондай-ақ оның Ресей империясын Шығыста саяси және экономикалық тұрғыдан дамыту перспективалары жөніндегі қолжазба еңбектері құнды дерек болып табылады. Бұл қор материалдары Санкт-Петербургтегі РГИА-дегі Шығыстанушылар мұрағатындағы В.В. Григорьев қоры (Қор 61) және Санкт-Петербург тарих институтының мұрағатында (Архив СПб ИИ РАН, Қор 154, І.А. Шляпкин, Тізім. 1, Іс 259) сақталған жеке істермен толықтырылуы мүмкін.

РГИА-дағы (954 қоры) Кауфмандар [5, с.461-463] қоры әртүрлі тақырыптағы көптеген материалдарды қамтиды. Біз үшін ең маңыздысы – К.П. Кауфманның (1818-1882) [6, с.562-564] қызметіне қатысты құжаттар. Ол 1849 жылы Прикаспий өлкесі әскерінің аға инженері болып тағайындалған, 1867 жылдан бастап Түркістан әскери округі әскерін басқарған. Қорында Орталық Азияға әскери жорықтар және Түркістан өлкесін басқару жөніндегі мәліметтер (әскер басшыларына берілген нұсқаулар, олардың маршруттары, әртүрлі тұлғалардың жазбалары және темір жол құрылысы, халық ағарту ісі, ресей-қытай қатынастары мәселелеріне қатысты құжаттар) және әскери округті басқару жөніндегі материалдар сақталған.

XIX ғасырдағы Ресей губернаторы Н.А. Крыжановский [7] қоры (РГИА, 974 қор) Орынбор генерал-губернаторлығын басқару жөніндегі жыл сайынғы есептерді және осы мәселелер бойынша Сыртқы істер, Ішкі істер және Әскери министрлік өкілдерімен жүргізілген хат алмасуды қамтиды.

Мордвиновтар қорында (РГИА, 994 қор) кедендік тарифтер, теңіз шекаралары, соның ішінде Каспий теңізі, Орынбор өлкесінің экономикалық жағдайы туралы деректер бар (1.3 тізім). Дегенмен, бұл қордағы құжаттардың бір бөлігі және кейбір жетіспейтін материалдар революцияға дейін көптомдық «Мордвинов графтарының мұрағаты» басылымында жарияланған. Қазақстанда бұл басылымның бір данасы Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің кітапханасының Сирек кітаптар бөлімінде сақталған.

В.А. Перовский (1795-1857) [8, с.530-540] – Ресей империясының көрнекті мемлекет және әскери қайраткері, 1851 жылы Орынбор генерал-губернаторы қызметін атқарған. Оның басқарушылық және экспедициялық қызметі империяның оңтүстік аймақтарын отарлау және әскери-әкімшілік тұрғыда игеру үдерісінде маңызды рөл атқарды. В.А. Перовскийдің басшылығымен бірқатар қорғаныс бекіністері салынды, сондай-ақ Арал теңізін зерттеуге бағытталған ғылыми-географиялық экспедициялар

ұйымдастырылды. Бұл зерттеулер өңірдің географиялық және экономикалық әлеуетін айқындауда ерекше маңызға ие болды. Ресей мемлекеттік тарихи мұрағатының (РГИА) 1021 қорында Перовский басқарған кезеңдегі Орынбор өлкесінің тарихына қатысты кең ауқымды құжаттық материалдар тізімдестірілген. Қор құрамында генерал-губернаторлық әкімшіліктің жыл сайынғы есептері, 1839-1840 жылдардағы сәтсіз Хиуа жорығына байланысты материалдар, сондай-ақ Ақ-Мешіт (Қоқан хандығы) бекінісіне жасалған әскери экспедиция жөніндегі құжаттар бар. Бұл деректер Ресей империясының Орталық Азия бағытындағы әскери экспансиясы мен шекаралық саясаттың кеңіюі үдерісін айқын көрсетеді. Қор материалдары мазмұнының тақырыптық ауқымы кең әрі әкімшілік-аумақтық құрылым, стратегиялық әскери жоспарлар, демографиялық және статистикалық мәліметтер, сондай-ақ шекаралық аймақ халқы жөніндегі этнографиялық бақылауларды қамтиды. Бұл дереккөздер кешені ХІХ ғасырдағы империялық интеграция, басқару жүйесінің трансформациясы және Қазақстан мен Ресей арасындағы шекараның қалыптасу үдерісін зерттеуде жоғары деректанулық және тарихнамалық маңызға ие.

М.М. Сперанский қоры (1772-1839) [9, с.390] Ресей заңнамасын кодификациялауға дайындық, Сібір генерал-губернаторы қызметіндегі оның қызметі, екі ірі жарлықты енгізу – «Сібірдегі бұратаналар туралы» және «Сібірдегі қырғыздар туралы» материалдарымен қызықты. М.М. Сперанскийдің өз сөзімен айтқанда, басты мақсаттардың бірі – шекара мәселелерін шешу болған. Сонымен қатар, қорда эпистолярлық деректер бар, олар Ресей империясындағы реформаларды, оның ішінде шет аймақтардағы губернияларда жүзеге асыру ерекшеліктерін көрсетеді.

Көші-қон қозғалысы мәселелеріне Ресей мемлекеттік тарихи мұрағатының (РГИА) 1571 қоры арналған, ол А.В. Кривошеиннің (1857-1921) [10, с.10-11] қызметімен байланысты. А.В. Кривошеин – ХХ ғасырдың басындағы Ресей империясының көрнекті мемлекет және қоғам қайраткері, қоныс аудару басқармасының бастығы, сондай-ақ Қаржы министрінің орынбасары және жер ресурстары мен ауыл шаруашылығын басқарудың бас үйлестірушісі болған. Аталған қорда Ресей империясының аграрлық және қоныс аудару саясатының жүзеге асырылу барысына қатысты құжаттар тізімдестірілген. Құжаттар құрамында жерді бөлу және игеру, қоныс аударушыларды орналастыру, сондай-ақ қазақ даласы мен Орта Азия аумағында жүргізілген аграрлық реформалардың әкімшілік-құқықтық және әлеуметтік-экономикалық негіздерін сипаттайтын материалдар қамтылған. Бұл дереккөздер ХХ ғасырдың басындағы қоныс аудару үдерістерінің динамикасын, аграрлық саясаттың аймақтық ерекшеліктерін және оның қазақ қоғамының әлеуметтік құрылымына тигізген ықпалын зерттеуде маңызды мағлұмат береді.

Ресей мемлекеттік тарихи мұрағатында қорларында ерекше туындылардың бірі - 1396 қор сенатор К.К. Паленге (1861-1923) [11, с.117]

қатысты материалдар. Сенатор Түркістан өлкесінде ревизия жүргізген. Ең құнды материалдар ХХ ғасыр басындағы өлкедегі отырықшы және көшпелі халықтың экономикалық жағдайы мен жер қатынастарына қатысты деректер болып табылады. Сонымен бірге ерекше мәнге ие құжат - «Түркістан өлкесінің 1909 жылғы жағдайы туралы Түркістан генерал-губернаторының баяндамасы». Бұл құжат ревизиядан бірнеше жыл өткен соң аздаған қысқартулармен Есеп беру форматында жарияланған.

Ресей мемлекеттік тарихи мұрағатының 1397 қорында генерал-адъютант Н.Н. Анненковтың (1799-1865) [12, с.199-200] 1850 жылы Батыс Сібірге жүргізген ревизиясына қатысты материалдар сақталған. Аталған дереккөздер Ресей империясының әкімшілік-басқару жүйесін жетілдіру және шекаралық кеңістікті институционалдық тұрғыда ұйымдастыру үдерістерін зерделеуде ерекше маңызға ие. Н.Н. Анненковтың ревизиялық материалдары Батыс Сібір аймағындағы әскери-жер қатынастарының жағдайын, сондай-ақ Ертіс пен Есіл өзендері бойындағы шаруашылық игеру динамикасын сипаттай отырып, қазақ-орыс шекарасының қалыптасуындағы әлеуметтік-экономикалық және геостратегиялық факторларды талдауға нақты деректік негіз береді. Кеңестік кезең тарихына қатысты ең толық құжаттық кешен Ресей Федерациясының мемлекеттік мұрағатында сақталған. Бұл мұрағаттағы материалдар Ресей империясы мен Мәскеу патшалығы дәуірлерінен бастап, Уақытша үкімет кезеңі мен ұлттық автономиялардың қалыптасу тарихына дейінгі кең тарихи хронологиялық шеңберді қамтиды. Атап айтқанда, мұнда қазақ-орыс шекарасының қалыптасу және демаркациялау үдерістеріне, сондай-ақ «Алаш Орда» үкіметі өкілдерімен өзара қатынас тарихына қатысты маңызды деректер жинақталған.

ГА РФ қорларының ішінде ерекше назар аударуға тұрарлық қор – П.Н. Милуков қоры (579 қор) [13, с.560-562]. Онда конституциялық-демократиялық партия (кадеттер) басшыларының шекара саясатының теориялық және практикалық аспектілерін қалыптастыруға арналған аналитикалық материалдары, сондай-ақ қазақ және орыс жерлері арасындағы әкімшілік шекараларды демаркациялау және он версттік белдеуде нақтылау жөніндегі құжаттар шоғырланған. Бұл материалдар империялық шекара саясатының саяси-құқықтық негіздері мен оның ұлт аймақтарындағы кеңістіктік құрылымдарға әсерін зерделеуге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, Н.П. Игнатъев қоры (730 қор) (Ішкі істер министрі) ерекше құндылыққа ие. Бұл қордағы материалдар шекараларды қалыптастыру, олардың өзгерістерін ұсыну және геосаяси тұрғыдан оңтайландыру жолдарын кешенді түрде талдауға мүмкіндік береді. Мысалы, мұрағатта Северцевтің 1864 жылғы «Ресей мен Орталық Азия арасындағы табиғи тұрғыдан ең қолайлы шекаралар туралы жазбасы» және оған граф Н.П. Игнатъевтің берген резолюциясы (1 тізім, 504 іс) сақталған [14, с.14-16]. Осы мұрағаттық кешендер қазақ-орыс шекарасының қалыптасу динамикасын, империялық кеңістікті басқару стратегияларын және аймақтық саяси-географиялық

құрылымдардың трансформациясын кешенді түрде зерттеуге арналған жоғары деректанулық және тарихнамалық әлеуетке ие.

Қазақстан-Ресей шекарасының қалыптасу хронологиясы бойынша мұрағаттық қорлар. Ресей мемлекеттік ежелгі актілер мұрағаты қазақ – орыс шекарасының қалыптасу мәселелеріне тікелей қатысты құжаттар жинақталған қорларды қамтиды. Құжаттар көптеген қорлар, тізімдер және істер бойынша бытыраңқы орналасқан, олардың ішінен ең қызықты материалдарды бөліп қарастыруға болады.

РГАДА зерттеушілерге жақсы таныс қорлардың бірі болып табылады. 122 қор 2 тізімде «Елшілік бұйрық. Қырғыз-қайсақ істері» хан Қайыптың ресейлік билік органдарына жазған хат алмасулары, соның ішінде бодандық сұрауы бойынша материалдар сақталған. Сонымен қатар, қорда қазақ-орыс саудасы туралы деректер және XVIII ғасырдың басында қазақтардың қоныстануы жөніндегі материалдар қамтылған [15]. Сол сияқты, 113 қор «Елшілік бұйрық. Зенгор істері» ресейліктердің жоңғарлармен, қалмақтармен, қазақтармен, башқұрттармен және қытайлармен қатынастарына қатысты құжаттарды (Тізім. 1) қамтиды [16].

XVI-XVII ғасырларда қазақтар мен ресейліктер арасындағы бастапқы, соның ішінде дипломатиялық қатынастарға қатысты кейбір материалдарды РГАДА қорларынан табуға болады: 127 қор «Ноғай істері» (1 тізім) [17] және 122 қор, 1 тізім.

РГАДА-дағы 122/1 бума XVIII ғасырдағы Тобыл губерниясының алғашқы карталарының бірін қамтиды, онда қазақтардың қоныстанған аймақтары көрсетілген. РГАДА-дағы 1335 бума картасы «Оренбург губерниясының қарапайым жалпы өндірісі» атты картаны ұсынады, ол 1775 жылы «Губернияларды басқару жөніндегі ережелер» жарияланғаннан кейін жасалған. Сонымен қатар, 192 қор (Мәскеудегі Сыртқы істер министрлігінің Бас мұрағатының картографиялық бөлімі, коллекция), 1 тізім 3 Істе Тобыл губерниясының карталары мен сипаттамалары сақталған.

Ресейдің Ежелгі актілер мемлекеттік мұрағаты – Сібірдің игерілуі мен қазақ-орыс шекарасының қалыптасу тарихына қатысты деректердің кең ауқымын қамтитын негізгі мұрағаттардың бірі болып табылады.

РГАДА қоры, 196 қор 1 тізім, 1543 іс («Сібір шежіресі») Ресей империясының шығыс аймақтарына колониялық тұрғыда ілгерілеуін, қазақ хандықтарымен байланыс орнату үдерістерін және Ертіс пен Есіл шептерінің салынуы туралы мәліметтерді қамтиды. Сондай-ақ, құжатта жоңғар және қытай билік құрылымдарымен өзара қатынастар жөніндегі деректер бар, бұл оны аймақаралық және халықаралық саяси сипаттағы дереккөзі ретінде ерекшелейді.

1100 қор – «Орынбор губернаторы И.А. Рейнсдорптың канцеляриясы» материалдары да белгілі бір қызығушылық тудырады [18]. Мұнда Орынбор губерниясының әкімшілік-аумақтық құрылымы мен шекаралық шептердің қалыптасуы жөніндегі мәліметтер жинақталған. Алайда бұл қор мазмұндық

тұрғыдан РГАДА қорларының 248 қоры («Сенат») материалдарымен салыстырғанда анағұрлым аз ақпарат береді.

РГАДА қорларының 248 қоры («Сенат») – зерттеліп отырған тақырып тұрғысынан ең көлемді және мазмұнды қорлардың бірі [19]. Әсіресе 113 тізім (49, 101, 181, 315, 359, 482, 569, 618, 884, 887, 889, 1057, 1287, 1363, 1380, 1386, 1411 істер) істері ерекше құндылыққа ие. Бұл істерде Император Жарлықтары мен Билеуші Сенаттың нұсқаулары, шекаралық экспедициялар басшыларына, Орынбор және Сібір ведомстволарының басшыларына арналған нұсқамалар, сондай-ақ XVIII ғасырдағы Орта Азия мен Қиыр Шығыс аймақтарындағы халықаралық қатынастарға қатысты мол материалдар жинақталған. Құжаттардың едәуір бөлігі ғылыми айналымға енгізілмеген, бұл олардың деректік маңызын арттыра түседі.

Қордың өзге тізімдері, атап айтқанда 14 [20] тізім (жарлықтық және кедендік материалдар) және 15 тізім [21] (Орынбор губернаторының мәлімдемелері, Тобыл губерниялық канцеляриясының тізімдемелері, В.Н. Татищевісіне қатысты материалдар, Камералдық және Әскери коллегиялардың құжаттары, Ресей империясының қазақ жерлеріндегі әкімшілік, әскери және әлеуметтік-экономикалық саясатын зерттеуде үлкен маңызға ие.

РГАДА деректерін ішінара қайталайтын елеулі құжаттар Ресей империясының Сыртқы саясат мұрағатында (АВПРИ), негізінен Сыртқы істер министрлігінің Азия департаментінің Бас мұрағаты қорларында (I-1, I-7, I-9, I-10, II-25, II-33, III-1 қорлар) сақталған. Бұл материалдар Ресей империясының шығыс саясаты мен Қазақстан-Ресей дипломатиялық қатынастарының қалыптасу тетіктерін анықтауға мүмкіндік береді. Революцияға дейінгі кезеңдегі шекаралық аймақтандыру мен әскери қызмет тарихына қатысты бірқатар бірегей құжаттар Ресейдің Мемлекеттік әскери-тарихи мұрағатында (РГВИА) сақтаулы. Атап айтқанда, РГВИА қоры, ӘҒА қоры (Әскери-ғылыми архив), 52 қор (Г.А. Потемкин-Таврический) [22], 395 қор (Инспекторлық департамент), 483 қор («Орта Азиядағы әскери іс-қимылдар») [23] материалдары ерекше назар аударарлық. Айта кету керек, осы аталған істердің бір бөлігі қазіргі таңда цифрландыру кезеңінде болғандықтан, зерттеушілер үшін уақытша қолжетімсіз.

РГАДА мен АВПРИ мұрағаттық кешендері XVIII ғасырдағы Қазақ-Ресей шекарасының қалыптасу тарихын зерттеудің негізгі деректік негізін құрайды. Олар Ресей империясының әкімшілік-аумақтық және әскери-саяси құрылымын ғана емес, сонымен қатар оның Орталық Азия кеңістігіндегі дипломатиялық және отарлық стратегиясының ерекшеліктерін де айқын көрсетеді.

Қорытынды

Мұрағат материалдарын талдау бірқатар әдістемелік және ұйымдастырушылық проблемаларды көрсетті, олар ғылыми ізденісті елеулі түрде қиындатады. Олардың қатарында – құжаттық кешендердің

толық еместігі, хронологиялық қатарларда үзілістер, сипаттамалардың үйлеспеушілігі және бірыңғай анықтамалық-ақпараттық жүйелердің жоқтығы бар. Бұл факторлар кешенді, көпсалалы зерттеулер жүргізуді қиындатады және мұрағаттық деректерді жүйелеуді, оның ішінде оларды сандық технологиялар арқылы тіркеу мен сипаттауды жалғастыру қажеттігін көрсетеді. Осылайша, қазақ-орыс шекарасының қалыптасу процесін көрсететін мұрағаттық деректерді зерттеу және реттеу тек тарихи ұғымдарды нақтылауға ғана емес, сонымен қатар кейінгі салыстырмалы және дереккөздік зерттеулерге берік негіз қалыптастыруға ықпал етеді.

Жүргізілген зерттеу қазақ-орыс мемлекеттік шекарасының қалыптасуы мен дамуы тарихын бейнелейтін құжаттық материалдардың ауқымды жиынтығын анықтап, жүйелеуге мүмкіндік берді. Мұрағаттық деректерді талдау екі мемлекет арасындағы аумақтарды межелеу үдерісі ұзақ мерзімді және көпқабатты сипатқа ие екенін, онда саяси, әкімшілік-құқықтық, әлеуметтік-экономикалық және мәдени-тарихи аспектілердің өзара тоғысатынын көрсетті.

Анықталған құжаттар шекараның қалыптасуы бір сәттік акт емес, мемлекеттік құрылымның өзгеруі, шаруашылық қажеттіліктер және өңірлік саясаттың ерекшеліктерімен айқындалған бірізді шешімдер мен әкімшілік қайта құрулар тізбегі болғанын дәлелдейді. Мұрағаттық қорларды жүйелеу зерттеудің деректемелік негізін нақтылап қана қоймай, оның одан әрі дамуының перспективаларын айқындауға мүмкіндік берді. Ұсынылған нәтижелер Қазақстан – Ресей шекарасының тарихына қатысты құжаттар туралы мәліметтерді біріктіретін бірыңғай анықтамалық-ақпараттық ресурс құруға негіз бола алады. Мұндай дереккөз зерттеушілерге материалды кешенді түрде талдауға мүмкіндік беріп, тарих, саясаттану, құқық және халықаралық қатынастар арасындағы пәнаралық байланыстарды кеңейтеді.

Жаңа деректерді пайдалану белгілі бір тарихи сюжеттерді нақтылап қана қоймай, бұған дейін эмпирикалық базаның жеткіліксіздігіне байланысты талдауға мүмкін болмаған тақырыптарды да қарастыруға жол ашады.

ӘДЕБИЕТТЕР

[1] Голунов С.В. Российско-казахстанская граница: история формирования. - Волгоград: Издательство Волгоградского государственного университета. - 2005. - 422 с.

[2] Нечаева Е.Л., Кожирова С.Б., Быков А.Ю. История формирования казахстанско- российской границы в 20-е годы XX века // Отан тарихы. – 2022. - № 2 (98). - С. 197-206.

[3] Шукыжанова, А. Н., Мукашева, А., Абдрахманов, К. Делимитация государственной границы Республики Казахстан и Российской Федерации: проблемы и пути решения // Известия КазУМОиМЯ им. Абылай хана. Серия: Международные отношения и регионоведение. - 2023. - Т. 54, № 4. - С. 8-21

[4] Григорьев В. В. Библиографический словарь отечественных тюркологов. Дооктябрьский период / под ред. А. Н. Кононова. - М.: Главная редакция восточной литературы изд-ва «Наука», 1974. - 342 с.

[5] Кауфманы // Кальяри - Коалиционные войны / Военная энциклопедия: в 18 т. / под ред. К. И. Величко [и др.]. - СПб.; [М.]: Т-во И. Д. Сытина, 1913. - Т. 12: Кальяри - Кобелянка. - 335 с.

[6] Кауфман К.П. // Русский биографический словарь: в 25 т. / под наблюдением председателя Имп. Рус. исторического общества А. А. Половцева. - СПб.: тип. Главного управления уделов, 1897. Т. 8: Ибак - Ключарев. - 756 с.

[7] Кръжановские // Военная энциклопедия: [в 18 т.] / под ред. В.Ф. Новицкого [и др.]. СПб.; [М.]. - Т. 2: Тип. т-ва И.Д. Сытина, 1911-1915. - 564 с.

[8] Перовский В.А. // Русский биографический словарь: в 25 т. / под наблюдением председателя Имп. Рус. исторического общества А. А. Половцева. - СПб.: тип. Имп. Рус. исторического общества, 1902. - Т. 13: Павел преподобный - Петр (Илейка). - 711 с.

[9] Бумаги М. М. Сперанского. Бумаги, касающиеся уголовного уложения // РГИА. - Ф. 1251. Оп. 1. Ч. 1. 1803–1847 гг. - Лл. 390.

[10] Письмо А. В. Кривошеина П. А. Столыпину, 16 мая 1908 г. // Российский государственный исторический архив (РГИА). - Ф. 1571. Оп. 1. Д. 324. - Л. 10-11.

[11] Пален К. К. План отчета по ревизии Туркестанского края и сведения о его выполнении. Краевое управление // РГИА. - Ф. 1396. Оп. 1. Д. 412. - Лл. 16.

[12] Анненков Н.Н. // Русский биографический словарь: в 25 т. - СПб.: Имп. Рус. историческое общество, 1900. - Т. 2: Алексинский - Бестужев-Рюмин. - 799 с.

[13] Милюков П. Н.: историк, политик, дипломат: материалы международной научной конференции, Москва, 26–27 мая 1999 г. / Рос. независимый ин-т соц. и нац. проблем, Рос. акад. естеств. наук.- М.: РОССПЭН, 2000. - 560 с.

[14] Список генералам по старшинству. Составлен по 1 января 1898 года. - Санкт-Петербург: Военная тип., 1898. - 242 с.

[15] Российский государственный архив древних актов (РГАДА). Ф.122. Оп.2. Д.1. Л.1–3.

[16] Архив внешней политики Российской империи (АВПРИ). Ф.113. Оп.1. Д.2. Л.160

[17] Российский государственный архив древних актов (РГАДА). Ф.127. Оп.1. Д.2. Л.239

[18] Российский государственный архив древних актов (РГАДА). Ф. 1100. Оп.1. Д.9–10. 1772–1774 гг.

[19] Российский государственный архив древних актов (РГАДА). Ф.248. Оп.3. Кн.134. Д.2. Л.5–6.

[20] Российский государственный архив древних актов (РГАДА). Ф.248. Оп.14. Д.803. Л.23, 53.

[21] Российский государственный архив древних актов (РГАДА). Ф.248. Оп.15. Д.6. Л.35.

[22] Российский государственный военно-исторический архив (РГВИА). Ф.52. Оп.2. Д.32. Ч.1.

[23] Российский государственный военно-исторический архив (РГВИА). Ф.483. Оп.1. Д.10; Д.14 и др.

REFERENCES

[1] Golunov S.V. Rossiysko-kazakhstanskaya granitsa: istoriya formirovaniya [Russian-Kazakh Border: History of Formation]. Volgograd: Izdatelstvo Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta [Volgograd State University Publishing House], 2005, p. 422 [in Russ.].

[2] Nechaeva E.L., Kozhirova S.B., Bykov A.Yu. Istoriya formirovaniya kazakhstansko-rossiyskoy granitsy v 20-e gody XX veka [History of the Formation of the Kazakhstan-Russia Border in the 1920]. Otan tarikhy [Otan Histo], 2022, № 2 (98), pp. 197-206 [in Russ.].

[3] Shukyzyanova A.N., Mukasheva A., Abdrakhmanov K. Delimitatsiya gosudarstvennoy granitsy Respubliki Kazakhstan i Rossiyskoy Federatsii: problemy i puti resheniya [Delimitation of the State Border of the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation: Problems and Solutions]. Izvestiya KazUMOiMYa im. Abylai khana. Seriya: Mezhdunarodnye otnosheniya i regionovedenie [Bulletin of Kazak Abali khan UIR&IR. Series: International Relations and Regional Studies], 2023, T. 54, № 4, pp. 8-21 [in Russ.].

[4] Grigoriev V.V. Biobibliograficheskiy slovar' otechestvennykh tyurkologov. Dooktyabrskiy period / red. A.N. Kononov [Biobibliographical Dictionary of Domestic Turkologists. Pre-October Period / ed. A.N. Kononov]. M.: Glavnaya redaktsiya vostochnoy literatury izd-va «Nauka» [Main Editorial Office of Oriental Literature, Nauka Publishing House], 1974, p. 342 [in Russ.].

[5] Kaufmany. Kalyari - Koalitsionnye voyny / Voennaya entsiklopediya: v 18 t. / pod red. K.I. Velichko [i dr.] [Kaufmans. Cagliari - Coalition Wars / Military Encyclopedia: in 18 Vols. / ed. K.I. Velichko et al.]. SPb.; [M.]: t-vo I.D. Sytina (I.D. Sytin Publishing Society), 1913, T. 12: Kalyari – Kobelyanka, p. 335 [in Russ.].

[6] Kaufman-fon K.P. Russkiy biograficheskiy slovar': v 25 t. / pod nablyudeniem predsedatelya Imp. Russkogo istoricheskogo obshchestva A.A. Polovtseva [Russian Biographical Dictionary: in 25 Vols. / under the supervision of the Chairman of the Imperial Russian Historical Society A.A. Polovtse]. SPb.: tip. Glavnogo upravleniya udelov (Printing House of the Main Department of Domains), 1897. T. 8: Ibak – Klyucharev, p. 756., pp. 562-564 [in Russ.].

[7] Kryzhanovskie / Voennaya entsiklopediya: [v 18 t.] / pod red. V.F. Novitskogo [i dr.] [Kryzhanovskies / Military Encyclopedia: in 18 Vols. / ed. V.F. Novitsky et al.], SPb.; [M.]: Tip. t-va I.D. Sytina, 1911-1915 [in Russ.].

[8] Perovskiy V.A. Russkiy biograficheskiy slovar': v 25 t. / pod nablyudeniem predsedatelya Imp. Russkogo istoricheskogo obshchestva A.A. Polovtseva [Russian

Biographical Dictionary: in 25 Vols. / under the supervision of the Chairman of the Imperial Russian Historical Society A.A. Polovtsev]. SPb.: tip. Imp. Russkogo istoricheskogo obshchestva, 1902. T. 13: Pavel prepodobnyy - Petr (Ileyka), p. 711, pp. 530-540 [in Russ.].

[9] Bumagi M.M. Speranskogo. Bumagi, kasayushchiesya ugolovnoy ulozheniya (Papers of M.M. Speransky. Papers Concerning the Criminal Code). RGIA. F. 1251. Op. 1. Ch. 1. 1803–1847 gg. Ll. 390 [in Russ.].

[10] Pis'mo A.V. Krivosheina P.A. Stolypinu, 16 maya 1908 g. [Letter from A.V. Krivoshein to P.A. Stolypin, 16 May 1908]. Rossiyskiy gosudarstvennyy istoricheskiy arkhiv (RGIA), F. 1571. Op. 1. D. 324, L. 10-11 [in Russ.].

[11] Palen K.K. Plan otcheta po revizii Turkestanskogo kraya i svedeniya o ego vypolnenii. Kraevoye upravlenie [Plan of the Report on the Revision of the Turkestan Region and Information on its Implementation. Regional Administration]. RGIA, F. 1396. Op. 1. D. 412. Ll. 16 [in Russ.].

[12] Annenkov N.N. Russkiy biograficheskiy slovar': v 25 t. [Russian Biographical Dictionary: in 25 Vols.]. SPb.: Imp. Russkoye istoricheskoye obshchestvo (Imperial Russian Historical Society), 1900, T. 2: Aleksinskiy - Bestuzhev-Ryumin, p. 799, pp. 199-200 [in Russ.].

[13] Milyukov P.N.: istorik, politik, diplomat: materialy mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsii, Moskva, 26–27 maya 1999 g. [P.N. Milyukov: Historian, Politician, Diplomat: Materials of the International Scientific Conference, Moscow, 26–27 May 1999]. Ros. nezavisimyy in-t sots. i nats. problem, Ros. akad. yestestv. nauk [Russian Independent Institute of Social and National Problems, Russian Academy of Natural Sciences]. M.: ROSSPEN, 2000, p. 560 [in Russ.].

[14] Spisok generalam po starshinstvu. Sostavlenn po 1 yanvarya 1898 goda [List of Generals by Seniority. Compiled as of 1 January 1898]. Sankt-Peterburg: Voennaya tip. [Military Printing House], 1898, p. 242. - 997 [in Russ.].

[15] Rossiiskii gosudarstvennyi arkhiv drevnikh aktov [Russian State Archive of Ancient Acts – RGAD], F. 122, Op. 2, D. 1, L. 1–3 [in Russ.].

[16] Arkhiv vneshnei politiki Rossiiskoi imperii [Archive of Foreign Policy of the Russian Empire – AVPRI], F. 113, Op. 1, D. 2, L. 160 ob [in Russ.].

[17] Rossiiskii gosudarstvennyi arkhiv drevnikh aktov [Russian State Archive of Ancient Acts – RGADA], F. 127, Op. 1, D. 2, L. 239. 1619 [in Russ.].

[18] Rossiiskii gosudarstvennyi arkhiv drevnikh aktov [Russian State Archive of Ancient Acts – RGADA], F. 1100, Op. 1, D. 9–10. 1772–1774 [in Russ.].

[19] Rossiiskii gosudarstvennyi arkhiv drevnikh aktov [Russian State Archive of Ancient Acts – RGADA]. F. 248, Op. 3, Kn. 134, D. 2, L. 5–6 [in Russ.].

[20] Rossiiskii gosudarstvennyi arkhiv drevnikh aktov [Russian State Archive of Ancient Acts – RGADA], F. 248, Op. 14, D. 803, L. 23, 53 [in Russ.].

[21] Rossiiskii gosudarstvennyi arkhiv drevnikh aktov [Russian State Archive of Ancient Acts – RGADA], F. 248, Op. 15, D. 6, L. 35 [in Russ.].

[22] Rossiiskii gosudarstvennyi voenno-istoricheskii arkhiv [Russian State Military Historical Archive RGVIA], F. 52, Op. 2, D. 32, Ch. 1 [in Russ.].

[23] Rossiiskii gosudarstvennyi voenno-istoricheskii arkhiv [Russian State Military Historical Archive – RGVIA], F.483, Op.1, D.10; D.14 i dr. [in Russ.].

АРХИВНОЕ НАСЛЕДИЕ ПО ИСТОРИИ ФОРМИРОВАНИЯ КАЗАХСКО-РОССИЙСКОЙ ГРАНИЦЫ

Кистаубаева А.К.¹, *Шукыжанова А.Н.²

¹ Национальный центральный музей РК, Алматы, Казахстан

*² Казахский университет международных отношений и мировых языков
имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Аннотация. Статья посвящена комплексному анализу архивного наследия, отражающего историю формирования казахстанско-российской государственной границы, и направлена на выявление, систематизацию и научное осмысление документальных комплексов, сосредоточенных в ведущих федеральных и ведомственных архивах Российской Федерации. Процесс формирования границы между Республикой Казахстан и Российской Федерацией представлял собой многоуровневое и продолжительное явление, включавшее политические, административно-правовые, социально-экономические и стратегические факторы, что обусловило неоднократные изменения линии границы в разные исторические периоды. Несмотря на наличие отдельных исследований, охватывающих различные этапы разграничения, до сих пор отсутствовало целостное научное описание документального массива, позволяющее реконструировать процесс формирования границы с XVI по XX век.

Актуальность и научная проблема исследования связаны с фрагментарностью и разрозненностью сведений об архивных материалах, что затрудняет работу исследователей и препятствует формированию полной картины территориального разграничения. Научная новизна статьи заключается в том, что в ней впервые представлен расширенный обзор и многоаспектная систематизация архивных фондов, содержащих документы по вопросам межгосударственной делимитации, административного устройства приграничных территорий. Ввод в научный оборот ранее неиспользованных дел и описей восполняет существенный пробел в источниковедческом изучении темы.

Эмпирическая база исследования включает материалы РГИА, РГАДА, ГА РФ, АВПРИ и Архива Санкт-Петербургского института истории РАН. Применение источниковедческих, архивоведческих, историографических и сравнительно-исторических методов позволило выделить хронологические и персональные группы источников, отразившие ключевые этапы формирования казахстанско-российской границы. Полученные результаты формируют структурированную «карту» документального наследия и создают основу для дальнейших исследований в области истории межгосударственных отношений и приграничного взаимодействия.

Ключевые слова: государственная граница, архивные источники, демаркация, делимитация, Казахстан, Россия, историко-архивное исследование

ARCHIVAL HERITAGE ON THE HISTORY OF THE FORMATION OF THE KAZAKH-RUSSIAN BORDER

Kistaubayeva A.K.¹, *Shukyzhanova A.N.²

¹ National Central Museum of the Republic of Kazakhstan,
Almaty, Kazakhstan

*² Kazakh Ablai khan university of international relations and world languages,
Almaty, Kazakhstan

Abstract. The article is devoted to a comprehensive analysis of the archival heritage that reflects the history of the formation of the Kazakh-Russian state border. The research aims to identify, systematize and interpret the documentary complexes preserved in the major federal and departmental archives of the Russian Federation. The process of border formation between the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation was a multilayered and long-term phenomenon shaped by political, administrative-legal, socio-economic and strategic factors, which caused repeated changes in the border line throughout different historical periods. Although certain studies have examined individual aspects of this topic, a complete scholarly description of the documentary corpus enabling a full reconstruction of the border formation process from the sixteenth to the twentieth century has not yet been produced.

The relevance and scientific problem of the research stem from the fragmented and dispersed nature of archival data, which complicates the work of researchers and hinders the development of a comprehensive picture of territorial delimitation. The scientific novelty of the article lies in the first expanded review and multi-aspect systematization of archival collections containing documents on interstate delimitation and the administrative organization of border territories. The introduction into academic circulation of previously unused files and inventories eliminates a significant gap in the source-based study of the topic.

The empirical basis of the research includes materials from RGIA, RGADA, the State Archive of the Russian Federation, AVPRI, and the Archive of the St. Petersburg Institute of History of the Russian Academy of Sciences. The application of source-study, archival, historiographic and comparative-historical methods made it possible to distinguish chronological and personal groups of sources that reflect the key stages of the Kazakh-Russian border formation. The findings form a structured “map” of the documentary heritage and create a foundation for further research in the field of interstate relations and cross-border cooperation.

Key words: state border, archival sources, demarcation, delimitation, Kazakhstan, Russia, historical-archival research

Мақала түсті: 08 Қараша 2025

Жариялауға қабылданды: 02 Желтоқсан 2025

Авторлар туралы мәліметтер:

Кистаубаева Айгуль Кадырбековна - т.ғ.к., ҚР Ұлттық орталық музейі, Қазақстан тарихын зерттеу бөлімінің жетекшісі, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: aigulkyst@mail.ru

Шукыжанова Айым Нуртасовна - PhD, қауымдастырылған профессор, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: aiym.shukizhanova@gmail.com

Сведения об авторах:

Кистаубаева Айгуль Кадырбековна – к.и.н., руководитель отдела по изучению истории Казахстана Национального центрального музея Республики Казахстан, e-mail: aigulkyst@mail.ru

Шукыжанова Айым Нуртасовна - PhD, ассоциированный профессор, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан, e-mail: aiym.shukizhanova@gmail.com

Information about the authors:

Kistaubayeva Aigul Kadirbekovna – candidate of historical sciences, Head of the Department for the Study of the History of Kazakhstan, National Central Museum of the Republic of Kazakhstan, e-mail: aigulkyst@mail.ru

Shukyzhanova Aiym Nurtasovna - PhD, associate professor, The Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages Almaty, Kazakhstan, e-mail: aiym.shukizhanova@gmail.com

ӘОЖ 327

FTAMP 11.25.15

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2025.62.4.007>

ҚАЗАҚСТАН МЕН ӨЗБЕКСТАНДАҒЫ ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУДІ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАУДЫҢ НОРМАТИВТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ: САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

*Атаева Т.Т. ¹

*¹ Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Астана, Қазақстан

Аңдатпа. Білім қоғамын дамыту жолында әлемдік қауымдастықтың алдында жаңа сын-қатерлер пайда болып, олар білім беру саласында тұжырымдамалық, құрылымдық-ұйымдастырушылық және мазмұндық-процестік деңгейлерде ауқымды жаңғырту үдерістерін бастауға түрткі болды. Осындай жағдайда жаһандық еңбек нарығы өмірдің барлық салаларында инновациялық даму қабілеті бар адами капиталдың сапалы даярлығын талап етеді. Бұл тұрғыда жоғары білім беру жүйесіндегі реформаларды нормативтік-құқықтық қамтамасыз ету ерекше маңызға ие, себебі ол жаңғырту үдерістерінің бағытын, қарқынын және тұрақтылығын айқындайды. Орталық Азия елдері контекстінде бұл аспект ұлттық білім беру стандарттарын халықаралық талаптармен үйлестіруге, сонымен қатар мәдени-тарихи дәстүрлерді сақтауға және дамытуға деген ұмтылыстан көрініс табады. Қазақстан мен Өзбекстандағы жоғары білім беруді дамытудағы нормативтік-құқықтық негіздердің салыстырмалы талдауы жаңғырту, интернационалдандыру және білім сапасын қамтамасыз ету тәсілдеріндегі ортақ үрдістер мен айырмашылықтарды анықтауға мүмкіндік береді. Бұл тәжірибені зерделеу жүргізіліп жатқан реформалардың тиімділік факторларын және өзара байыту мүмкіндіктерін айқындау тұрғысынан ғылыми әрі тәжірибелік маңызға ие. Мақаланың мақсаты – ХХІ ғасырдың басындағы Қазақстан Республикасы мен Өзбекстан Республикасындағы жоғары білім беру жүйесінің нормативтік-құқықтық негіздерін ашып көрсету, сондай-ақ бұл елдердегі жоғары білім беруді модернизациялау, интернационалдандыру және білім сапасын қамтамасыз ету бағыттарындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтарды анықтау.

Тірек сөздер: Қазақстан, Өзбекстан, білім жүйесі, модернизациялау, реформалар, интернационалдандыру, бағдарламалар, нормативті-құқықтық негіз

Кіріспе

Посткеңестік республикалардың даму үдерістерін зерттеген шетелдік ғалымдардың көзқарастарымен үндесе отырып, 1991 жылы тәуелсіздік алғаннан бері Қазақстан мен Өзбекстан саяси, экономикалық, әлеуметтік және мәдени тұрғыдан күрделі өзгерістер кезеңінен өткенін атап өткен жөн. Білім беру саласында бұл ұлттық жоғары білім жүйелерін қазіргі заман

талаптарына және халықаралық стандарттарға бейімдеуге бағытталған ауқымды реформалар жүргізілуінен көрініс тапты [1].

Екі мемлекетте де халықаралық бенчмаркингке – шетелдік, әсіресе еуропалық озық тәжірибені зерделеуге және енгізуге айрықша назар аударылады. Сонымен қатар, ұлттық дәстүрлер мен білім беру жүйесінің бірегейлігін сақтау мен дамытуға ұмтылыс байқалады [2].

Бұл үдерістерде ЮНЕСКО, Дүниежүзілік банк, USAID, «Ашық қоғам» қорлары (Дж. Сорос қорлары), Британ кеңесі, TEMPUS және басқа да халықаралық ұйымдар маңызды рөл атқарды. Осы ұйымдардың бағдарламаларының арқасында Қазақстан мен Өзбекстан үкіметтері білім сапасын арттыруға, академиялық ұтқырлықты қамтамасыз етуге және әлемдік білім беру кеңістігіне кірігуге бағытталған бірқатар жаңа нормативтік-құқықтық актілерді қабылдады.

XXI ғасырда Қазақстан мен Өзбекстандағы жоғары білім берудің дамуын айқындайтын нормативтік-құқықтық актілердің ішінде білім беру саясатының басымдықтарын және саланы жаңғыртудың негізгі бағыттарын айқын көрсететін стратегиялық сипаттағы құжаттар ерекше назар аударады.

Қазақстанда негізгі құжаттар қатарына 2010–2020 жылдарға арналған Білім беруді дамыту мемлекеттік бағдарламасы, «Болашақ» мемлекеттік бағдарламасы, сондай-ақ халықаралық қатысу негізінде іске асырылған инновациялық университет үлгісі ретіндегі «Назарбаев Университеті» жобасы жатады. Нормативтік-құқықтық базаның дамуына айтарлықтай әсер еткен «Білім туралы» Қазақстан Республикасының заңы академиялық дербестік қағидаттарын, кадрларды даярлаудың көпдеңгейлі құрылымын және Болон үдерісіне кірігу тетіктерін бекітті [3].

Өзбекстанда жоғары білім беру саласындағы реформалардың негізін Кадрлар даярлау ұлттық бағдарламасы мен «Умид» Президенттік бағдарламасы құрайды. Бұл бағдарламалар адами капиталды дамытуға және түлектердің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған. Сондай-ақ «Білім туралы» Өзбекстан Республикасының заңы және 2030 жылға дейінгі жоғары білім беру жүйесін дамыту тұжырымдамасы маңызды мәнге ие болды. Бұл құжаттар білім беру үдерісін жаңғырту, интернационалдандыру және цифрландырудың басым бағыттарын айқындады [4,5].

Осылайша, XXI ғасырдың басында Қазақстан мен Өзбекстанда жоғары білім беру сапасын арттыруға, академиялық ұтқырлықты дамытуға және ұлттық ерекшеліктер мен білім беру дәстүрлерін сақтай отырып, әлемдік білім беру кеңістігіне кірігуге бағытталған тұтас нормативтік-құқықтық жүйе қалыптасты.

Материалдар мен әдістер сипаттамасы

Қойылған мақсатқа қол жеткізу үшін талдау және салыстырудың жалпы ғылыми әдістері қолданылды, бұл зерттеудің негізгі бағыттарын айқындауға мүмкіндік берді. Текстологиялық талдау негізінде жоғары білім беру саласын реттейтін Қазақстан мен Өзбекстанның нормативтік-құқықтық

актілері, сондай-ақ осы мәселеге арналған ғылыми және талдамалық еңбектер қарастырылды. Жалпылау әдісін қолдану алынған деректерді жүйелеуге, қорытындылар жасауға және әрі қарайғы зерттеулердің перспективаларын анықтауға мүмкіндік берді.

Нәтижелері

Орталық Азияның кейбір елдерінің заңнамалық актілерінде заманауи және прогрессивті нормалар қамтылған. Мысалы, Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы (2007 ж.) мен Өзбекстан Республикасының «Білім туралы» заңы (2020 ж.) халықаралық құқықтың ұлттық заңнамадан басымдығын нақты бекітеді. Яғни, егер республикалардың халықаралық шарттарында ұлттық заңнамада көзделген нормалардан өзгеше ережелер белгіленсе, онда халықаралық шарттардың ережелері қолданылады.

Бұл қағида Қазақстан мен Өзбекстанның білім беру жүйелерін халықаралық құқықтық кеңістікке кіріктіруге және әлемдік білім беру стандарттарына сәйкестендіруге деген ұмтылысын айқын көрсетеді. Ол сондай-ақ екі елдің білім беру саласындағы ынтымақтастығын кеңейтуге, академиялық ұтқырлық пен өзара мойындауды арттыруға құқықтық негіз қалайды.

Өзбекстан Республикасының 2030 жылға дейінгі жоғары білім беру жүйесін дамыту тұжырымдамасы (2019 ж.) айтарлықтай ауқымды және өршіл мақсаттарды көздейді. Атап айтқанда, ол жоғары білікті кадрларды даярлау сапасын арттыруды, елдің еңбек нарығының талаптарына сай адами капиталды дамытуды, сондай-ақ мемлекеттің тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуын қамтамасыз етуді мақсат етеді.

Тұжырымдамада жоғары біліммен қамтуды арттыру үшін қажетті жағдайлар жасау көзделген - яғни, 2019 жылғы 20%-дан 2030 жылы 50%-ға дейін көтеру. Сонымен қатар, халықаралық стандарттарға негізделген, жоғары білікті, креативті және жүйелі ойлайтын, өз интеллектуалдық қабілеттерін жүзеге асырып, өз бетінше шешім қабылдай алатын кадрларды даярлау міндеті қойылған.

Құжатта сонымен қатар рухани дамыған тұлғаларды қалыптастыру, сау бәсекелестік орта құру, және жоғары білім беру саласының халықаралық деңгейдегі тартымдылығы мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсаттары да айқындалған [6].

Мәтіндік талдау дереккөздері көрсеткендей, XX ғасырдың соңы мен XXI ғасырдың басындағы Орталық Азия елдеріндегі білім беру реформаларының негізгі бағыттары децентрализация және жекешелендіру болды.

Бұл үрдіс әсіресе Қазақстанға тән еді: 2000 жылдың басында елде 170 жоғары оқу орны жұмыс істеп тұрған, оның ішінде 146 – жекеменшік, ал тек 24 – мемлекеттік болған. Мұндай жағдай білім беру саласында нарықтық қатынастардың дамуына және жоғары оқу орындарының академиялық және басқарушылық тұрғыдан дербестік алуына мүмкіндік берді. Сонымен бірге,

қазақстандық жоғары білім жүйесі халықаралық стандарттарға жақындау бағытын ұстанып, аккредитация мен сапаны бағалау механизмдерін дамыта бастады.

Өзбекстанда жоғары білім беру саласында мемлекет ұзақ уақыт бойы басты рөл атқарып келді. Тек 2004 жылы елде мемлекеттік емес меншік түріндегі оқу орындарының қызмет етуіне мүмкіндік берген нормативтік актілеренгізілді [7]. Кейіннен бұл шаралар жоғары білімді әртараптандыруға, оқу бағдарламаларының сапасын арттыруға және академиялық еркіндікті кеңейтуге ықпал етті. Алайда, мемлекеттік бақылау элементтері әлі де сақталып келеді, бұл саладағы реформалардың біртіндеп жүзеге асырылып жатқанын көрсетеді.

Осылайша, Қазақстан мен Өзбекстан мысалында аймақ елдерінде білім беру жүйесін жаңғырту мен либералдандыру бағытындағы реформалардың түрлі қарқынмен жүргізілгенін байқауға болады: Қазақстан бұл үдеріске ертерек кіріссе, Өзбекстанда өзгерістер кейінірек басталып, қазіргі таңда жүйелі сипат алуда.

Айта кету керек, аймақта жекеменшік оқу орындарымен қатар, халықаралық және трансұлттық жоғары оқу орындары да құрылды.

Өзбекстанда, 2019 жылғы деректер бойынша, 114 жоғары оқу орнының 21-і шетелдік университеттер немесе олардың филиалдары болған [8]. Бұл елдің жоғары білім беру жүйесін интернационализациялау және әлемдік білім кеңістігіне интеграциялану бағытындағы саясатын айқын көрсетеді. Шетелдік серіктестермен бірлескен жобалар жаңа білім беру стандарттарын енгізуге және академиялық сапаны арттыруға мүмкіндік берді.

Қазақстан да осы үрдістен тыс қалған жоқ. Ел аумағында халықаралық сипаттағы оқу орындары пайда болды, соның ең көрнектілерінің бірі - Орталық Азия Университеті (ОАУ). Ол 2000 жылы құрылған және мемлекеттік-жекеменшік әріптестік негізінде Қазақстан, Қырғызстан және Тәжікстан үкіметтері мен Аға Ханның Даму Желі (AKDN) арасындағы ынтымақтастық нәтижесінде пайда болған. Бұл университет жекеменшік, тәуелсіз және өзін-өзі басқаратын оқу орны болып табылады. Оның мақсаты – аймақ елдерінде сапалы білім беру жүйесін дамытуға, адами капиталды нығайтуға және әлеуметтік тұрақтылықты қамтамасыз етуге үлес қосу.

Жоғары білім беру саласындағы реформалардың маңызды бағыттарының бірі есеп берушілік пен ашықтық қағидаттарын енгізу болды. Бұл шаралар жоғары оқу орындарына түсу үдерісінде әділдікті қамтамасыз етуге және білім беру саласындағы сыбайлас жемқорлықты азайтуға бағытталды.

Өзбекстан бұл жолда Орталық Азияда алғашқылардың бірі болды - мұнда мемлекеттік тестілеу орталығы ұйымдастырған ұлттық бірыңғай қабылдау емтиханы енгізілді. Емтихан тест түрінде, яғни көп нұсқалы сұрақтар форматында өткізілді. Бұл жүйе жоғары оқу орындарына қабылдауда объективтілікті қамтамасыз етуді көздеді.

Қазақстанда да бірыңғай стандартталған емтихан жүйесі енгізілді.

2004 жылы Біріңғай ұлттық тестілеу (ҰБТ) жүйесі қабылданып, мемлекеттік жоғары оқу орындарына түсу үшін міндетті талапқа айналды. Бұл тәжірибе елдегі білім беру сапасын бақылау және қабылдау процесінің ашықтығын қамтамасыз ету құралы ретінде қарастырылды.

Сонымен қатар, білім сапасын реттеу тетіктері аймақта негізінен мемлекет бақылауында қалуда. Қазақстанда тәуелсіз аккредитация органдары құрылғанымен, аккредитация жөніндегі түпкілікті шешімдер Білім және ғылым министрлігі арқылы қабылданады. Заңнамалық деңгейде білім сапасын қамтамасыз ету үш кезеңнен тұрады: лицензиялау, аттестация және аккредитация.

- Лицензиялау оқу орнына қызмет етуге және мемлекеттік үлгідегі диплом беруге мүмкіндік береді;
- Аттестация оқу орнының мемлекеттік стандарттарға сәйкестігін тексереді;
- Аккредитациядан өткен оқу орындары мемлекеттік қаржыландыру алуға құқылы.

Дегенмен, зерттеушілердің пікірінше, іс жүзінде көптеген жеке жоғары оқу орындары аккредитациядан өтпеген, бұл олардың білім беру сапасын бағалауды қиындатады.

Соңғы жылдары Қазақстанда мемлекеттік аккредитациядан кәсіби-қоғамдық және халықаралық аккредитацияға көшу үрдісі байқалды. Тіпті, мемлекет тек халықаралық аккредитациядан өткен жоғары оқу орындарына ғана мемлекеттік тапсырыс орналастыруды жоспарлаған [9].

Тағы бір маңызды бағыт - жоғары білімді қаржыландыруды әртараптандыру. Бұрын тек мемлекет қаржыландырған мемлекеттік жоғары оқу орындарына студенттерді ақылы негізде оқытуға рұқсат берілді.

Қазақстанда бұл үрдіскеңінентаралды-мемлекеттік университеттердегі ақылы негізде оқитын студенттердің үлесі жалпы контингенттің 70%-дан астамын құрайды.

Өзбекстанда да мемлекеттік жоғары оқу орындарына ақылы оқу орындарын ашуға рұқсат берілді, олардың саны мемлекеттік грант бойынша оқитын студенттер санымен тең. Сонымен қатар, студенттерге білім несиелері, гранттар, шәкіртақылар және демеушілік қолдау мүмкіндіктері қолжетімді болды.

Жоғары оқу орындарына жылжымайтын мүлікті жалға алу, білім беру қызметтерін ұсыну, халықаралық ұйымдар мен жеке компаниялардан қаржылық жарналар қабылдау құқығы берілді. Алайда зерттеушілер атап өткендей, қаржыландырудың жеткіліксіздігі әлі де білім сапасына, инфрақұрылымға және оқытушылар еңбегінің жағдайына әсер ететін маңызды мәселе болып отыр [10].

Білім беру реформаларының негізгі бағыттарының бірі - ұлттық және халықаралық білім беру стандарттарын үйлестіру болды. Бұл тұрғыда Болон үдерісі Қазақстан мен Өзбекстан үшін маңызды бағдарға айналды.

Болон декларациясының басты қағидаларына мыналар кіреді:

- білім берудің екі деңгейлі жүйесі (бакалавриат және магистратура);
- салыстырмалы дәрежелер жүйесін енгізу;
- ECTS (Еуропалық кредиттік жүйе) арқылы білім нәтижелерін өлшеудің бірыңғай тетігі;
- студенттер мен оқытушылардың академиялық мобильдігін дамыту;
- сапаны бағалау критерийлері мен әдістемелерін үйлестіру;
- бірлескен оқу бағдарламалары мен ғылыми жобаларды жүзеге асыру.

Бұл шаралар жоғары оқу орындарының халықаралық мойындалуын қамтамасыз етуге және түлектердің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға бағытталған.

Қазақстан - Орталық Азиядағы Болон декларациясына қол қойған алғашқы және әзірге жалғыз мемлекет (2010 ж.). Бұл қадам елдің жоғары білім беру жүйесін еуропалық стандарттарға жақындатуға, академиялық ұтқырлықты дамытуға және халықаралық аккредитацияға бейімдеуге мүмкіндік берді.

Өзбекстан да соңғы жылдары Болон қағидаттарына кезең-кезеңімен бейімделіп келеді. Елде екі деңгейлі білім беру жүйесі енгізілді, кредиттік-модульдік оқыту моделі қабылданды және академиялық ұтқырлық бағдарламалары белсенді дамуда. Сонымен қатар, жоғары білім беру сапасын арттыру және халықаралық стандарттарға сәйкестендіру мақсатында академиялық еркіндік пен институционалдық автономияны кеңейту бойынша заңнамалық реформалар жүргізілді [11].

Талқылау

Осылайша, Қазақстан мен Өзбекстан жоғары білім беруді интернационалдандыру мен Болон қағидаттарын енгізуде аймақтағы ең белсенді және нәтижелі мемлекеттер қатарында.

Екі деңгейлі білім беру моделі (бакалавриат – магистратура) бойынша айтатын болсақ, бұл бағытта Қазақстан мен Өзбекстан ерекше назар аударуға тұрарлық мысал болып табылады.

Қазақстанда екі деңгейлі жоғары білім беру моделі ресми түрде Болон үдерісіне қосылғаннан кейін (2010 ж.) заңнамалық және институционалдық деңгейде бекітілді. Елде бакалавриат пен магистратура бағдарламалары дәстүрлі мамандық дайындау жүйесімен қатар біраз уақыт бойы қатар жұмыс істеді. Кейіннен, «Білім туралы» Заңның (2007 ж.) және одан кейінгі реформалардың негізінде жоғары білім берудің негізгі құрылымы ретінде үш сатылы жүйе (бакалавриат – магистратура – докторантура PhD) толық енгізілді. Бұл модель еңбек нарығының сұранысына бейімделген, икемді және халықаралық стандарттарға сай кадр даярлауға бағытталған.

Өзбекстанда да соңғы жылдары екі деңгейлі жоғары білім беру жүйесі кезең-кезеңімен енгізілуде. 2017 жылдан бастап жоғары оқу орындарында бакалавриат және магистратура бағдарламалары ресми түрде іске қосылды. Бұл өзгерістер «Білім туралы» Заңмен (2020 ж.) және Жоғары білімді дамыту тұжырымдамасымен (2030 жылға дейін) бекітілген. Өзбекстан үкіметі бұл

жүйе арқылы академиялық құрылымды жаңарту, оқу бағдарламаларын халықаралық стандарттарға сәйкестендіру және түлектердің еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатын көздеп отыр.

Орталық Азия елдерінде жаңа білім беру моделі әдетте төрт жылдық бакалавриат және екі жылдық магистратура форматында жүзеге асырылады. Кейбір жоғары оқу орындарында бакалавриат бағдарламасы үш жылға есептелген болса, басқа оқу орындарында студенттер төрт немесе бес жылдық кеңестік үлгідегі мамандықты аяқтағаннан кейін бір жылдық магистратура бағдарламасына түсе алады.

Өзбекстанда жоғары білімнің екі сатылы жүйесі (бакалавриат және магистратура) халықаралық білім беру стандарттарына сәйкес заңнамалық деңгейде бекітілген. Атап айтқанда, бакалавриат - бұл жоғары білімнің негізгі кезеңі ретінде қарастырылып, белгілі бір бағыт бойынша тереңдетілген білім, іскерлік және дағдылар беруді көздейді. Ал магистратура - тиісті бакалавриат базасында жүзеге асырылатын, оқу мерзімі кемінде бір жыл болатын кәсіби білім беру бағдарламасы ретінде анықталған (11-бап, 2020 жылғы «Білім туралы» Заң).

Қазақстан мен Өзбекстанда ECTS кредиттік жүйесі мен еуропалық үлгідегі дипломға қосымшаны енгізу алдында өздерінің ұлттық білім беру кредиттік жүйелері әзірленген болатын.

Қазақстанда кредиттік оқыту жүйесі 2000-жылдардың басынан бастап кезең-кезеңімен енгізілді және 2011 жылдан бастап толық көлемде іске асырылды. Бұл жүйе студенттердің оқу жетістіктерін өлшеуде икемділік беріп, академиялық мобильділікті дамытуға жол ашты. Сонымен қатар, Қазақстанда академиялық ұтқырлықты арттыру мақсатында бірнеше мемлекеттік бағдарламалар жүзеге асырылып келеді. Солардың ішіндегі ең белгілісі - «Болашақ» халықаралық стипендиялық бағдарламасы, оның аясында жыл сайын шамамен үш мың жас маман шетелдің жетекші жоғары оқу орындарында білім алады. Бұл бағдарлама елдің кадрлық әлеуетін нығайтуға және халықаралық білім кеңістігіне интеграциялануға бағытталған.

Өзбекстанда да соңғы жылдары кредиттік-модульдік оқыту жүйесі белсенді түрде енгізілуде. 2020 жылдан бастап барлық жоғары оқу орындары халықаралық ECTS стандарттарына бейімделген кредиттік жүйеге көше бастады. Бұл жүйе студенттер мен оқытушылардың академиялық еркіндігін кеңейтіп, оқу нәтижелерін халықаралық деңгейде салыстыру мен мойындауға мүмкіндік берді. Сонымен қатар, Өзбекстан жоғары оқу орындары да академиялық ұтқырлық және бірлескен білім беру бағдарламаларын дамытуға ерекше көңіл бөлуде.

Соңғы жылдары Орталық Азия елдерінің жоғары білім беру жүйесіндегі реформалық өзгерістердің бағыттарының бірі - қашықтан оқыту технологияларын және оның заманауи түрі – ашық электрондық оқытуды енгізу болды. Бұл үрдіс ашық әлемдік білім беру ресурстарын (EdX, Coursera) белсенді пайдалана отырып, виртуалды білім беру ортасын

кеңейтуде; өздерінің ашық білім беру бағдарламалары мен модульдерін, тіпті білім беру порталдарын әзірлеу мен енгізуде; электрондық оқыту элементтерін кеңінен қолдануда айқын көрініс табуда.

Сонымен қатар, зерттеушілердің пікірінше, Орталық Азияның кейбір елдерінде жинақталған әлеует білім беру қызметін виртуализациялауды институционализациялауға мүмкіндік береді [12].

Білім беру жүйесін интернационалдандырудың жақсы ойластырылған және тиімді жүзеге асырылған стратегиясы тек қана Қазақстан түлектерінің жаһандық еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілігін арттыруға емес, сонымен қатар ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін нығайтуға да ықпал етеді. Қазіргі таңда көптеген елдер өз азаматтарының шетелде білім алуын қолдайтын бағдарламаларға қомақты инвестициялар салуда. Мысалы, Қазақстанның дамуындағы бастапқы кезеңде интернационалдандыру үдерісі «Болашақ» халықаралық стипендиялық бағдарламасын құру арқылы жүзеге асырылды. Мұндай мемлекеттік бастамалардың мақсаты - халықаралық деңгейдегі құзыреттерге ие жоғары білікті мамандарды даярлау болып табылады. Мемлекеттік қолдау, негізінен, ел дамуының басым бағыттарына бағытталып, магистратура, докторантура және ғылыми тағылымдамаларды қамтиды. Осылайша, халықаралық, білім беру және экономикалық салаларды өзара байланыстыратын интернационалдандыру кез келген мемлекеттің дамуының маңызды стратегиялық бағыты болып табылады [13].

Қазақстанның жоғары білім беру саласындағы мақсаттарды жүзеге асыру үшін оның ұйымдастырылу мен заңнамалық-құқықтық жүйеленуі маңызды. Ол Қазақстанның жоғары білім беру жүйесінің әлемдік бәсекелестікте жұмсақ күш саясатын жүзеге асырылуын қамтамасыз етеді. Сондықтан Қазақстан Республикасы осы білім беру саласындағы бәсекелестікте әлем елдерімен қатар дамуға әрекет етуде бірнеше халықаралық құжаттармен жұмыс істеуде. Оның алғашқысы Болон декларациясы. Жоғары білім біліктілігінің стандарттары мен сапасын қамтамасыз етуге бағытталған келісім. Бұл процеске 49 елден 46 қатысушы мемлекет кіреді [14].

Қазақстанның сыртқы саясат тұжырымдамасында және елдің басқа да стратегиялық құжаттарында білім беруді жаңғыртуға және әлемдік білім беру тәжірибесін тартуға баса назар аударылады. Академиялық ұтқырлық «Болашақ» сияқты бағдарламалар арқылы белсенді түрде қолдау табуда. Өзбекстанда саяси саладағы өзгерістерден кейін ел білім беру жүйесін жаңғырту бойынша күш-жігерін күшейтіп, халықаралық серіктестер мен университеттермен ынтымақтастық орнатты. Академиялық ұтқырлық бағдарламалары да қосымша даму алды [15].

Қорытынды

Орталық Азия елдерінің білім беру әлеуетінің біркелкі еместігі олардың нормативтік-құқықтық базасында да өз көрінісін тапты. ХХІ ғасырдың басында Орталық Азия елдерінің жоғары білім беру саласындағы

реформалық өзгерістердің негізгі бағыттары - децентрализация мен жекешелендіру, есеп берушілік пен ашықтық шараларын енгізу, қаржыландыруды әртараптандыру, ұлттық және халықаралық білім беру жүйелерін үйлестіру болғаны анықталды.

Қазақстан халықаралық тәжірибеге барынша ашық бағыт ұстанып, білім беру саласын, соның ішінде жоғары білімді жаңғыртуда алдыңғы қатарда болды. Қазақстанда бұл бағыт стратегиялық құжаттарда, «Білім туралы» заңда және «Болон процесі» шеңберіндегі интеграциялық қадамдарда нақты көрініс тапты. Елдің білім беру саясаты әлемдік, ең алдымен еуропалық білім кеңістігіне енуге бағытталды.

Өзбекстан болса, реформаларды біршама байыппен және кезең-кезеңімен жүзеге асырып келеді. Соңғы жылдары бұл елде жоғары білім беруді интернационалдандыруға, академиялық ұтқырлықты дамытуға және халықаралық стандарттарға сәйкес келетін жаңа білім беру бағдарламаларын енгізуге бағытталған бірқатар заңнамалық және институционалдық шаралар қабылданды. Бұл Өзбекстанның да біртіндеп аймақтық және жаһандық білім беру үрдістеріне қосылып келе жатқанын көрсетеді.

Қорытындылай келе, Қазақстан мен Өзбекстанның жоғары білім жүйелері халықаралық стандарттармен үйлесімді дамып келеді, бұл олардың әлеуметтік-экономикалық жаңғыруының маңызды құрамдас бөлігі болып табылады.

Болашақта зерттеу бағыты Орталық Азия елдеріндегі жоғары білім берудің көпқырлы дамуын терең талдауға арналуы қажет. Атап айтқанда, бұл мәселені ұйымдастырушылық, мазмұндық, және үдерістік деңгейлерде зерттеу маңызды. Сонымен қатар, Қазақстан мен Өзбекстанның жоғары білім беру жүйелерін интернационалдандыру тәжірибесін салыстырмалы түрде талдау аймақтық білім беру интеграциясының тиімді модельдерін айқындауға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

[1] Education in Central Asia. A Kaleidoscope of Challenges and Opportunities / ed. D. Egea. – Cham: Springer, 2020. – 312 p.

[2] Anichkin E., Kovalenko K. Modernization of Higher Education in Central Asian Countries: Trends, Problems and Solutions // Journal of History Culture and Art Research. – 2018. – Vol. 7, № 3. – P. 51–59.

[3] Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы. – 2007. – https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30118747#pos=80;44

[4] Өзбекстан Республикасының «Білім туралы» заңы. – 2020. – <https://lex.uz/ru/docs/5013009>

[5] Өзбекстан Республикасы Президентінің «Өзбекстан Республикасында жоғары білім беру жүйесін 2030 жылға дейін дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы» Жарлығы. – 2019. – <https://lex.uz/ru/docs/4545887>

[6] Өзбекстан Республикасы Президентінің «Өзбекстан Республикасында жоғары білім беру жүйесін 2030 жылға дейін дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы» Жарлығы. – 2019. – <https://lex.uz/ru/docs/4545887>

[7] Powell Sh. Developments in Central Asian Higher Education // World

Education News & Reviews (WENR). – 2007. – June 1. – URL: <https://wenr.wes.org/2007/06/wenr-june-2007-feature>

[8] Өзбекстан Республикасы Президентінің «Өзбекстан Республикасында жоғары білім беру жүйесін 2030 жылға дейін дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы» Жарлығы. – 2019. – <https://lex.uz/ru/docs/4545887>

[9] Anichkin E., Kovalenko K. Modernization of Higher Education in Central Asian Countries: Trends, Problems and Solutions // Journal of History Culture and Art Research. – 2018. – Vol. 7, № 3. – P. 51–59.

[10] Powell Sh. Developments in Central Asian Higher Education // World Education News & Reviews (WENR). – 2007. – June 1. – <https://wenr.wes.org/2007/06/wenr-june-2007-feature>

[11] Anichkin E., Kovalenko K. Modernization of Higher Education in Central Asian Countries: Trends, Problems and Solutions // Journal of History Culture and Art Research. – 2018. – Vol. 7, № 3. – P. 51–59.

[12] Anichkin E., Kovalenko K. Modernization of Higher Education in Central Asian Countries: Trends, Problems and Solutions // Journal of History Culture and Art Research. – 2018. – Vol. 7, № 3. – P. 51–59.

[13] Kozhabekova D., Avcu S. Интернационализация как инструмент совершенствования системы высшего образования в Казахстане // Известия. Серия: Международные отношения и регионоведение. – 2023. – Т. 54, № 4. – DOI: 10.48371/ISMO.2023.54.4.002.

[14] Дюсембекова М., Жанпейсова Қ., Исаев Н. Высшее образование как инструмент мягкой силы: пример Казахстана // Вестник Евразийского национального университета имени Л. Н. Гумилева. Серия: Политические науки. Регионоведение. Востоковедение. Тюркология. – 2024. – № 149 (4). – С. 109–122. – DOI: 10.32523/2616-6887-2024-149-4-109-122.

[15] Жакьянова А., Мямешева Г. Образовательная политика в Централно-Азиатском регионе: новый курс развития // Известия. Серия: Международные отношения и регионоведение. – 2024. – Т. 56, № 2. – DOI: 10.48371/ISMO.2024.56.2.009.

REFERENCES

[1] Egea D. (ed.). Education in Central Asia. A Kaleidoscope of Challenges and Opportunities. Cham: Springer, 2020.

[2] Anichkin E., Kovalenko K. Modernization of Higher Education in Central Asian Countries: Trends, Problems and Solutions. Journal of History Culture and Art Research, 2018, Vol. 7, No. 3, pp. 51–59.

[3] Zakon Respubliki Kazakhstan «Ob obrazovanii» [Law of the Republic of Kazakhstan “On Education”]. 2007. https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30118747#pos=80;-44 [in Russ.].

[4] Zakon Respubliki Uzbekistan «Ob obrazovanii» [Law of the Republic of Uzbekistan “On Education”]. 2020. <https://lex.uz/ru/docs/5013009> [in Russ.].

[5] Ukaz Prezidenta Respubliki Uzbekistan «Ob utverzhdenii Kontseptsii razvitiya sistemy vysshego obrazovaniya Respubliki Uzbekistan do 2030 goda»

[Decree of the President of the Republic of Uzbekistan “On Approval of the Concept for the Development of the Higher Education System of the Republic of Uzbekistan until 2030”]. 2019. <https://lex.uz/ru/docs/4545887> [in Russ.].

[6] Ukaz Prezidenta Respubliki Uzbekistan «Ob utverzhdenii Kontseptsii razvitiya sistemy vysshego obrazovaniya Respubliki Uzbekistan do 2030 goda» [Decree of the President of the Republic of Uzbekistan “On Approval of the Concept for the Development of the Higher Education System of the Republic of Uzbekistan until 2030”]. 2019. <https://lex.uz/ru/docs/4545887> [in Russ.].

[7] Powell Sh. Developments in Central Asian Higher Education. World Education News & Reviews (WENR), June 1, 2007. <https://wenr.wes.org/2007/06/wenr-june-2007-feature>.

[8] Ukaz Prezidenta Respubliki Uzbekistan «Ob utverzhdenii Kontseptsii razvitiya sistemy vysshego obrazovaniya Respubliki Uzbekistan do 2030 goda» [Decree of the President of the Republic of Uzbekistan “On Approval of the Concept for the Development of the Higher Education System of the Republic of Uzbekistan until 2030”]. 2019. <https://lex.uz/ru/docs/4545887> [in Russ.].

[9] Anichkin E., Kovalenko K. Modernization of Higher Education in Central Asian Countries: Trends, Problems and Solutions. Journal of History Culture and Art Research, 2018, Vol. 7, No. 3, pp. 51–59.

[10] Powell Sh. Developments in Central Asian Higher Education. World Education News & Reviews (WENR), June 1, 2007. <https://wenr.wes.org/2007/06/wenr-june-2007-feature>

[11] Anichkin E., Kovalenko K. Modernization of Higher Education in Central Asian Countries: Trends, Problems and Solutions. Journal of History Culture and Art Research, 2018, Vol. 7, No. 3, pp. 51–59.

[12] Anichkin E., Kovalenko K. Modernization of Higher Education in Central Asian Countries: Trends, Problems and Solutions. Journal of History Culture and Art Research, 2018, Vol. 7, No. 3, pp. 51–59.

[13] Kozhabekova D., Avcu S. Internatsionalizatsiya kak instrument sovershenstvovaniya sistemy vysshego obrazovaniya v Kazakhstane [Internationalization as a Tool for Improving the Higher Education System in Kazakhstan]. Izvestiya. Seriya: Mezhdunarodnye otnosheniya i regionovedenie, 2023, Vol. 54, No. 4. DOI: 10.48371/ISMO.2023.54.4.002 [in Russ.].

[14] Dyusembekova M., Zhanpeisova K., Isaev N. Vysshee obrazovanie kak instrument myagkoy sily: primer Kazakhstana [Higher Education as an Instrument of Soft Power: The Case of Kazakhstan]. Vestnik Evraziyskogo natsional'nogo universiteta imeni L.N. Gumileva. Seriya: Politicheskie nauki. Regionovedenie. Vostokovedenie. Tyurkologiya, 2024, No. 149 (4), pp. 109–122. DOI: 10.32523/2616-6887-2024-149-4-109-122 [in Russ.].

[15] Zhak'yanova A., Myamesheva G. Obrazovatel'naya politika v Tsentral'no-Aziatskom regione: novyy kurs razvitiya [Educational Policy in the Central Asian Region: A New Development Course]. Izvestiya. Seriya: Mezhdunarodnye otnosheniya i regionovedenie, 2024, Vol. 56, No. 2. DOI: 10.48371/ISMO.2024.56.2.009 [in Russ.].

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ МОДЕРНИЗАЦИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ И УЗБЕКИСТАНЕ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

*Атаева Т.Т.¹

*¹ Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева,
Астана, Казахстан

Аннотация. На пути развития общества знаний мировое сообщество сталкивается с новыми вызовами, которые побуждают к началу масштабных процессов модернизации системы образования на концептуальном, структурно-организационном и содержательно-процессуальном уровнях. В этих условиях глобальный рынок труда требует качественной подготовки человеческого капитала, способного к инновационному развитию во всех сферах жизни. В этом контексте нормативно-правовое обеспечение реформ в системе высшего образования приобретает особую значимость, так как именно оно определяет направление, темпы и устойчивость модернизационных процессов. В контексте стран Центральной Азии данный аспект проявляется в стремлении согласовать национальные образовательные стандарты с международными требованиями, сохранив при этом культурно-исторические традиции. Сравнительный анализ нормативно-правовых основ развития высшего образования в Казахстане и Узбекистане позволяет выявить общие тенденции и различия в подходах к модернизации, интернационализации и обеспечению качества образования. Изучение данного опыта имеет научное и практическое значение с точки зрения определения факторов эффективности проводимых реформ и возможностей взаимного обогащения. Цель статьи – раскрыть нормативно-правовые основы системы высшего образования в Республике Казахстан и Республике Узбекистан в начале XXI века, а также выявить сходства и различия в направлениях модернизации, интернационализации и обеспечения качества высшего образования в этих странах.

Ключевые слова: Казахстан, Узбекистан, система образования, модернизация, реформы, интернационализация, программы, нормативно-правовые аспекты

REGULATORY AND LEGAL FOUNDATIONS OF HIGHER EDUCATION MODERNIZATION IN KAZAKHSTAN AND UZBEKISTAN: A COMPARATIVE ANALYSIS

*Atayeva T.T.¹

*¹ L.N. Gumilyev Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Abstract. In the process of developing a knowledge society, the global community faces new challenges that have triggered large-scale modernization processes in education at conceptual, structural-organizational, and content-procedural levels. Under these circumstances, the global labor market demands

high-quality training of human capital capable of innovative development across all areas of life. In this regard, the regulatory and legal framework for reforms in higher education plays a crucial role, as it determines the direction, pace, and sustainability of modernization processes. In the context of Central Asian countries, this aspect reflects the aspiration to harmonize national educational standards with international requirements while preserving and promoting cultural and historical traditions. A comparative analysis of the regulatory and legal foundations for higher education development in Kazakhstan and Uzbekistan makes it possible to identify common trends and differences in approaches to modernization, internationalization, and quality assurance in education. Studying this experience has both scientific and practical significance for understanding the factors contributing to reform effectiveness and the potential for mutual enrichment. The purpose of the article is to reveal the regulatory and legal foundations of the higher education systems in the Republic of Kazakhstan and the Republic of Uzbekistan at the beginning of the 21st century, as well as to identify similarities and differences in the directions of modernization, internationalization, and quality assurance of higher education in these countries.

Key words: Kazakhstan, Uzbekistan, education system, modernization, reforms, internationalization, programs, regulatory and legal aspects

Received: October 30, 2025

Accepted: December 22, 2025

Информация об авторе:

Атаева Тоғжан Тасболатқызы - аймақтану кафедрасының 3 курс докторанты, Халықаралық қатынастар факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан, e-mail: jan_92.17@mail.ru

Автор туралы мәлімет:

Атаева Тоғжан Тасболатқызы – докторант 3 курса кафедры регионоведения факультета международных отношений Евразийского национального университета имени Л. Н. Гумилева, Астана, Казахстан, e-mail: jan_92.17@mail.ru

Information about the author:

Ataeva Togzhan Tasbolatkyzy - 3-year doctoral student of the Department of Regional Studies, Faculty of International Relations, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan, e-mail: jan_92.17@mail.ru

УДК 327

МРНТИ 13.00.00

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2025.62.4.008>

РОЛЬ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА ДЛЯ СЕКТОРА ВОЗОБНОВЛЯЕМОЙ ЭНЕРГЕТИКИ

*Агажанова А.К.¹

*¹ Казахский университет международных отношений и мировых языков
имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Аннотация. В контексте глобальной климатической повестки и национальных обязательств Казахстана по достижению углеродной нейтральности к 2060 году, формирование человеческого капитала в секторе возобновляемой энергетики (ВИЭ) приобретает характер стратегического императива. Данная статья представляет собой анализ готовности системы высшего образования (ВО) к обеспечению этого перехода. Методология основана на анализе институциональных стратегий и программ ВО, а также компаративном анализе с моделями стран-лидеров ВИЭ.

Выявлено, что система ВО демонстрирует стратегическую адаптивность к требованиям рынка, однако управляет вызовами гибридного энергетического баланса. Наблюдаемая структурная гетерогенность (доминирование традиционных программ) отражает прагматичное управление риском. Ключевым ограничением готовности является качественный разрыв и недостаточность компонента НИОКР, который в настоящее время сфокусирован на эксплуатации импортируемых технологий, что замедляет обретение Казахстаном технологического суверенитета. Установлено, что географическая концентрация экспертизы создает риск регионального дисбаланса, требуя реализации политики региональной специализации.

Делается вывод, что для перехода от потенциальной к фактической готовности необходима структурная переориентация ВО углубление интеграции по модели «Тройной спирали» и смещение НИОКР с академических метрик на коммерциализацию и генерацию отечественных инноваций, что обеспечит устойчивость энергетического сектора и повысит экологические, социальные и управленческие показатели (ESG) страны.

Ключевые слова: энергетический переход, человеческий капитал, высшее образование, ВИЭ, технологический суверенитет, стратегическая адаптивность, Казахстан

Введение

В последнее десятилетие мир переживает фундаментальные изменения в подходах к производству, распределению и потреблению

энергии. Рост интереса к возобновляемым источникам энергии (ВИЭ) давно вышел за рамки экологической повестки и превратился в стратегическую необходимость для устойчивого развития экономики. По данным Международного агентства по возобновляемой энергии (IRENA), в 2023 году в мире насчитывалось 16,2 млн рабочих мест в сфере ВИЭ (против 13,7 млн годом ранее) [1]. Долгосрочные прогнозы еще более впечатляют: при успешном глобальном энергопереходе число занятых в секторе ВИЭ к 2050 году может достигнуть 42 млн человек. Однако речь идет не только о создании новых вакансий, но и о наличии специалистов с необходимыми компетенциями для реализации этой трансформации. Как отмечает Международное энергетическое агентство (МЭА), чистая энергетика уже обеспечивает около половины всей занятости в мировом ТЭК, и эта доля будет расти. Чтобы избежать узвимоостей из-за дефицита навыков, необходимы опережающая подготовка работников и масштабные программы повышения квалификации. В этом контексте развитие человеческого капитала выходит на первый план глобальной энергетической повестки. В этом отношении энергопереход это не только про технологии, но и про людей, обладающих знаниями и навыками для внедрения этих технологий.

Высшее образование играет ключевую роль в формировании такого человеческого капитала. Университеты и научные центры по всему миру становятся драйверами подготовки новой генерации инженеров, исследователей и управленцев для низкоуглеродной экономики. Многие страны уже запустили образовательные инициативы, нацеленные на поддержку энергоперехода. По данным МЭА, существуют сотни программ переподготовки и обучения от курсов перекавалификации для работников угольной и нефтегазовой отрасли до интеграции основ возобновляемой энергетики в университетские программы [2]. Одновременно идёт пересмотр учебных планов с учётом прорывных технологий: системы накопления энергии, умные сети, искусственный интеллект и другие инновации требуют обновления компетенций практически в режиме реального времени. Таким образом, во всём мире складывается понимание, что без модернизации системы образования и инвестиций в навыки кадров даже значительные вложения в зелёную энергетику могут не принести желаемого эффекта.

Эти глобальные тенденции в полной мере отражаются и в Казахстане, перед которым стоит амбициозная задача зеленой трансформации экономики. В 2021 году Президент Касым-Жомарт Токаев поднял целевой показатель доли ВИЭ до 15% к 2030 году (против изначальных 10%), подчеркнув при этом, что недостаточно строить новые солнечные и ветряные станции, необходимо развивать отечественную науку и готовить квалифицированные кадры, иначе страна рискует стать лишь импортёром чужих технологий. Казахстан также взял обязательство достичь углеродной нейтральности к 2060 году [3], что требует существенной перестройки

энергетического баланса. Тем временем текущий вклад возобновляемых источников в энергетику страны остается скромным порядка 6% от общего объема выработки электроэнергии. Сектор ВИЭ находится на ранней стадии развития: по данным Министерства энергетики, на более чем 150 действующих объектах ВИЭ занято всего около 2100 человек. В перспективе ожидается значительный рост – в ближайшие годы планируется запуск десятков новых солнечных и ветровых электростанций, которые суммарно могут создать до 12 тысяч рабочих мест к 2030 году. Однако без надлежащей стратегии и обеспечения отрасли необходимыми навыками Казахстан рискует не реализовать свои целевые показатели по снижению выбросов и упустить выгоды справедливого перехода.

Сознавая эти вызовы, страна начала адаптацию системы образования под нужды зеленой экономики. По последним данным Министерства науки и высшего образования, реестр образовательных программ страны недавно пополнился 33 новыми программами в области энергетики – от возобновляемой энергетики и инновационных технологий в ВИЭ до гидроэнергетики, энергоэффективности и даже водородной энергетики [4]. Крупнейшие технические вузы Казахстана уже предпринимают конкретные шаги: открываются новые профильные курсы и исследовательские центры по тематике возобновляемой энергетики, в том числе на базе Назарбаев Университета, Алматинского университета энергетики и связи, Университета имени Сатпаева и Казахстанско-Немецкого университета. Подготовка специалистов ведётся в тесном сотрудничестве с отраслью, что должно обеспечить соответствие выпускников требованиям рынка. Такие меры закладывают основу для формирования собственных экспертов, способных реализовать цели страны в сфере ВИЭ, однако процесс перестройки образовательной системы носит поэтапный характер и далёк от завершения – сохраняется необходимость дальнейшего укрепления связи между университетами и индустрией, развития практикоориентированных навыков у студентов и прогнозирования потребностей в новых профессиях по мере эволюции технологий.

Данные обстоятельства определяют цель настоящего исследования проанализировать роль системы высшего образования в формировании человеческого капитала для сектора возобновляемой энергетики Казахстана в контексте глобального энергоперехода и международных практик. Для достижения этой цели в работе рассматриваются мировые тенденции и лучшие практики подготовки кадров для «зеленой» энергетики, оценивается текущая ситуация в Казахстане государственная политика и инициативы университетов по развитию компетенций в данной сфере, выявляются основные проблемы и пробелы. На основе сравнения с международным опытом формулируются рекомендации по повышению эффективности участия высшей школы в обеспечении Казахстана

высококвалифицированными специалистами для возобновляемого энергетического сектора.

Описание материалов и методов

Настоящее исследование представляет собой обзорно-аналитический и компаративный анализ, целью которого является выявление соответствия образовательных предложений системы высшего образования (ВО) Республики Казахстан актуальным потребностям энергетического перехода. Методология основана на качественном контент-анализе учебных планов и компетенций, заявленных в программах ведущих технических университетов (например, АУЭС, КазНУ), а также на анализе официальных статистических данных (Министерства энергетики РК) и отчетов международных организаций, таких как IRENA (Международное агентство по возобновляемой энергетике) и МЭА (Международное энергетическое агентство), использованных для оценки глобальных трендов и кадровых потребностей. Ключевым методом послужил компаративный бенчмаркинг институциональных моделей подготовки кадров стран-лидеров (Германия, США, Китай), направленный на сопоставление их передового опыта в сфере ВИЭ с казахстанской системой. Исследование поставило задачу выявить структурный дуализм системы и определить степень качественного соответствия академического предложения стратегическим вызовам энергоперехода, в частности, в областях технологического суверенитета и устранения дисбаланса компетенций.

Результаты

В последние годы Казахстан демонстрирует устойчивое стремление к развитию сектора возобновляемой энергетики (ВИЭ) как ключевого направления энергетической политики. Это обусловлено как международными обязательствами по декарбонизации и снижению выбросов парниковых газов, так и внутренними экономическими и социальными вызовами, связанными с необходимостью диверсификации экономики и повышения энергетической безопасности страны. В этом контексте формирование человеческого капитала - подготовка квалифицированных специалистов, обладающих современными компетенциями в области ВИЭ - становится одним из определяющих факторов успешной реализации национальных целей в энергетике.

Однако, несмотря на значительный природный потенциал страны (солнечная, ветровая и гидроэнергетика), а также наличие государственной поддержки и инвестиций, Казахстан сталкивается с рядом институциональных, кадровых и образовательных вызовов. Среди них дефицит специалистов, разрыв между академическим образованием и практическими требованиями отрасли, недостаточная интеграция университетов с индустрией, а также необходимость адаптации

образовательных программ к быстро меняющимся технологическим и рыночным условиям.

С 2018 года казахстанские вузы получили значительную академическую автономию, позволяющую самостоятельно формировать до 80% содержания образовательных программ, что создало предпосылки для гибкой адаптации учебных планов к потребностям рынка труда и технологическим трендам. Национальный реестр образовательных программ (Реестр ОП) фиксирует все действующие и аккредитованные программы, реализуемые в организациях высшего и послевузовского образования, и служит инструментом мониторинга качества и актуальности подготовки кадров для ключевых отраслей, включая ВИЭ [5].

Согласно данным национального реестра образовательных программ (Реестр ОП) на 2025 год, в направлении «Энергетика» представлено 207 программ всех уровней высшего образования (бакалавриат, магистратура и докторантура), из которых 12 имеют специализированную направленность на возобновляемые источники энергии. При этом выпускники традиционных энергетических направлений уже задействованы в работе на объектах ВИЭ, однако отрасль демонстрирует устойчивую потребность в кадрах, прошедших подготовку с акцентом на специфику возобновляемых технологий и обладающих компетенциями в области проектирования, эксплуатации и управления соответствующими установками [6].

Программы реализуются как в национальных, так и в региональных технических университетах, а также в специализированных вузах энергетического профиля. Ключевыми вузами, осуществляющими подготовку специалистов для сектора ВИЭ, являются:

- Казахский национальный университет имени аль-Фараби (КазНУ)
- Алматинский университет энергетики и связи имени Гумарбека Даукеева (АУЭС)
- Восточно-Казахстанский технический университет имени Д. Серикбаева (ВКТУ)
- Казахстанско-Немецкий университет (КНУ)
- ЕНУ им.Гумилева и ряд других вузов, реализующих отдельные модули или специализации по ВИЭ.

В таблице ниже представлен обзор образовательных программ по ВИЭ в ведущих вузах Казахстана (по данным Реестра ОП и официальных сайтов университетов):

Таблица 1. Обзор образовательных программ по ВИЭ в Казахстане (2025)

ВУЗ / Программа	Уровень	Ключевые дисциплины и компетенции	Особенности и партнерства
КазНУ им. аль-Фараби: ОП «Энергетические системы и возобновляемая энергетика»	Бакалавриат	Источники возобновляемой энергии, ветроэнергетика, солнечные системы, Smart Grid, Технология хранения энергии, AutoCAD, Интеграция ВИЭ в энергосистему, Эксплуатация ВИЭ	Подготовка высококвалифицированных специалистов, обладающих глубокими теоретическими знаниями и практическими навыками по эксплуатации и управлению энергетическими системами с использованием возобновляемых источников энергии для обеспечения устойчивого и экологически безопасного развития общества
АУЭС: ОП «Современные и инновационные технологии возобновляемой энергетики»	Бакалавриат	Введение в ВИЭ, силовая электроника, ветроэнергетика, солнечные преобразователи, Автономные системы ВИЭ и распределенная генерация автономные системы, SCADA, диагностика	Подготовка специалистов в области ВИЭ со специальными знаниями в области применения и интеграции чистых энергетических технологий, связанных с зеленой энергетикой, с целью использования, рационализации и производства чистой энергии.
ВКТУ им. Д. Серикбаева: ОП «Возобновляемая энергетика»	Магистратура	Ресурсы возобновляемых источников энергии, Солнечная и ветровая энергетика, фотовольтаика, топливные элементы, хранение энергии, проектирование энергосистем	Подготовка высококвалифицированных, конкурентоспособных специалистов к растущему промышленному спросу на специализированные знания в области возобновляемых источников энергии, ориентированных на конкретные ресурсы и потребности Казахстана.
КНУ: ОП «Стратегический менеджмент возобновляемой энергетики и энергоэффективности»	Магистратура	Менеджмент ВИЭ, экономика, проектирование, энерго-эффективность, инновации, Анализ зеленых инвестиций	Подготовка высококвалифицированных специалистов международного уровня в сфере стратегического менеджмента возобновляемой энергетики и энергоэффективности, способных уметь управлять объектами ВИЭ.
Satbayev University: ОП «Энергетика» (с модулями ВИЭ)	Бакалавриат	Электро-энергетика, автоматизация, проектирование, эксплуатация ВИЭ	Сотрудничество с промышленными предприятиями
ЕНУ им.Гумилева: ОП «Энергоустановки на основе возобновляемых видов энергии»	Магистратура	Кибербезопасность, экологические аспекты использования возобновляемых источников энергии, Энергетическое законодательство и политика, Электросети и интеграция ВИЭ	Подготовка специалистов, обладающих знаниями и навыками в области проектирования, эксплуатации и обслуживания систем, использующих возобновляемые источники энергии

Данная таблица иллюстрирует институциональное разнообразие и специфику образовательных программ по ВИЭ в Казахстане. Важно отметить, что большинство программ ориентированы на подготовку специалистов широкого профиля, способных работать как с традиционными, так и с возобновляемыми источниками энергии, что отражает специфику энергетического баланса страны и потребности рынка труда [6].

Анализ содержания образовательных программ по ВИЭ в ведущих вузах Казахстана показывает, что они включают как фундаментальные технические дисциплины (электротехника, термодинамика, тепло- и массообмен, автоматизация, метрология), так и специализированные курсы по солнечной, ветровой, гидроэнергетике, гибридным системам, Smart Grid, хранению энергии, экологическим аспектам и устойчивому развитию.

Особое внимание уделяется следующим направлениям:

– *Солнечная энергетика*: принципы работы фотоэлектрических систем, проектирование, монтаж, эксплуатация, материалы для солнечных батарей, системы хранения энергии.

– *Ветроэнергетика*: аэродинамика, механика ветроколес, проектирование и эксплуатация ВЭС, диагностика и надежность, интеграция в энергосистему.

– *Гидроэнергетика*: проектирование малых ГЭС, оценка гидроресурсов, экологические аспекты.

– *Гибридные и автономные системы*: проектирование, интеграция, оптимизация, распределенная генерация.

– *Цифровые технологии и автоматизация*: SCADA, Smart Grid, компьютерное моделирование, AutoCAD.

– *Экологические и экономические аспекты*: оценка воздействия на окружающую среду, экономическая эффективность, устойчивое развитие.

Выпускники программ по ВИЭ приобретают компетенции в области анализа и моделирования энергетических систем, проектирования и эксплуатации установок ВИЭ, использования современных ИТ и программного обеспечения, управления проектами, а также навыки критического мышления, научного исследования и профессионального общения на иностранных языках. Важной особенностью казахстанских программ по ВИЭ является акцент на практико-ориентированное обучение: лабораторные работы, стажировки на предприятиях, производственная практика, участие в реальных проектах и кейсах, сотрудничество с промышленными партнерами (АО «Самрук-Энерго», KEGOC, Alageum Electric, Siemens, ABB и др.).

По данным Института экономических исследований и Международного энергетического агентства, в секторе ВИЭ Казахстана в 2023 году было занято свыше 20,2 тысяч человек: 8,3 тысячи в солнечной энергетике, 7,2 тысячи в ветровой, 4,7 тысячи в гидроэнергетике. Прогнозируется значительный рост занятости в связи с реализацией

национальных стратегий по декарбонизации и увеличением доли ВИЭ в энергетическом балансе страны (до 15% к 2030 году и 50% к 2050 году) [7].

Международные сценарии (IRENA, МЭА) предполагают, что к 2030 году в мире будет создано 14 млн новых рабочих мест в области чистой энергетики, а еще 16 млн работников перейдут на новые позиции, связанные с ВИЭ. Для Казахстана это означает необходимость опережающей подготовки кадров и модернизации системы высшего образования.

Тем не менее несмотря на рост числа образовательных программ, в Казахстане сохраняется острый дефицит квалифицированных специалистов в энергетике, особенно в сегменте ВИЭ. Основные причины невысокие зарплаты, недостаточная мотивация молодежи, разрыв между академическим образованием и практическими требованиями, а также ограниченное количество профильных программ и стажировок.

Современный рынок труда в секторе ВИЭ предъявляет высокие требования к квалификации специалистов. Помимо фундаментальных знаний в области электротехники, термодинамики, автоматизации и ИТ, востребованы следующие компетенции:

- Глубокое понимание принципов работы солнечных, ветровых, гидро- и гибридных энергетических систем: проектирование, эксплуатация, диагностика, интеграция в энергосистему.
- Навыки работы с современным программным обеспечением: моделирование (MatLab, DigSILENT, PSCAD), SCADA-системы, AutoCAD.
- Знание стандартов и нормативных актов в области ВИЭ: национальные и международные стандарты, сертификация, метрология.
- Экологическая экспертиза и устойчивое развитие - оценка воздействия на окружающую среду, разработка экологически безопасных решений.
- Инженерные soft skills, проектный менеджмент, командная работа, коммуникация на иностранных языках, критическое мышление, предпринимательские навыки.
- Практические навыки монтажа, наладки, эксплуатации и обслуживания оборудования ВИЭ, диагностика, профилактика, ремонт, обеспечение надежности и безопасности.

По данным Национальной палаты предпринимателей «Атамекен» и Министерства науки и высшего образования, уровень трудоустройства выпускников вузов по инженерным и энергетическим специальностям составляет 80–94% (в зависимости от вуза и региона), при этом выпускники востребованных программ трудоустраиваются в течение месяца после окончания обучения. Среди лидеров по трудоустройству АУЭС (92%), ВКТУ (94%), КБТУ (90%), Satbayev University [8].

Однако сохраняется проблема несоответствия между профилем образования и реальными требованиями работодателей: около 20% молодых специалистов работают не по специальности, а работодатели отмечают нехватку практических навыков и soft skills у выпускников.

В условиях глобальных вызовов (декарбонизация, энергетический переход, изменение климата) университеты Казахстана становятся ключевыми акторами изменений, формируя не только профессиональные, но и ценностные установки будущих специалистов. Ведущие вузы интегрируют цели устойчивого развития (ЦУР) ООН в свои стратегии, учебные планы и исследовательские проекты, способствуя формированию экологического сознания, развитию инновационных решений и продвижению «зеленой» экономики.

Таким образом университеты играют важную роль в обеспечении энергетической безопасности страны через:

1. Подготовку квалифицированных кадров для ВИЭ и смежных отраслей.
2. Разработку и внедрение инновационных технологий и решений для повышения эффективности и надежности энергетических систем.
3. Экспертно-аналитическую поддержку государственных органов и бизнеса в вопросах энергетической политики, декарбонизации, развития «зеленых» финансов.
4. Просветительскую деятельность и формирование общественного запроса на устойчивое развитие и экологическую ответственность.

Помимо образовательных программ важно отметить и иные инициативы казахстанских ВУЗ-ов в поддержку энергоперехода:

1. КазНУ им. аль-Фараби: создание Института устойчивого развития, участие в международных проектах по ВИЭ.
2. АУЭС: развитие лабораторной базы по солнечной и ветровой энергетике, сотрудничество с ведущими компаниями, внедрение дуального обучения.
3. КНУ: двойные дипломы с немецкими вузами, акцент на практико-ориентированное обучение, отраслевые стажировки.
4. ВКТУ: высокий уровень трудоустройства выпускников, развитие исследовательских компетенций, участие в национальных и международных проектах по ВИЭ [9-12].

Анализ образовательных программ, кадровых потребностей и институциональных вызовов в секторе ВИЭ Казахстана показывает, что высшее образование играет ключевую роль в формировании человеческого капитала для энергетического перехода и устойчивого развития страны. Несмотря на значительный прогресс в модернизации системы образования, внедрении дуального обучения, развитии международного сотрудничества и интеграции принципов устойчивого развития, сохраняются вызовы, связанные с дефицитом специалистов, разрывом между академией и индустрией, необходимостью обновления лабораторной базы и повышения квалификации преподавателей.

Международный опыт Германии, Дании, США и Китая демонстрирует, что успешная подготовка кадров для ВИЭ требует тесной интеграции

образования, науки и индустрии, акцента на практико-ориентированном и дуальном обучении, развитии soft skills и предпринимательских компетенций, а также гибкости и адаптивности образовательных программ.

Для Казахстана же приоритетными направлениями становятся: дальнейшая модернизация содержания и структуры программ, развитие дуального и практико-ориентированного обучения, расширение международного сотрудничества, поддержка трудоустройства выпускников и усиление роли университетов в обеспечении энергетической безопасности и устойчивого развития.

Обсуждение

Институциональная адаптация и вызовы переходного периода. Результаты исследования демонстрируют, что трансформация высшего образования в Казахстане происходит в русле глобальных трендов энергетического перехода. Увеличение количества профильных программ и модулей ВИЭ свидетельствует о том, что казахстанские университеты выступают не пассивными наблюдателями, а активными субъектами в процессе энергоперехода, синхронизируя национальную повестку с глобальными целями устойчивого развития (ЦУР). Это подтверждается выявленным в исследовании акцентом вузов на фундаментальную техническую подготовку в сочетании с новыми компетенциями (Smart Grid, SCADA), что создает базу для технологической независимости в долгосрочной перспективе.

Тем не менее все еще наблюдается неравномерность трансформации в ответ на запросы сектора возобновляемой энергетики. С одной стороны, предоставленная с 2018 года академическая автономия позволила ведущим вузам оперативно внедрять модули по «зеленой» энергетике. С другой стороны, доминирование традиционных энергетических программ отражает структурную зависимость экономики страны от ископаемого топлива. Это подтверждает тезис о том, что формирование человеческого капитала для ВИЭ в ресурсодобывающих странах сталкивается с двойным давлением: необходимостью поддерживать существующую углеродную инфраструктуру и одновременно создавать компетенции для новой технологической эры.

В условиях этого институционального дуализма критически важным становится обращение к опыту стран, успешно преодолевших разрыв между академической средой и потребностями «зеленой» экономики. Анализ лучших практик позволяет выделить ключевые модели, релевантные для модернизации казахстанской системы.

Германия выступает в качестве референтной модели интеграции образования и производства. Лидерство страны обусловлено развитой системой дуального образования, где академический процесс неразрывно связан с производственной практикой. Наличие около 300 профильных

программ, охватывающих все уровни подготовки (от бакалавриата до докторантуры), обеспечивает непрерывный приток кадров. Уникальной чертой немецкой модели является институционализированное партнерство вузов с индустриальными гигантами (Siemens, Enercon, Bosch), что трансформирует университеты из лекционных залов в центры прикладных инноваций [13]. Государственная поддержка и бесплатное образование делают эту систему устойчивой, а выпускников конкурентоспособными на глобальном рынке.

Опыт Дании демонстрирует эффективность узкой специализации и кластерного подхода. Являясь мировым лидером в ветроэнергетике, Дания построила модель, где университеты (например, DTU) функционируют как ядра инновационных экосистем. Особенность датского подхода заключается в фокусе на междисциплинарности и проектном обучении (Project-Based Learning), реализуемом в тесном сотрудничестве с технологическими лидерами (Vestas, Siemens Gamesa). Это позволяет не только производить более 30% электроэнергии за счет ветра, но и экспортировать образовательные и технологические решения, превращая знания в капитал [14-15].

Наконец, опыт Китая иллюстрирует роль государственной стратегии в быстром масштабировании подготовки кадров. Наличие более 280 университетов с программами по ВИЭ и партнерство с глобальными корпорациями (Goldwind, Trina Solar) позволяют Китаю доминировать на рынке технологий. Китайская модель ориентирована на высокую скорость обновления образовательных стандартов и массовую подготовку специалистов, способных работать как в R&D, так и в крупномасштабном производстве [16].

Таблица 2. Сравнительный таблица Казахстан и международные модели подготовки кадров для ВИЭ

Критерий	Казахстан	Германия	Дания	Китай
Академическая автономия	Высокая (с 2018 г.)	Очень высокая	Высокая	Высокая
Дуальное обучение	В стадии внедрения	Классическая модель	Частично	Вариативно
Индустриальные стажировки	Развиваются	Обязательны	Обязательны	Обязательны
Практико-ориентированность	Усиливается	Очень высокая	Очень высокая	Очень высокая
Международные программы	Активно развиваются	Широко представлены	Присутствуют	Присутствуют
Интеграция с индустрией	Усиливается	Очень высокая	Очень высокая	Очень высокая

Таким образом стоит отметить, что международный опыт, в частности Германии и Дании, по внедрению дуального обучения находит свое отражение в укреплении связей казахстанских вузов с индустриальными

партнерами (Siemens, Samruk-Energy, KEGOC). Если в европейской модели дуальное образование является исторически сложившейся нормой, то для Казахстана это результат целенаправленной государственной политики и академической автономии, предоставленной вузам в 2018 году. Университеты, такие как КНУ (Казахстанско-Немецкий университет), выступают институциональными мостами, переносящими европейские стандарты (проектный менеджмент, энергоэффективность). Это позволяет преодолеть разрыв между академической теорией и практикой, характерный для постсоветского пространства, и приблизить квалификацию выпускников к международным требованиям IRENA.

В то же время международный опыт доказывает, что сектор ВИЭ требует специалистов с гибридными навыками - инженеров, понимающих экономику рынка, экологическое регулирование и цифровую архитектуру сетей. Текущие образовательные программы Казахстана, хотя и делают шаги в сторону междисциплинарности (программа КНУ по стратегическому менеджменту), зачастую остаются сфокусированными на техническом хард-скиллз, уделяя недостаточно внимания «мягким» навыкам, проектному управлению и экономическому анализу, которые критически важны для конкурентного рынка ВИЭ.

Результаты исследования подчеркивают изменение роли университетов, которые закономерно трансформируются в ключевых акторов региональных инновационных систем. Достигнутый уровень прикладной интеграции (стажировки, производственная практика) является важным успехом, обеспечивая операционную базу и гарантируя наличие персонала для обслуживания текущих объектов ВИЭ. Однако, для перехода к статусу технологически суверенного государства, критически важно углубить сотрудничество по модели «Тройной спирали» (Triple Helix).

Научно-исследовательская компонента (НИК) в магистратуре и докторантуре присутствует, однако, в отличие от стран-лидеров, где Научно-исследовательские и опытно-конструкторские работы (НИОКР) финансируется индустрией и нацелены на создание патентоспособных технологий, в Казахстане она преимущественно сфокусирована на академических метриках и оптимизации существующих, зачастую импортных, решений. Такой подход, при котором обслуживание и эксплуатация импортных технологий превалирует над генерацией отечественных инноваций, создает риск замедления процесса обретения технологического суверенитета. Поэтому следующий этап институционального развития должен быть направлен на структурное усиление коммерциализации академических исследований и создание совместных, финансируемых индустрией, R&D центров, что позволит вывести НИК на уровень, сопоставимый с моделями США и Китая.

Заключение

Настоящее исследование представляет собой анализ стратегической готовности Республики Казахстан к энергетическому переходу, проведенный через призму формирования человеческого капитала в секторе возобновляемой энергетики (ВИЭ). Полученные результаты и их критический анализ подтвердили центральную гипотезу: институциональная готовность страны к энергопереходу напрямую определяется зрелостью академического сектора, который является стратегическим актором в обеспечении энергетического суверенитета и конкурентоспособности.

Готовность Казахстана к полномасштабному энергетическому переходу через призму высшего образования можно оценить как демонстрирующую стратегическую адаптивность. Это обусловлено тем, что ископаемые источники все еще играют ключевую роль в энергобалансе страны, и полный переход к ВИЭ пока не планируется. Следовательно, текущая ситуация отражает не отставание, а прагматичное управление гибридным переходом:

1. Институциональная Готовность: наличие академической автономии и рост числа программ обеспечивают потенциал к быстрому масштабированию. Наблюдаемое сохранение традиционных энергетических программ следует рассматривать как стратегическую адаптивность к гибридной модели экономики, обеспечивающую стабильность энергосистемы.

2. Технологическая Готовность: сравнение с моделями Германии, США и Китая выявило, что текущий фокус НИК в магистратуре и докторантуре на оптимизации и эксплуатации импортируемых технологий является необходимым этапом освоения передовых решений. Это создает прочную базу для дальнейшего перехода к созданию и коммерциализации собственных технологий, что является следующим стратегическим шагом на пути обретения технологического суверенитета.

3. Кадровая Готовность: высокие показатели трудоустройства выпускников вузов (80–94%) свидетельствуют об устойчивом спросе на инженерные кадры. Сохраняющийся качественный разрыв и социально-политические вызовы являются измеримыми и управляемыми вызовами роста, которые требуют целенаправленных инвестиций для достижения глубинной кадровой готовности при масштабировании ВИЭ-проектов.

Таким образом, Казахстан обладает прочным институциональным потенциалом и демонстрирует прагматичную модель подготовки кадров исходя из текущих энергетических приоритетов страны. Для перехода от потенциальной к фактической готовности требуется стратегическое смещение фокуса с количественного наращивания программ на качественную интеграцию НИОКР и усиление механизмов поддержки гибридной специализации.

ЛИТЕРАТУРА

[1] IRENA; ILO. Renewable energy and jobs: Annual review 2024. – Abu Dhabi: International Renewable Energy Agency; Geneva: International Labour Organization, 2024. – 88 с. – С. 36–38.

[2] World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2025. – 2025. – С. 19–20.

[3] Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2021 года // Официальный сайт Президента Республики Казахстан. <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>

[4] Казахстан укрепляет курс на «зеленую» энергетику: более 3 100 МВт мощности ВИЭ и масштабные проекты до 2027 года // Министерство энергетики Республики Казахстан. <https://www.gov.kz/memleket/entities/energo/press/news/details/1024332?lang=ru>

[5] Республика Казахстан. Закон РК от 4 июля 2018 года № 171-VI ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам расширения академической и управленческой самостоятельности высших учебных заведений» // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет». <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1800000171>

[6] Национальный центр развития высшего образования. Единая платформа высшего образования. <https://epvo.kz/#/>

[7] Qazaq Green. В секторе ВИЭ Казахстана работают более 20 тысяч человек <https://qazaqgreen.com/news/kazakhstan/1126/>

[8] Национальная палата предпринимателей Республики Казахстан «Атамекен». Рейтинг образовательных программ вузов 2025 года. https://atameken.kz/ru/university_ratings?year=2025

[9] Казахский национальный университет им. аль-Фараби. Роль в продвижении ценностей ООН и имплементации 17 ЦУР. <https://farabi.university/news/85642>

[10] Eenergy.media. АУЭС им. Гумарбека Даукеева откроет новую лабораторию. <https://eenergy.media/news/26927>

[11] Казахстанско-Немецкий университет. Программы двойного диплома. <https://dku.kz/ru/programma-dvojnoj-diplom>

[12] Восточно-Казахстанский технический университет им. Д. Серикбаева. Образовательная программа «Возобновляемая энергетика». https://www.ektu.kz/departments/as_dep/eduproglis/magistracy/7m07115.aspx

[13] Schenkenhofer J., Wilhelm D. Fuelling Germany's Mittelstand with complementary human capital: the case of the Cooperative State University Baden-Württemberg // European Journal of Higher Education. – 2020. – Т. 10, № 1. – С. 72–92.

[14] Department of Energy Technology, Aalborg University. Renewable

Energy Control Laboratory. <https://www.energy.aau.dk/laboratories/renewable-energy-control-laboratory>

[15] Technical University of Denmark (DTU). Renewable Energy Labs. <https://www.dtu.dk/english/search?area=samesite&searchQuery=renewable+energy+lab>

[16] Li W., Cao N., Xiang Z. Drivers of renewable energy transition: The role of ICT, human development, financialization, and R&D investment in China // *Renewable Energy*. – 2023. – Т. 206. – С. 441–450.

REFERENCES

[1] IRENA; ILO. Renewable energy and jobs: Annual review 2024. Abu Dhabi: International Renewable Energy Agency; Geneva: International Labour Organization, 2024. 88 s. S. 36–38.

[2] World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2025. 2025. p. 19–20.

[3] Poslaniye Glavy gosudarstva Kasym-Zhomarta Tokayeva narodu Kazakhstana ot 1 sentyabrya 2021 goda: Ofitsial'nyy sayt Prezidenta Respubliki Kazakhstan [Address of the Head of State Kassym-Jomart Tokayev to the people of Kazakhstan dated September 1, 2021: Official website of the President of the Republic of Kazakhstan] <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazakhstan-183048> [in Russ.].

[4] Kazakhstan ukreplyayet kurs na «zelyonuyu» energetiku: boleye 3 100 MVt moshchnosti VIE i masshtabnyye proyekty do 2027 goda [Kazakhstan strengthens its course toward “green” energy: over 3,100 MW of RES capacity and major projects until 2027] // Ministerstvo energetiki Respubliki Kazakhstan. <https://www.gov.kz/memleket/entities/energo/press/news/details/1024332?lang=ru> [in Russ.].

[5] Respublika Kazakhstan. Zakon RK ot 4 iyulya 2018 goda № 171-VI ZRK «O vnesenii izmeneniy i dopolneniy v nekotoryye zakonodatel'nyye akty Respubliki Kazakhstan po voprosam rasshireniya akademicheskoy i upravlencheskoy samostoyatel'nosti vysshikh uchebnykh zavedeniy» [Law of the Republic of Kazakhstan dated July 4, 2018 No. 171-VI ZRK] // Informatsionno-pravovaya sistema «Adilet». <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1800000171> [in Russ.].

[6] Natsional'nyy tsentr razvitiya vysshego obrazovaniya. Yedinaya platforma vysshego obrazovaniya [National Center for the Development of Higher Education. Unified Higher Education Platform]. <https://epvo.kz/#/> [in Russ.].

[7] V sektore VIE Kazakhstana rabotayut boleye 20 tysyach chelovek [More than 20 thousand people work in Kazakhstan's renewable energy sector] // Qazaq Green. <https://qazaqgreen.com/news/kazakhstan/1126/> [in Russ.].

[8] Natsional'naya palata predprinimateley Respubliki Kazakhstan «Atameken». Reyting obrazovatel'nykh programm vuzov 2025 goda [National

Chamber of Entrepreneurs “Atameken”. University educational program ratings 2025]. https://atameken.kz/ru/university_ratings?year=2025 [in Russ.].

[9] [Kazakhskij natsional'nyy universitet im. al'-Farabi. Rol' v prodvizhenii tsennostey OON i implementatsii 17 TsUR [Al-Farabi Kazakh National University: role in promoting UN values and implementing SDG 17]. <https://farabi.university/news/85642> [in Russ.].

[10] AUES im. Gumarbeka Daukeyeva otkroyet novuyu laboratoriyu [AUES named after Gumarbek Daukeyev to open a new laboratory] // Eenergy. media. <https://eenergy.media/news/26927> [in Russ.].

[11] Kazakhstansko-Nemetskiy universitet. Programmy dvoynogo diploma [Kazakh-German University. Double degree programs]. <https://dku.kz/ru/programma-dvojnoj-diplom> [in Russ.].

[12] Vostocho-Kazakhstanskiy tekhnicheskiy universitet im. D. Serikbayeva. Obrazovatel'naya programma «Vozobnovlyayemaya energetika» [East Kazakhstan Technical University. Educational program “Renewable Energy”]. https://www.ektu.kz/departments/as_dep/eduproglis/magistracy/7m07115.aspx [in Russ.].

[13] Schenkenhofer J., Wilhelm D. Fuelling Germany's Mittelstand with complementary human capital: the case of the Cooperative State University Baden-Württemberg. *European Journal of Higher Education*, 2020, vol. 10, № 1, pp. 72–92.

[14] Department of Energy Technology, Aalborg University. Renewable Energy Control Laboratory. <https://www.energy.aau.dk/laboratories/renewable-energy-control-laboratory>

[15] Technical University of Denmark (DTU). Renewable Energy Labs. <https://www.dtu.dk/english/search?area=samesite&searchQuery=renewable+energy+lab>

[16] Li W., Cao N., Xiang Z. Drivers of renewable energy transition: The role of ICT, human development, financialization, and R&D investment in China. *Renewable Energy*, 2023, vol. 206, pp. 441–450.

ЖАҢАРТЫЛАТЫН ЭНЕРГЕТИКА СЕКТОРЫ ҮШІН АДАМИ КАПИТАЛДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ЖОҒАРЫ БІЛІМ ОҚУ ОРЫНДАРЫНЫҢ РӨЛІ

*Агажанова А.К.¹

*¹ Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Ғаламдық климаттық күн тәртібі және Қазақстанның 2060 жылға қарай көміртексіз дамуға қол жеткізу жөніндегі ұлттық міндеттемелері жағдайында жаңартылатын энергетика (ЖЭ) секторына қажетті адам капиталын қалыптастыру стратегиялық императивке айналууда. Бұл мақала жоғары білім беру жүйесінің (ЖБ) энергетикалық өтпелі кезеңді

кадрлық қамтамасыз етуге дайындық деңгейін талдауға арналған. Зерттеу әдістемесі институционалдық стратегиялар мен білім беру бағдарламаларын зерделеуге, сондай-ақ ЖЭ саласының көшбасшы елдерінің модельдерімен салыстырмалы талдауға негізделген.

Зерттеу нәтижелері ЖБ жүйесінің нарық талаптарына бейімделу әлеуеті жоғары екенін, алайда гибридті энергия балансы жағдайында бірқатар күрделі сын-қатерлерге тап болатынын көрсетті. Білім беру құрылымындағы диспропорция (дәстүрлі бағдарламалардың басымдығы) тәуекелдерді прагматикалық басқаруды айғақтайды. Дайындықтың негізгі шектеуі – ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстардың (ҒЗТКЖ) сапалық алшақтығы, олардың көпшілігі импорттық технологияларды игеруге бағытталып, Қазақстанның технологиялық егемендігін қалыптастыру қарқынын тежейді. Сондай-ақ сараптаманың өңірлік шоғырлануы аймақтық теңгерімсіздік тәуекелін туындатады, бұл өңірлік мамандану саясатын іске асыру қажеттігін көрсетеді. Қорытынды бойынша, әлеуетті дайындықтан нақты дайындыққа өту үшін білім беру жүйесін құрылымдық қайта бағдарлау, «Үштік спираль» моделіне сәйкес интеграцияны тереңдету, сондай-ақ ҒЗТКЖ-ны академиялық өлшемдерден коммерцияландыру мен отандық инновацияларды өндіруге бағыттау қажет. Бұл энергия секторының орнықтылығын арттырып, елдің ESG-рейтингін күшейтеді.

Тірек сөздер: энергетикалық транзит, адам капиталы, жоғары білім, жаңартылатын энергетика, технологиялық егемендік, стратегиялық бейімделгіштік, Қазақстан

THE ROLE OF HIGHER EDUCATION IN DEVELOPING HUMAN CAPITAL FOR THE RENEWABLE ENERGY SECTOR

*Agazhanova A.K.¹

^{*1} Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan

Abstract. In the context of the global climate agenda and Kazakhstan's national commitments to achieving carbon neutrality by 2060, the development of human capital for the renewable energy (RE) sector has become a strategic imperative. This article examines the readiness of the higher education (HE) system to support this transition. The methodological approach is based on an analysis of institutional strategies and academic programs, as well as a comparative assessment of models employed by leading RE countries.

The findings indicate that the HE system demonstrates significant strategic adaptability to emerging market needs, yet encounters a number of challenges associated with managing a hybrid energy mix. The structural heterogeneity within academic programs (with the dominance of traditional disciplines) reflects a pragmatic approach to risk management. A key limitation of readiness

is the qualitative gap in research and development (R&D): current efforts remain largely focused on the adoption of imported technologies, slowing Kazakhstan's progress toward achieving technological sovereignty. Furthermore, the geographic concentration of expertise creates risks of regional imbalance, underscoring the need for a policy of regional specialization. It is concluded that transitioning from potential to actual readiness requires a structural reorientation of HE, deeper integration within the "Triple Helix" model, and a shift in R&D priorities from academic metrics toward commercialization and the generation of domestic innovations. These measures will enhance the resilience of the national energy sector and strengthen Kazakhstan's ESG performance.

Key words: energy transition, human capital, higher education, renewable energy, technological sovereignty, strategic adaptability, Kazakhstan

Статья поступила: 25 октября 2025

Принята: 17 декабря 2025

Information about the author:

Agazhanova Aidana Kanybekkyzy - PhD student, Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan, e-mail: aismaknis@gmail.com

Автор туралы мәлімет:

Агажанова Айдана Қаныбекқызы - PhD докторант, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: aismaknis@gmail.com

Сведения об авторе:

Агажанова Айдана Каныбекқызы - PhD докторант, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан, e-mail: aismaknis@gmail.com

UDC 327.57

IRSTI 11.25.41

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2025.62.4.009>

НАЦИОНАЛЬНОЕ ГОСУДАРСТВО В БОРЬБЕ С ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫМИ УГРОЗАМИ (НА ПРИМЕРЕ ТЕРРОРИЗМА)

* Жанысова К.Н.¹

^{*1} Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Аннотация. Статья посвящена анализу транснационального терроризма и роли государства по обеспечению безопасности. На примере Израиля, Казахстана и Южной Кореи показано, что государство остаётся ключевым актором в борьбе с терроризмом, поскольку именно оно обладает полномочиями по криминализации угроз, регулированию цифровых, финансовых потоков, а также координации силовых и аналитических структур. В условиях цифровизации терроризм приобретает сетевую форму, используя криптофинансирование, онлайн-коммуникации и нелегальные логистические каналы, что требует от государства внедрения новых механизмов контроля: цифрового мониторинга, анализа данных, платформ информационной безопасности и финансового надзора. В статье показано, что Израиль развивает технологически-разведывательный подход, Казахстан усиливает институциональную координацию и аналитический мониторинг, а Южная Корея формирует модель функционального суверенитета, основанную на управлении данными и цифровыми потоками. Автор приходит к выводу, что транснациональный терроризм не ослабляет национальное государство, а наоборот делает его более аналитическим, технологичным и стратегически ориентированным.

Ключевые слова: национальное государство, транснациональные угрозы, международный терроризм, Израиль, Казахстан, Южная Корея, государственное регулирование, безопасность

Введение

В условиях глобальной взаимозависимости и цифровизации, природа транснациональных угроз, таких, как, например, терроризм, выходит за пределы территориальных границ, одновременно затрагивает финансовую, цифровую, коммуникационную сферы, тем самым требуя расширения функций государственности и углубления её аналитического, цифрового и нормативного потенциала.

Терроризм, обладая сетевой и идеологической природой, является одной из наиболее показательных угроз, выявляющих сущность функциональной трансформации государства. Он сочетает цифровую

пропаганду, криптофинансирование, координацию через нелегальные коммуникационные платформы и скрытые логистические маршруты, образуя устойчивую инфраструктуру, не привязанную к конкретному пространству. В научной дискуссии появляются две конкурирующие позиции: одни исследователи указывают на ослабление национального государства перед лицом транснациональных акторов, другие на адаптацию и институциональную трансформацию государственности в ответ на новые вызовы. Таким образом, возникает потребность в анализе того, как государство перестраивает механизмы безопасности, какие инструменты использует и какие новые функции приобретает в условиях сетевого терроризма.

Выбор Израиля, Казахстана и Южной Кореи обусловлен тем, что именно эти страны демонстрируют различные модели государственно-ориентированного противодействия терроризму. Каждая из этих стран показывает различные модели государственного реагирования: Израиль делает упор на разведку и технологии, Казахстан укрепляет роль государства через координацию и анализ угроз, а Южная Корея на цифровое регулирование и контроль данных.

Цель данного исследования заключается в том, чтобы проанализировать трансформацию роли государства в борьбе с терроризмом как транснациональной угрозой, определить, как государственные институты интегрируют цифровой мониторинг, финансовый контроль, правовое регулирование и межведомственную координацию, а также выявить, какие элементы новой модели безопасности формируются в результате этой трансформации.

Описание материалов и методов

В основе исследования лежат несколько теоретико-методологических подходов, позволяющих раскрыть роль государства в борьбе с терроризмом как транснациональной угрозой.

Прежде всего, используются идеи Барри Бузана и Оле Уэвера, которые подчёркивают, что государство сохраняет право определять, какие явления становятся угрозами национальной безопасности, переводя их в категорию секьюритизированных. Это объясняет, почему именно государство инициирует правовые, силовые и организационные меры против терроризма [1].

С позиций политического реализма, Ганс Моргентау рассматривает государство как основной актор международных отношений, обладающий легитимной монополией на силу и ответственностью за выживание политического сообщества. Согласно его подходу, главная задача государства защита национальных интересов и поддержание безопасности, что делает борьбу с терроризмом не только вопросом внутренней стабильности, но и стратегической необходимостью [2].

Мануэль Кастельс рассматривает транснациональный терроризм

как сетевую структуру, действующую через цифровые, финансовые и логистические каналы. Это позволяет объяснить, почему борьба с терроризмом требует от государств создания гибких, аналитических и технологически оснащенных институтов [3].

Джозеф Най и Роберт Кеохейн показывают, что несмотря на наличие негосударственных акторов, государство остаётся главным субъектом, способным координировать нормативные, финансовые и силовые механизмы борьбы с терроризмом. Их взгляды обосновывают применение нелиберального институционализма, где государство не исчезает, а меняет характер своего влияния [4].

Стивен Краснер вводит идею функционального суверенитета, объясняя, что государство сохраняет стратегическую власть, когда контролирует не только границы, но и потоки, как информационные, цифровые, финансовые и миграционные [5]. Это позволяет рассматривать контртеррористическую политику Израиля, Казахстана и Южной Кореи как подтверждение трансформации, а не ослабления государства.

В исследовании применялся институциональный анализ, который позволил выявить, как государство формирует и трансформирует специализированные структуры безопасности, распределяет полномочия между разведывательными, финансовыми и цифровыми ведомствами, а также как эти институты обеспечивают координацию в условиях транснациональных угроз. Через контент-анализ официальных документов были изучены стратегии национальной безопасности, нормативные акты и аналитические сводки, что позволило определить, каким образом государства формализуют угрозу терроризма, закрепляют её в правовом поле и определяют механизмы реагирования. Применение case study дало возможность рассмотреть конкретные примеры предотвращения террористических актов, отслеживания цифровых каналов финансирования, выявления криптоактивов и нейтрализации сетевых групп, что показало, как государственные органы используют цифровую аналитику и межведомственное взаимодействие на практике. Policy analysis позволил интерпретировать государственные меры не только как реакцию на угрозу, но как инструмент формирования государственной политики безопасности, когда государство переходит от силового реагирования к управлению рисками через прогнозирование, цифровое регулирование и межведомственную интеграцию.

Результаты

Концепция секьюритизации, описанная Барри Бузаном и Оле Уэвером, находит отражение в официальных документах трех государств, где борьба с терроризмом рассматривается не как эпизодическая угроза, а как угроза национальной безопасности, оправдывающая расширение полномочий государства [1].

В Национальной стратегии безопасности Израиля терроризм рассматривается как экзистенциальная угроза, «которая требует постоянной готовности государства, укрепления разведывательных служб, цифрового наблюдения и стратегической мобилизации общества». В документе подчёркивается, что государство обладает ключевой координационной ролью в противодействии терроризму, поскольку именно оно уполномочено формировать правовую основу борьбы, организовывать контртеррористические операции, обеспечивать межведомственное взаимодействие, контролировать цифровые коммуникационные сети, пресекать каналы вербовки и инициировать международное сотрудничество в разведывательной сфере [6]. Такой подход отражает логику, описанную вышеуказанными авторами, согласно которой государство не только реагирует на угрозу, но институционально определяет её как угрозу национальной безопасности. Таким образом, государство не просто фиксирует наличие угрозы, а переводит её в сферу государственной политики, придавая ей правовой статус, легитимируя применение специальных мер безопасности и обеспечивая межведомственную консолидацию.

В Стратегии национальной безопасности Республики Казахстан терроризм отнесён к числу приоритетных угроз, подрывающих конституционный строй, стабильность общества и безопасность граждан. В документе подчёркивается, что защита государства от терроризма «обеспечивается через развитие национальной системы противодействия экстремизму и терроризму, включающей правоохранительные органы, спецслужбы, финансовый мониторинг, информационные механизмы, миграционный контроль и международное сотрудничество» [7]. Исходя из этого, в стратегии прослеживается предположение, что государство выступает ключевым организатором и координатором механизмов безопасности, способным объединять различные инструменты реагирования - от правового и силового до цифрового и гуманитарного.

В Национальной стратегии кибербезопасности Республики Корея подчёркивается, что современный терроризм приобретает цифровую форму, проявляясь через онлайн-радикализацию, дистанционные механизмы вербовки, зашифрованные коммуникационные каналы и криптофинансирование. В документе акцентируется, что государство выполняет центральную координирующую роль, обеспечивая не только защиту критической инфраструктуры, но и мониторинг цифровых коммуникаций, регулирование потоков данных и пресечение использования нелегальных платформ [8]. Эта логика соответствует идеям Мануэля Кастельса о том, что власть в условиях сетевого общества концентрируется не вокруг контроля над территорией, а вокруг контроля над информационными потоками, инфраструктурой данных и цифровыми каналами, через которые распространяются угрозы [3].

Как видно из данных Таблицы 1, с 2015 года в Израиле, Казахстане

и Южной Корее появились новые специализированные органы, которые отражают переход государства от классической силовой модели к аналитико-цифровому и финансовому контролю над терроризмом.

Таблица 1. Новые государственные структуры по борьбе с терроризмом (2015 - 2024 гг.)

Страна	Наименование структуры	Год создания / реформирования
Израиль	National Bureau for Counter-Terror Financing	2018
	Joint Cyber Defense Authority	2021
Казахстан	Комитет по кибербезопасности при Министерстве цифрового развития	2016
	Центр анализа и расследования кибератак (TSARKA)	2017
	Национальный центр по противодействию терроризму (КНБ)	2021
	Оперативный штаб по борьбе с терроризмом	2019
Южная Корея	Cyber Terror Response Center (KNPA)	2015
	National Cybersecurity Center (NIS)	2015
	Counter-Terror Intelligence Integration Platform	2020

(Составлено автором)

В Казахстане борьба с терроризмом постепенно трансформировалась из силового реагирования в модель функционально-институционального контроля, основанную на цифровой аналитике, межведомственной координации и мониторинге критических инфраструктур. В рамках Министерства цифрового развития действует Комитет по кибербезопасности, который обеспечивает государственный контроль над цифровыми платформами, отслеживает интернет-ресурсы с экстремистским содержанием, фиксирует попытки вербовки в закрытых онлайн-сообществах и выявляет подозрительные криптофинансовые транзакции. Центр анализа и расследования кибератак (TSARKA) осуществляет техническую фиксацию цифровых следов, включая IP-логи, сетевые маршруты, криптокошельки, зашифрованные каналы коммуникации и цифровые следы денежных переводов. В свою очередь, Национальный центр по противодействию терроризму (КНБ) и Оперативный штаб по борьбе с терроризмом выполняют аналитически-координационную функцию, объединяя данные из миграционного контроля, финансового мониторинга, киберразведки, судебных органов и силовых структур. Практическая база подтверждает, что государство использует не только силовые операции, но и цифровые, финансовые и аналитические инструменты управления угрозами. Согласно официальным данным КНБ, в 2024 году в Казахстане

было предотвращено четыре готовившихся террористических акта, при этом большинство угроз были выявлены на стадии планирования через мониторинг коммуникаций, отслеживание криптовалютных переводов и анализ поведения пользователей в закрытых мессенджерах [9]. В октябре 2025 года в Алматы был пресечён теракт, подготовленный иностранными гражданами, использовавшими Telegram-каналы, зашифрованные VPN-маршруты и цифровые переводы для координации действий. Спецслужбами была прослежена цепочка коммуникаций, включая IP-активность, геолокацию устройств, транзит денежных средств между гражданами Казахстана и зарубежными посредниками [10]. В ноябре 2025 года задержаны шесть человек в Алматы, Шымкенте, Конаеве и Актобе по подозрению в вербовке через анонимные онлайн-платформы. TSARKA зафиксировал цифровую активность, включающую создание сетевых группировок в WhatsApp и Discord, использование облачных сервисов для распространения инструкций, а также попытки криптофинансового сбора средств на зарубежных краудфандинговых площадках [11]. Параллельно Комитет по финансовому мониторингу выявил «рассыпанную модель микро-платежей», когда небольшие суммы перечислялись через цифровые кошельки в пользу неформальных структур на территории Ближнего Востока. Механизмы, используемые государством, включают не только блокировку экстремистских ресурсов (в 2023–2024 гг. заблокировано более 2 500 сайтов и аккаунтов), но и использование алгоритмов поведенческой аналитики, позволяющих фиксировать признаки деструктивной активности: резкие изменения поисковых запросов, участие в закрытых группах, скачивание подозрительных файлов, контакты с иностранными аккаунтами [12]. Эти действия отражают переход от реактивной модели к модели превентивного управления рисками, где государство осуществляет контроль не только над физической территорией, но и над информационными, финансовыми, цифровыми и коммуникационными.

Израильская система противодействия терроризму характеризуется разведывательно-технологической направленностью, при которой государство выстраивает превентивную, а не реактивную модель, основанную на цифровой аналитике, финансовом мониторинге и межведомственной интеграции. Ключевым компонентом этой модели выступает National Bureau for Counter-Terror Financing, который обладает правом отслеживать, блокировать и замораживать криптовалютные активы, финансирующие экстремистские сети. По состоянию на март 2024 года этим органом было идентифицировано и заморожено 42 криптокошелька, связанных с ХАМАС, «Исламским Джихадом» и транснациональными группировками на Ближнем Востоке [13]. При этом Financial Action Task Force классифицирует израильскую систему финансового мониторинга как «sound and effective», что подтверждает институциональную устойчивость государства в этой сфере [14]. Технологическую составляющую

обеспечивает Joint Cyber Defense Authority, которая выполняет функции цифровой разведки, выявляя зашифрованные маршруты коммуникаций, инфраструктуру виртуальных тренировочных лагерей, сетевые ячейки и схемы удалённой логистики. Эта структура анализирует VPN-подключения, метаданные пользователей, криптовалютные транзакции, перемещения информации между мессенджерами, игровыми платформами и закрытыми социальными сетями, что позволяет фиксировать угрозу до её перехода в физическую фазу. Такие меры соответствуют принципу «preemptive intelligence action», лежащему в основе израильской стратегии. По данным Israel Security Agency, около 85 % предотвращённых террористических актов были пресечены именно на стадии подготовки, благодаря цифровому мониторингу коммуникаций, финансовых переводов и поведенческих индикаторов [15]. В 2024 году, по сведениям Institute for National Security Studies, было зарегистрировано 6 828 террористических инцидентов, однако значительная часть попыток была нейтрализована до реализации за счёт интеграции данных, поступающих от Joint Cyber Defense Authority, National Bureau for Counter-Terror Financing и Israel Security Agency (Shin Bet) [16]. Кроме того, Israel National Antiterrorism Headquarters обеспечивает правовую и институциональную координацию между Министерством юстиции, разведывательными органами, финансовыми структурами и военными службами. Именно государство формирует нормативную рамку, инициирует межгосударственное сотрудничество, определяет правовой статус угрозы и легитимирует применение специальных мер безопасности.

В Южной Корее противодействие терроризму опирается на институционально-платформенную модель, основанную на управлении цифровыми, миграционными и финансовыми потоками, а не только на силовом реагировании. Государство обладает возможностью объединять данные из разных ведомств: полиции, разведки, финансовых служб, миграционного контроля и телекоммуникационных операторов, что позволяет выявлять угрозу ещё до перехода к физическому исполнению. Особое значение имеет цифровая разведка. Так, отслеживание зашифрованных мессенджеров, IP-маршрутов, VPN-подключений и подозрительных криптовалютных транзакций осуществляется подразделениями Korean National Police Agency через специализированную структуру, которая анализирует цифровые следы, фиксирует попытки онлайн-вербовки, хранение инструкций и удалённые схемы координации. При этом ключевая координационная функция принадлежит разведывательному ведомству, которое управляет системами мониторинга цифровых коммуникаций, блокировки нелегальных платформ и алгоритмами анализа поведения пользователей, что позволяет фиксировать угрозы до того, как они переходят в операционную фазу. Цифрово-аналитический уровень дополняется интегрированной системой отслеживания миграционных данных, криптокошельков, социальных сетей и транзитных финансовых каналов, которая объединяет информацию от

полиции, банков, миграционной службы, операторов связи и специальных служб. Эта платформа позволяет не только фиксировать подозрительные цифровые следы, но и связывать их с реальными перемещениями, финансовыми действиями и коммуникационными связями конкретных лиц. Практика подтверждает эффективность такой модели. В 2024 году в Республике Корея была пресечена группа, использовавшая учебные визы и криптофинансовые операции для поддержки ближневосточной террористической сети; выявление стало возможным благодаря анализу транзитных маршрутов, activity-логов и цифровой переписки в закрытых каналах. В другом случае, зафиксированном в 2023–2024 гг., удалось предотвратить попытку вербовки иностранных студентов через Discord и Telegram: аналитические платформы выявили цифровые паттерны поведения, включая участие в скрытых группах, скачивание инструкций, резкую смену IP-локаций и мелкие криптовалютные пожертвования [17].

Обсуждение

Терроризм, как транснациональная угроза, формирует такие условия безопасности, в которых государство становится центральным субъектом управления рисками, интегрируя правовые, цифровые, финансово-контрольные и гуманитарные механизмы. Как подчёркивал Ганс Моргентхау, государство остаётся ключевым актором в обеспечении безопасности, поскольку обладает легитимной монополией на силу, ответственностью за выживание политического сообщества и способностью институционализировать угрозы [2]. Его подход объясняет, почему даже в условиях транснационального терроризма именно государство определяет, что считать угрозой, как на неё реагировать и какие меры применять: силовые, правовые, цифровые или финансовые. Аналитические данные Израиля, Казахстана и Южной Кореи демонстрируют, что именно государство управляет критическими ресурсами: разведывательной информацией, финансовыми потоками, миграционным контролем, цифровыми коммуникациями и инфраструктурными системами, что недоступно негосударственным акторам. Это указывает не на снижение роли государства, а на её усложнение и функциональное расширение.

Израиль демонстрирует модель технологизированной государственности, в которой борьба с терроризмом основана не на механизме реагирования, а на способности государства преобразовывать угрозу в цифровой сигнал, формализуемый через правовые, финансовые и разведывательные каналы. Как подчёркивает Боаз Ганор, государство сохраняет исключительную роль в борьбе с терроризмом именно потому, что обладает монополией на институциональную легитимацию угрозы: оно определяет, классифицирует и переводит потенциальное террористическое действие в юридическую категорию угрозы национальной безопасности [18]. В израильской модели государство не просто фиксирует риск, но управляет

им, формирует цифровую инфраструктуру наблюдения, разрабатывает алгоритмы распознавания угроз, соединяет разведку, финансовый контроль и правовое пресечение в единую систему предотвращения.

Казахстанская модель представляет собой переход от силового реагирования к инфраструктурному управлению угрозами. Как отмечал Мурат Лаумулин, ключевая роль государства заключается в том, что оно способно объединять миграционные, финансовые, информационные и разведывательные потоки, превращая их в инструмент сдерживания гибридных угроз [19]. В отличие от израильской технологической модели, Казахстан демонстрирует институционально-аналитическую, где акцент делается на межведомственном согласовании, нормативном управлении и способности государства адаптироваться к многоуровневым и внутренним кризисам, имеющим признаки террористической или деструктивной координации.

Южная Корея показывает дальнейшее развитие этой логики, формируя платформенную модель безопасности, где государство действует не только как суверен территории, но и как оператор цифровых идентичностей, криптофинансовых перемещений и коммуникационных потоков. Как подчёркивает Д. Ким, борьба с терроризмом в Корее строится на управлении не пространством, а данными: государство контролирует алгоритмы, инфраструктуру цифровой безопасности, прогнозирует угрозы на уровне поведенческих паттернов и сетевой активности, а не только на уровне физических действий [20]. Это демонстрирует смещение государственной власти в сферу платформенной безопасности.

Таким образом, транснациональный терроризм не снижает значимость государственности, а трансформирует её характер. Государство перестает быть только институтом территориального контроля и превращается в инфраструктурного координатора, управляющего потоками данных, коммуникаций, идентичностей и финансов. Эта эволюция демонстрирует формирование новой модели - государство как координирующий центр безопасности, где управление рисками осуществляется не только через силовые меры, но также через анализ, прогнозирование, нормативное регулирование и цифровое управление.

Заключение

Исходя из анализа политики Израиля, Казахстана и Южной Кореи был сделан вывод о том, что главную роль в борьбе с терроризмом играет государство, поскольку именно оно обладает полномочиями криминализировать угрозы, устанавливать правовые рамки реагирования, координировать силовые, цифровые, финансовые и гуманитарные механизмы пресечения, а также обеспечивать легитимность принимаемых мер. В отличие от негосударственных акторов, государство способно объединять разведывательные структуры, финансовый мониторинг,

аналитические центры, правовые институты и технологические системы в единую систему противодействия терроризму, что делает его ключевым координатором национальной и международной безопасности.

Израиль показал наиболее технологически развитую форму контртерроризма, основанную на цифровой разведке, блокировке криптофинансирования, прогнозной аналитике и интеграции правовых инструментов. Казахстан продемонстрировал, что государственное регулирование позволяет не только предотвращать террористические акты, но и управлять кризисами гибридного характера, такими как события января, когда угроза проявилась одновременно в политической, цифровой, криминальной и социальной сферах. Южная Корея подтвердила, что современная борьба с терроризмом требует контроля не только над территорией, но и над цифровыми, финансовыми и миграционными потоками, что является проявлением функционального суверенитета государства.

Показательно, что во всех трёх странах с 2015 года государство не сосредоточилось только на усилении силового компонента, но инициировало создание новых специализированных структур, ориентированных на цифровую безопасность, контроль криптовалют, мониторинг финансовых транзакций, анализ коммуникаций и предотвращение онлайн-радикализации. Это доказывает, что государство трансформирует свою роль, переходя от классической модели защиты границ к архитектуре сетевого управления и цифровой безопасности.

Таким образом, в условиях транснационального терроризма национальное государство не утрачивает своих позиций, а напротив укрепляет стратегические функции, становясь центральным координатором управления потоками, институциональным реформатором, правовым регулятором и цифровым арбитром. Борьба с терроризмом становится не просто сферой безопасности, а пространством, где государство заново утверждает свою значимость, адаптивность и стратегическую необходимость.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Buzan B., Wæver O., de Wilde J. Security: A New Framework for Analysis. – Boulder; London: Lynne Rienner Publishers, 1998. – 239 p.

[2] Morgenthau H. J. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace. – New York: Alfred A. Knopf, 1948.

[3] Castells M. The Power of Identity. – 2nd ed. – Malden, MA; Oxford, UK: Blackwell, 2004. – 592 p.

[4] Nye J. S., Keohane R. O. Power and Interdependence: World Politics in Transition. – Boston; Toronto: Little, Brown & Co., 1977. – 334 p.

[5] Krasner S. D. Sovereignty: Organized Hypocrisy. – Princeton: Princeton University Press, 1999. – 269 p.

[6] The State of Israel's National Security // *The Institute for National*

Security Studies (INSS). – 2025. – 4 December. – https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2025/02/SecurityPolicy-Version-ENG_digital-1.pdf.

[7] Закон Республики Казахстан «О национальной безопасности Республики Казахстан» от 06.01.2012 № 527-IV // Юридическая информационная база «Adilet». – 2012. – 17 января. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1200000527>.

[8] National Cybersecurity Strategy of the Republic of Korea // National Security Office. – 2019. – https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Documents/National_Strategies_Repository/National%20Cybersecurity%20Strategy_South%20Korea.pdf.

[9] Четыре теракта предотвращено в Казахстане с начала года // *Vlast.kz*. – 2024. – 5 декабря. – <https://vlast.kz/novosti/62967-cetyre-terakta-predotvraseno-v-kazahstane-s-nacala-goda-knb.html>.

[10] NSC prevents terrorist attack in Almaty // *TengriNews*. – 2025. – 29 октября. – https://en.tengrinews.kz/kazakhstan_news/nsc-prevents-terrorist-attack-in-almaty-269968/.

[11] Шесть религиозных радикалов задержали в Казахстане в ноябре // *Казинформ*. – 2025. – 24 ноября. – <https://www.inform.kz/ru/shest-religioznieh-radikalov-zaderzhali-v-kazahstane-v-noyabre-fe8bc3>.

[12] Более 38 тысяч интернет-ресурсов заблокировали в Казахстане в 2024 году // *Sputnik Казахстан*. – 2025. – 24 ноября. – <https://ru.sputnik.kz/20251124/bolee-38-tysyach-internet-resursov-zablokirovali-v-kazahstane-v-2024-godu-59042113.html>.

[13] Israeli authorities link 42 crypto addresses to terrorism // *Elliptic*. – 2024. – 28 March. – <https://www.elliptic.co/blog/israeli-authorities-link-42-crypto-addresses-to-terrorism>.

[14] Israel – Member since 2018 // *Financial Action Task Force*. – <https://www.fatf-gafi.org/en/countries/detail/Israel.html>.

[15] Shin Bet reports 40% drop in terrorist successes during 2024 // *Jewish News Syndicate*. – 2024. – 31 December. – <https://www.jns.org/shin-bet-reports-40-drop-in-terrorist-successes-during-2024/>.

[16] Summary of Terror Attacks in Israel and the West Bank, 2023–2024 // *The Institute for National Security Studies*. – 2025. – 4 February. – <https://www.inss.org.il/publication/terror-2023-2024/>.

[17] Foreigners caught funding terrorist group using cryptocurrency // *The Korea Times*. – 2023. – 16 February. – <https://www.koreatimes.co.kr/southkorea/law-crime/20230216/foreigners-caught-funding-terrorist-group-using-cryptocurrency>.

[18] Annual Cybercrime and Counter-Terrorism Report, 2023–2024 / Korea National Police Agency. – <https://www.police.go.kr/index.do>.

[19] Ganor B. Defining Terrorism: Is One Man’s Terrorist Another Man’s Freedom Fighter? // *Police Practice and Research*. – 2002. – Vol. 3, No. 4. – P. 287–304.

[20] Лаумулин М. Т. Геополитические вызовы и национальная безопасность Казахстана в условиях глобализации. – Алматы: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте Республики Казахстан, 2020. – 256 с.

[21] Kim D. Prediction of terrorism pattern accompanied by cyber-terrorism and the development direction of corresponding legal systems // *arXiv preprint*. – 2022. – arXiv:2203.03620. – March. – 15 p.

REFERENCES

[1] Buzan B., Wæver O., de Wilde J. Security: A New Framework for Analysis. Boulder; London: Lynne Rienner Publishers, 1998, p. 239.

[2] Morgenthau H.J. Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace. New York: Alfred A. Knopf, 1948.

[3] Castells M. The Power of Identity. 2nd ed. Malden, MA; Oxford, UK: Blackwell, 2004, p. 592.

[4] Nye J.S., Keohane R.O. Power and Interdependence: World Politics in Transition. Boston; Toronto: Little, Brown & Co., 1977, p. 334.

[5] Krasner S.D. Sovereignty: Organized Hypocrisy. Princeton: Princeton University Press, 1999, p. 269.

[6] The State of Israel's National Security. The Institute for National Security Studies (INSS), 2025. https://www.inss.org.il/wp-content/uploads/2025/02/SecurityPolicy-Version-ENG_digital-1.pdf.

[7] Zakon Respubliki Kazakhstan «O natsional'noi bezopasnosti Respubliki Kazakhstan» ot 06.01.2012 No. 527-IV [Law of the Republic of Kazakhstan “On National Security of the Republic of Kazakhstan” dated January 6, 2012 No. 527-IV]. Yuridicheskaya informatsionnaya baza «Adilet» [Legal Information Database “Adilet”], 2012, January 17. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1200000527> [in Russ.].

[8] National Cybersecurity Strategy of the Republic of Korea. National Security Office, 2019. https://www.itu.int/en/ITU-D/Cybersecurity/Documents/National_Strategies_Repository/National%20Cybersecurity%20Strategy_South%20Korea.pdf.

[9] Chetyre terakta predotvrashcheno v Kazakhstane s nachala goda – KNB [Four Terrorist Attacks Prevented in Kazakhstan since the Beginning of the Year – National Security Committee]. Vlast.kz, 2024, December 5. <https://vlast.kz/novosti/62967-cetyre-terakta-predotvrasheno-v-kazakhstane-s-nachala-goda-knb.html> [in Russ.].

[10] NSC Prevents Terrorist Attack in Almaty. TengriNews, 2025, October 29. https://en.tengrinews.kz/kazakhstan_news/nsc-prevents-terrorist-attack-in-almaty-269968/.

[11] Shest' religioznykh radikalov zaderzhali v Kazakhstane v noyabre [Six Religious Radicals Detained in Kazakhstan in November]. Mezhdunarodnoe

informatсионное agentstvo «Kazinform» [Kazinform International News Agency], 2025, November 24. <https://www.inform.kz/ru/shest-religioznieh-radikalov-zaderzhali-v-kazahstane-v-noyabre-fe8bc3> [in Russ.].

[12] Bolee 38 tysyach internet-resursov zablockirovali v Kazakhstane v 2024 godu [More than 38,000 Internet Resources Were Blocked in Kazakhstan in 2024]. Sputnik Kazakhstan, 2025, November 24. <https://ru.sputnik.kz/20251124/bolee-38-tysyach-internet-resursov-zablockirovali-v-kazahstane-v-2024-godu-59042113.html> [in Russ.].

[13] Israeli Authorities Link 42 Crypto Addresses to Terrorism. Elliptic, 2024, March 28. <https://www.elliptic.co/blog/israeli-authorities-link-42-crypto-addresses-to-terrorism>.

[14] Israel – Member since 2018. Financial Action Task Force. <https://www.fatf-gafi.org/en/countries/detail/Israel.html>.

[15] Shin Bet Reports 40% Drop in Terrorist Successes during 2024. Jewish News Syndicate, 2024, December 31. <https://www.jns.org/shin-bet-reports-40-drop-in-terrorist-successes-during-2024/>.

[16] Summary of Terror Attacks in Israel and the West Bank, 2023–2024. The Institute for National Security Studies, 2025, February 4. <https://www.inss.org.il/publication/terror-2023-2024/>.

[17] Foreigners Caught Funding Terrorist Group Using Cryptocurrency. The Korea Times, 2023, February 16. <https://www.koreatimes.co.kr/southkorea/law-crime/20230216/foreigners-caught-funding-terrorist-group-using-cryptocurrency>.

[18] Annual Cybercrime and Counter-Terrorism Report, 2023–2024. Korea National Police Agency. <https://www.police.go.kr/index.do>.

[19] Ganor B. Defining Terrorism: Is One Man's Terrorist Another Man's Freedom Fighter? *Police Practice and Research*, 2002, Vol. 3, No. 4, pp. 287–304.

[20] Laumulin M.T. Geopoliticheskie vyzovy i natsional'naya bezopasnost' Kazakhstana v usloviyakh globalizatsii [Geopolitical Challenges and National Security of Kazakhstan in the Context of Globalization]. *Kazakhstanskii institut strategicheskikh issledovaniy pri Prezidente Respubliki Kazakhstan* [Kazakhstan Institute for Strategic Studies under the President of the Republic of Kazakhstan]. Almaty, 2020, p. 256 [in Russ.].

[21] Kim D. Prediction of Terrorism Pattern Accompanied by Cyber-Terrorism and the Development Direction of Corresponding Legal Systems. arXiv preprint arXiv:2203.03620, 2022, March, p. 15.

ҰЛТТЫҚ МЕМЛЕКЕТТІҢ ТРАНСҰЛТТЫҚ ҚАУІПТЕРМЕН КҮРЕСУДЕГІ РӨЛІ (ТЕРРОРИЗМ МЫСАЛЫНДА)

*Жанысова К.Н.¹

*¹ Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Мақала трансұлттық терроризм феноменін және қауіпсіздікті қамтамасыз етудегі мемлекеттің рөлін талдауға арналған. Израиль, Қазақстан және Оңтүстік Корея мысалында терроризмге қарсы күресте ұлттық мемлекет негізгі актор болып қала беретіні көрсетілген, өйткені дәл мемлекет қауіптерді криминализациялау, цифрлық және қаржылық ағындарды реттеу, сондай-ақ күштік және аналитикалық құрылымдардың жұмысын үйлестіру өкілеттіктеріне ие. Цифрландыру жағдайында терроризм желілік сипатқа көшіп, криптоқаржыландыруды, онлайн-коммуникацияны және жасырын логистикалық арналары пайдаланады, бұл мемлекеттен бақылаудың жаңа механизмдерін: цифрлық мониторингті, деректерді талдауды, ақпараттық қауіпсіздік платформаларын және қаржылық қадағалауды енгізуді талап етеді. Мақалада Израильдің технологиялық-барлау тәсілді дамытатыны, Қазақстанның институционалдық үйлестіру мен аналитикалық мониторингті күшейткені, ал Оңтүстік Кореяның деректер мен цифрлық ағындарды басқаруға негізделген функционалдық егемендік моделін қалыптастыратыны көрсетілген. Автор трансұлттық терроризм ұлттық мемлекетті әлсіретпей, керісінше оны неғұрлым аналитикалық, технологиялық және стратегиялық бағытталған етеді деген қорытындыға келеді.

Тірек сөздер: ұлттық мемлекет, трансұлттық қауіптер, халықаралық терроризм, Израиль, Қазақстан, Оңтүстік Корея, мемлекеттік реттеу, қауіпсіздік

THE NATION-STATE IN THE FIGHT AGAINST TRANSNATIONAL THREATS (THE CASE OF TERRORISM)

*Zhanyssova K.N.¹

*¹ Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan

Abstract. The article is devoted to the analysis of transnational terrorism and the role of the state in ensuring security. Using the examples of Israel, Kazakhstan, and South Korea, it demonstrates that the nation-state remains the key actor in countering terrorism, as it holds the authority to criminalize threats, regulate digital and financial flows, and coordinate security and analytical institutions. In the context of digitalization, terrorism takes on a networked form, utilizing cryptofinancing, online communication, and clandestine logistical channels, which requires states to implement new mechanisms of control, including

digital monitoring, data analysis, information security platforms, and financial oversight. The article shows that Israel develops a technologically intelligence-driven model, Kazakhstan strengthens institutional coordination and analytical monitoring, while South Korea forms a model of functional sovereignty based on data and digital flow management. The author concludes that transnational terrorism does not weaken the nation-state but rather makes it more analytical, technologically equipped, and strategically oriented.

Key words: nation-state, transnational threats, international terrorism, Israel, Kazakhstan, South Korea, state regulation, security

Received: October 29, 2025

Accepted: December 22, 2025

Сведение об авторе:

Жанысова К.Н. - PhD докторант, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан, e-mail: kzhanyssovaa@gmail.com

Автор туралы мәліметтер:

Жанысова К.Н. - PhD докторант, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: kzhanyssovaa@gmail.com

Information about the author:

Zhanyssova K.N. - PhD student, Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan, e-mail: kzhanyssovaa@gmail.com

УДК 327.8

МРНТИ 11.25.91

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2025.62.4.010>

ФОРМИРОВАНИЕ ЦЕНТРАЛЬНОАЗИАТСКОГО ВЕКТОРА ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ США: ОТ СТРАТЕГИЧЕСКОГО ИНТЕРЕСА К АДАПТАТИВНЫМ МОДЕЛЯМ

*Ибраева А.Б. ¹

^{*1} Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева,
Астана, Казахстан

Аннотация. Статья основана на анализе тенденций формирования и реализации центральноазиатского направления внешнеполитического курса США в соответствии с определенными этапами и спецификой трансформации международной системы. Цель статьи – определить эволюцию центральноазиатского направления внешней политики США от первоначального стратегического интереса к формированию адаптивных моделей взаимодействия с государствами региона выявив ключевые факторы трансформации подходов США, динамику влияния внешних и внутренних вызовов. В статье рассматривается формирование целостного представления о политике США в Центральной Азии, а также особенности взаимоотношений Соединённых Штатов со странами региона в контексте причинно-следственных связей, определивших реализацию американского внешнеполитического курса в предыдущие периоды и влияющих на его характер на современном этапе. Статья подчёркивает отсутствие устойчивой и поступательной линии в политике США в Центральной Азии. Автор выявляет, что колебания американского курса обусловлены сочетанием внешних факторов, связанных с изменениями в международной среде, и внутренних особенностей самих стран региона, что формирует фрагментарный и реактивный характер американского подхода. Отдельный акцент сделан на соперничестве США, России и Китая за военное и экономическое доминирование в Центральной Азии, а также на вызовах, связанных с демократизацией, которые ограничивают возможности США укреплять своё влияние в регионе. Оживление контактов между США и странами Центральной Азии в период президентства Д. Трампа рассматривается в контексте потенциального сотрудничества в энергетическом секторе, что представляет взаимный интерес сторон. Эта перспектива актуализируется на фоне глобализационных тенденций и вызовов регионального уровня.

Ключевые слова: политика США, страны Центральной Азии, С5+1, Китай, Россия, безопасность, энергетические интересы, геополитика

Введение

Распад Советского Союза и появление новых независимых государств, ориентированных на масштабные политические и экономические преобразования, привели к формированию устойчивого интереса США к региону Центральной Азии. В начале 1990-х годов американская внешняя политика исходила из целей поддержки демократических реформ, укрепления рыночной экономики и формирования благоприятной международной среды, а также из стремления реализовать стратегические и энергетические интересы в Евразии. Однако за прошедшие три десятилетия эти приоритеты так и не были воплощены последовательно: политика США в отношении Центральной Азии развивалась неравномерно, отражая реактивный характер американских подходов и зависимость от внешних кризисов и изменений в международной системе.

Особенно показательными в этом отношении стали отношения США со странами Центральной Азии. Несмотря на стратегическую заинтересованность Вашингтона, взаимодействие нередко носило фрагментарный характер и ограничивалось краткосрочными политическими циклами. Центральная Азия, обладая выгодным геостратегическим положением и значительным энергетическим потенциалом, рассматривалась США как ключевой регион для партнёрства в области безопасности, логистики и энергетики. Поэтому анализ эволюции американской политики в регионе позволяет выявить её структурные особенности, колебания и факторы, определявшие характер взаимодействия на каждом этапе.

Ситуация в регионе в последние годы претерпела существенные изменения под воздействием трансформации международной системы и роста конкуренции крупных держав. На фоне обострения глобального соперничества усилилось влияние России и Китая, чьи интересы в регионе пересекаются как в сфере безопасности, так и в экономике. При этом позиции России оказались менее устойчивыми в условиях санкционного давления и последствий войны в Украине, что привело к переоценке роли Москвы странами Центральной Азии и стимулировало поиск новых форматов внешнеполитического балансирования.

В то же время растущее соперничество США и Китая за контроль над критически важными ресурсами и логистическими коридорами усилило стратегическое значение Центральной Азии. Регион оказался вовлечён в широкую сеть дипломатических и интеграционных форматов: от объединений под эгидой России и Китая (ЕАЭС, ОДКБ, ШОС) до платформ взаимодействия с США и другими внешними акторами, включая формат «С5+1» и региональные механизмы диалога, такие как СВМДА. Это создаёт сложную среду внешнеполитического маневрирования, в которой странам Центральной Азии необходимо сочетать стратегическую автономию, экономическую выгоду и обеспечение собственной безопасности.

В этих условиях возрастает необходимость комплексного анализа

политики США в Центральной Азии, её целей, инструментов, динамики и результатов. Понимание американской стратегии позволяет более точно оценить текущую конфигурацию сил в Евразии, а также определить перспективы устойчивого развития государств региона на фоне усиливающегося геополитического давления и конкуренции мировых держав.

В рамках данного исследования под «адаптивными моделями» внешней политики США в Центральной Азии понимаются гибкие, ситуативно изменяющиеся форматы взаимодействия, которые формируются в ответ на трансформацию международной среды, усиление конкуренции великих держав и внутренние ограничения государств региона. В отличие от линейных стратегий, адаптивные модели характеризуются отсутствием долгосрочной институциональной фиксации, избирательным применением инструментов (дипломатических, экономических, военных) и высокой зависимостью от внешних кризисов и контекстуальных факторов.

Описание материалов и методов

В исследовании применяется ивент-анализ, позволяющий реконструировать эволюцию политики США в Центральной Азии через последовательность ключевых внешнеполитических событий. Данный подход делает возможным выделение критических точек, фаз активности, периодов усиления и снижения американского влияния, а также причинно-следственные связи между действиями США и реакцией государств региона.

Ивент-анализ включает следующие этапы:

1) Идентификация ключевых событий внешней политики США, связанных с Центральной Азией, визиты высокопоставленных лиц, запуск форматов сотрудничества (C5+1), заключение соглашений, открытие/закрытие военных баз, изменения стратегий США, кризисные события (Андижан 2005, вывод войск из Афганистана, 2021).

2) Отбор событий для ивент-анализа основывался на их внешнеполитической значимости, институциональном характере, реакции государств Центральной Азии и включённости в более широкий международный контекст, связанный с антитеррористической кампанией, выводом войск из Афганистана и усилением конкуренции великих держав.

3) Выбранные события рассматриваются как точки динамики американской стратегии в Центральной Азии, поскольку они сопровождалась изменением инструментов внешнеполитического воздействия США, корректировкой приоритетов и трансформацией форм взаимодействия с государствами региона. Именно в периоды, связанные с данными событиями, наблюдаются переходы от стратегического интереса к более гибким и реактивным формам политики, что позволяет проследить эволюцию американского подхода на практическом уровне.

4) Хронологическая классификация событий по периодам:

- 1991-2001: начальный этап вовлечения;
- 2001-2014: пик активности, антитеррористическая кампания;
- 2014-2021: фрагментарность и снижение интереса;
- 2021 по настоящее время: переориентация после вывода войск и войны РФ-Украина.

5) Оценка влияния каждого события на американскую стратегию, а также на позицию стран Центральной Азии.

6) Разделение событий на категории:

- возможности (С5+1, энергетические проекты, визит Блинкена 2023);
- ограничения (закрытие баз, события Андижана, рост влияния Китая и России).

Источниковую базу исследования составили официальные документы США, аналитические отчёты, материалы международных организаций, а также научные публикации, отражающие как американские подходы, так и региональные оценки. Отбор источников осуществлялся с учётом их релевантности для анализа конкретных этапов и событий.

Дополнительно используются элементы сравнительного анализа и историко-политической ретроспективы для сопоставления подходов США, России и Китая в регионе и анализа внутреннего контекста ЦА.

Результаты

Раннее вовлечение США (1991-2001)

Присутствие США в Центральной Азии нередко представляется как некое внезапное нововведение будто Вашингтон «открыл» для себя Евразийский регион только на следующий день после сентябрьских событий. Однако на деле правительство Соединённых Штатов и американские деловые круги установили тесные связи с государствами Центральной Азии задолго до этих событий. Это проявлялось не только в дипломатических отношениях, установленных с 1992 года, но и в нарастающем военном сотрудничестве США со странами региона, начавшемся уже в середине 1990-х годов.

Это открывало возможности для продуктивного сотрудничества США с государствами евразийского пространства по многим направлениям, которые представляли взаимный интерес. Однако на практике, в течение 1990-х годов, при демократической администрации Б. Клинтона, это сотрудничество приобрело проблемный характер. Таким образом, хотя потенциальное сотрудничество между США и странами Евразии было весьма многообещающим, его реализация оказалась осложнена множеством факторов, включая внутренние политические и экономические проблемы стран региона, которые не всегда совпадали с интересами и ожиданиями США.

Военное сотрудничество между США и странами Центральной

Азии в 1990-х, начале 2000-х годов представляло собой лишь один из аспектов интереса Соединённых Штатов к региону. Наибольшее внимание американская администрация уделяла Казахстану, который стал одним из крупнейших получателей американских инвестиций среди стран Центральной Азии. В то же время и другие государства региона, такие как Узбекистан, проявляли интерес к развитию сотрудничества с США, рассматривая это как «оптимальный путь к укреплению суверенитета и независимости, а также к содействию экономическому развитию». Особенно показателен в этом контексте пример Узбекистана, который с середины 1990-х годов стремился выстроить свою внешнюю и оборонную политику преимущественно во взаимодействии с США.

Как отмечает С. Корнелл, Узбекистан в 1990-е годы демонстрировал наибольшую степень внешнеполитической лояльности по отношению к США, стремясь позиционировать себя в качестве регионального стратегического партнёра. Однако отсутствие со стороны Вашингтона готовности к долгосрочным обязательствам в сфере безопасности привело к росту уязвимости Ташкента на фоне обострения региональных угроз в конце 1990-х годов, включая деятельность радикальных группировок. В результате Узбекистан был вынужден переориентироваться на сотрудничество с Россией и Китаем, что наглядно демонстрирует ограниченность американской стратегии раннего вовлечения и её неспособность обеспечить устойчивое партнёрство в Центральной Азии [1, с.330].

Речь идёт о «шанхайской пятёрке», неформальном объединении, в которое, помимо России и Китая, вошли Казахстан, Кыргызстан и Таджикистан. Первоначально целью группы было урегулирование пограничных споров вдоль бывшей советско-китайской границы. Однако впоследствии она была трансформирована в механизм обеспечения безопасности стран региона. Важно отметить, что в противовес Соединённым Штатам в регионе действовала и Шанхайская организация сотрудничества (ШОС), в которую входят Россия, Китай, а также ряд центральноазиатских республик. Одной из главных целей, заявленных ШОС, также была борьба с терроризмом, экстремизмом и сепаратизмом. Тем не менее, несмотря на официальные заявления, реальная эффективность действий организации в этих направлениях оказалась ограниченной. ШОС, как инструмент региональной безопасности, в основном служила интересам своих крупнейших участников, Москвы и Пекина, и не смогла создать действенные механизмы по предотвращению радикальных угроз на местах.

Руководство Узбекистана, оказавшись с начала 2000-х годов перед угрозой повторного вторжения исламистских радикальных формирований по проблематичности в то время перспектив углубления сотрудничества с США в сфере безопасности, присоединилось летом 2001 г. в Шанхайскую группу, когда последняя формально зарегистрировала себя как Шанхайскую организацию сотрудничества.

Пик активности США в регионе (2001-2014)

Развитие событий, приобрело кардинальные изменения после трагических событий 11 сентября 2001 г., при президенте Дж. Буш-младшего, когда приоритетом в формировании внешнеполитического курса Соединенных Штатов в Центральноазиатские страны стала перспектива использования их территориального и воздушного потенциала для организации и проведения антитеррористических кампаний США на Ближнем Востоке и создания соответствующей экономической и материальной инфраструктуры [2, с.930].

Данная тенденция нашла поддержку в трех наиболее уязвимых по отношению к терроризму странах Центральной Азии: Узбекистане, Кыргызстане, Таджикистане.

Таджикистан, например, впервые за десятилетие после распада СССР пошел вопреки позиции Москвы и выразил приветствие американским войскам, тогда как Кыргызстан стал местом размещения обширной американской военной базы. Узбекистан сразу же воспользовался ситуацией для установления стратегического партнерства с Америкой, которого он искал в середине 1990-х годов, и обеспечил существенные гарантии безопасности от Вашингтона.

Дополнительно к этому, США демонстративно выразили свою внешнеполитическую заинтересованность в регионе через назначение туда высокопоставленных дипломатов, а также проведение визитов на правительственном уровне. Эти шаги были направлены на укрепление доверия и побуждение руководства республик к проведению реформ.

Несмотря на декларируемую заинтересованность США в продвижении демократических преобразований и укреплении сотрудничества с государствами Центральной Азии, на практике реализация этих намерений оказалась затруднена. Одной из ключевых причин этого стала низкая эффективность американских стратегий и программ, направленных на демократизацию и модернизацию региона. В условиях, когда авторитарные режимы в странах Центральной Азии, таких как Узбекистан, Туркменистан и Таджикистан, укреплялись и консолидировали свою власть, инициативы США нередко теряли свою актуальность или встречали сопротивление со стороны местных элит. Власти этих стран, опасаясь потери контроля или вмешательства во внутренние дела, часто воспринимали американские призывы к реформам с подозрением и осторожностью. Однако, несмотря на эти сложности, участие США в региональных процессах не было полностью бесполезным или неэффективным. Одним из значительных достижений американской внешней политики в Центральной Азии стало сдерживание угрозы терроризма, особенно в таких уязвимых странах, как Узбекистан и Киргизстан.

Важно, что политика финансовой поддержки стран Центральной Азии с целью углубления сотрудничества в области безопасности получила

поддержку и от следующих американских администраций от Б. Обамы до Д. Трампа. Однако тенденция отношений по линии США постсоветская Центральная Азия с начала антитеррористической операции США на Ближнем Востоке при Дж. Буше-младшем и до попыток её завершения при Д. Трампе приобрела зигзагообразный характер, с вариативностью в определении роли Соединённых Штатов в системе взаимовлияний в регионе [3, с.50].

Спад влияния и многовекторность ЦА (2014-2021)

В экспертной оценке А. Кули подчёркивается устойчивость политики многовекторности государств Центральной Азии, ориентированной на диверсификацию внешних связей и балансирование между ключевыми внешними акторами. При этом предостережение исследователя о рисках чрезмерного вовлечения США в региональную геополитическую конкуренцию указывает на сохраняющуюся чувствительность региона к логике «блокового противостояния». Вместе с тем данный подход в меньшей степени учитывает институциональные и экономические ограничения многовекторности, обусловленные асимметрией ресурсов и зависимости стран региона от России и Китая, что объективно сужает пространство внешнеполитического манёвра и снижает возможности США для проведения активной стратегии [4].

Таблица 1 наглядно показывает, что финансовая помощь США странам Центральной Азии достигла пика в 2008–2012 годах и постепенно сокращалась в последующие годы. Снижение объёмов поддержки связано с завершением активной фазы операций в Афганистане и стратегическим сдвигом внешней политики США на сокращение зарубежного присутствия. На современном этапе помощь остаётся ограниченной и избирательной, отражая осторожный подход американской администрации к региону.

Таблица-1. Динамика помощи США в Центральной Азии (по годам, млрд.долл.)

Год	Военная помощь	Экономическая и гуманитарная помощь	Общая сумма
2000–2007	1,2 млрд	1,5 млрд	2,7 млрд
2008–2012	0,5 млрд	0,7 млрд	1,2 млрд
2013–2017	0,22 млрд	0,5 млрд	0,72 млрд
2018	0,0091 млрд	-	0,0091 млрд
2019–2021	-	-	-

Пик поддержки пришёлся на годы президентства Барака Обамы (2008–2012). После этого наблюдается резкое сокращение объёмов помощи, особенно военной, что связано с завершением активной фазы военных операций в Афганистане и стратегическим перераспределением приоритетов США. Снижение связано с завершением активной фазы военной операции в Афганистане и стратегическим сдвигом внешней политики США; осторожный подход администрации Байдена.

Анализируя тенденции снижения финансовой поддержки странам Центральной Азии со стороны США, эксперты связывают это, с одной стороны, с завершением активной фазы военной операции в Афганистане, что ранее требовало налаживания транспортной и логистической поддержки через Центральную Азию. С другой стороны, это отражает общий стратегический сдвиг американской внешней политики, начавшийся ещё при Обаме и продолжившийся при Трампе, курс на сокращение американского присутствия за рубежом и сосредоточение на внутренних интересах безопасности. В период президентства Джо Байдена сохраняется осторожный и избирательный подход: при декларируемой приверженности демократическим ценностям США продолжают ограничивать объёмы финансовой поддержки для государств региона [3].

Дополнительные трудности для американской политики в регионе были связаны с реализацией инициативы «Большая Центральная Азия», продвигаемой США в середине 2000-х годов как попытка сформировать общее политико-экономическое и военно-стратегическое пространство между странами Центральной Азии и Афганистаном. Концепция предполагала интеграцию Афганистана в регион, развитие транспортно-энергетических связей и расширение регионального сотрудничества в сфере безопасности. Однако данная инициатива изначально опиралась на упрощённое представление о регионе как однородном геополитическом пространстве. Существенные различия в национальных интересах, характере политических режимов и уровне институционального развития стран Центральной Азии и Афганистана, а также конкуренция со стороны России и Китая, существенно ограничили практическую реализуемость проекта. В результате «Большая Центральная Азия» осталась преимущественно концептуальной конструкцией, отражающей стремление США расширить своё влияние в регионе, но не трансформировавшейся в устойчивую модель регионального взаимодействия.

Показательным примером изменений в военном сотрудничестве между США и странами Центральной Азии стало закрытие двух американских авиабаз в Карши-Ханабаде (Узбекистан) и Манасе (Киргизстан). Закрытие базы в Ханабаде в 2005 году стало реакцией узбекского правительства на давление со стороны США, требовавших расследовать события в Андижане и случаи нарушения прав человека. Что касается базы в Манасе, её статус неоднократно пересматривался после снижения активности США в Афганистане. В 2014 году она была окончательно закрыта после денонсации соглашения о Центре транзитных перевозок и прекращения действия договора о сотрудничестве с США. Это совпало с решением Кыргызстана присоединиться к Евразийскому экономическому союзу [5].

Даже несмотря на сохранение определённого уровня военного сотрудничества между странами Центральной Азии и США, включая выделение 50 млн. Долл. на антитеррористическое партнёрство в 2016-2017

годах, в экспертных кругах это стало рассматриваться как ослабление влияния США (и шире Запада) в регионе. Аналитики отмечают усиление позиций России, включая участие стран региона в Евразийском экономическом союзе и Организации Договора о коллективной безопасности (ОДКБ). Примерами стали военная и финансовая поддержка Узбекистана после закрытия базы в Ханабаде, создание Объединённой российской военной базы в Кыргызстане и продление срока пребывания военной базы РФ в Таджикистане до 2042 года, а также активное сотрудничество России с Казахстаном в рамках ОДКБ и ШОС [6, 28 с.].

Несмотря на сокращение влияния США, говорить о полной утрате Вашингтоном рычагов воздействия на страны Центральной Азии преждевременно. Важную роль стал играть формат «С5+1», запущенный в 2015 году во время визита госсекретаря Джона Керри. Уже первая встреча в Самарканде показала интерес сторон к экономическому сотрудничеству - в частности, к передаче технологий, модернизации экономик и реформированию корпоративного управления, несмотря на остающиеся политические разногласия.

При администрации Трампа формат С5+1 получил новое развитие, отражающее индивидуальный подход США к странам Центральной Азии. Так, на встрече в августе 2019 года заместитель госсекретаря Дэвид Хейл обсудил с представителями Казахстана поддержку восстановления Афганистана и транспортные проекты, а с Узбекистаном инвестиционное сотрудничество и привлечение американских технологий для модернизации экономики [7].

Сосредоточение внимания США на Казахстане и Узбекистане в рамках сотрудничества с Центральной Азией объясняется их стратегической значимостью. Казахстан, как наиболее развитая страна региона, остаётся важным энергетическим партнёром США и демонстрирует модернизационные устремления, ориентированные на запад. Узбекистан, в свою очередь, интересен с точки зрения военного сотрудничества и участия в афганском мирном процессе. В подтверждение, прошедшая в Ташкенте в феврале 2019 года конференция с участием командующих Центрального и Южного командований США, посвящённая вопросам безопасности и Афганистана.

Среди стран Центральной Азии особый интерес для администрации Трампа представлял Туркменистан, благодаря крупным запасам газа и нефти, а также нейтральному статусу, не ограничивающему его в экономическом и военно-политическом плане. Основной проблемой для страны оставалась зависимость от российских маршрутов транспортировки энергоресурсов. Однако участие Туркменистана в проекте Транскаспийского газопровода, обсуждавшемся на совещании с ЕС и Азербайджаном в 2019 году, открыло перспективы выхода на европейский рынок и привлечения инвестиций, включая американские.

Перспективы углубления сотрудничества по линии США-Туркменистан

связаны как с новыми возможностями, так и с вызовами для американской стороны. Кроме авторитарной системы правления (как препятствия реализации бизнес-интересов), речь идет и о тенденции исламизации туркменского общества (по крайней мере, его приграничных территорий) из-за распространения из Афганистана идейных и организационных влияний движения Талибан. Такая же опасность возникла с весны 2019 г. и перед другими странами Центральной Азии – Таджикистаном, Узбекистаном, Кыргызстаном. Причем Таджикистан рассматривается аналитиками в этом отношении как наиболее слабое звено Центральной Азии, учитывая, что талибы (представленные преимущественно боевиками из состава т.н. «Исламского государства») получили фактически «коридор» выхода на таджикскую территорию [8, с. 65].

Туркменистан занимает в этом вопросе крайне противоречивую позицию. В последние годы он официально взаимодействует с талибами на афганской границе, стремясь сдержать их продвижение в сторону туркменской территории. Одной из ключевых причин такого сотрудничества является стремление обеспечить реализацию проекта газопровода ТАПИ (Туркменистан-Афганистан-Пакистан-Индия), поскольку часть маршрута проходит через афганскую провинцию Бадгис, находящуюся под полным контролем Талибана. Если предположить усиление стратегического влияния США в энергетическом секторе Туркменистана, то конфронтация с Талибаном, в которую уже вовлечены Соединённые Штаты в Ираке, Афганистане и Сирии, может перекинуться и на Центральную Азию. Тем не менее, очевидно, что США сами предпринимают попытки достичь компромисса с Талибаном с целью стабилизации ситуации в Афганистане и вывода своих войск. При этом умеренные представители движения, ориентированные на политическое урегулирование конфликта, участвуют в переговорах с США и ищут пути к примирению. В то же время радикальные группировки, близкие по идеологии к «Исламскому государству», совершают террористические атаки, пытаясь сорвать переговорный процесс [9, с. 60].

Перспективы экономического и даже в определённой степени военно-политического сотрудничества США с постсоветскими странами Центральной Азии остаются неопределёнными.

Несмотря на заинтересованность Вашингтона в укреплении своего влияния в этом стратегически важном регионе, развитие устойчивых партнёрских отношений сталкивается с рядом серьёзных препятствий.

Среди ключевых проблем, сдерживающих сотрудничество:

- авторитарный характер политических режимов в странах Центральной Азии. США традиционно акцентируют внимание на вопросах демократии, прав человека и политических свобод, что делает диалог с автократическими режимами региона сложным и противоречивым;

- угроза исламизации, поступающая из нестабильных приграничных территорий Ближнего Востока. Экстремистские идеи и вооружённые

радикальные группы могут проникать в регион, усиливая внутренние риски и вызывая обеспокоенность как у местных властей, так и у внешних партнёров, включая США.

Таким образом, Вашингтон вынужден балансировать между стратегическим интересом к региону (в том числе энергетическим, военным и геополитическим) и необходимостью учитывать сложный политико-культурный контекст, в котором находятся государства Центральной Азии.

Кроме того, речь идёт о жёсткой конкуренции за влияние в регионе со стороны ведущих мировых держав. Помимо США, на ведущие позиции в Центральной Азии активно претендуют Россия и Китай.

Российская Федерация остаётся одним из так называемых «традиционных» акторов в Центральной Азии. С момента распада Советского Союза страны региона продолжали оставаться в сфере влияния Москвы, чему способствовали различные механизмы сохранения межгосударственных связей. На протяжении всего постсоветского периода Россия последовательно работала над укреплением своего влияния на региональные элиты, что вылилось в формирование прочных личных контактов с лидерами этих государств. Эти связи, в свою очередь, способствовали поддержке российских инициатив на международной арене [10, с.49].

Для упрочения своего присутствия Россия активно использовала интеграционные структуры - такие как СНГ, Евразийский экономический союз (ЕАЭС), Организация Договора о коллективной безопасности (ОДКБ), обеспечивая долгосрочное сотрудничество в политической, экономической и военной сферах. Подтверждением служит тот факт, что Россия по-прежнему сохраняет военное присутствие в трёх из пяти стран Центральной Азии [11, с.18].

Однако после начала полномасштабной войны в Украине и сосредоточения усилий России на украинском фронте её позиции в Центральной Азии временно ослабли. На фоне давления со стороны российской дипломатии, направленного на получение политической и военной поддержки вторжения в Украину, правительства стран региона заняли выжидательную и осторожную позицию.

Во время голосования в ООН по резолюциям, осуждающим российскую агрессию и затрагивающим вопросы прав человека на оккупированных территориях, большинство стран Центральной Азии воздержались. В то же время некоторые из них чётко заявили о своей поддержке суверенитета, независимости и территориальной целостности Украины, предупредили о недопустимости участия своих граждан в боевых действиях на любой стороне конфликта и начали уголовное преследование в случаях выявления таких фактов. Тем не менее, объёмы торговли между Россией и странами Центральной Азии во время войны заметно увеличились. Это указывает на косвенную поддержку устойчивости российской экономики в условиях международных санкций за счёт экономических связей внутри ЕАЭС [12, с. 6].

Формирование Центральноазиатского вектора внешней политики США: ...

Большое количество исследований, посвящённых значению Центральной Азии для внешней политики Китая, подчеркивает, что этот регион представляет для Пекина стратегический интерес как источник природных ресурсов и как территория с высоким потенциалом для развития внутренней инфраструктурной связанности. Китайская инициатива «Один пояс, один путь», также известная как Новый Шёлковый путь, стала поворотным моментом в политике КНР по отношению к Центральной Азии. Если раньше Пекин рассматривал страны региона как отдельные направления сотрудничества, то теперь регион стал восприниматься как единое геополитическое и логистическое пространство. Это пространство, за которое Китаю приходится конкурировать с другими влиятельными державами, прежде всего – Россией и США [13, с. 290].

После вывода американских войск из Афганистана и смещения внимания США в сторону Индо-Тихоокеанского региона, Китай получил широкое поле для дипломатического и стратегического манёвра. На фоне падения доверия к США как к надёжному партнёру, КНР воспользовалась возможностью и усилила своё присутствие в регионе. Это происходило не только в экономической сфере, но и в военной:

- через развитие политических контактов с правящими элитами;
- проведение совместных военных учений с армиями стран Центральной Азии;
- обучение военных специалистов и офицеров в китайских военных учебных заведениях;
- предоставление финансовой помощи и продажа оружия;
- строительство элементов военной инфраструктуры.

Эта активная стратегия КНР в регионе не осталась незамеченной. Более того, на фоне конкуренции между внешними игроками Китай стал восприниматься как реальная альтернатива, в том числе благодаря мягкой риторике и прагматичному подходу, который не требует от стран региона политических уступок или реформ.

В мае 2023 года на первом саммите «Китай-Центральная Азия» председатель КНР Си Цзиньпин официально озвучил китайское видение будущего сотрудничества. Он выделил четыре принципа, на которых должны строиться отношения Китая с Центральной Азией:

Взаимопомощь, поддержка друг друга в политике, экономике и безопасности.

Совместное развитие, координация усилий в рамках экономических и инфраструктурных проектов.

Всеобщая безопасность, борьба с угрозами, такими как терроризм, экстремизм и сепаратизм.

«Вечная дружба», акцент на долгосрочном стратегическом партнёрстве и доверии.

Таким образом, Пекин сделал странам Центральной Азии выгодное

дипломатическое предложение, в рамках которого они могут укреплять сотрудничество с КНР, не отказываясь от суверенитета и не вступая в жёсткие альянсы. Однако долгосрочные последствия этого сближения с Китаем пока остаются неясными и требуют пристального наблюдения, поскольку они могут значительно изменить баланс сил в регионе [14].

Обсуждение

После вывода американских войск из Афганистана в 2021 году и начала российско-украинской войны политика США в Центральной Азии начала трансформироваться в условиях новых вызовов. Согласно стратегии США на 2019-2025 годы, утверждённой ещё при администрации Дональда Трампа, регион признан важным с точки зрения национальной безопасности. США намерены укреплять независимость государств Центральной Азии, содействовать их устойчивости к угрозам, а также развивать политическое, экономическое и оборонное партнёрство.

В 2022-2023 годах стратегия была обновлена для большинства стран региона, включая Кыргызстан. Документы подчеркивают поддержку демократических реформ, верховенства права и создания инклюзивной экономики. Среди приоритетных партнёров США – Казахстан и Узбекистан.

Для выстраивания устойчивого диалога продолжает активно использоваться платформа C5+1. В 2023 году госсекретарь Энтони Блинкен посетил регион, а в сентябре того же года прошёл первый саммит лидеров стран Центральной Азии и США в формате C5+1, по итогам которого было заявлено о «новой атмосфере партнёрства». Также был инициирован формат В5+1 для развития экономического взаимодействия. Всё это свидетельствует о начале нового этапа в отношениях США с Центральной Азией [15].

На основе представленного материала можно провести сравнительный анализ подходов России, США и Китая в Центральной Азии, который отражён в таблице 2.

Таблица-2. Сравнение подходов США, России и Китая в Центральной Азии

Страна	Основной подход	Основные инструменты	Цели
США	Избирательный, демократический	Финансовая помощь, военные программы, гуманитарные инициативы	Стабильность региона, демократизация, обеспечение логистики для операций (например, в Афганистане)
Россия	Многосторонний и односторонний	Военное сотрудничество (СНГ, ОДКБ), энергетика, политическая поддержка	Сохранение влияния, укрепление военной безопасности, контроль над региональной интеграцией
Китай	Экономико-геополитический	Инвестиции, инфраструктурные проекты (BRI), кредиты, торговля	Экономическое влияние, доступ к ресурсам, развитие инфраструктуры, поддержка стабильности для торговых маршрутов

Сравнительный анализ подходов США, России и Китая в Центральной Азии показывает, что каждая держава действует в соответствии со своими стратегическими приоритетами и инструментами влияния. США делают упор на избирательную финансовую, военную и гуманитарную поддержку с целью укрепления демократических ценностей и региональной стабильности. Россия сохраняет традиционное влияние через военно-политическое сотрудничество и контроль над интеграционными процессами. Китай ориентирован на экономико-геополитическое воздействие, развивая инфраструктуру и торговые связи в рамках инициативы «Один пояс – один путь». Таким образом, Центральная Азия выступает зоной пересечения различных моделей внешней политики, где успех влияния определяется сочетанием экономических, политических и военных инструментов.

Дополнительную значимость приобретают и процессы внутренней консолидации в самом регионе. Как подчеркнул президент Кыргызстана Садыр Жапаров, странам Центральной Азии необходимо усиливать координацию позиций и развивать сотрудничество в ключевых направлениях прежде всего в логистике, совместных производственных цепочках, культурном взаимодействии и цифровой интеграции. Эти акценты отражают стремление государств региона укреплять собственную автономию и формировать более согласованную региональную политику на фоне внешнего давления [16].

Эти направления демонстрируют стремление государств Центральной Азии не только к укреплению внутрительовой интеграции, но и к снижению зависимости от внешних акторов, что напрямую влияет на пространство возможностей для США, России и Китая. Усиление внутрительовой и культурной консолидации региона означает, что внешние державы уже не могут работать лишь на двустороннем уровне - им необходимо учитывать растущий потенциал Центральной Азии как самостоятельного, коллективно действующего субъекта.

Заключение

Укрепление позиций России и Китая в постсоветской Центральной Азии представляет собой серьёзную угрозу для интересов США в данном регионе. На протяжении последних десятилетий обе эти державы активно развивают своё влияние, как с экономической, так и с политической точки зрения. Россия, традиционно выступающая в роли защитника постсоветского пространства, и Китай, стремящийся расширить своё влияние в рамках инициативы «Один пояс, один путь», становятся важными игроками для Центральной Азии. Эти процессы оказывают значительное воздействие на стратегическое положение США, чьи интересы в регионе могут быть под угрозой, если Россия и Китай смогут эффективно утвердить своё доминирование.

На основе проведённого ивент-анализа внешнеполитических действий

США в Центральной Азии установлено, что американская стратегия носила фрагментарный и реактивный характер, усиливаясь в периоды внешних кризисов и ослабевая после их завершения. Анализ ключевых событий 2001–2014 гг. и 2021–2023 гг. показывает, что наибольшую устойчивость демонстрировали форматы взаимодействия, основанные на сочетании дипломатических, экономических и энергетических инструментов, в то время как опора преимущественно на военное присутствие приводила к сокращению влияния США в регионе. В этой связи выявленные эмпирические результаты позволяют сделать вывод о целесообразности ориентации США на многосекторные модели партнёрства, учитывающие как внешнеполитические ограничения, так и внутренние особенности государств Центральной Азии.

Для США эта ситуация требует внимательного и своевременного реагирования, что может привести к активизации их внешней политики в Центральной Азии. Однако исторический опыт показывает, что успешная политика США в этом регионе требует прагматичного подхода, ориентированного на установление четких и устойчивых отношений с центральноазиатскими государствами. Центральная Азия, будучи важным связующим звеном между Европой и Азией, обладает значительным стратегическим значением для США, в том числе в контексте обеспечения энергетической безопасности, борьбы с терроризмом и укрепления экономических связей.

Чтобы успешно противостоять растущему влиянию России и Китая, США должны сформировать ясные и реалистичные цели и задачи, выстраивая свою политику с учетом интересов каждого из центральноазиатских государств. Важно понимать, что регионы, такие как Казахстан, Узбекистан, Туркменистан и Кыргызстан, имеют свои уникальные потребности и вызовы, которые требуют индивидуального подхода. Однако также необходимо учитывать и общие интересы, такие как стабильность, развитие инфраструктуры, улучшение образования и поддержание независимости в международной политике.

Одним из ключевых факторов, который может способствовать укреплению позиций США в Центральной Азии, является построение многосекторных отношений. Это не ограничивается только экономическим сотрудничеством, но также охватывает области безопасности, торговли, культурного обмена и образования. Например, расширение сотрудничества в сфере энергетики и улучшение инфраструктурных проектов, таких как транспортные и логистические коридоры, может стать основой для более тесного взаимодействия с Центральной Азией, что одновременно будет способствовать ослаблению влияния России и Китая.

Кроме того, США должны уделять особое внимание дипломатической составляющей своей политики в Центральной Азии. Выстраивание доверительных отношений с правительствами региона и поиск

компромиссных решений в сложных вопросах, таких как безопасность, борьба с экстремизмом и устойчивое развитие, позволит укрепить влияние США без необходимости прибегать к прямому вмешательству. Это также включает активное использование международных организаций, таких как ООН или Шанхайская организация сотрудничества, для создания более широкой сети сотрудничества с Центральной Азией.

Таким образом, для эффективной конкуренции с Россией и Китаем в Центральной Азии США должны сформировать комплексную стратегию, основанную на прагматичных интересах. Четко определяя приоритеты, которые соответствуют как интересам каждой отдельной страны, так и региона в целом, США могут способствовать поддержанию стабильности и безопасности, обеспечивая долгосрочное сотрудничество на региональном и глобальном уровнях.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Cornell S. F. America in Eurasia: One Year After // Current History. A Journal of Contemporary World Affairs. – 2002. – Vol. 101, № 657. – P. 330–336.

[2] Комлякова Ю. Ю. Центральноазиатская стратегия внешней политики первой администрации Дж. Буша-младшего // Via in tempore. История. Политология. – 2023. – Т. 50, № 4. – С. 928–935.

[3] Лаумулин М. Обзор литературы по Центральной Азии на 2023 г.: часть I // Казахстан-Спектр. – 2023. – Т. 105, № 1.

[4] Что ждет страны Центральной Азии в ближайшие десятилетия? Интервью с Александром Кули. – <https://cabar.asia/ru/chto-zhdet-strany-tsentralnoj-azii-v-blizhajshie-desyatiletija-intervyu-s-aleksandrom-kuli>

[5] Киргизия денонсирует договор с США по бывшей авиабазе «Манас» https://www.inform.kz/ru/kyrgyzstan-razryvaet-dogovor-s-ssha-po-baze-manas_a2559652

[6] Гарбузарова Е. Г. Политика США в Центральной Азии: фазы активности // Проблемы постсоветского пространства. – 2023. – Т. 10, № 1. – С. 26–36.

[7] Совместное сообщение Европейскому парламенту и Совету «ЕС и Центральная Азия: новые возможности для более прочного партнерства» – Брюссель, 15.05.2019. – https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/joint_communication_-_the_eu_and_central_asia_-_new_opportunities_for_a_stronger_partnership.pdf

[8] Расул Г., Мухтарова К. С., Жан Б. Н. Роль Афганистана в Центральной Азии: риски и перспективы развития // Вестник КазНУ. Серия международные отношения и международное право. – 2024. – Т. 106, № 2. – С. 62–69.

[9] Atif A. W. The Geopolitical Location of Afghanistan: Opportunities and Challenges in Relations with South and Central Asian Countries // ATJSS. – 2024. – Т. 1, № 1. – P. 58–66.

[10] Бутакова М. М., Соколова О. Н. Экспортные позиции России в Центральной Азии: реалии и проблемы // Экономика. Профессия. Бизнес. – 2021. – № 3. – С. 48–52.

[11] Бабаев К. В. Россия и Центральная Азия: тренды и перспективы // Евразийские исследования. – 2024. – № 1. – С. 17–23.

[12] Аржаев Ф. И. Геоэкономическая стратегия России в Центральной Азии в условиях санкционного давления // Научный результат. Экономические исследования. – 2023. – Т. 9, № 3. – С. 5–15.

[13] Абубакирова Д. Б. Интересы Китая в Центральной Азии в рамках инициативы «Один пояс – один путь» // Постсоветские исследования. – 2021. – Т. 4, № 4. – С. 285–295.

[14] Zhao L., Li D., Guo X., Feng Xue J., Wang C., Sun W. Cooperation risk of oil and gas resources between China and the countries along the Belt and Road // Energy. – 2021. – Vol. 227. – P. 120445.

[15] Заявление для прессы: визит госсекретаря Э. Блинкена в Казахстан, Узбекистан и Индию 23.02.2023. – <https://in.usembassy.gov/secretary-blinkens-travel-to-kazakhstan-uzbekistan-and-india/>

[16] Жапаров призвал страны Центральной Азии к единству – 16.11.2025. – <https://ria.ru/20251116/prezident-2055271703.html>

REFERENCES

[1] Cornell S.F. America in Eurasia: One Year After // Current History. A Journal of Contemporary World Affairs. 2002. Vol. 101, No. 657. P. 330–336.

[2] Komlyakova Yu. Yu. Tsentral'noaziatskaya strategiya vneshnei politiki pervoi administratsii Dzh. Busha-mladshogo [Central Asian Strategy of the Foreign Policy of the First Administration of George W. Bush] // Via in tempore. Istoriya. Politologiya. 2023. Vol. 50, No. 4. P. 928–930 [in Russ.].

[3] Laumulín M. Obzor literatury po Tsentral'noi Azii na 2023 g.: chast' I [Review of Literature on Central Asia for 2023: Part I] // Kazakhstan-Spektr. 2023. Vol. 105, No. 1 [in Russ.].

[4] Chto zhdet strany Tsentral'noi Azii v blizhaishie desyatiletia? Interv'yu s Aleksandrom Kuli [What Awaits Central Asian Countries in the Coming Decades? Interview with Alexander Cooley]. 2024. <https://cabar.asia/ru/chto-zhdet-strany-tsentralnoj-azii-v-blizhajshie-desyatiletia-intervyu-s-aleksandrom-kuli> [in Russ.].

[5] Kirgiziya denonsiruet dogovor s SShA po byvshei aviabaze Manas [Kyrgyzstan Terminates Agreement with the USA on the Former Manas Air Base]. 2013. https://www.inform.kz/ru/kyrgyzstan-razryvaet-dogovor-s-ssha-po-baze-manas_a2559652 [in Russ.].

[6] Garbuzarova E.G. Politika SShA v Tsentral'noi Azii: fazy aktivnosti [US Policy in Central Asia: Phases of Activity] // Problemy postsovetskogo prostranstva. 2023. Vol. 10, No. 1. P. 26–36 [in Russ.].

[7] Joint Communication to the European Parliament and the Council “The

EU and Central Asia: New Opportunities for a Stronger Partnership”. Brussels, 2019. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/joint_communication_-_the_eu_and_central_asia_-_new_opportunities_for_a_stronger_partnership.pdf

[8] Rasul G., Mukhtarova K.S., Zhan B.N. The Role of Afghanistan in Central Asia: Risks and Future Prospects Overview // Vestnik KazNU. Seriya mezhdunarodnye otnosheniya i mezhdunarodnoe pravo. 2024. Vol. 106, No. 2. P. 62–69.

[9] Atif A.W. The Geopolitical Location of Afghanistan: Opportunities and Challenges in Relations with South and Central Asian Countries // ATJSS. 2024. Vol. 1, No. 1. P. 58–66.

[10] Butakova M.M., Sokolova O.N. Eksportnye pozitsii Rossii v Tsentral’noi Azii: realii i problemy [Russia’s Export Positions in Central Asia: Realities and Problems] // Ekonomika. Professiya. Biznes. 2021. No. 3. P. 48–52 [in Russ.].

[11] Babaev K.V. Rossiya i Tsentral’naya Aziya: trendy i perspektivy [Russia and Central Asia: Trends and Prospects] // Evraziiskie issledovaniya. 2024. No. 1. P. 17–23 [in Russ.].

[12] Arzhaev F.I. Geoekonomicheskaya strategiya Rossii v Tsentral’noi Azii v usloviyakh sanktsionnogo davleniya [Russia’s Geo-Economic Strategy in Central Asia under Sanctions Pressure] // Nauchnyi rezul’tat. Ekonomicheskie issledovaniya. 2023. Vol. 9, No. 3. P. 5–15 [in Russ.].

[13] Abubakirova D.B. Interesy Kitaya v Tsentral’noi Azii v ramkakh initsiativy «Odin poyas – odin put’» [China’s Interests in Central Asia within the Belt and Road Initiative] // Postsovetskie issledovaniya. 2021. Vol. 4, No. 4. P. 285–295 [in Russ.].

[14] Zhao L., Li D., Guo X., Feng Xue J., Wang C., Sun W. Cooperation Risk of Oil and Gas Resources between China and the Countries along the Belt and Road // Energy. 2021. Vol. 227. P. 120445.

[15] Secretary Blinken’s Travel to Kazakhstan, Uzbekistan, and India. Press Statement. 2023. <https://in.usembassy.gov/secretary-blinkens-travel-to-kazakhstan-uzbekistan-and-india/>

[16] Zhaparov prizval strany Tsentral’noi Azii k edinstvu [Zhaparov Called on Central Asian Countries to Unite]. 2025. <https://ria.ru/20251116/prezident-2055271703.html> [in Russ.].

АҚШ СЫРТҚЫ САЯСАТЫНЫҢ ОРТАЛЫҚ АЗИЯЛЫҚ ВЕКТОРЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ: СТРАТЕГИЯЛЫҚ МҮДЕЛЕЛЕРДЕН БЕЙІМДЕЛГЕН ҮЛГІЛЕРГЕ ЖОЛ

* Ибраева А.Б.¹

¹ Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Астана, Қазақстан

Аңдатпа. Бұл мақалада АҚШ-тың Орталық Азияға қатысты сыртқы саясатының қалыптасуы мен жүзеге асырылу үрдістері талданады, Серия «МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ И РЕГИОНОВЕДЕНИЕ» No. 4 (62) 2025 183

халықаралық жүйенің трансформациясының нақты кезеңдері мен сипаттамаларын көрсетеді. Мақаланың мақсаты – АҚШ-тың Орталық Азия бағытындағы сыртқы саясатының эволюциясын бастапқы стратегиялық мүддеден өңір мемлекеттерімен өзара әрекеттесудің бейімделген модельдерін қалыптастыруға дейінгі кезеңде анықтау, сондай-ақ АҚШ тәсілдерінің трансформациясына ықпал еткен негізгі факторларды, сыртқы және ішкі сын-қатерлердің динамикасын айқындау. Онда АҚШ-тың Орталық Азиядағы саясатын тұтас түсінудің дамуы, сондай-ақ АҚШ-тың аймақ елдерімен қарым-қатынасының ерекшеліктері алдыңғы кезеңдерде АҚШ сыртқы саясатын жүзеге асыруды қалыптастырған және бүгінгі таңдағы сипатына әсер ететін себеп-салдарлық байланыстар контекстінде қарастырылады. Мақалада АҚШ-тың Орталық Азиядағы саясатында тұрақты және прогрессивті бағыттың жоқтығы атап өтіледі. Автор АҚШ саясатындағы ауытқулар халықаралық ортадағы өзгерістермен және аймақтағы елдердің ішкі сипаттамаларымен байланысты сыртқы факторлардың үйлесімінен туындайтынын, бұл американдық тәсілдің фрагментациялық және реактивті сипатына ықпал ететінін ашады. АҚШ, Ресей және Қытай арасындағы Орталық Азиядағы әскери және экономикалық үстемдік үшін бәсекелестікке, сондай-ақ АҚШ-тың аймақтағы ықпалын нығайту мүмкіндігін шектейтін демократияландырумен байланысты қиындықтарға ерекше назар аударылады. Дональд Трамптың президенттігі кезінде Америка Құрама Штаттары мен Орталық Азия елдері арасындағы байланыстардың жандануы энергетика саласындағы әлеуетті ынтымақтастық тұрғысынан қарастырылады, бұл екі тарап үшін де өзара қызығушылық тудырады. Бұл перспектива жаһандану үрдістері мен аймақтық қиындықтар аясында өзекті бола түсуде.

Тірек сөздер: АҚШ саясаты, Орталық Азия елдері, С5+1, Қытай, Ресей, қауіпсіздік, энергетикалық мүдделер, геосаясат

FORMATION OF THE CENTRAL ASIAN VECTOR OF US FOREIGN POLICY: FROM STRATEGIC INTEREST TO ADAPTIVE MODELS

* Ibrayeva A.B.¹

¹ L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Abstract. This article analyzes trends in the formation and implementation of US foreign policy toward Central Asia, reflecting specific stages and characteristics of the transformation of the international system. The aim of the article is to identify the evolution of the US Central Asian foreign policy direction - from its initial strategic interest to the development of adaptive models of engagement with the states of the region - by revealing the key factors driving the transformation of US approaches, as well as the dynamics of external and internal challenges influencing this process. It examines the development of a

holistic understanding of US policy in Central Asia, as well as the specifics of US relations with the countries of the region, in the context of the cause-and-effect relationships that have shaped the implementation of US foreign policy in previous periods and influence its nature today. The article emphasizes the lack of a stable and progressive line in US policy in Central Asia. The author reveals that fluctuations in US policy are due to a combination of external factors related to changes in the international environment and the internal characteristics of the countries in the region, which contributes to the fragmented and reactive nature of the American approach. Particular emphasis is placed on the rivalry between the US, Russia, and China for military and economic dominance in Central Asia, as well as the challenges associated with democratization, which limit the US's ability to strengthen its influence in the region. The revitalization of contacts between the United States and Central Asian countries during Donald Trump's presidency is viewed in the context of potential cooperation in the energy sector, which is of mutual interest to both sides. This prospect is becoming more relevant against the backdrop of globalization trends and regional challenges.

Key words: US policy, Central Asian countries, C5+1, China, Russia, security, energy interests, geopolitics

Received: September 04, 2025

Accepted: December 22, 2025

Информация об авторе:

Ибраева Әдемі Бекқалиқызы – докторант 3 курса кафедры международных отношений факультета международных отношений Евразийского национального университета имени Л. Н. Гумилева, Астана, Казахстан, <https://orcid.org/0009-0003-2008-0175> e-mail: newadema50@gmail.com

Автор туралы мәлімет:

Ибраева Әдемі Бекқалиқызы – халықаралық қатынастар кафедрасының 3 курс докторанты, Халықаралық қатынастар факультеті, Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан, <https://orcid.org/0009-0003-2008-0175>, e-mail: newadema50@gmail.com

Information about the author:

Ibraeva Ademi Bekkalikyzy – 3-year doctoral student of the Department of International Relations, Faculty of International Relations, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan, <https://orcid.org/0009-0003-2008-0175>, e-mail: newadema50@gmail.com

II. БӨЛІМ. АЙМАҚТАНУ
РАЗДЕЛ II. РЕГИОНОВЕДЕНИЕ
PART II. REGIONAL STUDIES

UDC 327.7

IRSTI 11.25.40; 73.47.31

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2025.62.4.011>

KAZAKHSTAN'S TRANSPORT DIPLOMACY IN THE CONTEXT
OF INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT AND REGIONAL
INTEGRATION IN CENTRAL ASIA

*Kurkumbayev Y.M.¹, Yessirkepova A.M.², Wierzbicki A.³

¹Academy of Public Administration under the President of the Republic of
Kazakhstan, Astana, Kazakhstan

²Mukhtar Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan

³Warsaw University, Warsaw, Poland

Abstract. The relevance of the study lies in the necessity to develop Kazakhstan's transport-logistics system as a country that simultaneously provides transit between north and south (between Russia and other Central Asian countries) and between east and west (including within China's "Belt and Road" Initiative). Despite its lack of access to open sea but with extensive land territory and access to the Caspian Sea, Kazakhstan can ensure large volumes of transit cargo transportation, contributing to integration among Central Asian countries within the frameworks of the CIS, EAEU, and China's "Belt and Road" Initiative. Improvement in quality and extension of road networks, railways, and port facilities will contribute to increasing freight traffic volume, developing trade, and attracting foreign investments. In the context of international relations, Kazakhstan's transport and logistics system acts not only as an instrument of economic growth, but also as an important element of "transport diplomacy" that strengthens the country's ties with neighboring and partner countries. The development of infrastructure and participation in international transport corridors contributes to the formation of Kazakhstan as a key hub of Eurasian cooperation. This strengthens its role in regional stability, energy and food security, as well as in promoting a multi-vector foreign policy aimed at balancing the interests of Russia, China, the European Union, Turkey and the Central Asian countries. The aim of this research is to assess the current state and development problems of Kazakhstan's transport-logistics system considering the needs for economic integration in Central Asia. To achieve this goal, general theoretical approaches to the role of transport-logistics systems in national development and international integration are reviewed in the article, along with evaluation

of trends and challenges faced by Kazakhstan's transport-logistics system over recent years.

Key words: transport and logistics potential, transport system, integration processes, development of logistics, freight transportation, international transportation, transport corridors, international relations

Introduction

Economic integration of Central Asian countries represents a set of measures aimed at strengthening mutually beneficial cooperation and creating conditions for sustainable economic growth in the region.

The economic integration of the Central Asian countries is a process of forming close economic ties between the states of the region – Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Tajikistan and Turkmenistan. The foundations of economic integration include historical aspects, geopolitical factors, as well as factors related to the availability of natural resources, energy and transport. Central Asia has a rich historical heritage of joint trade routes, cultural and ethnic ties. The most important basis is the location of the region at the crossroads of ancient trade routes, including the Great Silk Road, which contributed to the formation of stable economic relations between the peoples of the region. The countries of Central Asia are located at the junction of major civilizations and are important transit territories between the East and the West. This creates an opportunity for the states of the region to actively participate in international transport corridors, such as China's New Silk Road ("One Belt - One Road"). In addition, Central Asia has significant reserves of natural resources, including oil, gas, gold, copper, coal and other minerals. Kazakhstan, with the largest territory in Central Asia, has the largest number of natural resources, including energy resources. Coordination of resource extraction and transportation contributes to the development of infrastructure and the growth of interdependence of the economies of the region. The energy resources of Central Asia (primarily oil produced in Kazakhstan and natural gas produced in Turkmenistan) play an important role in the world economy. Providing reliable energy supply to neighboring regions strengthens the positions of the countries of the region in the international arena and makes them attractive partners for foreign investors, including China, Russia, Turkey, and the EU countries. The creation of a free trade zone and facilitating the movement of goods and investments contribute to raising the standard of living of the population and increasing state budget revenues. Currently, an example of a successful initiative that is being implemented, including in Central Asia, is the Eurasian Economic Union (EAEU), which includes Russia, Kazakhstan, Belarus, Kyrgyzstan, and Armenia. These countries have created a common market and are integrating in other areas as well. As a result, it can be said that the foundations of economic integration of the Central Asian countries cover a wide range of factors related to history, geography, resources, trade, investment, and infrastructure [1]. These factors create conditions for sustainable economic

growth and improving the well-being of the peoples of the region. Transport is one of the factors in the development of economic integration of the Central Asian countries.

Current needs for economic integration include such aspects as the development of international trade both within Central Asian countries and with external perimeter countries (China, Russia, countries of the Caspian and Black Sea regions, European Union), overall enhancement of trade-economic relations, energy cooperation, resource provision, and transport-logistics integration [2]. Transport-logistics integration between Central Asian countries is particularly important element of overall integration because modern transport routes play a crucial role in ensuring stability and prosperity of the region. Construction of new highways and modernization of existing infrastructure objects are necessary to increase efficiency of cargo transportation and reduce costs both for export and for import of goods [3]. It also contributes to the development of transit shipments and obtaining revenues from cargo transit, as well as attracting foreign investment into transport and logistics. Considering all this, Kazakhstan has adopted the Concept for Development of the Republic of Kazakhstan's Transport-Logistics Potential until 2030 [4]. Within this framework, it is envisaged that there will be an increase in the capacity of international transit-transport corridors, logistics terminals, border crossing points, development of cross-border hubs and terminals on the country's territory, expansion and modernization of the vehicle fleet in the country. By 2030, it is intended to turn Kazakhstan into a leading regional transit hub providing integrated development of individual transport sectors within a unified transport-logistics complex.

This is why the article examines the main aspects of developing Kazakhstan's transport-logistics potential, which has the largest territory in Central Asia and a strategic location between Europe and Asia, South and North. All these factors make Kazakhstan a territory with numerous transit corridors for international freight transportation.

Description of Materials and Methods

The materials utilized in this work can be divided into publications by other authors examining the development of Kazakhstan's transport-logistics infrastructure and its potential growth, as well as quantitative analysis data provided by the National Statistics Bureau under the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan.

Statistical materials for quantitative analysis include statistical datasets available online at <https://stat.gov.kz/ru/industries/business-statistics/stat-transport/>, as well as information presented in the Concept for Development of Transport-Logistics Potential of the Republic of Kazakhstan until 2030 (2022).

Methods applied for analyzing research articles by other authors are: analysis, synthesis, comparison.

Quantitative methods used for analyzing the development of Kazakhstan's

transport-logistics potential over the past 5 years: analysis of the volume of freight transportation (in physical terms), analysis of the structure of freight transportation by type of transport, analysis of the dynamics and structure of transit freight transportation, analysis of the length of railways and highways, analysis of the quality of highways of national and international importance, analysis of the dynamics of income and investment in the “Transport and warehousing” industry, comparison of dynamics. Analysis is conducted based on officially published statistics covering the period from 2020 to 2024 (5 years).

Results and discussion

The transit capabilities of Central Asian countries are the main driver of their social and economic progress, as well as a significant component of global trade processes. The region's location between Europe, China, India and the Middle East dictates the need to improve infrastructure related to transport and logistics systems [3]. International cooperation in the field of transport between the Central Asian countries regulated by several key multilateral and bilateral documents, the main ones being:

1) “Multilateral Agreement on International Automobile Traffic”, which was concluded between the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, the Republic of Uzbekistan, Turkmenistan and the Republic of Tajikistan, it regulates issues of international road transport, the procedure for entry and exit of motor vehicles, issuance of permits for transportation and determination of route zones;

2) “Agreement on the International Carriage of Dangerous Goods by Road” (ADR), which is attended by most Central Asian countries; this agreement establishes technical requirements for vehicles, rules for packaging and labeling hazardous substances, driver training and control over compliance with standards;

3) “Convention on International Carriage by Rail” (SMGS), which determines the legal status, obligations and rights of the parties in the implementation of international rail transport between the CIS countries, including Russia, Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan and Tajikistan;

4) Protocols on the procedure for the passage of trains through border crossings, which are concluded between neighboring Central Asian countries regarding the procedures for passing trains, checking passengers and baggage, and observing sanitary and customs requirements;

5) Agreements on border transport and passenger traffic, which are concluded on a bilateral basis between countries in the region, for example, between Kazakhstan and Uzbekistan, defining the rules and features of crossing the state border by land transport, the conditions for the provision of transport services to the population and mechanisms for resolving emerging conflicts;

6) “Treaty on freedom of transit”: such treaties the Central Asian states have concluded agreements on providing each other with the most favored nation treatment in relation to transportation through the territory of one party, excluding discrimination against goods and vehicles of third countries.

7) “Agreement on interaction of the Central Asian states in the field of information exchange and automation of the process of coordination and accounting of international transportation”, which provides a common platform for the prompt exchange of information on the state of transportation, control measures and regulatory changes in the field of transport. Such international agreements, together with accompanying instructions and rules, constitute the legal basis for the joint use of regional transport systems, the elimination of technical obstacles and the simplification of the procedure for the international movement of goods and passengers.

International cooperation in the field of freight transport within the Eurasian Economic Union (EAEU), which includes Kazakhstan and Kyrgyzstan, is regulated by the Treaty on the Eurasian Economic Union (2015), which includes a section on “Transport” and the Protocol on a coordinated (agreed) transport policy. The decision of the Supreme Eurasian Economic Council of December 26, 2016 No. 19 approved the Main Directions of Transport Policy aimed at lifting restrictions on transportation by all modes of transport until 2025. The decision of the Supreme Council of the EAEU of May 8, 2015 No. 13 approved the Program for the phased liberalization of the implementation of road freight transportation by carriers registered in the territory of one of the EAEU states between points located in the territory of another EAEU state for the period from 2016 to 2025. The Order of the EEC Board of October 26, 2021 No. 175 approved the list of Eurasian transport corridors and routes (including through the countries of Central Asia). And the Decision of the EEC Council of September 14, 2021 No. 87 approved the project to create an information and communication “showcase” of national services of the ecosystem of digital transport corridors of the EAEU.

The “One Belt – One Road” (OBOR) initiative, introduced by China in 2013, is being actively implemented in Central Asia due to the region’s advantageous location between Europe and Asia. Several significant projects within the initiative are already in the development stage or have been successfully completed, having a positive impact on regional economies and communications. Transport projects implemented in Central Asian countries, including those involving Chinese investment, are of great importance. For example, this is the “Kashgar-Hotan-Lanzhou” railway project. Its construction will connect the western regions of China with the Central Asian republics, creating a direct outlet to European markets. This project will reduce transportation costs and shorten the delivery time of goods, stimulating the development of China’s western province of the Xinjiang Uyghur Autonomous Region and adjacent areas of Central Asia. The “Isfara-Bishkek-Osh-Dushanbe” highway, which runs through the Tien Shan and Pamir mountain ranges, connecting Kyrgyzstan, Tajikistan and Uzbekistan, was built with financial support from China and is designed to facilitate cross-border transportation and strengthen the tourist attractiveness of the region. The “Almaty-Urumqi” highway is intended to become part of a larger pan-Asian route connecting western China with Europe via Kazakhstan.

The project is designed to speed up road transport and attract more tourists and businessmen who want to take advantage of the convenience of direct transport links. Numerous logistics hubs are also being created to quickly distribute goods and raw materials coming from China to Central Asia and further to Europe. For example, the large “Shymbulak” terminal near Almaty is in operation, created specifically to service goods going along the New Silk Road route [12]. Recently, the implementation of a long-proposed project within the framework of the Chinese initiative - the “China-Kyrgyzstan-Uzbekistan Railway Highway” – has begun – a railway under construction, which is designed to connect the railways of China and Uzbekistan through the territory of Kyrgyzstan, and then through Turkmenistan, Iran and Turkey to connect with the European railway network. This road can be called another alternative route for transporting goods from China to Europe (the first is the northern corridor through Kazakhstan and Russia, the second is the middle corridor through Kazakhstan and the Caspian Sea, then through Azerbaijan and Georgia) [7]. From 2015 to 2024, China has already invested \$78.2 billion in infrastructure projects in the transport sector in Central Asia within the framework of this initiative. Including \$23.4 billion invested over the past 3 years (2022-2024) [8].

The accession of Central Asian countries to such international economic associations as the Eurasian Economic Commission (EEC) and the Shanghai Cooperation Organization (SCO) helps to unify legislation, simplify administrative procedures and improve the efficiency of transit. Given the increase in global trade, the renewal of infrastructure, the development of logistics hubs, the introduction of digital technologies in the transport industry and the influx of foreign capital are of particular importance. The combination of these measures forms a solid foundation for strengthening the position of Central Asia as an important transit center on the Eurasian map.

The role and place of Kazakhstan in Central Asian integration and in transport routes, which are actively developing through the efforts of the EAEU and the Chinese initiative, is key. This is due to its location and territory on the map of Central Asia, as well as the size of Kazakhstan's transport infrastructure itself. First, it is necessary to note the peculiarities of Kazakhstan's geographical location. The key geographic position of Kazakhstan in Central Asia and its vast territory have made it a factor that five out of thirteen international railway corridors defined by the Organization for Cooperation of Railways (OSJD) pass through its territory. Sarsembaev lists these railway corridors:

- 1) Northern corridor of the Transsasiatic Railway Mainline used for container transportation along the route “China – Russia – Europe”;
- 2) Southern corridor of this mainline: Southeastern Europe – China and Southeast Asia via Turkey, Iran, and countries of Central Asia;
- 3) North-South Corridor (Saint Petersburg – Aktau – Amrabad – Bandar Abbas);

4) TRACECA: Eastern Europe – Central Asia via Black Sea, Caucasus, and Caspian Sea (on the section Dostyk – Almaty – Aktau) [9].

Kelbetov et al. define Kazakhstan’s role in international transport logistics by highlighting the following transit corridors passing through its territory:

1) Middle Corridor (TMTM), which connects China with the Caspian ports (Aktau, Kuryk, Baku) via Kazakhstan’s rail and road systems, enabling further cargo movement through Azerbaijan, Georgia, and Turkey into EU countries;

2) North-South Corridor, ensuring the flow of goods from Central Asian countries and Iran northward towards Russia and subsequently to EU countries via Kazakhstan’s rail and road networks, intersecting with routes originating from China [6].

All of this forms external factors driving the development of Kazakhstan’s transport-logistics infrastructure aimed at maximizing freight traffic volumes across its territory. This can both generate revenue for the state through transit fees and provision of transport and logistics services, as well as enhance the country’s export potential. The simultaneous development of the “Kazakhstan-China” railway and the Aktau port on the Caspian Sea enhances the competitiveness of Kazakhstan’s transport-logistics system, increases the capacity and attractiveness of cargo transportation through Kazakhstan, and contributes to transforming Kazakhstan into an economic and geopolitical leader in Central Asia.

The change in the volume of cargo transportation in Kazakhstan for 2020-2024 presented in Figure 1:

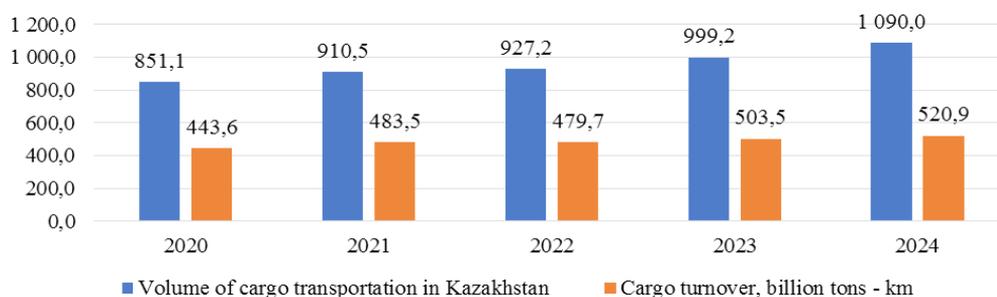


Figure 1. Volume of Cargo transportation in Kazakhstan in 2020-2024

Source: compiled based on data from the Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan.

These data show that the volume of transported cargo increased by 28.1% over 5 years, and cargo turnover increased by 17.4%. The change in the structure of freight transportation by type of transport for 2020-2024 presented in Figure 2:

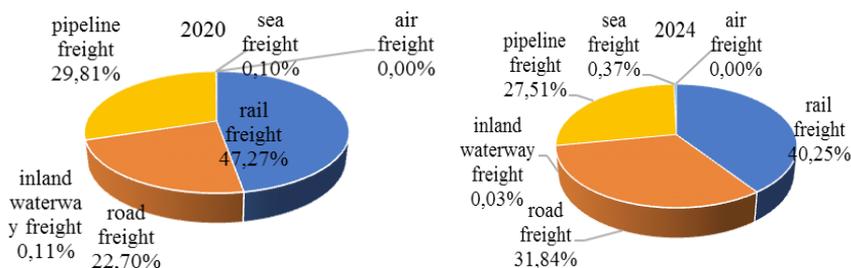


Figure 2. Changes in the Cargo transportation structure in Kazakhstan by type of transport for 2020-2024

Source: compiled based on data from the Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan.

The presented data shows that rail transport has the highest share in freight transportation in Kazakhstan. But gradually over 5 years the share has been decreasing from 42,27 to 40,25%. And the share of road freight transportation has been increasing from 22,7 to 31,84%, because the dynamics of road freight transportation is higher (they have increased by 79,6% over 5 years, while rail freight transportation has increased only by 9%).

The operational length of public railway tracks for 2020-2024 measured as follows (Figure 3):

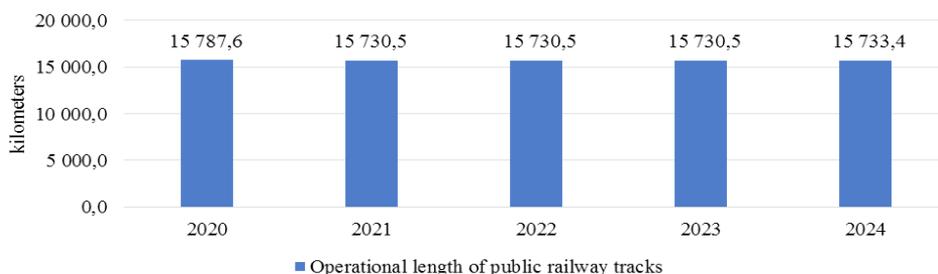


Figure 3. Operational length of public railway tracks in Kazakhstan in 2020-2024

Source: compiled based on data from the Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan.

From the presented data is clear that the length of railways has not increased over 5 years, but has even decreased slightly by 0,3%. The number of locomotives increased by only 6,3% in 2020-2024. In 2022, the Concept for the Development of Transport and Logistics Potential emphasized that Kazakhstan's railway infrastructure is underdeveloped and has high wear and tear, there are risk factors due to insufficient renewal of track equipment, and there is high wear and tear and a shortage of rolling stock.

However, the volume of transit rail traffic has increased significantly over the past 5 years, as has the revenue from transit traffic, as shown in Figure 4:



Figure 4. The volume of international transit railway freight transportation in Kazakhstan and revenues from them for 2020-2024.

Source: compiled based on data from the Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan.

Transit transportation increased by 41.2% over 5 years (significantly more than the total volume of transportation, although their share is only 3%), and revenues in USD terms increased by 64,3%. The growth of transit traffic and income from it is associated with the increase in the transit of Chinese goods, including along the TMTM corridor [5].

The change in the length of roads in Kazakhstan, including national and international roads, shown in Figure 5:

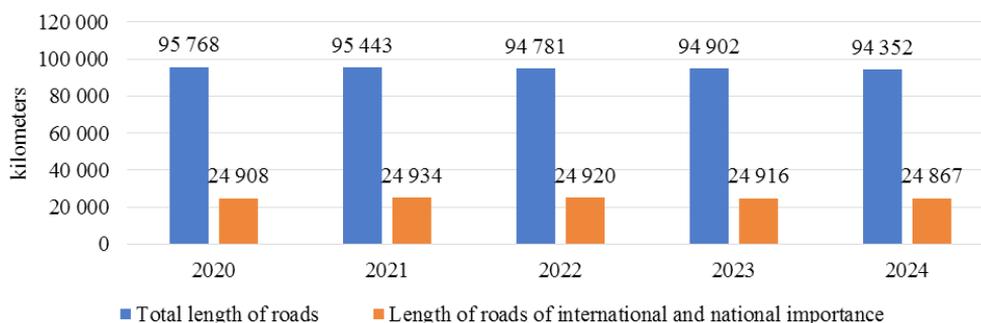


Figure 5. Length of roads in Kazakhstan in 2020-2024

Source: compiled based on data from the Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan.

From the data in Figure 6 is clear that the length of motorways did not increase, but even decreased (by 1.5% for all roads and by 0.2% for international and national roads). However, only 92.5% of all roads have a hard surface.

To assess the qualitative change in the roads of national and international importance, presented Figure 6:

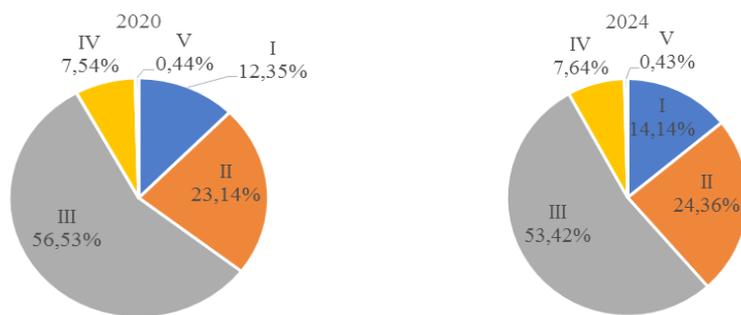


Figure 6. The quality structure of international and republican roads in 2020 and 2024

Source: compiled based on data from the Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan.

As can be seen from the data in Figure 6, for the best quality roads (categories I and II) it increased, but not so significantly: from 12,35 and 23,14% to 14,14 to 24,36%. The share of category III roads decreased by almost 3%, but the share of the highest quality roads remains almost unchanged. The Concept of Development of Transport and Logistics Potential of the Republic of Kazakhstan also notes that accident rates are high for Kazakhstan's highways. Limiting sections on the most important sections of roads (more than 60% of all the most important roads) are also a problem. Given the high growth dynamics of road freight transportation, the traffic intensity on Kazakhstan's highways exceeds the design parameters by 1,5–2 times, which reduces the safety and speed of transportation.

The volume of transit freight transportation by road has increased significantly over 5 years, as shown in Figure 7.

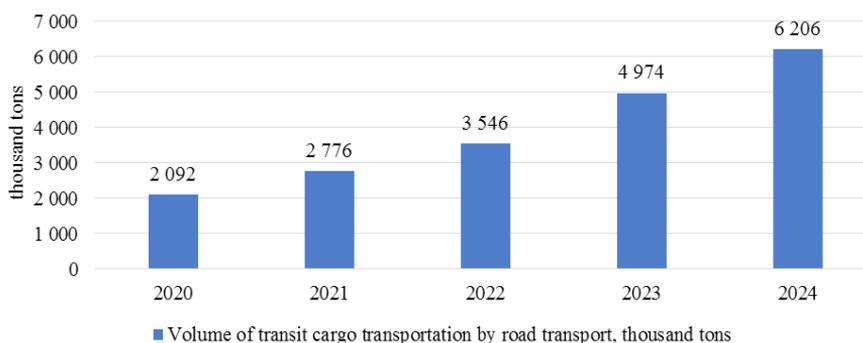


Figure 7. The volume of transit cargo transportation by road in Kazakhstan for 2020-2024

Source: compiled based on data from the Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan.

The increase was 196.7% over 5 years. At the same time, transit cargo transportation is 1.8% of all road cargo transportation. The volume of transit road cargo transportation is still significantly inferior (in 2024 by 2,13 times) to the volume of transit rail transportation. But this gap is rapidly narrowing.

The Concept for the Development of Transport and Logistics Potential of the Republic of Kazakhstan also notes such problems of road freight transportation as high wear and tear of the vehicle fleet along with stricter environmental requirements, as well as a reduction in the share of national road carriers in the international transportation market from 52% (in 2010) to 31% (in 2021). High air pollution is also a problem (motor vehicles account for 80% of harmful emissions). The problem of transit development also lies in the low level of digitalization in customs procedures and border control, which significantly delays the passage of goods across the Kazakh border.

Gross output and gross investment in the Transport and Warehousing industry shown in Figure 8:

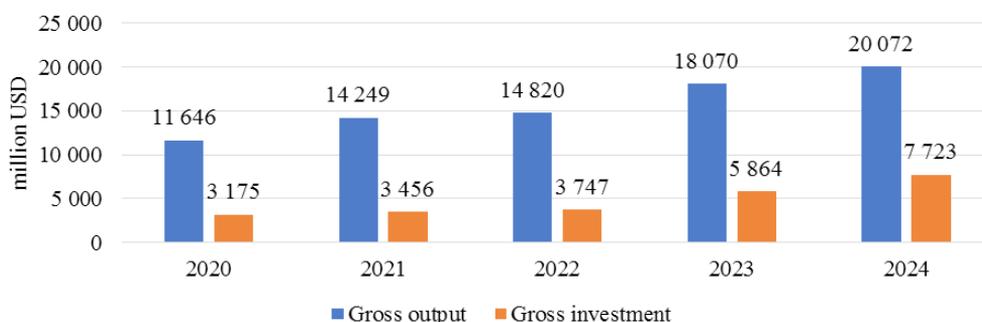


Figure 8. Gross output and gross investment in Transport and Warehousing industry in Kazakhstan in 2020-2024

Source: compiled based on data from the Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan.

From Figure 9, it is evident that investment growth in transport and logistics is closely linked to income growth in this sector (correlation being 95,6%) and also strongly correlated with physical volume of freight transportation (correlation of 97,6%). However, despite investments increasing by 143,3% over 5 years, revenues grew only by 72,3%, while total freight transportation volume increased by just 28,1%. Therefore, it cannot be said that all investments were sufficiently effective. At the same time, as noted by Tulendiyev et al. (2025, 51-52), in 2020-2025, large-scale investment projects were completed in Kazakhstan for the construction of the Kazakhstan-China railway (began in 2015), expansion of the Aktau port (began in 2013).

The conducted research has led to conclusions indicating that despite the

increase in investments in transport and logistics sectors, the amount of such investments remains clearly insufficient. Although major freight transportation, including transit shipments, predominantly relies on rail transport, there has been virtually no observable growth in the length of railway tracks over the last 5 years. Despite completing large-scale projects like the construction of the “China-Kazakhstan” railway line, numerous challenges persist concerning the development of railroads in various directions (including non-transit ones) and improvements in rolling stock. These issues slow down the growth of freight transportation via railways (excluding transit shipments). Enhancement and expansion of railway infrastructure would facilitate faster growth in railway transportation within Kazakhstan, encompassing international shipments along the “North-South” direction involving other Central Asian countries [10].

Another issue concerns the development of road freight transportation. As noted earlier, the slow growth of road infrastructure combined with poor-quality roads (which account for more than half of the network) coupled with obstacles created at border control checkpoints impose additional strain on existing infrastructure, reduce travel speed, heighten accident risks, and negatively impact the environment. Among the primary areas recommended by researchers studying the development of transport-logistics potential [9, 11], with whom one may agree, should be highlighted:

- 1) improvement of quality of international and republic-level highways;
- 2) expansion and growth of highway networks (including toll roads developed through public-private partnerships);
- 3) encouragement of domestic carriers to acquire high-quality and environmentally friendly trucks;
- 4) development of digital monitoring systems to expedite customs clearance for freight vehicles.

According to the Eurasian Development Bank (EDB), by July 1, 2025, Kazakhstan's share amounted to over 44% of the total investment in Central Asia's transport infrastructure, reaching over \$23 billion. A significant number of Kazakhstan's projects are of interest to private investors and are being implemented within the framework of public-private partnership (PPP) models, among them the reconstruction of the Almaty airport, the construction of the Almaty-Issyk-Kul toll highway, and the creation of large transport and logistics complexes. According to estimates by the European Bank for Reconstruction and Development (EBRD), Kazakhstan will need additional funding in the near future in the amount of over \$5.5 billion to update the transport system, including construction work and the digitalization of logistics platforms.

These measures will contribute to enhancing Kazakhstan's competitiveness in the market of international freight transportation, increasing opportunities for the main transit corridors running through the country.

Conclusion

The modern integration of Central Asian countries is characterized by several key features that define their current development trajectory in various sectors, including freight transportation. Central Asia's location between major global economic zones such as Europe, China, India, and Russia makes it a crucial transit region for international trade routes. This strategic positioning has attracted significant attention from both regional players like Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyzstan, Tajikistan, and Turkmenistan, as well as external powers seeking to expand their influence through infrastructure projects. Efforts have been made to improve transport corridors within the region, particularly road networks and railways. Projects such as the North-South International Transport Corridor connecting Iran with Russia via Azerbaijan or the Trans-Caspian East-West Middle Corridor linking Turkey with China illustrate how these initiatives contribute to enhancing connectivity across Eurasia. Several cities in Central Asia are emerging as important logistics hubs due to their proximity to key markets. For instance, Almaty in Kazakhstan serves as an essential hub for transshipment activities while Bishkek in Kyrgyzstan plays a vital role in facilitating cross-border movements along the Silk Road Economic Belt initiative proposed by China. Streamlining customs procedures remains critical for improving efficiency at border checkpoints where delays can significantly impact supply chains. Efforts towards harmonizing regulations among member states aim to reduce bureaucratic hurdles associated with moving goods across borders efficiently. Contemporary integration efforts in Central Asia reflect its unique geographical advantages combined with ongoing challenges related to infrastructure gaps, regulatory inconsistencies, and digital transformation needs. Addressing these issues will be instrumental in unlocking further growth potential offered by enhanced connectivity within the broader context of globalization trends affecting all regions globally.

The Republic of Kazakhstan holds a key logistical position in Central Asia because it facilitates the transit of goods through its territory via the "North-South" and Central corridors (from China via the Caspian region to the Caucasus, Turkey, and Europe). Taking into account this role, Kazakhstan's logistics system is developing rapidly, recently completing the construction of the "Kazakhstan-China" railway, expanding the throughput capacity of the Aktau port, and implementing other significant logistic projects.

Majority of freight transportation in Kazakhstan, including transit shipments, takes place by rail, while road freight transportation develops at higher rates and quickly increases its share in overall and transit freight transportation.

Identified exist problems associated with inadequate development of railway and road infrastructure in Kazakhstan, as well as issues related to wear and aging of rolling stock and other organizational challenges regarding freight transportation. Collectively, these problems diminish the capabilities for cargo transportation through the country. Investments in transport infrastructure –

primarily rail and road – are required to ensure growth in the volume and speed of cargo transportation through Kazakhstan, thereby strengthening its position in the field of logistics in Central Asia and to strengthen integration processes in the region.

Effective use of Kazakhstan's transport potential creates the basis for deepening Central Asian integration and strengthening the country's role in global value chains.

REFERENCES

[1] Kazhenova A. Leaders Matter: Regional Integration in Central Asia // *Revista Finanzas y Política Económica*. – 2024. – № 16 (2). – С. 489–517.

[2] Saidov Sh.Sh. Integration in Central Asia: Problems and Prospects for Unity // *Science and Innovation: International Scientific Journal*. – 2024. – № 3 (7). – С. 11–16.

[3] Tulendiyev Y., Apakhayev N., Badambayeva S., Kenzhebayeva G., Izteleuova M. Development of Transit Potential of Central Asian Countries in the Context of Economic and Integrational Cooperation // *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series “Economics”*. – 2025. – № 12 (2). – С. 48–64.

[4] О Концепции развития транспортно-логистического потенциала Республики Казахстан до 2030 года: Постановление Правительства РК № 1116 от 2022 г. // *Әділет*. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200001116> (дата обращения 13.07.2025).

[5] Джамалова Г.Г., Хаджиева Г.У. Транспортно-логистическая инфраструктура Казахстана: современное состояние и потенциал развития // *Вестник Национальной академии наук Республики Казахстан*. – 2024. – № 2 (408). – Р. 429–450.

[6] Kelbetov D., Onlasov A., Tayganov N. Transport and Logistics Industry of Kazakhstan. – Астана: AIFC, 2024. <https://www.aifc.kz> (дата обращения 13.07.2025).

[7] Zuenko I.Yu. China's Activity in Central Asia in Light of Russian Interests // *Russia in Global Affairs*. – 2025. – № 23 (2). – С. 146–164.

[8] Gulov B., Ryzhov I., Shamin I. Prospects for the Development of China – Central Asia Transport Artery // *Russia and New States of Eurasia*. – 2025. – № 1. – С. 122–137.

[9] Международно-правовые и национально-правовые основы стимулирования транспортно-транзитного потенциала Казахстана: монография / под ред. М.А. Сарсембаева. – Нур-Султан: Indigo Print, 2020.

[10] Satybaldin A.A., Sadykov B.E., Moldabekova A.T., Akhmetova Z.B. Cluster Analysis of the Transport and Logistics Potential of the Regions of Kazakhstan // *Economics: Strategy and Practice*. – 2022. – № 17 (4). – С. 41–57.

[11] Кулмагамбетова Ж., Избасарова А. Транспортный потенциал Казахстана и новые логистические решения: в условиях высокой

конкуренции альтернативных маршрутов и реализации инициативы «Один пояс-Один путь» // Вестник Каз АТК. – 2024. – № 1 (130). – С. 110–118.

[12] Wang C., Lim X., Zhang L., Zhao Z., Lee P. Railway and Road Infrastructure in the Belt and Road Initiative Countries: Estimating the Impact of Transport Infrastructure on Economic Growth // Transportation Research Part A: Policy and Practice. – 2020. – № 134. – С. 288–307.

REFERENCES

[1] Kazhenova A. Leaders Matter: Regional Integration in Central Asia // Revista Finanzas y Política Económica. – 2024. – № 16 (2). – С. 489–517.

[2] Saidov Sh.Sh. Integration in Central Asia: Problems and Prospects for Unity // Science and Innovation: International Scientific Journal. – 2024. – № 3 (7). – С. 11–16.

[3] Tulendiyev Y., Apakhayev N., Badambayeva S., Kenzhebayeva G., Izteleuova M. Development of Transit Potential of Central Asian Countries in the Context of Economic and Integrational Cooperation // Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series “Economics”. – 2025. – № 12 (2). – С. 48–64.

[4] О Концепсии развития транспортно-логистического потенциала Республики Казахстан до 2030 года: Постановление Правитель’ства РК № 1116 от 2022 г. [On Approval of the Concept for the Development of the Transport and Logistics Potential of the Republic of Kazakhstan until 2030: Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 1116 of 2022] // Adilet. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200001116> [in Russ.].

[5] Dzhamalova G.G., Khadzhieva G.U. Transportno-logisticheskaya infrastruktura Kazakhstana: sovremennoe sostoyanie i potentsial razvitiya [Transport and Logistics Infrastructure of Kazakhstan: Current State and Development Potential] // Vestnik Natsional’noi akademii nauk Respubliki Kazakhstan. – 2024. – № 2 (408). – С. 429–450 [in Russ.].

[6] Kelbetov D., Onlasov A., Tayganov N. Transport and Logistics Industry of Kazakhstan. – Astana: AIFC, 2024. <https://www.aifc.kz>

[7] Zuenko I.Yu. China’s Activity in Central Asia in Light of Russian Interests // Russia in Global Affairs. – 2025. – № 23 (2). – С. 146–164.

[8] Gulov B., Ryzhov I., Shamin I. Prospects for the Development of China – Central Asia Transport Artery // Russia and New States of Eurasia. – 2025. – № 1. – С. 122–137.

[9] Mezhdunarodno-pravovye i natsional’no-pravovye osnovy stimulirovaniya transportno-tranzitnogo potentsiala Kazakhstana: monografiya [International and National Legal Framework for Stimulating the Transport and Transit Potential of Kazakhstan: Monograph] / pod red. M.A. Sarsembayeva. – Nur-Sultan: Indigo Print, 2020 [in Russ.].

[10] Satybaldin A.A., Sadykov B.E., Moldabekova A.T., Akhmetova Z.B. Cluster Analysis of the Transport and Logistics Potential of the Regions of

Kazakhstan // Economics: Strategy and Practice. – 2022. – № 17 (4). – С. 41–57.

[11] Kulmagambetova Zh., Izbairova A. Transportnyi potentsial Kazakhstana i novye logisticheskie resheniya: v usloviyakh vysokoi konkurentsii al'ternativnykh marshrutov i realizatsii initsiativy “Odin poyas-Odin put” [Kazakhstan's Transport Potential and New Logistics Solutions: Competition for Alternative Routes and the Belt and Road Initiative] // Vestnik Kaz ATK. – 2024. – № 1 (130). – С. 110–118 [in Russ.].

[12] Wang C., Lim X., Zhang L., Zhao Z., Lee P. Railway and Road Infrastructure in the Belt and Road Initiative Countries: Estimating the Impact of Transport Infrastructure on Economic Growth // Transportation Research Part A: Policy and Practice. – 2020. – № 134. – С. 288–307.

ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ ИНФРАҚҰРЫЛЫМДЫ ДАМУ ЖӘНЕ Өңірлік интеграция контекстіндегі Қазақстанның көлік дипломатиясы

*Куркумбаев Е.М.¹, Есиркепова А.М.², Вежбицки А.³

^{*1} Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы
мемлекеттік басқару Академиясы, Астана, Қазақстан

² Мұхтар Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Университеті,
Шымкент, Қазақстан

³ Варшава университеті, Польша, Варшава

Аңдатпа. Зерттеудің өзектілігі Қазақстанның көлік-логистикалық жүйесін солтүстік пен оңтүстік (Ресей мен Орталық Азияның басқа елдері арасында) және шығыс пен батыс (оның ішінде Қытайдың “Белдеу және жол” бастамасы шеңберінде) арасындағы транзитті қамтамасыз ететін ел ретінде дамыту қажеттілігінде жатыр. Ашық теңізге шығудың жоқтығына карамастан, бірақ кең құрлықтық аумағы мен Каспий теңізіне шығуы бар Қазақстан ТМД, ЕАЭО және Қытайдың “Бір белдеу, бір жол” бастамасы шеңберінде Орталық Азия елдерінің интеграциясына ықпал ете отырып, транзиттік жүк тасымалының үлкен көлемін қамтамасыз ете алады. Автомобиль жолдарының, темір жолдардың және порт құрылыстарының сапасын арттыру және желісін кеңейту жүк тасымалы көлемін ұлғайтуға, сауданы дамытуға және шетелдік инвестицияларды тартуға ықпал ететін болады. Автомобиль жолдарының, темір жолдардың және порт құрылыстарының сапасын арттыру және желісін кеңейту жүк тасымалы көлемін ұлғайтуға, сауданы дамытуға және шетелдік инвестицияларды тартуға ықпал ететін болады. Халықаралық қатынастар контекстінде Қазақстанның көлік-логистикалық жүйесі экономикалық өсу құралы ретінде ғана емес, сонымен қатар елдің көрші және әріптестік мемлекеттермен байланысын нығайтатын “көлік дипломатиясының” маңызды элементі ретінде де әрекет етеді. Инфрақұрылымды дамыту және халықаралық көлік дәліздеріне қатысу Қазақстанның Еуразиялық өзара іс-қимылдың

негізгі торабы ретінде қалыптасуына ықпал етеді. Бұл оның аймақтық тұрақтылықтағы, энергетикалық және азық-түлік қауіпсіздігіндегі, сондай-ақ Ресей, Қытай, Еуропалық Одақ, Түркия және Орталық Азия елдерінің мүдделерін теңестіруге бағытталған көпвекторлы сыртқы саясатты ілгерілетудегі рөлін күшейтеді. Бұл зерттеудің мақсаты Орталық Азиядағы экономикалық интеграцияның қажеттіліктерін ескере отырып, Қазақстанның көлік-логистикалық жүйесінің ағымдағы жай-күйі мен даму проблемаларын бағалау болып табылады. Осы мақсатқа жету үшін мақалада ұлттық даму мен халықаралық интеграциядағы көлік-логистикалық жүйелердің рөліне жалпы теориялық көзқарастар қарастырылады, сондай-ақ Қазақстанның соңғы жылдардағы көлік-логистикалық жүйесі тап болған үрдістер мен сын-қатерлерге баға беріледі.

Тірек сөздер: көлік-логистикалық әлеует, көлік жүйесі, интеграциялық процестер, логистиканы дамыту, жүк тасымалы, халықаралық тасымалдар, көлік дәліздері, халықаралық қатынастар

ТРАНСПОРТНАЯ ДИПЛОМАТИЯ КАЗАХСТАНА В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ ИНФРАСТРУКТУРЫ И РЕГИОНАЛЬНОЙ ИНТЕГРАЦИИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

*Куркумбаев Е.М.¹, Есиркепова А.М.², Вежбицки А.³

^{*1} Академия государственного управления при Президенте Республики
Казахстан, Астана, Казахстан

² Южно-Казахстанский университет имени Мухтара Ауэзова,
Шымкент, Казахстан

³ Варшавский университет, Польша, Варшава

Аннотация. Актуальность исследования заключается в необходимости развития транспортно-логистической системы Казахстана как страны, одновременно обеспечивающей транзит между севером и югом (между Россией и другими странами Центральной Азии) и между востоком и западом (в том числе в рамках китайской инициативы “Пояс и путь”). Несмотря на отсутствие выхода к открытому морю, но обладая обширной сухопутной территорией и выходом к Каспийскому морю, Казахстан может обеспечить большие объемы транзитных грузоперевозок, способствуя интеграции стран Центральной Азии в рамках СНГ, ЕАЭС и китайской инициативы “Один пояс, один путь”. Повышение качества и расширение сети автомобильных дорог, железных дорог и портовых сооружений будут способствовать увеличению объемов грузовых перевозок, развитию торговли и привлечению иностранных инвестиций. В контексте международных отношений транспортно-логистическая система Казахстана выступает не только как инструмент экономического роста, но и как важный элемент “транспортной дипломатии”, укрепляющей связи страны с соседними

и партнёрскими государствами. Развитие инфраструктуры и участие в международных транспортных коридорах способствует формированию Казахстана как ключевого узла евразийского взаимодействия. Это усиливает его роль в региональной стабильности, энергетической и продовольственной безопасности, а также в продвижении многовекторной внешней политики, направленной на баланс интересов России, Китая, Европейского союза, Турции и стран Центральной Азии. Целью данного исследования является оценка текущего состояния и проблем развития транспортно-логистической системы Казахстана с учетом потребностей экономической интеграции в Центральной Азии. Для достижения этой цели в статье рассматриваются общие теоретические подходы к роли транспортно-логистических систем в национальном развитии и международной интеграции, а также дается оценка тенденций и вызовов, с которыми столкнулась транспортно-логистическая система Казахстана за последние годы.

Ключевые слова: транспортно-логистический потенциал, транспортная система, интеграционные процессы, развитие логистики, грузовые перевозки, международные перевозки, транспортные коридоры, международные отношения

Received: October 25, 2025

Accepted: November 14, 2025

Information about authors:

Kurkumbayev Yermek M. – Doctoral student at the Institute of International relations of the Academy of public administration under the President of the Republic of Kazakhstan, Astana, Kazakhstan, e-mail: kurkumbaev_ermek@mail.ru, ORCID ID <https://orcid.org/0009-0009-4306-9634>

Yessirkepova Altyn M. – Doctor of Economics, Professor, Mukhtar Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan, e-mail: essirkepova@mail.ru, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5028-238X>

Andrzej Wierzbicki – Professor, Head of the Department of Oriental Studies, University of Warsaw, Warsaw, Poland, e-mail: awierzbicki@uw.edu.pl, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5493-164X>

Авторлар туралы мәлімет:

Куркумбаев Ермек Мухажанович – Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы мемлекеттік басқару академиясының халықаралық қатынастар Институтының докторанты, Астана, Қазақстан Республикасы, e-mail: kurkumbaev_ermek@mail.ru, ORCID ID <https://orcid.org/0009-0009-4306-9634>

Есиркепова Алтын Махмудовна – экономика ғылымдарының докторы, профессор, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Университетінің “Экономика” кафедрасының меңгерушісі, Шымкент, Қазақстан

Kurkumbayev Y.M., Yessirkepova A.M., Wierzbicki A.

Республикасы, e-mail: essirkepova@mail.ru, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5028-238X>

Анджей Вежбицки – профессор, Варшава университетінің Шығыс зерттеулер кафедрасының меңгерушісі, Варшава, Польша, e-mail: awierzbicki@uw.edu.pl, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5493-164X>

Информация об авторах:

Куркумбаев Еркем Мухажанович – докторант Института международных отношений Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан, Астана, Казахстан, e-mail: kurkumbaev_ermek@mail.ru, ORCID ID <https://orcid.org/0009-0009-4306-9634>

Есиркепова Алтын Махмудовна – доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой “Экономика” Южно-Казахстанского университета имени М.Ауэзова, Шымкент, Казахстан, e-mail: essirkepova@mail.ru, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5028-238X>

Анджей Вежбицки – профессор, заведующий кафедрой восточных исследований Варшавского университета, Варшава, Польша, e-mail: awierzbicki@uw.edu.pl, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-5493-164X>

UDC 327

IRSTI 11.25.91

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2025.62.4.012>

THE MAIN DIRECTIONS OF TURKEY'S COOPERATION WITH THE CENTRAL ASIAN STATES

*Mukatova D.¹

^{*1} Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan

Abstract. The scientific article explores the main directions of Turkey's cooperation with the Central Asian states. The authors consider the dynamics and nature of cooperation in various fields, including politics, economics, culture and education. The article analyzes the historical and cultural ties between Turkey and the countries of Central Asia, as well as assesses the influence of geopolitical factors on the development and deepening of relations. Special attention is paid to cooperation in the fields of energy, transport and trade, as well as issues of security and stability in the region. The article also examines the challenges and prospects for further development of cooperation between Turkey and the Central Asian states in the context of a changing geopolitical situation and economic conditions.

Recently, the attention of the international community has been focused on Central Asia. This state of affairs is explained by the events that took place, directly or indirectly related to the region - the rise to power of the Taliban, events in Kazakhstan, the activation of the CSTO, etc. Against this background, Turkey began to show special activity, positioning itself as the leader of the "Turkic world" and trying to get involved in what is happening along with the main non-regional actors, such as like Russia and China. In this context, the Turkish development model was considered as the main tool, combining a secular democratic political system, respect for Islamic values, socially oriented public policy and a market economy. The factor of ethnic and confessional proximity of the countries was also important, which was used as an argument in favor of Turkey's formation of the status of a representative of the Turkic republics in the international arena.

The authors use analytical methods and data from official sources, as well as the results of interviews with experts and representatives of government agencies to develop their conclusions and recommendations for further cooperation. This article is of interest to researchers, international relations specialists and political scientists, as well as to practitioners involved in the development of foreign economic relations.

Key words: economic cooperation, military cooperation, soft power, institutional component, the Turkic world, the "Turan army", regional actors, strengthening the position

Introduction

The cooperation between Turkey and the Central Asian states constitutes a significant aspect of contemporary geopolitics and international relations. Historical, cultural, and economic ties between these regions form the foundation for the development of mutually beneficial cooperation across various domains. Currently, interest in these relations is growing amidst rapidly changing global political and economic dynamics.

Turkey's strategic location, serving as a bridge between Europe and Asia, has consistently influenced its foreign policy and international relations. In recent decades, Turkey has increasingly prioritized strengthening its relations with Central Asia, a region characterized by vast energy resources, significant geopolitical importance, and a shared cultural heritage. The collapse of the Soviet Union in 1991 marked a pivotal moment, creating new avenues for Turkey to enhance its cooperation with the newly independent Central Asian republics. The common historical, linguistic, and cultural ties between Turkey and the Central Asian states have provided a robust basis for the expansion of multifaceted collaborations across various sectors, including trade, energy, security, and education.

This paper aims to examine the primary dimensions of Turkey's engagement with the Central Asian states, identifying critical areas of cooperation and analyzing the evolving nature of these interactions. By emphasizing political, economic, and cultural dimensions, the study will underscore Turkey's role in promoting regional stability and development, while also positioning the country as a significant actor in the broader Eurasian geopolitical context. Through an in-depth analysis, this research seeks to offer a comprehensive understanding of the complexities and opportunities that characterize Turkey's involvement in Central Asia.

Description of materials and methods

In this article, the primary methodology used is geopolitical analysis, which provides a framework for understanding the positioning and strategic role of each Central Asian country by considering a range of natural-geographical and socio-political factors. This approach helps to uncover the underlying motivations of foreign policies, territorial claims, and alliances that shape the political landscape of the region. By analyzing geographical features, such as proximity to key economic hubs and access to crucial resources like energy reserves, as well as political considerations, including historical ties, security concerns, and regional power dynamics, the geopolitical analysis allows for a comprehensive understanding of the interactions between Central Asian states and external actors, particularly Turkey.

Moreover, economic analysis is employed to assess the trade and investment flows between Turkey and the Central Asian countries. This method includes the examination of key economic indicators, such as export-import statistics, foreign

The main directions of Turkey's cooperation with the Central Asian states

direct investment (FDI), and participation in regional and international economic organizations. The analysis further explores the economic impact of major infrastructure projects, including transportation corridors, energy pipelines, and technological initiatives that are central to the bilateral relations between the two regions. In addition to geopolitical and economic analyses, comparative analysis is utilized to evaluate the educational, cultural, and scientific exchanges between Turkey and the Central Asian states. This approach involves examining collaborative initiatives such as academic partnerships, student exchange programs, joint research projects, and the diffusion of cultural practices, all of which serve as significant pillars in strengthening diplomatic and people-to-people relations. By comparing these exchanges across multiple sectors, the study seeks to highlight the extent to which cultural diplomacy and educational cooperation influence the broader foreign policy goals of both Turkey and Central Asian nations.

The study systematically analyzes the main directions of Turkey's cooperation with the Central Asian states, focusing on political, economic, and socio-cultural dimensions. The research integrates both qualitative and quantitative data, drawing on primary sources such as government reports, international treaties, trade agreements, and academic publications, as well as secondary sources including expert opinions and analysis from think tanks and international organizations. This multi-method approach provides a well-rounded assessment of the dynamic and evolving relationships between Turkey and Central Asia.

Results

The analysis of Turkey's cooperation with the Central Asian states reveals significant progress across multiple domains, including political relations, economic partnerships, cultural exchange, security cooperation, and energy collaboration. The following key findings are drawn from the study, with particular emphasis on specific initiatives and examples:

Political Cooperation: Turkey has actively sought to strengthen its political ties with Central Asian countries through strategic diplomatic initiatives and high-level visits. Notably, Turkey's involvement in the Organization of Turkic States (OTS) and the Cooperation Council of Turkic-Speaking States (CCTS) has served as a platform for deeper political engagement. For example, in 2021, Turkey's President Recep Tayyip Erdoğan visited Uzbekistan, a pivotal moment in cementing Turkey's role as a key regional actor. Through these diplomatic efforts, Turkey has expressed strong support for the sovereignty of Central Asian countries, offering assistance in democratization processes and regional conflict resolution.

Economic Engagement: Economic cooperation between Turkey and Central Asia has been marked by significant growth in trade and investment. In 2020, Turkey's trade volume with Kazakhstan reached approximately \$4 billion, while trade with Uzbekistan also showed a notable increase following the 2017

Uzbek reforms. Turkey has been involved in various infrastructure projects, including the construction of roads, railways, and airports. One notable example is Turkey's involvement in the construction of the Khorgos Gateway, a major logistics and trade hub located on the border between Kazakhstan and China. Turkish companies, such as the construction giant Enka, have been instrumental in infrastructure development across Central Asia, enhancing regional connectivity.

Cultural and Educational Cooperation: Cultural diplomacy has emerged as an essential tool for enhancing mutual understanding between Turkey and Central Asian countries. The opening of Turkish schools and educational institutions, such as the International Turkish School in Ashgabat, Turkmenistan, represents Turkey's commitment to fostering cultural exchange. Furthermore, initiatives like the "Turkish Language Olympiads," which involve Central Asian students, have contributed to the growing influence of the Turkish language and culture in the region. Central Asian governments have also shown interest in Turkey's educational model, with Kazakhstan and Kyrgyzstan increasing their scholarships for Turkish universities.

Security and Defense: Security cooperation has expanded, particularly in counterterrorism, border security, and military collaboration. One of the key examples of this partnership is the joint military exercises held between Turkey and Turkmenistan in 2021, aimed at enhancing the defense capabilities of both nations. Additionally, Turkey has supported Central Asian countries through intelligence-sharing frameworks to combat regional threats, such as extremism and drug trafficking. Turkey's role in the regional security architecture has been further highlighted through its participation in the NATO-led Central Asia–NATO Partnership, which strengthens military ties and addresses common security concerns.

Energy Cooperation: Energy collaboration remains a cornerstone of Turkey's strategic interests in Central Asia. Turkey has become a critical energy transit route for Central Asian countries seeking alternative pathways to European markets. A prime example is the Trans-Caspian Pipeline initiative, which seeks to transport natural gas from Turkmenistan through Azerbaijan and into Turkey, thereby reducing reliance on Russian pipelines. Moreover, in 2022, Turkey signed a memorandum of understanding with Kazakhstan to enhance energy cooperation, particularly in the areas of oil and natural gas exploration. These efforts underscore Turkey's growing role as a key energy hub connecting Central Asia to Europe and other global markets.

Challenges and Opportunities: While Turkey has made notable progress in its relations with Central Asia, several challenges remain. The presence of geopolitical rivals, such as Russia and China, complicates Turkey's efforts to solidify its influence in the region. However, there are significant opportunities for deepening cooperation in emerging sectors such as digital technology, environmental sustainability, and regional infrastructure. For instance, the digitalization of trade routes and e-commerce, particularly through the Middle

The main directions of Turkey's cooperation with the Central Asian states

Corridor (linking China to Europe via Central Asia and Turkey), presents an opportunity for Turkey to further integrate Central Asia into its regional economic network.

These results demonstrate that Turkey's multifaceted approach to Central Asia, which combines political, economic, cultural, and security considerations, is contributing to the strengthening of bilateral relations. The examples outlined above underscore the growing depth of Turkey's engagement in the region, with a focus on fostering long-term partnerships, enhancing regional stability, and expanding Turkey's strategic influence in Central Asia. The aim of this study is not only to describe the current state of cooperation but also to identify development trends and promising directions for long-term interaction between Turkey and the Central Asian states. The challenges and opportunities facing both parties are analyzed, along with potential ways to strengthen partnerships and expand cooperation in various fields.

Discussions

The Republic of Turkey is currently actively leveraging the strengthening and deepening of economic cooperation as a key tool to expand its influence in the region. Ankara places particular emphasis on Central Asia as a promising area for investments in transportation infrastructure. The opening of new transport routes and highways aims to reduce the post-Soviet republics' dependence on infrastructural connections with Russia, making regional projects particularly relevant. At the December 2018 exhibition of goods from the Turkic Council countries, it was noted that the volume of Turkish investments in Central Asia exceeds 85 billion USD. In recent years, Turkey has undertaken several significant projects, including the construction of an international port in Ashgabat and the refurbishment of the port in Turkmenia. Furthermore, in 2020, the Turkish holding "TAV Airports" acquired 100% of the shares of Almaty Airport, the largest city in Kazakhstan. Future plans are ambitious; for example, Turkey intends to collaborate with China on the Trans-Caspian transport route project, a corridor that will connect the countries of the Turkic world. The construction of this corridor will provide Turkey with direct access to the Central Asian region, enabling increased exports of industrial goods and the corresponding import of raw materials. The region is also of interest to Ankara for diversifying energy supply routes to Turkey. Ankara aims to increase the supply of Kazakh oil via the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline and Turkmen gas through the Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline, part of the Southern Gas Corridor project. These plans indicate Turkey's aspiration to become the "energy hub" of Eurasia, channeling gas from Russia, Central Asia, Azerbaijan, and the Eastern Mediterranean to Europe.

It is important to note that the foundation for achieving Turkey's goals and plans is already substantial. Turkey's economy has a fundamentally different structure compared to the Central Asian countries, enabling Ankara to meet the

demand for types of goods not produced in the region. However, export volumes are limited due to the lack of developed infrastructure. From 2010 to 2020, trade between Turkey and the Central Asian countries increased from \$5.5 billion to \$6.3 billion. Nevertheless, this figure represents just over 1.5% of Ankara's total foreign trade turnover, indicating significant growth potential for Turkey. Turkey's largest trading partners in the region are Uzbekistan and Kazakhstan, with each country's trade turnover exceeding \$2 billion. However, Turkey does not rank among the top three major trading partners for these republics [1]. It struggles to compete with the Russian Federation and China, and its achievements in enhancing its economic presence in the region pale in comparison to those of other significant actors.

Alongside deepening economic cooperation, Ankara also aims to strengthen its military relations with the Central Asian republics. This primarily involves bilateral contacts with regional countries, which have reached a new level in recent times. The idea of creating a "Turkic Army" - a military bloc involving Turkic states - is currently under active discussion. The first steps towards this initiative were taken back in 2013 with the establishment of the "Eurasian Law Enforcement Organization" (TAKM), which includes Turkey, Azerbaijan, Kyrgyzstan, and Mongolia. The Republic of Kazakhstan has expressed a desire to become a member of TAKM. The organization aimed to foster collaboration among the military law enforcement agencies of participating states. TAKM's objectives included combating organized crime, terrorism, and smuggling in the Caucasus and Central Asia. However, TAKM has yet to achieve substantial progress, despite being the initial endeavor to establish a framework for military cooperation that could serve as a platform for communication among all regional security forces under Ankara's auspices.

Discussions and information regarding the consolidation of military cooperation between Turkey and the Central Asian countries began after the resumption of the Karabakh conflict in 2020. In the fall of 2020, amidst intense combat, Minister of Defense Hulusi Akar visited Kazakhstan and Uzbekistan. During these visits, an agreement on military and military-technical partnership between Turkey and Uzbekistan was signed, and discussions on Turkish-Kazakhstani strategic cooperation were conducted. Experts viewed this brief tour as the beginning of a project to establish a unified Turkic army. Discussions about the "Turkic Army" intensified when Turkey's Foreign Minister Mevlut Cavusoglu visited Uzbekistan, Kyrgyzstan, and Tajikistan in March 2021. The formation of a military-political bloc under Ankara's leadership aims to bolster Turkey's position in the competition for regional leadership. Thus, despite the ambitious nature of the project, Ankara's plans to create the Turkic Army could face several obstacles. Firstly, other regional actors in Central Asia - such as Russia, China, and Iran - may perceive the formation of the "Turkic Army" as a threat to their security interests. Secondly, it is important to consider that Kazakhstan and Kyrgyzstan are members of the Collective Security Treaty Organization

The main directions of Turkey's cooperation with the Central Asian states

(CSTO), while Turkey itself is a member of NATO [2]. Upon their potential accession to this new bloc, a crucial question arises regarding the status these countries will preserve within their traditional alliances, if they maintain any at all. Moreover, prior to establishing the "Turkic Army," Ankara must first achieve greater strides in cooperation with Central Asian countries across various other spheres of interaction. Furthermore, the absence of sufficient resource capacity in its comprehensive sense presents a formidable obstacle to military integration.

Alongside its economic efforts, Turkey began emphasizing the use of a broad range of soft power tools in Central Asia as early as the 1990s. Turkish policy in the region has been largely shaped by several key directions, prominently including initiatives aimed at promoting the Turkish language, culture, and history, encompassing education in a broader sense. Within the framework of this policy, several primary priority goals pursued by Turkey can be identified. This also involves the development, under its guidance, of a "new Turkic identity" primarily based on the idea of cultural and religious commonality, forming a unified set of values that underpin the worldview of the populations of Turkic-speaking countries. This prospectively serves as the foundation for effective cooperation both economically and politically. Furthermore, Turkey places special significance on maintaining ties with ethnic Turks capable of advocating the country's interests abroad and creating favorable conditions for its activities overseas [3]. This is primarily achieved through the preservation and dissemination of knowledge about Turkish culture, history, and language among Turkish communities. Programs are implemented to educate bilingual children, establish educational organizations focusing on the history and culture of Turkey, and develop educational initiatives, among other efforts.

Ankara places significant importance on the task of creating and maintaining a "new image of the country," which has undergone substantial transformations since the 2010s. Initially, the "Turkish model" was positioned as an effective synthesis of Islamic values, democratic societal principles, and a thriving market economy. However, from the 2010s onwards, due to various foreign policy factors (such as the Arab Spring) and domestic political changes (the transformation of the ruling AKP's policies), there has been a shift towards portraying Turkey as a "defender of Muslims and Turks" worldwide. To achieve its objectives, Ankara actively promotes Turkey's mass culture products, particularly its film industry and the entertainment sector as a whole. As a result, there is a cultural imprint in the public consciousness of Central Asian countries depicting images that enhance Turkey's cultural, historical, and religious status. Concurrently, this activity is closely tied to an intensified policy of providing humanitarian assistance to the region's republics. This includes not only financial aid and debt relief but also infrastructure and logistical plans within the noted directions.

The institutional component of Turkish policy in Central Asia stands as one of its most contradictory elements. On one hand, there is a visible and extensive network of institutions actively utilized by Turkey since the 1990s as conduits

in the region. On the other hand, the fragmented and often nominal structure of these institutions reflects their fundamental weakness and limited effectiveness. Therefore, it is crucial to consider this aspect when studying Turkey's policies and positions in the region, dividing the existing network of institutions into several blocs within the context of Turkish policy in the region [4].

The first bloc of institutions is represented by the Cooperation Council of Turkic-Speaking States (since 2021 known as the Organization of Turkic States) and a complex of organizations operating under its auspices. Turkey currently positions this organization as the central platform for the integration and interaction of Turkic states. Evidence of Turkey's desire to enhance the significance of this institution is its involvement in the resolution process of recent events in Kazakhstan. Presently, the organization includes Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkey, and Uzbekistan, and operates within it are branches such as the International Organization of Turkic Culture (TURKSOY), the Parliamentary Assembly of Turkic-Speaking Countries, the International Turkic Academy, and the Turkic Culture and Heritage Foundation. These institutions address issues related to the dissemination and strengthening of cultural ties, the enhancement of political dialogue, the development of research and studies in Turkic studies, and the preservation and protection of the cultural heritage of Turkic member countries [5]. Discussing the global goal of this institutional direction, it is noteworthy that it aims to foster productive integration among representatives of the Turkic world through strengthening cultural, educational, economic, and socio-political ties. All of these efforts are grounded in Turkey's thesis on the concept of a unified Turkic world and, consequently, Turkic identity.

The second bloc of institutions is associated with Turkey's educational and, in a broader sense, socio-cultural vector of activity, which forms the basis of the country's Central Asian policy. In this context, the activities of the Yunus Emre Foundation, along with the Yunus Emre Institute based on it, and its worldwide representation in the form of Yunus Emre Cultural Centers, should be noted. Although these centers do not currently have representation in Central Asian countries, the Foundation implements projects and conducts events oriented towards this region and its population. Recently, the Maarif Foundation has assumed an important role, focusing on promoting Turkish education and developing Turkey's international relations in this field. It oversees the operation of Turkish educational institutions abroad and partially addresses issues related to foreigners receiving subsidized education in Turkey. It is important to highlight that the Maarif Foundation has intensified its activities in the context of the process of reorienting a broad network of educational institutions associated with the organization "FETO" [6]. According to some reports, this organization was directly involved in the preparation of a failed military coup in Turkey in 2016.

The activities of the Directorate for Turks Abroad and Related Communities are unquestionably important, promoting Turkish education through initiatives such as the state scholarship program "Turkish Scholarships."

The main directions of Turkey's cooperation with the Central Asian states

They also popularize the study of Turkish language, history, and culture abroad, particularly focusing on the Central Asian states, which are the primary targets of all institutions within this bloc. Additional functions within the socio-cultural bloc are carried out by organizations like the Directorate of Religious Affairs (Diyanet), which operates in over 140 countries worldwide. Diyanet contributes to religious education aligned with cultural values through a network of schools, universities, educational centers, and other institutions.

The third bloc of organizations pertains to humanitarian activities, stemming from the humanitarian policy proposed by Ahmet Davutoglu in the early 2000s, aimed at improving human conditions globally. A pivotal institution within this context is the Turkish Cooperation and Coordination Agency (TIKA), originally established with a focus on the Central Asian republics. TIKA serves as Turkey's primary institution for Official Development Assistance (ODA) under the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD). While expanding its operations far beyond Central Asia, TIKA implements projects in the Middle East, Africa, Latin America, and beyond. Turkey has emerged as a significant donor of humanitarian aid and ranks among the leaders globally in terms of the percentage of Gross National Income devoted to this effort. Over the past decade, the primary recipients of Turkish humanitarian aid have shifted towards the Middle East and Africa, though Kyrgyzstan and Kazakhstan continue to feature prominently in the top 10 recipients [7]. Today, Ankara asserts itself as a leader in several regions worldwide, including the "Turkic world," underscoring its global significance as a strengthening center of power within the multipolar international system. This places its policy in the Central Asian region in a highly significant light. It is crucial to understand that beyond its demonstrated activity and ambitions, this policy is constrained by several distinctive features.

The new trends in Turkey's foreign policy in Central Asia could have several implications for the region. Specifically:

- Increased competition among Turkey and other countries for influence in the region. Turkey is not the only country seeking to expand its influence in Central Asia; other countries like Russia, China, and the USA also show interest in this region. Heightened competition among these countries could lead to increased tension in the region.

- Shifting the balance of power in the region. Turkey's strengthened position in Central Asia could alter the balance of power in the region. Turkey may become a more influential player, potentially shifting the situation in favor of its interests.

- Potential increase in regional conflict. Intensified competition among countries for influence in the region may escalate conflict dynamics. This is because countries might employ various methods, including non-constructive ones, to achieve their goals.

These implications underscore the complexities and potential challenges associated with Turkey's evolving foreign policy stance in Central Asia.

Furthermore, it is essential to emphasize that the future trajectory of events in Central Asian countries will hinge on several factors, including the policies of other nations in the region and internal dynamics within these countries themselves. Therefore, despite the dynamic rhetoric surrounding military cooperation, the primary emphasis is placed on domains where the influence of other players is limited. This includes culture, education, humanitarian efforts, and economic components. However, such a direction does not necessarily indicate its effectiveness and success, given the specific nature of the outcomes from unconventional instruments in foreign policy. Moreover, the lack of success in “integrating” the region under Turkish “leadership” and the predominance of bilateral cooperation primarily based on pan-Turkism ideology also limit Ankara’s actions. In addition, the actual effectiveness of this institutional framework for cooperation remains low. Finally, a critical issue is Turkey’s objectively insufficient internal resources - financial, technological, military, etc., compared to other non-regional actors in the region (particularly Russia and China) [8]. Despite this, Ankara continues to maintain a multi-vector approach to foreign policy, albeit to a lesser extent.

All of the above determines that despite the apparent intensification of Turkish policy in the Central Asian region and the ambition of its plans, including the existing efforts to increase the country’s influence in Central Asia, they largely appear exaggerated and not sustainable in the long term. This, in turn, does not negate Turkey’s growing importance for the Central Asian republics overall in the context of strategies pursued by third countries - non-regional actors such as Russia, China, and others. However, we believe that the primary condition for Ankara’s successful development in this situation is the strengthening of the economic cooperation bloc with the region’s countries. This bloc should not merely complement Turkey’s actions in cultural and humanitarian relations but should form the foundation of Turkish influence in the region.

Conclusion

In conclusion, the cooperation between Turkey and the Central Asian states plays a strategic role within the framework of contemporary geopolitical dynamics. It is founded upon historical, cultural, and economic linkages, as well as shared interests in regional stability and development. Analyzing key areas of collaboration such as trade, investments, energy, transport, and education underscores their potential for deepening and diversification. It is crucial to consider differences in interests, cultural nuances, and geopolitical aspects while working towards strengthening trust and mutual understanding among partner countries. In the rapidly changing geopolitical landscape and economic conditions, it is crucial to maintain flexibility and adaptability within the framework of cooperation. Only in this way can sustainable and mutually beneficial partnership between Turkey and the Central Asian states be ensured, contributing to the overall prosperity and development of the region. It is hoped

that this article will prove valuable for further academic and practical exploration of cooperation issues between these regions and facilitate informed decision-making in the field of international relations.

REFERENCES

[1] Таджиев Ш. Центральная Азия в условиях трансформации мирового порядка: методологические и концептуальные подходы. Ташкент, 2023.

[2] Курмангужин Р. История независимого Казахстана: внешняя политика. Алматы, 2022. ISBN 978-601-294-345-0

[3] Сарымсоков З. Тюркский фактор в политике мягкой силы Турции в отношениях со странами Центральной Азии // Постсоветские исследования. – 2020. – № 7. – С. 613

[4] Чеботарев А. История независимого Казахстана: политическая модернизация. Алматы, 2022. ISBN 978-601-294-342-9

[5] Köstem S. Geopolitics, Identity and beyond: Turkey's Renewed Interest in the Caucasus and Central Asia \ Turkey's Pivot to Eurasia: Geopolitics and Foreign Policy in a Changing World Order / ed. by E. Erşen, S. Köstem. London: Routledge, 2019. – P. 111–128

[6] Mustofaev M. The Organization of Turkic States: A New Approach to Global and Regional Challenges // PERCEPTIONS. – Spring-Summer 2022. – Vol. XXVII, № 1. – P. 110

[7] Çağla Gül YESEVİ. Examining the Organization of Turkic States: A Teacher and Norm-Creator // PERCEPTIONS. – Spring-Summer 2022. – Vol. XXVII, № 1. – P. 2–25

[8] Асанов Б.М. «Мягкая сила» Турции во внешней политике Центральной Азии // Вестник Северо-Восточного федерального университета имени М.К. Аммосова. Серия «История. Политология. Право», 2020. – С. 103–109

REFERENCES

[1] Tadzhiiev Sh. Central'naya Aziya v usloviyah transformacii mirovogo poryadka: metodologicheskie i konceptual'nye podhody. Tashkent, 2023 [in Russ.].

[2] Kurmanguzhin R. Istoriya nezavisimogo Kazahstana: vneshnyaya politika. Almaty, 2022, ISBN 978-601-294-345-0 [in Russ.].

[3] Sarimsokov Z. Tyurkskij faktor v politike myagkoj sily Turcii v otnosheniyah so stranami Central'no Azii // Postsovetskie issledovaniya. – 2020. – № 7. – P. 613 [in Russ.].

[4] Chebotarev A. Istoriya nezavisimogo Kazahstana: politicheskaya modernizaciya. Almaty, 2022, ISBN 978-601-294-342-9 [in Russ.].

[5] Köstem S. Geopolitics, Identity and beyond: Turkey's Renewed Interest in the Caucasus and Central Asia \ Turkey's Pivot to Eurasia: Geopolitics and

Foreign Policy in a Changing World Order / ed. by E. Erşen, S. Köstem. London: Routledge, 2019. – P. 111–128.

[6] Mustofaev M. The Organization of Turkic States: A New Approach to Global and Regional Challenges // PERCEPTIONS. – Spring-Summer 2022. – Vol. XXVII, № 1. – P. 110.

[7] Çağla Gül YESEVİ. Examining the Organization of Turkic States: A Teacher and Norm-Creator // PERCEPTIONS. – Spring-Summer 2022. – Vol. XXVII, № 1. – P. 2–25.

[8] Asanov B.M. «Myagkaya sila» Turcii vo vneshnej politike Central’noj Azii // Vestnik Severo-Vostochnogo federal’nogo universiteta imeni M.K. Ammosova. Seriya “Istoriya. Politologiya. Pravo”, 2020. – P. 103–109 [in Russ.].

ТҮРКИЯНЫҢ ОРТАЛЫҚ АЗИЯ МЕМЛЕКЕТТЕРІМЕН ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫНЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ

* Мукатова Д.Б. ¹

*¹Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Ғылыми мақалада Түркияның Орталық Азия мемлекеттерімен ынтымақтастығының негізгі бағыттары зерттеледі. Авторлар саясат, экономика, мәдениет және білім беруді қоса алғанда, әртүрлі салалардағы ынтымақтастықтың динамикасы мен сипатын қарастырады. Мақалада Түркия мен Орталық Азия елдері арасындағы тарихи және мәдени байланыстар талданады, сондай-ақ геосаяси факторлардың қатынастардың дамуы мен тереңдеуіне әсері бағаланады. Энергетика, көлік және сауда саласындағы ынтымақтастыққа, сондай-ақ өңірдегі қауіпсіздік пен тұрақтылық мәселелеріне ерекше назар аударылады. Мақалада сондай-ақ өзгермелі геосаяси жағдай мен экономикалық жағдайлар контекстінде Түркия мен Орталық Азия мемлекеттері арасындағы ынтымақтастықты одан әрі дамытудың сын-тегеуріндері мен перспективалары қарастырылады.

Жақында халықаралық қоғамдастықтың назары Орталық Азияға аударылды. Бұл жағдай аймаққа тікелей немесе жанама байланысты болған Оқиғалармен - “Талибан” қозғалысының билікке келуімен, Қазақстандағы Оқиғалармен, ҰҚШҰ-ның жандануымен және т. б. түсіндіріледі. Ресей және Қытай. Бұл тұрғыда түрік даму моделі зайырлы демократиялық саяси жүйені, ислам құндылықтарын құрметтеуді, әлеуметтік бағытталған мемлекеттік саясатты және нарықтық экономиканы біріктіретін негізгі құрал ретінде қарастырылды. Түркияның халықаралық аренада түркі республикаларының өкілі мәртебесін қалыптастыру пайдасына аргумент ретінде пайдаланылған елдердің этникалық және конфессиялық жақындығының факторы да маңызды болды.

Авторлар ресми дереккөздерден алынған аналитикалық әдістер мен деректерді, сондай-ақ сарапшылармен және мемлекеттік органдардың

өкілдерімен сұхбат нәтижелерін одан әрі ынтымақтастық бойынша өз қорытындылары мен ұсынымдарын әзірлеу үшін пайдаланады. Бұл мақала зерттеушілерді, халықаралық қатынастар мамандары мен саясаттанушыларды, сондай-ақ сыртқы экономикалық байланыстарды дамытумен айналысатын практиктерді қызықтырады.

Тірек сөздер: экономикалық ынтымақтастық, әскери ынтымақтастық, жұмсақ күш, институционалдық құрамдас бөлік, Түркі әлемі, “Тұран армиясы”, өңірлік актерлер, позицияны нығайту

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ СОТРУДНИЧЕСТВА ТУРЦИИ С ГОСУДАРСТВАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

*Мукатова Д.Б.¹

*¹ Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Аннотация. Научная статья исследует основные направления сотрудничества Турции с государствами Центральной Азии. Авторы рассматривают динамику и характер сотрудничества в различных сферах, включая политику, экономику, культуру и образование. Статья анализирует исторические и культурные связи между Турцией и странами Центральной Азии, а также оценивает влияние геополитических факторов на развитие и углубление отношений. Особое внимание уделяется сотрудничеству в области энергетики, транспорта и торговли, а также вопросам безопасности и стабильности в регионе. В статье также рассматриваются вызовы и перспективы дальнейшего развития сотрудничества между Турцией и государствами Центральной Азии в условиях изменяющейся геополитической обстановки и экономических условий.

В настоящее время Центральная Азия привлекает значительное внимание международного сообщества из-за ряда событий, непосредственно или косвенно связанных с регионом, таких как приход талибов к власти, внутренние события в Казахстане и активизация Организации Договора о коллективной безопасности. В этом контексте особую активность проявляет Турецкая Республика, которая стремится занять лидирующую позицию в «тюркском мире» и участвовать наравне с другими влиятельными международными акторами, такими как Россия и Китай. Основным инструментом в этом контексте рассматривается турецкая модель развития, объединяющая секулярную демократическую политическую систему, уважение к религиозным (исламским) ценностям, социально ориентированную государственную политику и рыночную экономику. Также важным фактором является этноконфессиональное единство стран, которое используется в качестве аргумента в пользу признания Турции представителем тюркских государств на мировой арене.

Авторы используют аналитические методы и данные официальных

источников, а также результаты интервью с экспертами и представителями государственных структур для выработки своих выводов и рекомендаций по дальнейшему сотрудничеству. Эта статья представляет интерес для исследователей, специалистов по международным отношениям и политологов, а также для практических работников, занимающихся развитием внешнеэкономических связей.

Ключевые слова: военное сотрудничество, экономическое сотрудничество, мягкая сила, институциональная составляющая, тюркский мир, «армия Турана», региональные акторы, укрепление позиции

Received: September 24, 2025

Accepted: November 14, 2025

Information about authors:

Mukatova D. - PhD student, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan, e-mail: diddy1606@mail.ru

Автор туралы мәлімет:

Мукатова Д.Б. - PhD докторант, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: diddy1606@mail.ru

Сведения об авторе:

Мукатова Д.Б. - PhD докторант, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан, e-mail: diddy1606@mail.ru

UDC 338.48

IRSTI 11.25.19

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2025.62.4.013>

INTEGRATING GLOBAL TOURISM TRENDS INTO THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT STRATEGY OF THE ALAKOL REGION

*Kakenova Z.¹, Batyrbaev B.²

¹ L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

² J. Balasagyn Kyrgyz National University, Bishkek, Kyrgyzstan

Abstract. This article examines how post-pandemic global tourism trends such as digital transformation, wellness tourism, and ecotourism can be integrated into a sustainable development strategy for Kazakhstan's Alakol region. The study employs content analysis and comparative analysis, drawing on secondary data from official statistics, regional administrations, national tourism institutes, international organization reports. The analysis confirms rapid tourism growth. Approximately 1,5 million tourists visited Lake Alakol in 2023, increasing economic benefits but also increasing recreational pressure and environmental risks. Alakol's advantages include its mineralized water, therapeutic mud, and the nearby Barlyk-Arasan hot springs, which facilitate the expansion of wellness services beyond the peak summer season. However, the region faces limitations in infrastructure quality, destination management, and digital readiness. Key gaps include poor online visibility, limited integration with international booking platforms, and patchy 4G coverage. This article examines national digital tools such as the eQonaq tourist registration system and the Kazakhstan.travel portal, arguing that Alakol requires digital services at the destination level. This includes reliable visitor information, interactive maps, cashless payments, and coordinated promotion, including offerings for remote workers and the "working holiday" segment. For ecotourism, Alakol's biodiversity and protected area status allow for birdwatching and environmental education, particularly for rare species. However, uncontrolled visits to protected islands and littering require clearer regulations, patrols, and ranger-led alternatives. Overall, this article proposes a practical package of measures linking digitalization, healthcare infrastructure, and regulated nature-based tourism to reduce seasonality, improve service quality, and mitigate environmental pressures, with lessons learned applicable to other resort regions in Kazakhstan.

Key words: Alakol region, tourism digitalization, wellness tourism, ecotourism, sustainable development, smart tourism, workation, health tourism, biodiversity conservation

Funding. This article was prepared with the financial support of the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan under the program BR24992981 "Comprehensive analysis of

natural, historical, and cultural landscape potential of Alakol and development of effective mechanisms for recreational tourism.”

Introduction

The relevance of the topic of sustainable tourism development in the Alakol region is determined by both global and national trends. The UN 2030 Agenda attaches great importance to tourism development as one of the key sectors contributing to sustainable development: tourism creates new jobs, increases GDP, stimulates trade and preserves cultural diversity. According to the World Tourism Organization, the tourism industry provides about 10% of the world’s GDP and every eleventh job, generating over USD 1.5 trillion in revenue annually; at the same time, before the pandemic, tourism was one of the few industries that demonstrated stable growth [1]. After the recession caused by COVID-19, international tourism is actively recovering. By the end of 2023, its volume reached 87% of the pre-pandemic level [2]. The pandemic has simultaneously changed the priorities of travelers and the industry. There is increased attention to safety, health, environmental friendliness and digital services in travel. These international trends are creating a demand for sustainable tourism that combines economic benefits with environmental and social well-being.

Kazakhstan, with its unique natural destinations, follows global trends and pays special attention to the development of domestic tourism based on the principles of sustainability. In 2019, the UN General Assembly unanimously adopted a resolution initiated by the Central Asian countries. It emphasized the importance of joint efforts to achieve sustainable development goals and attract investment in the region’s tourism sector [1]. At the national level, the Concept of Tourism Industry Development aimed at ensuring safe and sustainable tourism was adopted [3]. In particular, it notes the need to develop tourist routes and infrastructure in resort areas to reduce the burden on ecosystems. The Alakol region is included in the number of priority tourism clusters: the development of the resort on Lake Alakol is carried out within the framework of a special state program, which indicates the national significance of this territory.

Alakol is one of the unique lakes in Kazakhstan, famous for its healing mineralized waters and rich biodiversity. Located on the border of Zhetisu and Abay regions, this reservoir is the “pearl” of domestic tourism. In recent years, the region has demonstrated dynamic growth in tourist flow. Thus, in 2023, about 2 million tourists visited the Zhetisu region, of which 1.5 million rested on the shores of Lake Alakol [4]. These indicators reflect the high socio-economic significance of the effective use of the tourism potential of Alakol for the region and the country. At the same time, such rapid growth brings new challenges to sustainability. Cases of exceeding the recreational load and violating environmental standards have already been recorded. For example, the intensive development of the resort is accompanied by increased anthropogenic pressure on the lake’s ecosystem, increased water pollution and more frequent cases of

non-compliance with environmental requirements. Given the lessons of the Aral Sea environmental disaster, it is extremely important to prevent a similar scenario at Alakol. Thus, the challenge is to balance the economic development of the tourism cluster with the preservation of the unique natural environment and the sustainability of local communities.

The *goal* of this study is to develop approaches to ensuring sustainable tourism development in the Alakol region, taking into account international trends. To achieve this goal, the following *objectives* are addressed in the work:

(1) to analyze modern global trends in tourism (eco- and cultural tourism, wellness, digitalization, etc.) and assess their relevance for the Alakol region;

(2) to study the current state of the tourism industry in the region, to identify the main problems and limitations of sustainable development (environmental, infrastructural, managerial);

(3) to study the experience of implementing state programs and initiatives for tourism development in this area, as well as the best foreign practices applicable to the conditions of the region;

(4) to offer recommendations for government bodies and businesses on the implementation of sustainable tourism principles, including measures to protect the environment, develop infrastructure and improve the tourism cluster management system.

The *theoretical significance* of the study lies in the development of scientific ideas about sustainable tourism at the regional level. The work contributes to the theory by connecting global concepts of sustainable development with the specific case of the Alakol region, which is considered a developing tourist destination. The intensification of scientific research on this topic (for example, recent works devoted to the prospects of “green” development in the Balkhash-Alakol basin) [5] confirms the relevance of scientific understanding of sustainable tourism. Our analysis complements the existing literature with new data on the relationship between the greening of tourism, transport accessibility and climatic factors in the context of Kazakhstan. The *practical significance* is due to the fact that the results of the study can be directly used in planning and managing the development of the Alakol tourism cluster. The proposed recommendations will serve as a basis for improving the state policy of regional development - in particular, for adjusting tourism support programs and regulatory measures to protect natural complexes. From an economic point of view, the implementation of sustainable tourism approaches will increase the industry’s returns by extending the tourist season, diversifying services (eco- and health products) and improving the quality of service, which ultimately contributes to the growth of the local economy and employment. This approach is in line with the priorities outlined in national strategies and will ensure interaction between government bodies, businesses and the local community in implementing sustainability principles.

Description of Materials and Methods

Modern research in the field of sustainable tourism demonstrates the rapid expansion of an interdisciplinary approach to studying the industry, covering aspects of digitalization, greening, wellness practices and social engagement. In recent years, the global COVID-19 pandemic has acted as a powerful trigger for rethinking tourism development models. This is reflected in the academic agenda and international statistics.

Thus, the analytical report of the World Tourism Organization emphasizes that by the end of 2023, international tourism has almost reached pre-pandemic volumes. This is evidence of the high recovery potential of the industry and emphasizes the importance of high-quality and sustainable growth [2].

Particular attention in the scientific literature is paid to the digital transformation of tourism as a fundamental factor in the competitiveness of destinations. The work by Madzík P., Falát L., Copuš L., Valeri M. [6] records a stable development trajectory in the areas of big data, intelligent tourism platforms, digital marketing and “smart” management of tourist flows. Another study emphasizes the importance of augmented and virtual reality (AR/VR) technologies for increasing customer engagement in the hotel sector [7].

One of the most discussed innovative models has been the development of the workation format - a combination of tourism and remote work. The concept has received wide coverage in the works of Wilkesmann M., Bassyiouny M., who associate it with changes in consumer motivations and destination marketing [8]. There is also growing interest in “digital nomads” as a new category of mobile tourists. Against this background, government initiatives to create favorable conditions for attracting such groups, including visa and digital services, are of particular importance.

In parallel with digitalization, the direction of health tourism is developing. According to the Global Wellness Institute report [9], the wellness segment is growing at twice the industry average, and the pandemic has only increased the demand for health-oriented tourism products. Clerici A.P., Murphy C., Castanheira Almeida N.M. expand the theoretical basis for the development of wellness tourism, highlighting the multifaceted nature of this segment - from physical and emotional recovery to spiritual experience [10]. National and regional governments, in particular India and the countries of Southeast Asia, are developing programs for the certification and promotion of wellness destinations [11].

Thus, the analysis of modern literature shows the consolidation of research efforts around the topics of digitalization, wellness models and ecotourism as cornerstones of the future of sustainable tourism. However, there are still gaps in the study of the integration of these models into local and border recreational areas, especially in developing countries. This forms a justified research interest in the transformation of the tourist space of regions with high natural potential, including the Alakol region of Kazakhstan, in the context of global trends.

A qualitative methodological framework was applied, including content analysis and comparative analytical methods. We have used secondary data sources, that consist of official statistical data from national and local governmental bodies (the Ministry of Tourism and Sports of the Republic of Kazakhstan, Kazakh Tourism National Company, Zhetysu Regional Administration, Abay Regional Administration), academic literature, and reports from international organizations (UNWTO, World Travel & Tourism Council, UNESCO, IUCN, Global Wellness Institute).

The following key tourism development trends in the Alakol region as explored as a distinct thematic block: digital transformation, wellness tourism, and ecotourism. The analysis for each block involved the detailed description of trends, comparison with global best practices, and the evaluation of their adaptability to the specific context of the Alakol region.

Data gathered through content analysis was systematically structured to ensure clarity and comprehensiveness. Additionally, comparative methods were used to examine the infrastructural and recreational characteristics of the Alakol region relative to analogous tourism regions.

Statistical data analyzed in this research include dynamics of tourist flow, number of recreational facilities, volume of investment projects, and details regarding ongoing infrastructural initiatives.

Results

The research results were aimed at identifying the specific manifestations of the main global trends emerging in the current tourism industry in the Alakol region, as well as the possibilities for their implementation at the regional level. This section analyzes how three major trends that have determined the direction of global tourism development in the post-pandemic period are reflected in the region. Each trend is analyzed separately, and the adaptation opportunities and institutional constraints based on regional characteristics and resource potential are comparatively considered. The results show how the current infrastructural, social and natural conditions of the region are in line with global trends.

The main trends in the tourism industry after 2020 can be divided into three main areas:

1. Digital transformation. Even before the pandemic, the tourism industry was undergoing rapid digitalization. However, in the context of COVID-19, digital technologies have become the main condition for maintaining the viability of the industry. The main focus has been on contactless services that allow minimizing physical contact. Airlines and airports have introduced electronic boarding passes, biometric verification. Hotels have started using online check-in, mobile room keys, and QR menus in restaurants. Planning and booking trips via smartphones has become the norm. Nowadays, tourists expect all services, from purchasing tickets to choosing excursions, to be available via mobile applications [6].

The concept of “smart tourism” is rapidly developing. This is the use of

big data, navigation systems, electronic guides, and other IT solutions to improve the tourist experience. Virtual and augmented reality technologies (VR/AR) have found new applications [7]. While virtual tours were popular during the lockdown, they have now become a marketing tool that allows visitors to “try out” experiences before they travel. For example, museums and national parks are offering online 3D tours to increase visitor interest. Another important trend is “workation” (work + vacation) [8], i.e. combining remote work and travel. During the pandemic, office workers have become accustomed to working from home. As a result, many people have become convinced that they can do their work from anywhere in the world. This has led to the emergence of a new type of tourist, called “digital nomads” [12]. They travel to different countries and work remotely. In response to this trend, countries such as Georgia, Estonia, the UAE, and others have begun to introduce special visas for long-term remote workers [13]. As a result, a new segment of tourism has emerged, combining comfortable conditions for work with leisure infrastructure, such as high-speed Internet and co-working centers. Hoteliers immediately supported this trend and coined the term “workspitality” (work + hospitality) [14]. Special workplaces have been created in hotels for tourists who work while traveling. Studies have shown that such flexible conditions increase the competitiveness of hotels and allow them to extend the tourist season due to the presence of remote workers throughout the year.

2. *Development of wellness tourism.* A particularly noteworthy area is health tourism, which is currently developing rapidly. The main goal of this tourism is to improve a person’s physical and mental health. In this regard, A. Clerici, S. Murphy and N.M. Castanheira Almeida [10] distinguish the following areas of health tourism:

- 1) Physical aspects - massage, therapeutic baths, diet programs, health-oriented hotels and resorts, clinics, SPA centers and restaurants offering organic or natural food;
- 2) Social aspects - pilates centers, fitness clubs and gyms;
- 3) Ecological aspects - active recreation in nature, such as walking, hiking and mountaineering;
- 4) Emotional aspects - recreational activities such as music and art classes;
- 5) Spiritual aspects - visiting temples and churches, praying, spiritual enrichment;
- 6) Mental aspects – meditation and yoga classes, activities aimed at harmonizing the body and mind.

Even before the pandemic, wellness tourism was one of the most rapidly developing segments of the industry. According to the Global Wellness Institute, in 2017-2019, the size of the wellness tourism market grew by more than 6% annually, which is twice the growth rate of the tourism industry as a whole [9]. The pandemic gave this industry a new meaning: people began to pay special attention to strengthening immunity and increasing stress resistance. As a result,

in 2021-2022, wellness tourism recovered faster than other tourism destinations in the global market, showing growth of more than 8%.

Currently, both medical tours and preventive and recreational wellness tours are equally popular. For example, demand for yoga retreats in rural areas, mountain and seaside SPA resorts has increased. Such resorts offer programs aimed at post-COVID rehabilitation, respiratory gymnastics, and elimination of the effects of hypodynamia. In addition, a new generation of sanatorium-resort products that combine the achievements of medicine and the SPA industry, including comprehensive medical examinations, has become a trend.

Many countries are developing health tourism as a promising export activity. For example, Thailand and Indonesia are actively promoting their health resorts for foreigners, especially for remote workers. While India is traditionally known for its yoga and Ayurveda centers along with medical tourism [11], Hungary and the Czech Republic are known for their thermal resorts. Recently, post-Soviet countries have also been actively entering this market. While Georgia offers a quiet health vacation in the mountainous regions and the Borjomi resort, Uzbekistan is opening modern sanatoriums based on oriental medicine.

An important feature of health tourism is that the average stay of tourists is long and their expenses are higher than in other types of tourism, which means it is economically profitable for the regions. In addition, health tourists often travel not during the high season, but during the off-season, for example, in the spring and autumn months. This, in turn, helps to reduce seasonal fluctuations. Therefore, many resort regions of the world, if they have healing natural resources, strive to develop health tourism.

3. *Ecological tourism (ecotourism) and biodiversity conservation.* Ecological tourism is a type of responsible tourism that involves visiting natural areas, exploring them, and protecting them. This segment, which began as a small tourist destination in the 1980s and 1990s, has now become one of the main trends in tourism.

According to research by the World Tourism and Travel Council, sustainable practices are becoming the norm. According to this organization, three quarters of travelers say they are ready to choose sustainable tourism in the future, and about 60% have chosen more environmentally friendly and safe forms of travel in recent years [15].

Ecotourism is closely related to the participation of local communities and the conservation of biodiversity. The experience of Costa Rica is particularly noteworthy in this regard. Through ecotourism, the small country has transformed almost 30% of its territory into protected natural parks, part of which is financed by tourist revenues. Ecotourism accounts for up to 5% of the country's GDP, which is estimated at \$3.4 billion per year [16]. As a result, nature is preserved, tourists come, and the money from it is directed to nature conservation. This mutually beneficial cycle is becoming an example for other regions.

After the pandemic, ecotourism has focused on the conservation of rare

species and environmental education among tourists. For example, in Africa, domestic ecotourism to national parks has increased dramatically. This trend has helped to offset the income from foreign tourists during the pandemic and support the funds spent on wildlife conservation. In European countries, volunteer tourism programs in reserves are becoming increasingly popular. Here, tourists are directly involved in environmental projects, such as bird watching, cleaning nature trails, and helping scientists.

Another trend is the development of the concept of “regenerative tourism,” which goes beyond the concept of sustainability. This tourism is aimed at actively restoring nature, not just not harming the environment. For example, tourists plant trees and finance the restoration of ecosystems.

At the same time, great importance is attached to the preservation of cultural and natural heritage. UNESCO World Heritage and other unique sites encourage many countries to develop careful tourism strategies. Similar strategies are being developed in African countries regarding world heritage sites after COVID-19 pandemics.

Thus, ecotourism has become an integral part of the global sustainability trend today. It combines economic goals with environmental interests, generates income through the use of natural capital and ensures the protection of this capital. For regions rich in nature, ecotourism allows you to attract not only a comfortable vacation, but also a new generation of tourists who want to get acquainted with nature and contribute to its protection. The relevant trends and traveler preferences are summarized in Table 1, which highlights key tendencies that shapes tourism demand.

Table 1. Global Post-COVID Tourism Trends and Traveler Preferences

Trend	Description	What Travelers Want
<i>D i g i t a l Transformation</i>	Rapid digitization of tourism services (contactless check-in, mobile bookings, digital passes).	Seamless mobile access, cashless payments, real-time info, easy digital interaction.
<i>Wellness and health focus</i>	Surge in wellness tourism: mental, physical, and emotional well-being prioritized after the pandemic.	Safe, clean environments; spa, nature retreats; immunity-boosting and relaxation options.
<i>Sustainable travel</i>	Travelers increasingly choose destinations with low environmental impact and community-based practices.	Eco-friendly lodging, ethical experiences, nature immersion, local involvement.
<i>Workation and digital nomadism</i>	Growth in remote work enables combining travel with productivity (“work from anywhere”).	High-speed internet, coworking spaces, flexible stays, peaceful + stimulating locations.
<i>Personalization and flexibility</i>	Shift from mass tourism to tailored experiences and flexible booking/cancellation policies.	Customizable itineraries, off-season options, last-minute changes without penalties.

Discussion

The tourism trends described above are also reflected in Kazakhstani

tourism at various levels. In particular, the Alakol region, as a rapidly developing resort region, should effectively use these trends. In this regard, let us consider how the current situation in Alakol meets new tourism standards and demands, as well as the opportunities and limitations of implementing trends.

1. The level of digitalization of the Alakol tourism sector. Although the region has begun to introduce digital technologies, this process lags behind leading tourist centers in the world and neighboring countries. Positive examples in the region include the personal websites and social media pages of some resorts and hotels. Some of them are also connected to major international online booking platforms. For example, currently only 5 hotels and resorts from the Alakol region are listed on the Booking.com platform [16], while 14 accommodations are listed on TripAdvisor [17]. For comparison, neighboring Kyrgyzstan's Issyk-Kul has 229 accommodations on Booking.com [18], and 786 tourist facilities on TripAdvisor [19].

In 2022, Kazakhstan launched the eQonaq information system for collecting and registering tourist flow and migration data [20]. Some hotels in Alakol have joined this system, simplifying reporting on tourists.

There is also a mobile application "Kazakhstan Travel" and a website that provides information on tourist attractions [21]. The site provides general information about Alakol, as well as instructions on how to get to the southern and eastern shores of the lake. However, there is almost no information about tourist resorts, hotels and bases. In this regard, it would be appropriate to include detailed information about tourist accommodation, online booking options or links to international booking platforms. It is also important to provide an interactive map of the tourist infrastructure on the shore. Such measures would increase the accessibility of information for potential tourists and facilitate the process of planning a trip to Alakol.

The digital ecosystem of the region is still not sufficiently developed. There is no single information resource or mobile application specifically for Alakol. For example, services equipped with a map of the region, a transport schedule, a poster of events, and the ability to leave comments have not been developed. Many small hotels and resorts require advance payment via bank transfer, as they are not integrated into international booking systems. Communication and the Internet are available in the resort areas, but the 4G network is not everywhere, and there are Internet network instability due to increased load, especially in the summer season. In order to attract modern tourists, especially foreigners and young people, it is necessary to carry out systematic work on the digitalization of the region.

Taking into account the above issues, it would be appropriate to implement the following specific measures to accelerate the digitalization of the tourism infrastructure of the Alakol region:

1) Introduce convenient and contactless services in local areas. That is, electronic payments and settlements through bank applications via QR codes,

organize an electronic queue system at popular facilities such as a catamaran, and install interactive information kiosks.

2) It is necessary to increase the digital reputation of the Alakol region by actively publishing information about tourist facilities and services on international and domestic platforms, conducting targeted advertising on social networks, and creating visual content (photos, videos, virtual tours).

3) Attract digital nomads to the region, provided that the appropriate infrastructure is in place. Kazakhstan has already introduced a long-term “Digital Nomad Visa” for remote workers at the state level [22]. With its unique healing climate, Alakol could become an attractive destination for such guests, especially IT specialists and freelancers. This requires providing stable internet access, coworking spaces, or at least quiet work areas in hotels. Although such services are not currently available, their future emergence is crucial for increasing the region’s competitiveness.

2. *The potential of wellness tourism.* The Alakol region has unique natural healing resources for the development of wellness tourism. First of all, this is the water of the lake. Alakol is a salt lake rich in mineral salts and has unique healing properties. According to studies, the lake water contains many useful elements, such as bromine, iodine, radon, sodium, potassium salts, which have a very positive effect on the human body. As stated in the Kazakh Tourism investment proposal, in terms of radon concentration and activity, Alakol water is comparable to the thermal waters of the world-famous resorts of Baden-Baden (Germany) and Tskaltubo (Georgia) [23].

According to Kazakhstani researchers, the natural and recreational conditions of Alakol provide unique opportunities for wellness tourism. The lake shores are rich in silicon, and the purity and mineral composition of the water are comparable to the waters of the Black Sea, the Dead Sea, and the famous resorts of Kazakhstan “Saryagash”, “Alma-Arasan”, “Zhanakorgan”. The favorable climate, mineral springs and healing muds here help to treat skin diseases (eczema, psoriasis), allergies, diseases of the respiratory tract, digestive system and musculoskeletal system [24].

The second important factor is the healing mud and clay resources near the lake, especially in the puddle areas. They can be effectively used for mud therapy.

The third factor is the thermal mineral springs in the region. About 20 km from Alakol, at the foot of the Barlyk ridge, are the hot springs of Arsan (Barlyk-Arasan). The temperature of these springs is about +42°C, the composition is silicic acid (50 mg/l), chloride-sulfate, calcium-sodium, weakly mineralized (1.7 g/l) and rich in fluorine [25]. These springs are widely used by local residents and tourists as a therapeutic measure for bathing, showering, drinking. Arsan waters are recommended for the treatment of musculoskeletal, nervous system, digestive and skin diseases. Thus, Alakol, which combines swimming in the lake and thermal springs, has a very high attractiveness as a balneological resort.

In addition, the clean, dry steppe air of the region, rich in salt ions, plays the

role of a natural inhaler for people suffering from asthma and allergies.

Thus, the unique natural healing factors of Alakol create a favorable base for the development of wellness tourism. However, this potential is not yet fully realized. The region is mainly dominated by simple types of recreation, and medical infrastructure and specialized health complexes are insufficient. Only a few health resorts offer such services.

For the development of wellness tourism in Alakol, it is important to form a special medical and health infrastructure. This requires the opening of modern sanatorium complexes and the use of mineral lake water and healing mud at a professional medical level. In addition, there is potential for integrating the resource of Arsan thermal springs into health programs. These measures will allow the region to attract a new audience - middle-aged and elderly tourists from other regions of Kazakhstan, Central Asia, and Russia for the purpose of medical tourism.

In addition to classic sanatorium services, health retreats (yoga, detox, kymyz therapy, treatment programs based on local cuisine) may be in high demand in the region. If the traditional health practices that have long been established in the region (herbal treatment, kymyz treatment, bathhouse) are systematically offered under the supervision of medical specialists, Alakol's tourist attractiveness will be stable throughout the year.

This direction can also be beneficial for investors, since its development will be supported by the state. According to the investment proposal submitted by Kazakh Tourism [23], the construction of tourist infrastructure facilities in Alakol will be actively supported by the state. Support for investors is carried out in three main areas.

Firstly, as to tax and customs benefits – investors are exempted from corporate income tax and land tax for the first 10 years, from property tax for the first 8 years, as well as from paying customs duties and VAT on imported equipment and materials. Secondly, the possibility of co-financing by the state is provided - investors are offered to jointly invest in capital with the AIFC Direct Investment Fund or receive a subsidy of up to 30% of the costs of construction and installation work and the purchase of equipment. Third, additional support measures are implemented. Foreign investors will be provided with services on a “one-stop shop” basis, as well as state grants in kind in the amount of 30% of the amount of investments in fixed capital [23].

3. *Ecotourism potential.* Alakol is an object that is distinguished not only by its beaches, but also by its unique nature, which should be carefully protected. There is a great opportunity to develop ecological and natural-cognitive tourism in the region. First, birdwatching tourism can be organized. Every year, tens of thousands of birds nest and stop over on the lake during migration, including rare species. It is possible to attract foreign nature lovers by installing special observation towers along the shore, placing information stands about birds, and providing ornithologist-guide services. For example, the relict gull, a rare bird

species that world ornithologists dream of seeing, nests only here and on several lakes in Mongolia and China [26].

Secondly, the development of scientific tourism and environmental education is of interest. Together with the reserve, it is possible to organize educational tours for tourists, demonstrate ecosystem monitoring programs. Schoolchildren and students could take part in summer ecological camps, combining vacation with education. This format is successfully implemented in reserves in Russia and the USA.

Thirdly, it is possible to develop the direction of adventure eco-tourism: kayaking along quiet reedy streams, jeep or horse safaris in the semi-desert landscapes near Balkhash, trekking in the mountains of the Dzhungar Alatau, ending with swimming in Alakol. These activities will complement the traditional beach holiday with activity.

Of course, the development of ecotourism is closely related to the preservation of biological diversity. In this regard, the region has both advantages (biosphere reserve, state reserve status) and difficulties. The advantage is the presence of nature protection structures that can serve as the basis for the development of sustainable tourism. As for the weaknesses, the weak material and technical base of the protection service and the lack of control mechanisms. According to eyewitnesses, some tourists rent speedboats, go to protected islands, organize picnics or entertainment events, leave garbage, and disturb bird nests.

Such actions directly harm nature and damage the reputation of ecotourism. Therefore, when introducing this direction, it is necessary to consider specific rules and regulatory mechanisms. It is necessary to prohibit unauthorized entry into protected areas and organize patrols. Even more effective is to offer alternative options, ecotours led by rangers. For example, several times a season, excursions to the islands with elements of environmental education can be organized, and at the end of them, a format can be introduced where participants themselves take part in garbage collection. Such “tourism with elements of volunteering” is successfully implemented in many reserves.

In addition, it is possible to create ecological trails along the coast, open nature museums or visitor centers. There, tourists should be offered documentary films about the peculiarities of Alakol, geology, flora and fauna, exhibits (birds, minerals). This will increase the value of the object and form the responsibility of visitors.

The participation of local residents in nature conservation is very important. If local people understand that natural resources attract tourists and can be a source of income, they will be more interested in protecting them. For example, villagers can be trained as birdwatching guides and encouraged to open eco-lodges equipped with ecological trails.

Conclusion

The conducted research was aimed at identifying the opportunities for

adaptation of the main global trends in the modern tourism industry - digital transformation, health tourism and ecotourism - in the Alakol region. The results of the study show that the natural and recreational potential of the region has sufficient prerequisites for the development of these areas. In particular, healing mineral water sources, biological diversity and unique ecosystems, as well as geographical accessibility, can ensure the long-term tourist attractiveness of the region.

In addition, infrastructural, digital and institutional limitations prevent the full realization of these opportunities. In this regard, concrete steps are needed in the region to digitize tourist services, develop health infrastructure, form ecotourism on an orderly basis and increase its popularity at the international level.

The models and approaches proposed in the case of Alakol can serve as a basis for adaptation to other resort regions in the areas of digitalization, health and ecotourism. With the coordination of state policy and investment support, the tourism potential of the Alakol region will be fully revealed. This allows it to be presented as a regional development model based on sustainable development.

REFERENCES

[1] Генассамблея ООН единогласно приняла резолюцию «Устойчивый туризм и устойчивое развитие в Центральной Азии», 2020. <https://docs.un.org/ru/A/RES/74/214> (accessed: 11.01.2025).

[2] World Tourism Organization (UNWTO). UNWTO World Tourism Barometer: Volume 21, Issue 5, November 2023. https://tourismanalytics.com/uploads/1/2/0/4/120443739/unwto_barometer_november_2023.pdf (accessed: 02.12.2025).

[3] Правительство Республики Казахстан. Постановление Правительства Республики Казахстан от 28 марта 2023 года № 262 «Об утверждении Концепции развития туристской отрасли Республики Казахстан на 2023–2029 годы», 2023. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000262> (accessed: 23.01.2025).

[4] Алакөл жағалауында туризм нысандарының құрылыс жұмыстары жалғасуда, 2023. <https://www.gov.kz/memleket/entities/zhetysu-tourizm/press/news/details/659324?lang=kk> (accessed: 26.04.2025).

[5] Rakhimzhanova, G., Mussina, K. Defining a sustainable tourism perspectives in eastern part of Balkhash-Alakol Basin // *GeoJournal of Tourism and Geosites*. – 2025. – Vol. 58, No. 1, pp. 32–41. <https://gtg.webhost.uoradea.ro/PDF/GTG-1-2025/gtg.58103-1388.pdf> (accessed: 24.05.2025).

[6] Madzík P., Falát L., Copuș L., Valeri M. Digital transformation in tourism: bibliometric literature review based on machine learning approach // *European Journal of Innovation Management*. – 2023. – Vol. 26, № 7. – P. 177–205. – DOI: 10.1108/EJIM-09-2022-0531. <https://www.emerald.com/ejim/article/26/7/177/26576/Digital-transformation-in-tourism-bibliometric> (accessed: 02.04.2025).

[7] Lim, W.M., Jasim, K.M., Das, M. Augmented and virtual reality in hotels: Impact on tourist satisfaction and intention to stay and return // *International Journal of Hospitality Management*. – 2024. – Vol. 116. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0278431923002050> (accessed: 13.04.2025).

[8] Wilkesmann, M., Bassyiouny, M. From leisure to labor: How workations are reshaping hospitality and destination marketing in the era of New Work // *Journal of Destination Marketing & Management*. – 2025. – Vol. 36. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212571X25000034> (accessed: 06.06.2025).

[9] Global Wellness Institute. *Wellness Tourism: Global Wellness Economy Monitor 2021*. – Miami, FL: GWI, 2021. https://globalwellnessinstitute.org/wp-content/uploads/2022/02/GWI-WE-Monitor-2021_Wellness-Tourism.pdf (accessed: 25.01.2024).

[10] Clerici, A.P., Murphy, C., Castanheira Almeida, N.M. The future of wellness tourism after COVID-19 // *European Spatial Research and Policy*. – 2023. – Vol. 30, No. 1. <https://czasopisma.uni.lodz.pl/esrap/article/view/13369> (accessed: 11.05.2025).

[11] Ministry of Tourism, Government of India. *Wellness Tourism*. <https://tourism.gov.in/wellness-tourism> (accessed: 05.04.2025).

[12] Walker A. Work is where your laptop is: meet the globetrotting digital nomads // *The Guardian*. – 30.05.2021. <https://www.theguardian.com/money/2021/may/30/work-is-where-your-laptop-is-meet-the-globetrotting-digital-nomads> (accessed: 14.02.2025).

[13] Ledsom A. Countries with a digital nomad visa program for Americans // *Forbes*. – 21.03.2025. <https://www.forbes.com/sites/alexledsom/2025/03/21/countries-with-a-digital-nomad-visa-program-for-americans/> (accessed: 26.05.2025).

[14] Pavia N., Floričič T., Mrnjavac E. Flexible workspaces and remote work in hotel accommodation offer – competitiveness context // *Tourism & Hospitality Industry 2022: Congress Proceedings*. – 2022. – P. 227–243. – DOI: 10.20867/thi.26.10. <https://www.cabidigitallibrary.org/doi/pdf/10.5555/20230113204> (accessed: 14.01.2025).

[15] World Travel & Tourism Council, Trip.com Group. *WTTC and Trip.com Group Global Traveller Report reveals shift towards sustainable travel*. <https://wttc.org/news/wttc-and-tripcom-group-global-traveller-report-reveals-shift-towards-sustainable-travel> (accessed: 18.05.2025).

[16] Straus M. *Ecotourism in Costa Rica* // *The Borgen Project*. – 2022. – 05.09. <https://borgenproject.org/ecotourism-in-costa-rica/> (accessed: 26.04.2025).

[17] Search results for: Akshi, Almaty Region, Kazakhstan / *Booking.com*. <https://www.booking.com/searchresults.ru.html?ss=Akshi%2C+Almaty+Region%2C+Kazakhstan> (accessed: 04.04.2025)

[18] Search results for: Issyk-Kul, Kyrgyzstan / Booking.com. <https://www.booking.com/searchresults.ru.html?ss=Issyk+Kul%2C+Kyrgyzstan> (accessed: 04.04.2025).

[19] Search results for: Issyk-Kul, Kyrgyzstan Booking.com. <https://www.booking.com/searchresults.ru.html?ss=Issyk+Kul%2C+Kyrgyzstan> (accessed: 04.04.2025).

[20] Ministry of Culture and Sports of the Republic of Kazakhstan. eQonaq – tourist registration system. <https://eqonaq.kz/?lang=en> (accessed: 14.04.2025).

[21] The coast of Lake Alakol // Official Internet resource Kazakhstan. travel. <https://kazakhstan.travel/en/tourist-spot/26/the-coast-of-lake-alakol> (accessed: 23.03.2025).

[22] Nomads Embassy. Kazakhstan Digital Nomad Visa: Requirements and Application Guide. <https://nomadsembassy.com/kazakhstan-digital-nomad-visa/> (accessed: 01.04.2025).

[23] Kazakh Tourism. Алаколь. Восточный Казахстан: Инвестиционный буклет. https://invest.kazakhstan.travel/wp-content/uploads/2021/11/200108-Alakol-East-brochure_RU_no-marks.pdf (accessed: 05.05.2025).

[24] Валеев А.Г., Абитбаева А.Д., Митрофанова А.Н., Халыков Е.Е., Тогыс М.М., Уксукубаева С.А., Шарапханова Ж.М. Туристско-рекреационный потенциал озера Алаколь // Рекреационная география и туризм. Вопросы географии и геоэкологии. – 2019. – № 3. – С. 3–11.

[25] Горячий источник в Казахстане // Official web-site of Ramazan Plaza. <https://ramazanplaza.kz/ystyk-su> (accessed: 21.05.2025).

[26] Алакольский биосферный резерват: описание // Official Internet resource of the Kazakhstan National Network of Biosphere Reserves. – Available at: <https://www.kazmab.kz/index.php/biosfernye-rezervaty1/natsionalnaya-set/alakol/opisanie> (accessed: 24.04.2025).

REFERENCES

[1] Genassambleja OON edinoglasno prinjala rezoljuciju «Ustojchivyy turizm i ustojchivoe razvitie v Central'noj Azii» [The UN General Assembly unanimously adopted the resolution “Sustainable Tourism and Sustainable Development in Central Asia”], 2020. <https://docs.un.org/ru/A/RES/74/214> (accessed: 11.01.2025) [in Russ.].

[2] World Tourism Organization (UNWTO). UNWTO World Tourism Barometer: Volume 21, Issue 5, November 2023. https://tourismanalytics.com/uploads/1/2/0/4/120443739/unwto_barometer_november_2023.pdf (accessed: 02.12.2025).

[3] Pravitel'stvo Respubliki Kazahstan. Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 28 marta 2023 goda № 262 «Ob utverzhdenii Konceptii razvitija turistskoj otrasli Respubliki Kazahstan na 2023–2029 gody» [Government of the Republic of Kazakhstan. Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan dated March 28, 2023 No. 262 “On approval of

the Concept for the Development of the Tourism Industry of the Republic of Kazakhstan for 2023–2029”] 2023. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000262> (accessed: 23.01.2025) [in Russ.].

[4] Alaköl jaǵalauynda turizm nysandarynyñ qūrylys jūmystary jaǵasuda [Construction work on tourism facilities continues on the shores of Alakol], 2023. <https://www.gov.kz/memleket/entities/zhetysu-tourizm/press/news/details/659324?lang=kk> (accessed: 26.04.2025) [in Kaz.].

[5] Rakhimzhanova, G., Mussina, K. Defining a sustainable tourism perspectives in eastern part of Balkhash-Alakol Basin // *GeoJournal of Tourism and Geosites*. – 2025. – Vol. 58, No. 1, pp. 32–41. <https://gtg.webhost.uoradea.ro/PDF/GTG-1-2025/gtg.58103-1388.pdf> (accessed: 24.05.2025).

[6] Madzík P., Falát L., Copuš L., Valeri M. Digital transformation in tourism: bibliometric literature review based on machine learning approach // *European Journal of Innovation Management*. – 2023. – Vol. 26, № 7. – P. 177–205. – DOI: 10.1108/EJIM-09-2022-0531. <https://www.emerald.com/ejim/article/26/7/177/26576/Digital-transformation-in-tourism-bibliometric> (accessed: 02.04.2025).

[7] Lim, W.M., Jasim, K.M., Das, M. Augmented and virtual reality in hotels: Impact on tourist satisfaction and intention to stay and return // *International Journal of Hospitality Management*. – 2024. – Vol. 116. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0278431923002050> (accessed: 13.04.2025).

[8] Wilkesmann, M., Bassyiouny, M. From leisure to labor: How workations are reshaping hospitality and destination marketing in the era of New Work // *Journal of Destination Marketing & Management*. – 2025. – Vol. 36. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212571X25000034> (accessed: 06.06.2025).

[9] Global Wellness Institute. *Wellness Tourism: Global Wellness Economy Monitor 2021*. – Miami, FL: GWI, 2021. https://globalwellnessinstitute.org/wp-content/uploads/2022/02/GWI-WE-Monitor-2021_Wellness-Tourism.pdf (accessed: 25.01.2024).

[10] Clerici, A.P., Murphy, C., Castanheira Almeida, N.M. The future of wellness tourism after COVID-19 // *European Spatial Research and Policy*. – 2023. – Vol. 30, No. 1. <https://czasopisma.uni.lodz.pl/esrap/article/view/13369> (accessed: 11.05.2025).

[11] Ministry of Tourism, Government of India. *Wellness Tourism*. <https://tourism.gov.in/wellness-tourism> (accessed: 05.04.2025).

[12] Walker A. Work is where your laptop is: meet the globetrotting digital nomads // *The Guardian*. – 30.05.2021. <https://www.theguardian.com/money/2021/may/30/work-is-where-your-laptop-is-meet-the-globetrotting-digital-nomads> (accessed: 14.02.2025).

[13] Ledsom A. Countries with a digital nomad visa program for Americans // *Forbes*. – 21.03.2025. <https://www.forbes.com/sites/alexledsom/2025/03/21/countries-with-a-digital-nomad-visa-program-for-americans/> (accessed: 26.05.2025).

[14] Pavia N., Floričič T., Mrnjavac E. Flexible workspaces and remote work in hotel accommodation offer – competitiveness context // *Tourism & Hospitality Industry 2022: Congress Proceedings.* – 2022. – P. 227–243. – DOI: 10.20867/thi.26.10. <https://www.cabidigitallibrary.org/doi/pdf/10.5555/20230113204> (accessed: 14.01.2025).

[15] World Travel & Tourism Council, Trip.com Group. WTTC and Trip.com Group Global Traveller Report reveals shift towards sustainable travel. <https://wttc.org/news/wttc-and-tripcom-group-global-traveller-report-reveals-shift-towards-sustainable-travel> (accessed: 18.05.2025).

[16] Amores R. Ecotourism in Costa Rica // *The Borgen Project.* – 2022. <https://borgenproject.org/ecotourism-in-costa-rica/> (accessed: 26.04.2025).

[17] Booking.com. Search results for: Akshi, Almaty Region, Kazakhstan. <https://www.booking.com/searchresults.ru.html?ss=Akshi%2C+Almaty+Region%2C+Kazakhstan> (accessed: 04.04.2025)

[18] Booking.com. Search results for: Issyk-Kul, Kyrgyzstan. <https://www.booking.com/searchresults.ru.html?ss=Issyk+Kul%2C+Kyrgyzstan> (accessed: 04.04.2025).

[19] Booking.com. Search results for: Issyk-Kul, Kyrgyzstan. <https://www.booking.com/searchresults.ru.html?ss=Issyk+Kul%2C+Kyrgyzstan> (accessed: 04.04.2025).

[20] Ministry of Culture and Sports of the Republic of Kazakhstan. eQonaq – tourist registration system. <https://eqonaq.kz/?lang=en> (accessed: 14.04.2025).

[21] The coast of Lake Alakol // Official Internet resource Kazakhstan travel. <https://kazakhstan.travel/en/tourist-spot/26/the-coast-of-lake-alakol> (accessed: 23.03.2025).

[22] Nomads Embassy. Kazakhstan Digital Nomad Visa: Requirements and Application Guide. <https://nomadsembassy.com/kazakhstan-digital-nomad-visa/> (accessed: 01.04.2025).

[23] Kazakh Tourism. Алаколь. Восточный Казахстан: Инвестиционный буклет. https://invest.kazakhstan.travel/wp-content/uploads/2021/11/200108-Alakol-East-brochure_RU_no-marks.pdf (accessed: 05.05.2025).

[24] Valeev A.G., Abitbaeva A.D., Mitrofanova A.N., Halykov E.E., Togys M.M., Uksukbaeva S.A., Sharaphanova Zh.M. Turistsko-rekreacionnyj potencial ozera Alakol' [Tourist and recreational potential of Lake Alakol]. *Rekreacionnaja geografija i turizm. Voprosy geografii i geojekologii*, 2019, № 3, s. 3–11 [in Russ.].

[25] Gorjachij istochnik v Kazahstane [Hot spring in Kazakhstan]. Official web-site of Ramazan Plaza. <https://ramazanplaza.kz/ystyk-su> (accessed: 21.05.2025) [in Russ.].

[26] Alakol'skij biosfernyj rezervat: opisanie [Alakol biosphere reserve: description]: Official Internet resource of the Kazakhstan National Network of Biosphere Reserves. <https://www.kazmab.kz/index.php/biosfernye-rezervaty1/natsionalnaya-set/alakol/opisanie> (accessed: 24.04.2025) [in Russ.].

АЛАКӨЛ ӨНІРІН ТҰРАҚТЫ ДАМУ ТРАТЕГИЯСЫНА ЖАҒАНДЫҚ ТУРИСТІК ТРЕНДТЕРДІ КІРІКТІРУ

* Какенова З.¹, Батырбаев Б.²

¹ Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Астана, Қазақстан

² Жүсіп Баласағұн атындағы Қырғыз ұлттық университеті,
Бішкек, Қырғызстан

Аңдатпа. Бұл мақалада пандемиядан кейінгі жаһандық туризм трендтерін, атап айтқанда цифрлық трансформацияны, сауықтыру туризмін және экотуризмді Қазақстандағы Алакөл өңірінің тұрақты даму стратегиясына кіріктіру мүмкіндіктері қарастырылады. Зерттеуде контент-талдау және салыстырмалы талдау әдістері қолданылып, ресми статистика, өңірлік әкімдіктердің, ұлттық туристік институттардың деректері мен халықаралық ұйымдардың есептері пайдаланылды. Талдау нәтижелері туризм ағынының қарқынды өскенін көрсетеді. 2023 жылы Алакөлге шамамен 1,5 миллион турист келген. Бұл экономикалық тиімділікті арттырғанымен, рекреациялық жүктеменің күшеюіне және экологиялық тәуекелдердің ұлғаюына әкеліп отыр. Алакөлдің басты артықшылықтарына минералданған суы, емдік балшығы және жақын орналасқан Барлық-Арасан ыстық бұлақтары жатады, бұл сауықтыру туризмін тек жазғы маусыммен шектемей, жыл бойы дамытуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, өңірде инфрақұрылым сапасына, туристік бағытты басқаруға және цифрлық дайындық деңгейіне қатысты шектеулер бар. Негізгі мәселелер қатарында онлайн көрінудің төмендігі, халықаралық брондау платформаларымен интеграцияның шектеулі болуы және 4G байланысының тұрақсыздығы атап өтіледі. Мақалада eQonaq туристерді тіркеу жүйесі мен Kazakhstan.travel порталы сияқты ұлттық цифрлық құралдар талданып, Алакөл үшін бағыт деңгейіндегі цифрлық сервистердің қажеттілігі негізделеді. Оларға сенімді туристік ақпарат, интерактивті карталар, қолма-қол ақшасыз төлемдер және қашықтан жұмыс істейтін туристерге арналған ұсыныстар кіреді. Экотуризм тұрғысынан алғанда, Алакөлдің биологиялық әртүрлілігі мен қорғалатын аумақ мәртебесі құстарды бақылау және экологиялық ағарту туризмін дамытуға мүмкіндік береді. Алайда қорғалатын аралдарға бақылаусыз бару мен қоқыстану нақты ережелерді, бақылауды және орманшы-гидтер жүргізетін балама турларды қажет етеді. Жалпы алғанда, мақалада цифрландыруды, сауықтыру инфрақұрылымын және реттелген табиғи туризмді үйлестіретін практикалық шаралар ұсынылып, олардың маусымдықты азайтуға, қызмет сапасын арттыруға және экологиялық жүктемені төмендетуге ықпал ететіні көрсетіледі. Бұл тәжірибе Қазақстанның басқа да курорттық өңірлеріне қолдануға болады.

Тірек сөздер: Алакөл өңірі, туризмді цифрландыру, сауықтыру туризмі, экологиялық туризм, тұрақты даму, ақылды туризм, воркейшн, сауықтыру туризмі, биологиялық әртүрлілікті сақтау

Қаржыландыру. Бұл мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитетінің BR24992981 бағдарламасы аясында «Алакөлдің табиғи, тарихи және мәдени ландшафтық әлеуетін кешенді талдау және рекреациялық туризмнің тиімді тетіктерін әзірлеу» тақырыбы бойынша қаржылық қолдауымен дайындалды.

ИНТЕГРАЦИЯ ГЛОБАЛЬНЫХ ТУРИСТИЧЕСКИХ ТРЕНДОВ В СТРАТЕГИЮ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ АЛАКОЛЬСКОГО РЕГИОНА

* Какенова З.¹, Батырбаев Б.²

¹ Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева,
Астана, Казахстан

² Кыргызский национальный университет имени Ж. Баласагына,
Бишкек, Кыргызстан

Аннотация. В статье рассматриваются возможности интеграции постпандемийных глобальных туристических трендов, таких как цифровая трансформация, оздоровительный туризм и экотуризм, в стратегию устойчивого развития Алакольского региона Казахстана. В исследовании применяются методы контент-анализа и сравнительного анализа, а также используются вторичные данные официальной статистики, региональных органов управления, национальных туристских институтов и отчёты международных организаций. Результаты анализа подтверждают быстрый рост туристского потока. В 2023 году регион Алаколь посетили около 1,5 млн туристов, что способствует экономическому развитию, но одновременно усиливает рекреационную нагрузку и экологические риски. К ключевым преимуществам региона относятся минерализованные воды озера, лечебные грязи и расположенные поблизости термальные источники Барлык-Арасан, что создаёт условия для развития оздоровительных услуг за пределами летнего туристского сезона. Вместе с тем регион сталкивается с ограничениями в качестве инфраструктуры, системе управления туристской дестинацией и уровне цифровой готовности. Основные проблемы связаны с низкой онлайн-доступностью, ограниченной интеграцией с международными платформами бронирования и нестабильным покрытием сети 4G. В статье рассматриваются национальные цифровые инструменты, такие как система регистрации туристов eQonaq и портал Kazakhstan.travel, и обосновывается необходимость развития цифровых сервисов на уровне дестинации, включая достоверную туристскую информацию, интерактивные карты, безналичные платежи и скоординированное продвижение, в том числе продуктов для удалённых работников и формата «рабочий отпуск». В сфере экотуризма подчёркивается потенциал биоразнообразия и охраняемых территорий Алаколя для развития орнитологического туризма и экологического просвещения, особенно в отношении редких видов. Вместе с тем неконтролируемые посещения

охраняемых островов и проблема мусора требуют введения более чётких правил, усиления контроля и развития экскурсий под руководством инспекторов. В целом в статье предлагается комплекс практических мер, сочетающих цифровизацию, развитие оздоровительной инфраструктуры и регулируемый природно-ориентированный туризм, что позволяет снизить сезонность, повысить качество туристских услуг и уменьшить экологическую нагрузку. Полученные выводы могут быть использованы и в других курортных регионах Казахстана.

Ключевые слова: регион Алаколь, цифровизация туризма, оздоровительный туризм, экологический туризм, устойчивое развитие, умный туризм, воркейшн, оздоровительный туризм, сохранение биоразнообразия

Финансирование. Настоящая статья подготовлена при финансовой поддержке Комитета науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан в рамках программы BR24992981 «Комплексный анализ природного, исторического и культурного ландшафтного потенциала Алаколя и разработка эффективных механизмов рекреационного туризма».

Received: October 16, 2025

Accepted: December 2, 2025

Information about authors:

Kakenova Zarina – PhD, Senior Lecturer, L.N. Gumilyov Eurasian National University; Astana, Kazakhstan, e-mail: z.kakenova@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4700-2524

Baktybek Bатырбаев – Doctor of Legal Sciences, Associate Professor of the Kyrgyz National University named after J. Balasagyn, Bishkek, Kyrgyzstan, e-mail: bbs1959@mail.ru, ORCID ID: 0000-0002-4685-8198

Авторлар туралы ақпарат:

Зарина Какенова – PhD, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің аға оқытушысы; Астана, Қазақстан, e-mail: z.kakenova@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4700-2524

Бактыбек Батырбаев – Заң ғылымдарының докторы, Жүсіп Баласұғын атындағы Қырғыз ұлттық университетінің доценті, Бішкек, Қырғызстан, e-mail: bbs1959@mail.ru, ORCID ID: 0000-0002-4685-8198

Сведения об авторах:

Зарина Какенова – PhD, старший преподаватель Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева; Астана, Казахстан, e-mail: z.kakenova@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4700-2524

Бактыбек Батырбаев – Доктор юридических наук, доцент Кыргызского национального университета им. Ж. Баласагына, Бишкек, Кыргызстан, e-mail: bbs1959@mail.ru, ORCID ID: 0000-0002-4685-8198

ӘОЖ 327.7.

ҒТАМР 11.25.91

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2025.62.4.014>

ЕУРОПАЛЫҚ ОДАҚТЫҢ ЖАҒАНДЫҚ КЛИМАТТЫҚ ДИПЛОМАТИЯДАҒЫ РӨЛІ: ЕО ХАЛЫҚАРАЛЫҚ КЛИМАТТЫҚ КЕЛІССӨЗДЕРДЕ КӨШБАСШЫ РЕТІНДЕ

*Ахметова Ш.К.¹

*¹ Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Климаттың өзгеруі бүгінде халықаралық қауымдастық үшін маңызды сын-қатерлердің бірі ретінде қарастырылады. Мұндай жағдайда экология сыртқы саясаттың құралына айналатын дипломатиялық өзара іс-қимылдың жаңа жүйесі ретінде қалыптасуда. 27 елді біріктіретін Еуропалық Одақ өзінің климаттық стратегиясын дәйекті түрде дамытып, қоршаған ортаға әсерді азайтып қана қоймай, тұрақты дамудың жаһандық үлгісі ретінде әрекет етеді.

Соңғы онжылдықтарда Еуропалық Одақ (ЕО) жаһандық климаттық күн тәртібін қалыптастыруда маңызды рөл атқарды. Бұл мақалада ЕО-ның климаттық дипломатиясының дамуы зерттеледі. Оның негізгі құралдары ретінде заңнамалық база, экономикалық және қаржылық шаралар, сондай-ақ халықаралық климаттық форумдарға белсенді қатысуы қарастырылады. Бұл зерттеудің басты мақсаты – ЕО-ның халықаралық климаттық дипломатиядағы рөлін тереңірек түсіну және оның келіссөздер процесіндегі көшбасшылығын қамтамасыз ететін факторларды анықтау. Зерттеу барысында ЕО-ның экологиялық саясатының тарихи даму кезеңдері, халықаралық климаттық дипломатияға ықпал ету жолдары және ЕО-ның көпжақты келіссөздерге қатысуы талқыланады. Әсіресе, ЕО-ның Біріккен Ұлттар Ұйымының климаттық конференциялары (COP26–COP28) аясындағы келіссөздерге ықпалына ерекше назар аударылады. Сондай-ақ, оның көшбасшылық позицияларының беріктігін анықтайтын ішкі және сыртқы факторлар талданады. Мүше мемлекеттер арасындағы саяси келіспеушіліктер мен сыртқы қиындықтарға қарамастан, ЕО жаһандық климатты басқарудағы негізгі ойыншылардың бірі болып қала береді.

Тірек сөздер: Еуропалық Одақ, климаттық дипломатия, реализм, конструктивизм, халықаралық қатынастар, Климаттық қауіпсіздік, еуропалық жасыл бағыт, халықаралық нормалар

Кіріспе

Қазіргі таңда адамзат көптеген проблемалармен қақтығысуда. Солардың ішінде алдыңға орынға шығып отырған немесе басты орынға қойылып отырған, ол әрине экологиялық проблемалар. Иә, мүмкін біреу

үшін күлкілі жағдай болар әлемдегі болып жатқан соғыспен салыстырғанда, дегенмен бұл мәселе өте маңызды болып табылады. Әсіресе, XX ғасырдың екінші жартысынан бастап пайда болған экологиялық проблемалар жинала келе, қазіргі кезде бүкіл әлемді алаңдатууда. Көп адамдарды ойландырып келе жатқан сұрақ: «Болашақ ұрпаққа біз мұраға не қалдырамыз?». Атмосфера, су және жер ресурстары сияқты біздің планетамыздағы негізгі экологиялық маңызды ресурстардың ластануда. Жалпы алғанда, бұл мәселе адамзатқа қауіп төндіруде деп қарастыруға болады. Осы күнге дейін көптеген мемлекеттер мен ұйымдар тарапынан экологиялық қауіптермен күресу жолында өз саясаттарын жүргізілуде, сонымен қатар климаттың өзгеруін шешуге бағытталған шаралар қабылдады. Бұған көз жеткізу үшін көптеген көпжақты құжаттарға қол қою тарихы мен хронологиясын қарау жеткілікті. Айта кету керек, климаттың өзгеруі проблемасының маңызды экономикалық құрамдас бөлігіне қарамастан, бұл мәселені шешудің бүкіл тарихы климаттың өзгеруі, ең алдымен, әлемнің жетекші елдерінің позициясына байланысты әлемдік саясат мәселесі екенін көрсетеді. Осы мақалада, барлық халықаралық акторлардың ішінде Еуропалық Одақ (ЕО) өзін климаттық дипломатияның көшбасшысы ретінде қарастырып, тұрақты даму мен климаттық бейтараптықтың күн тәртібін дәйекті түрде алға тартты. ЕО көшбасшылығы кездейсоқ емес; ол ішкі реформалардың («еуропалық жасыл келісім»), сыртқы саяси бастамалардың және халықаралық аренада нормативтік стандарттарды белгілеудің институционалдық қабілетінің үйлесіміне негізделген. Сонымен бірге, ЕО-ның халықаралық аренада әрекет етуін халықаралық қатынастар теориялары, әсіресе реализм мен конструктивизм тұрғысынан түсіндіруге болады. Бұл мақаланың мақсаты-ЕО-ның халықаралық климаттық дипломатиядағы рөлін көрсету және оның келіссөздер процесінде көшбасшылығын қамтамасыз ететін факторларды анықтау. Зерттеудің міндеттері ЕО-ның климаттық көшбасшылығының ішкі және сыртқы құралдарын зерттеу және ЕО-ның халықаралық климаттық келіссөздерге қатысу ерекшеліктерін талдау болып табылады.

ЕО-ның климаттық дипломатиясының жаһандық экологиялық басқарудағы және халықаралық қауіпсіздіктегі рөлінің артуына байланысты бұл тақырып өзекті болып табылады. Еуропалық Одақ климаттық күн тәртібіндегі міндеттерді жүзеге асыру үшін әртүрлі құралдарды пайдаланады, мысалы, нормативтік-құқықтық базаны жетілдіру, энергетикалық субсидиялар және энергетикалық секторларға көмек.

Материалдар мен әдістерді сипаттау

Зерттеу барысында ЕО-ның экологиялық саясатын талдау үшін ресми құжаттарға контент-талдау, ғылыми жарияланымдарға құжаттамалық талдау жүргізілді. Содан кейін алынған мәліметтер жүйеленді және жинақталды.

Мақаланың әдіснамалық негізі халықаралық қатынастардың екі жетекші теориясына - реализм мен конструктивизмге негізделген.

Саяси реализм теориясына сәйкес, халықаралық жүйеде мемлекет өз мүдделерінің қауіпсіздігі мен қорғалуын қамтамасыз етуге ұмтылатын негізгі актор болып табылады [1]. Осы тұрғыдан алғанда, Еуропалық Одақ климаттық дипломатияны Еуропалық Кеңес, Еуропалық Одақ Кеңесі және Еуропалық комиссия сияқты көпжақты институттар арқылы мүше мемлекеттермен келіссөздер жүргізу және одан әрі шешім қабылдау арқылы өзінің қауіпсіздігі мен саяси тұрақтылығын нығайту құралы ретінде пайдаланады.

Климаттың өзгеруі тек экологиялық емес, сонымен қатар стратегиялық жауап беруді қажет ететін ұлттық және аймақтық қауіпсіздікке қауіп ретінде қарастырылады [2]. Реалистік көзқарас ЕО-ның неліктен жаһандық көшбасшылыққа ұмтылатынын түсіндіруге мүмкіндік береді: ол экономикалық тұрақтылықты, сауда мен технологияның халықаралық нормаларын бақылауды қамтамасыз етеді және оның әлемдік аренадағы мәртебесін нығайтады [1]. Осылайша, климаттық дипломатия энергетикалық және экологиялық ауысу жағдайында ықпалды сақтауға бағытталған ЕО-ның геосаяси стратегиясының бөлігі болып табылады.

Александр Вендт ұсынған конструктивизм теориясы халықаралық саясат тек материалдық мүдделермен ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік құрылымдармен - нормалармен, сәйкестіктермен және қабылдаулармен қалыптасады деп тұжырымдайды [3]. Осыған сүйене отырып, ЕО климаттық дипломатиясы ұжымдық құндылықтарды қалыптастыратын және басқа қатысушылардың мінез-құлқына ықпал ететін нормаларды құруға және таратуға бағытталған процесс ретінде әрекет етеді. Еуропалық Одақ өз мүдделерін қорғап қана қоймайды, сонымен қатар «жаһандық климат көшбасшысы» рөлін атқара отырып, осы салада стандарттарды белгілей отырып, халықаралық мінез-құлық нормаларын қалыптастырады. Реализмнен айырмашылығы, конструктивизм ЕО-ның әрекеттерін климаттық әділеттілік пен ынтымақтастық идеясын қолдайтын құндылықтар, нормалар мен дискурстар жүйесі арқылы түсіндіреді.

Екі тәсілді қолдану ЕО-ның климаттық дипломатиясын әсер ету құралы және климатты қорғау және сақтау саласында жаңа халықаралық нормаларды қалыптастыру процесі ретінде жан-жақты қарастыруға мүмкіндік береді.

Нәтижелер

Соңғы бес онжылдықта Еуропалық Одақ өзінің экологиялық саясатын жүйелі түрде қалыптастырып, іске асыруда айтарлықтай жетістіктерге жетті. Бұл кезең ауқымды табиғатты қорғау шараларымен, мүше мемлекеттердің экологиялық әрекеттерін үйлестіруге бағытталған нормативтік-құқықтық базаның құрылуымен және қоршаған ортаның жай-күйін жақсартуға арналған инновациялық тәсілдердің әзірленуімен сипатталады. Қазіргі таңда ЕО халықаралық экологиялық ынтымақтастық саласындағы жетекші

әлемдік ойыншылардың бірі ретінде танылып, табиғатты қорғау және экологиялық дипломатияға елеулі үлес қосуда. ЕО-ның қоршаған ортаны қорғау саласындағы құзыреті еуропалық заңнаманың кең ауқымымен, сондай-ақ оның табиғатты пайдалану мәселелері бойынша халықаралық ынтымақтастыққа белсенді қатысуымен расталады.

Еуропалық экономикалық қоғамдастықтың (ЕЭҚ) бастапқы кезеңінде, атап айтқанда 1957 жылдан 1971 жылға дейін, экологиялық проблемалар құқықтық тұрғыдан назардан тыс қалды. 1957 жылғы Рим келісінде қоршаған ортаны қорғауға бағытталған ешқандай ереже қарастырылмағандықтан, экологиялық мәселелерді шешу әрбір мемлекеттің өз құзыретінде болды. Ерте интеграция кезеңінде экономикалық мақсаттар басым болды, ал экология өндіріс пен сауда стандарттары аясында ғана қарастырылды.

Келесі кезең, 1972-1985 жылдар аралығында экологиялық саясатты мемлекеттік деңгейде нығайту және қоршаған ортаны қорғау бойынша бірлескен әрекеттердің маңыздылығы артты. 1972 жылы Париж саммитінде ЕЭҚ елдері экономикалық даму мен табиғатты қорғауды теңестіру қажеттілігін мойындады. Сол жылы экология саласындағы алғашқы кең ауқымды бағдарлама қабылданып, экологиялық саясатқа жүйелі қараудың негізі қаланды. Сонымен қатар, ЕЭҚ 1979 жылы ауаның трансшекаралық ластануы туралы конвенцияға қол қою сияқты халықаралық бастамаларға белсенді қатысып, климаттық дипломатияның дамуына ықпал етті [4].

Біртұтас Еуропалық актіні (Single European Act, 1986) қабылдау нәтижесінде айтарлықтай прогреске қол жеткізілді, ол алғаш рет қоршаған ортаны қорғауды қоғамдастықтың ресми құзыреттерінің бірі ретінде бекітті. Құжат еуропалық экологиялық заңнаманың негізіне айналған алдын алу, субсидиялау және «ластаушы төлейді» қағидаттарын белгіледі [5]. Бұл кезеңді ЕО-ның климаттық саясатының іргетасы қаланған уақыт деп айтуға болады.

1992-2002 жылдар кезеңі Еуропалық Одақтың (ЕО) халықаралық қызметінің жандануымен ерекшеленді. Алғашқы экологиялық іс-қимыл бағдарламасы 1970 жылдары Одақта (сол кезде ЕЭҚ) іске қосылды, ал 1992 жылы Маастрихт келісіміне қол қойылғаннан кейін экологиялық саясат ЕО қызметінің негізгі бағыттарының біріне айналды [6]. Кейіннен, Амстердам келісімі (1997) экологиялық саясаттың маңыздылығын арттырып, оның орындалуын міндетті етті. Бұл кезеңде ЕО БҰҰ-ның Климаттың өзгеруі туралы негіздемелік конвенциясының (UNFCCC, 1992) белсенді мүшесі ретінде танылып, тараптар конференцияларында (COP) барлық мүше елдердің мүддесін білдіретін біртұтас ұйым ретінде әрекет етті.

Еуропалық Одақ 1997 жылғы Киото конференциясында Киото хаттамасын әзірлеуде маңызды рөл атқарды, шығарындыларды азайтудың сандық мақсаттарын жақтады. 2005 жылы хаттама күшіне енгеннен кейін,

ЕО әлемдегі бірінші трансұлттық көміртегі нарығы - Еуропалық Одақтың Шығарындылар Саудасы Жүйесін (EU ETS) іске қосты, бұл жаһандық климаттық саясаттың үлгісіне айналды [7].

2002-2015 жылдар аралығында Еуропалық Одақ климаттық мәселелер бойынша халықаралық аренада өзінің көшбасшылық рөлін айқын көрсетті. Одақ бұл мақсатқа кешенді климаттық стратегияларды әзірлеу және маңызды жаһандық келіссөздерге белсенді қатысу арқылы қол жеткізді. 2009 жылы Копенгагенде өткен COP-15 конференциясында ЕО, алайда, жан-жақты және заңды күші бар келісімнің қабылдануын қолдап, белсенді ұстаным білдірді. Осы жылдар ішінде «20-20-20» стратегиясы іске асырылып, 2020 жылға қарай шығарындыларды азайту, энергия тиімділігін арттыру және жаңартылатын энергия көздерінің үлесін 20%-ға дейін көтеру сияқты маңызды мақсаттар қойылды [8].

Еуропалық одақ БҰҰ-ның Париж конференциясында (COP-21, 2015) айтарлықтай бастама көтерді, онда ол Париж келісімін жасаушылардың бірі болды. Одақ өзінің ұлттық анықталған үлесін (NDC) ұсынды, 2030 жылға қарай шығарындыларды 40% - ға қысқартуға міндеттеме алды (содан кейін 55% - ға дейін көтерілді) және келісімге ашықтық, есеп беру және ауыртпалықты әділ бөлу сияқты принциптерді енгізуді белсенді қолдады. [9]. Бұл шаралардың нәтижесінде Еуропа Одағы жаһандық климаттық келіссөздердегі беделі мен ықпалын арттырды.

2019 жылдың желтоқсанында Еуропалық Одақ (ЕО) климаттық саясатында елеулі өзгерістер жасады. Бұрынғы шығарындыларды азайту бағытынан бас тартып, Еуропалық жасыл келісімді (European Green Deal) қабылдау арқылы климаттық бейтараптыққа ұмтылуды бастады [5]. Бұл мақсатты 2021 жылы қабылданған Еуропалық климат заңында (European Climate Law) бекітіп, 2050 жылға қарай таза шығарындылардың нөлге тең болуына қол жеткізуге міндеттеме алды. Жаңа тәсіл климаттық мәселелерді ЕО-ның экономикалық, энергетикалық және сыртқы саясаттарымен тығыз байланыстырып, оның халықаралық аренадағы ықпалын күшейтуге бағытталған.

Соңғы жылдары ЕО халықаралық климаттық форумдарда белсенді рөл атқаруда. 2021 жылы Глазгода өткен COP26 саммитінде ЕО көмірді пайдаланудан бас тартуды жеделдетуге және дамушы елдерге қаржылық көмекті арттыруға бағытталған Глазгов климаттық пактісінің қабылдануына ықпал етті. Ал 2022 жылы Шарм-эш-Шейхте өткен COP27 конференциясында ЕО дамыған және дамушы елдер арасында делдал ретінде әрекет етіп, ең осал елдерге келтірілген залалды өтеуге арналған «шығындар мен залал» қорын (Loss and Damage Fund) құруды қолдады. Бұл ретте ЕО «жалпы, бірақ сараланған жауапкершілік» қағидатын ұстанып, Қытай мен Үндістан сияқты ірі шығарынды шығаратын елдердің де жаһандық климаттық мақсаттарға жетуге үлес қосуы керектігін атап өтті.

2023 жылы Дубайда өткен COP28 халықаралық конференциясында Еуропалық Одақ өзінің жаһандық климаттық саясаттағы рөлін айқын көрсетті. Олар қазба отындарынан біртіндеп бас тартуды ұсынып, сондай-ақ климаттық прогресті бағалайтын Жаһандық қорды бағалау тетігін (Global Stocktake) қолдауға дайын екендіктерін білдірді. ЕО үшін энергетикалық ауысу тек экологиялық тазалықты қамтамасыз ету ғана емес, сонымен қатар Еуропаның экономикалық тұрақтылығын арттыруға және басқа елдерден энергия сатып алуға деген тәуелділігін азайтуға мүмкіндік беретін маңызды стратегия болып табылады.

Еуропалық Одақтың климаттық дипломатиядағы көшбасшылық рөлі тек табиғатты қорғау шаралары және экологиялық дипломатияға байланысты бастамалармен ғана шектелмейді. Оған дәлел, ЕО-тың БҰҰ Қоршаған ортаны қорғау бағдарламасы (ЮНЕП) аясындағы жүйелі, ауқымды ынтымақтастығын атап айтуға болады. ЕО ЮНЕП бағдарламаларының негізгі бөлігін қаржыландыра отырып, күн тәртібі мен басымдықтарын қалыптастырады. 2024 жылы ЮНЕП 502,1 миллион АҚШ доллары көлемінде мақсатты жарналар алды, соның ішінде ЕО топ 5-тің ішіне кіреді [10].

2024 жылы ЕО елдері мен ЕО институттарының ЮНЕП бағдарламаларын қаржыландыруға қосқан жиынтық үлесі 110 млн АҚШ долларынан асты: Германия - 47,8 млн.доллар, Еуропалық комиссия - 37,6 млн.доллар, Дания - 9,1 млн.доллар, Швеция - 7,6 млн.доллар, Италия - 5,9 млн.доллар, Бельгия - 3,4 млн.доллар, Финляндия - 3,0 млн.доллар жалпы қаржыландыруды еуропалық донорлар қамтамасыз етеді. Мұндай тұрақты жылдық түсімдер ЕО-ның ЮНЕП бағдарламаларын қолдаудағы шешуші рөлін растайды [11].

Бұл әрекеттер Еуропалық Одаққа (ЕО) халықаралық аренадағы ықпалын күшейтуге мүмкіндік берді. Одақтың ішкі тұтастығы мен дәйектілігі арқасында ол әртүрлі елдердің мүдделерін біріктіре алды. Соның нәтижесінде ЕО халықаралық климаттық келісімдердің негізгі қозғаушы күшіне айналып, климатты басқару саласында жаңа жаһандық стандарттарды белгіледі.

Талқылау

Реализм тұрғысынан ЕО-ның климаттық дипломатиядағы көшбасшылығы ұлттық және аймақтық мүдделерді қамтамасыз ету құралы болып табылады.

Климаттың өзгеруі энергетикалық қауіпсіздікке, азық-түлік жүйелеріне және саяси тұрақтылыққа қауіп төндіреді. Сондықтан ЕО өзінің стратегиялық автономиясын нығайтуға, энергия көздерін әртараптандыруға және қазба ресурстарының импортына тәуелділікті азайтуға тырысады.

Реализм ЕО-ның климаттық келіссөздерге қатысуын сыртқы

тәуекелдерді азайту, экономикалық бәсекеге қабілеттілікті нығайту және «жасыл стандарттарды» бақылау арқылы саяси ықпалды арттырудың жол ретінде түсіндіреді. Конструктивизм тұрғысынан [3], ЕО халықаралық климаттық нормаларды жасаушы ретінде әрекет етеді. Оның әрекеттері мүдделерді қорғауға байланысты емес, тұрақты дамудың моральдық көшбасшысы ретінде жаңа ұжымдық сәйкестікті - Еуропаны қалыптастыруға бағытталған. ЕО дипломатиялық форматтар, көмек бағдарламалары және білім беру бастамалары арқылы басқа акторлардың мінез-құлық стандарттарын анықтау арқылы климаттық әділеттілік идеясын белсенді түрде насихаттайды. Бұл процестер ЕО-ның «нормативтік держава» ретінде халықаралық қабылдауын қалыптастырады (normative Power Europe) [12], оның күші әскери күште емес, әлемдік мінез-құлық стандарттарын белгілеу қабілетінде. Реализм мен конструктивизм бір-біріне қайшы келмейді; реализм материалдық негіздерді (қауіпсіздік, ықпал, экономикалық пайда) түсіндіреді, ал конструктивизм әлеуметтік-нормативтік өлшемді (сәйкестілік, құндылықтар, халықаралық нормалар) ашады.

2024 жылы ЕО төмен көміртекті саясатты жүзеге асыру үшін ұлттық мемлекеттік көмек көрсетті. Уақытша дағдарыс пен өтпелі кезеңге қарсы бағдарлама (ТСТФ) және климат, қоршаған ортаны қорғау және энергетика саласындағы мемлекеттік көмек сияқты 2022 жылы қабылданған шаралар осы құралдар мен көмектің бірыңғай еуропалық нарық қағидаттарына сәйкес келуіне құқықтық негіз болды.

Энергетикаға бөлінетін мемлекеттік көмек көлемі айтарлықтай. Мысалы, ТСТФ (the Temporary Crisis and Transition framework) бағдарламасы аясында 2024 жылы Еурокомиссия тек Германияға 18,862 миллиард еуроға дейін «жасыл» субсидиялар беруді мақұлдады.

Германия көміртегі келісімшарттары бойынша ұлттық климат және трансформация қоры арқылы 4 млрд бөлді [13, 8б.].

Компаниялардың өндірістік процестерін декарбонизациялауды қолдау үшін Францияның өнеркәсіпті декарбонизациялауға арналған жыл сайынғы 3 миллиард еуро гранттары. Көмек бағдарламасы 15 жылға созылады және электрлендіру және энергия тиімділігін арттыру шаралары арқылы CCS (көміртекті ұстау және сақтау) және CCU (көміртекті алу және пайдалану) сияқты әртүрлі жаңа технологияларды енгізуді қарастырады. Жобалар талаптарға сай болуы үшін олар қолданыстағы өндірістік алаңдарда жүзеге асырылуы және көмірқышқыл газының шығарындыларын азайтуы керек. Жобалар конкурстық негізде CO₂ шығарындыларының алдын алған тоннасына ең аз көмек сомасына сәйкес іріктеледі.

ТСТФ бағдарламасы аясында Италияда жаңартылатын энергия көздерінен электр энергиясын өндіруді қолдау және нөлдік пайдаға экономикаға көшуге жәрдемдесу үшін 9,7 миллиард еуро бөлінеді. Бұл шара желге негізделген электр энергиясын, күн фотоэлектрлік қондырғыларын,

су электр станцияларын және ағынды суларды өндіруге арналған жаңа жағалау қондырғыларының құрылысына ықпал етеді [13, 9б.].

Голландияның тұрақты энергия өндірісін ынталандыру бағдарламасы (SDE++, 2020ж.) жаңартылатын электр энергиясын, төмен көміртекті жылуды, жаңартылатын газды, төмен көміртекті өндірісті, жаңартылатын жылуды пайдаланатын электр энергиясын өндіретін қондырғыларды қолдау үшін 30 миллиард еуро қаржыландырды.

Ұлттық құралдардың осы мысалдарын талдау ЕО экономикасын декарбонизациялаудағы ЕО рөлін жақсы түсіну үшін маңызды. ЕО-да ұлттық субсидиялардың ұлғаюы жаңартылатын энергия көздерінің үлесінің артуына ықпал етті, ал жаңартылатын энергия көздерінің үлесінің өзгеруі электр станцияларындағы парниктік газдар шығарындыларының өзгеруінің негізгі қозғаушы күші болды [13, 9б.].

Осылайша, ЕО өзінің көшбасшылығын тек ресурстар мен институттар арқылы ғана емес, сонымен бірге климаттық жауапкершілік пен ынтымақтастық туралы жалпы түсінікті қалыптастыру арқылы нығайтады.

Қорытынды

Еуропалық одақтың жаһандық климаттық дипломатиядағы көшбасшылығы нормативтік күш пен материалдық мүмкіндіктердің бірегей үйлесіміне негізделген. Реализм мен конструктивизм теорияларын қолдану осы екі жақтылықты тереңірек түсінуге мүмкіндік береді: реализм ЕО-ның стратегиялық мүдделері мен қауіпсіздігін, ал конструктивизм жаңа халықаралық нормалар мен сәйкестіктерді қалыптастыру қабілетін түсіндіреді. Нәтижесінде ЕО климаттың өзгеруіне қарсы күреске қатысып қана қоймай, жаһандық климаттық саясатты өзгерту арқылы мінез-құлық стандарттарын белгілейді. Ішкі кедергілер мен сыртқы сын-тегеуріндерге қарамастан, Одақ негізгі актор мәртебесін сақтайды, оның іс-әрекеттеріне халықаралық климаттық келісімдердің сәттілігі көп жағдайда байланысты.

ЕО көшбасшылығын одан әрі нығайту қауіпсіздіктің нақты басымдықтары мен қазба отынына негізделген жүйеден төмен көміртекті отынға негізделген жүйеге ауыса отырып, тұрақты және әділ жаһандық климаттық басқарудың негізі болатын норма жасаудың конструктивистік әдістері арасындағы синергияны талап етеді.

ӘДЕБИЕТ

[1] Моргентау Г. Политика между нациями: борьба за власть и мир. - М.: Наука, 2017. - 668р.

[2] Waltz K. Theory of International Politics. - Reading, MA: Addison-Wesley, 1979.- 251p.

[3] Wendt A. *Social Theory of International Politics*.- Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – 429p.

[4] Oberthur, Sebastian. *The Role of the EU in Global Environmental and Climate Governance / The European Union and Global Governance / Telo M. (ed.)*. London: Routledge, 2009. – P.192-209.

[5] European Commission. *The European Green Deal*. - Brussels, 2019. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

[6] Шадиметов Ю. Ш. Айрапетов Д.А. Экологическая дипломатия: Монография. – Ташкент, 2024. – С.56.

[7] Lenschow A. *Environmental Policy Integration: Greening Sectoral Policies in Europe*. London: Earthscan, 2002.-250p.

[8] Oberthür S., Pallemmaerts M. *The New Climate Policies of the European Union: Internal Legislation and Climate Diplomacy*. - Brussels: VUB Press, 2010.-340p.

[9] Dupont C., Oberthür S. *The European Union's Climate Leadership: Between Ambition and Capacity. // International Environmental Agreements*. - 2021.

[10] UN Environment Programme (2025) <https://www.unep.org/about-un-environment/funding-and-partnerships/funding-facts/earmarked-contributions>

[11] United Nations Environment Programme (2025). We are all in this together - Annual Report 2024. <https://wedocs.unep.org/20.500.11822/47082> .

[12] Manners I. Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? // *Journal of Common Market Studies*. - 2002.- Vol. 40 (2).

[13] Marcu A., Coker E. and other. 2025 State of the EU ETS Report. Roundtable on Climate Change and Sustainable Transition. 21.05.2025. – Brussels, 2025. – 44 p.

REFERENCES

[1] Morgentau G. *Politika mezhdu nacijami: bor'ba za vlast' i mir* [Politics between Nations: The Struggle for Power and Peace]. M.: Nauka, 2017, 668 s. [in Russ.].

[2] Waltz K. *Theory of International Politics*. - Reading, MA: Addison-Wesley, 1979.- 251 p.

[3] Wendt A. *Social Theory of International Politics*. - Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – 429 p.

[4] Oberthur, Sebastian. *The Role of the EU in Global Environmental and Climate Governance / The European Union and Global Governance / Telo M. (ed.)*. London: Routledge, 2009. – P.192-209.

[5] European Commission. *The European Green Deal*. - Brussels, 2019. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en

[6] Shadimetov Ju. Sh. Ajrapetov D.A. Jekologicheskaja diplomatija. Monografija [Ecological diplomacy: Monograph], Tashkent, 2024, 56 s. [in Russ.].

[7] Lenschow A. Environmental Policy Integration: Greening Sectoral Policies in Europe. London: Earthscan, 2002.

[8] Oberthür S., Pallemarts M. *The New Climate Policies of the European Union: Internal Legislation and Climate Diplomacy*. - Brussels: VUB Press, 2010.

[9] Dupont C., Oberthür S. The European Union's Climate Leadership: Between Ambition and Capacity. // *International Environmental Agreements*. - 2021.

[10] UN Environment Programme (2025) <https://www.unep.org/about-un-environment/funding-and-partnerships/funding-facts/earmarked-contributions>

[11] United Nations Environment Programme (2025). We are all in this together - Annual Report 2024. <https://wedocs.unep.org/20.500.11822/47082> .

[12] Manners I. Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? // *Journal of Common Market Studies*. 2002. Vol. 40 (2).

[13] Marcu A., Coker E. and other. 2025 State of the EU ETS Report. Roundtable on Climate Change and Sustainable Transition. 21.05.2025. – Brussels, 2025. – 44 p.

РОЛЬ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА В ГЛОБАЛЬНОЙ КЛИМАТИЧЕСКОЙ ДИПЛОМАТИИ: ЕС КАК ЛИДЕР В МЕЖДУНАРОДНЫХ КЛИМАТИЧЕСКИХ ПЕРЕГОВОРАХ

* Ахметова Ш.К.¹

¹Казахский Университет Международных Отношений и Мировых Языков
имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Аннотация. Изменение климата сегодня рассматривается как одна из важнейших вызовов для международного сообщества. В таких условиях экология формируется как новая система дипломатического взаимодействия, которая становится инструментом внешней политики. Европейский союз, объединяющий 27 стран, последовательно развивает свою климатическую стратегию, не только уменьшая воздействие на окружающую среду, но и выступая в качестве глобальной модели устойчивого развития. В последние десятилетия Европейский союз (ЕС) сыграл важную роль в формировании глобальной климатической повестки дня. В этой статье исследуется развитие климатической дипломатии ЕС. В качестве его основных инструментов рассматривается законодательная база, экономические и финансовые меры, а также активное участие в международных климатических форумах. Основная цель этого исследования - глубже понять роль ЕС в международной

климатической дипломатии и определить факторы, которые обеспечат его лидерство в переговорном процессе. В исследовании обсуждаются этапы исторического развития экологической политики ЕС, пути содействия международной климатической дипломатии и участие ЕС в многосторонних переговорах. Особое внимание уделяется влиянию ЕС на переговоры в рамках климатических конференций Организации Объединенных Наций (COP26-COP28). Также анализируются внутренние и внешние факторы, определяющие силу его лидерских позиций. Несмотря на политические разногласия и внешние трудности между государствами-членами, ЕС остается одним из ключевых игроков в управлении глобальным климатом.

Ключевые слова: Европейский Союз, климатическая дипломатия, реализм, конструктивизм, международные отношения, климатическая безопасность, Европейский зеленый курс, международные нормы

THE ROLE OF THE EUROPEAN UNION IN GLOBAL CLIMATE DIPLOMACY: THE EU AS A LEADER IN INTERNATIONAL CLIMATE NEGOTIATIONS

*Akhmetova Sh.K.¹

*1 Kazakh Ablai khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan

Abstract. Climate change is seen today as one of the most important challenges for the international community. In such conditions, ecology is being formed as a new system of diplomatic interaction, which becomes an instrument of foreign policy. The European Union, which unites 27 countries, has consistently developed its climate strategy, not only reducing the impact on the environment, but also acting as a global model for Sustainable Development.

In recent decades, the European Union (EU) has played an important role in shaping the global climate agenda. This article examines the development of EU climate diplomacy. The legislative framework, economic and financial measures, as well as active participation in international climate forums are considered as its main instruments. The main goal of this study is to better understand the role of the EU in international climate diplomacy and identify the factors that ensure its leadership in the negotiation process. The study discusses the historical stages of development of EU environmental policy, ways to influence international climate diplomacy and EU participation in multilateral negotiations. Particular attention is paid to the influence of the EU on negotiations within the framework of the United Nations climate conferences (COP26-COP28). It also analyzes internal and external factors that determine the strength of his leadership positions. Despite political disagreements and external difficulties between member states, the EU remains one of the key players in global climate management.

Key words: European Union, climate diplomacy, realism, constructivism, international relations, climate security, European green course, international norms

Мақала түсті: 15 Қараша 2025

Жариялауға қабылданды: 03 Желтоқсан 2025

Автор туралы мәлімет:

Ахметова Шолпан Кудайбергеновна – PhD докторант, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы қаласы, Қазақстан, e-mail: cholpane88@gmail.com

Сведения об авторе:

Ахметова Шолпан Кудайбергеновна – PhD докторант, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан, e-mail: cholpane88@gmail.com

Information about author:

Akhmetova Sholpan Kudaibergenovna – PhD candidate, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan, e-mail: cholpane88@gmail.com

UDC 327

IRSTI 11.25.67

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2025.62.4.015>

**CLIMATE CHANGE AND FOOD SECURITY IN THE CARIBBEAN:
STRATEGIC IMPLICATIONS FOR
GUYANA AND INTERNATIONAL RELATIONS**

Mahabir R.¹, *Ganpat K. D.², Scipio B.³

¹ University of the Southern Caribbean, Trinidad and Tobago

*² University of Trinidad and Tobago, Trinidad and Tobago

³ Ministry of Homeland Security, Guyana

Abstract. The study highlights climate change as a major threat to food security and national resilience in the Caribbean, focusing on Guyana's role in regional agriculture. Using qualitative methods, it shows how erratic weather—such as floods and droughts—has disrupted farming, raised food prices, and harmed rural communities. These impacts worsen socioeconomic vulnerabilities, leading to risks like displacement, unemployment, and governance strain. Despite existing adaptation policies under CARICOM and AOSIS, weak implementation and resource gaps hinder resilience. The paper argues that food security should be treated as a national security priority and calls for climate-smart agriculture, stronger infrastructure, and integration of climate security into policy. Ultimately, it stresses the need for coordinated governance to protect Caribbean food systems amid growing climate volatility.

Key words: Climate change, food security, Guyana, Caribbean, agriculture, national security, adaptation, qualitative research

Introduction

Climate change constitutes a multidimensional challenge to state security, with food security emerging as a critical sub-component of national resilience. Disruptions in staple food production threaten not only economic stability but also social cohesion, heightening risks of poverty, political instability, and forced migration – phenomena that directly intersect with national and regional security agendas. This study situates climate change within the broader security discourse of the Caribbean, employing Guyana as a primary case study to examine how environmental stressors – rising temperatures, shifting precipitation patterns, sea-level rise, and intensifying extreme weather events – undermine agricultural productivity and food availability.

The analysis frames food insecurity as a *threat multiplier*, exacerbating pre-existing vulnerabilities and complicating governance responses. Central research questions include: In what ways does climate change reshape food security dynamics in Guyana and comparable Caribbean states? What empirical and projected impacts are observable in agricultural systems and food supply

chains? How do these environmental pressures translate into strategic challenges for national security and state capacity? What policy instruments and adaptive strategies are being deployed – or could be recommended – to safeguard food systems against climate-induced shocks?

Methodologically, the study adopts a qualitative design, integrating semi-structured interviews with key stakeholders – farmers, agricultural policymakers, and climate specialists in Guyana – with secondary sources such as government reports and meteorological data. This dual approach captures both the quantifiable dimensions of climate-agriculture interactions and the lived experiences of affected communities. By foregrounding Guyana as a case study, the research provides a context-specific lens on adaptation strategies and resilience-building, while generating insights applicable to the wider Caribbean security landscape confronting similar climate-induced threats.

Problem Statement. Undoubtedly, climate change has evolved from a peripheral environmental issue into a pressing security challenge with profound implications for vulnerable regions such as the Caribbean. Agriculture - central to food security and economic stability - stands at the frontline of this crisis. In Guyana, where agricultural production underpins livelihoods, contributes substantially to national GDP, and supports regional food supply chains within the Caribbean Community (CARICOM), climate-induced disruptions such as erratic rainfall, rising temperatures, droughts, and recurrent flooding directly undermine state capacity to ensure food availability, accessibility, and stability.

These environmental stressors translate into strategic security concerns, as food insecurity functions as a *threat multiplier*, exacerbating poverty, destabilizing communities, and potentially triggering migration flows across borders. Despite Guyana's comparative advantage in arable land and freshwater resources, the country has experienced repeated climate-related disasters, most notably the catastrophic floods of 2021, which devastated crop yields and livestock production. Such events highlight the fragility of national resilience and the vulnerability of regional food systems.

Yet, scholarly discourse and policy frameworks remain underdeveloped in addressing the nexus between climate change, food security, and national security in Guyana. This gap underscores the urgent need for systematic inquiry into how climate variability is reshaping food systems and what this implies for state resilience, human security, and sustainable development. Situating Guyana within the broader Caribbean security architecture, this research seeks to illuminate the ways in which environmental change intersects with governance, economic stability, and regional cooperation, thereby reframing food security as a critical dimension of national and regional security strategy.

Theoretical and Conceptual Framework. This study is informed by two interrelated theoretical frameworks that provide a lens for interpreting the literature and the research findings.

- i. The Sustainable Livelihoods Framework (SLF): originally developed

by the UK Department for International Development. SLF helps analyze how climate change affects the assets, capabilities, and activities that constitute people's means of living. In the context of Guyana, this framework draws attention to how environmental shocks such as floods or droughts can erode household assets (like crops, livestock, and infrastructure), disrupt livelihood activities, and ultimately undermine food security at the community level.

ii Climate Security framework; often summarized by the idea that climate change acts as a "*threat multiplier*." This perspective [1] examines how climate stresses can aggravate social and economic tensions that potentially lead to instability or conflict. It provides a foundation for understanding how climate-driven food insecurity might escalate into broader national security issues for instance, by contributing to economic instability, triggering internal migration, or straining governance.

Together, these frameworks ensure a holistic analysis: the SLF grounds the review in human and developmental impacts (food production, livelihoods, resilience).

Climate change has emerged as a strategic security challenge in Latin America and the Caribbean (LAC), directly undermining food security and nutrition across multiple states. The Caribbean sub-region, in particular, faces distinctive vulnerabilities due to its geographic exposure and structural dependence on external food supplies. A joint report by United Nations agencies underscores that LAC is the second-most exposed region globally to extreme weather events, surpassed only by Asia. Within this context, 20 countries - representing approximately 74% of those analyzed - have endured a high frequency of climate-related disasters in recent decades, while 14 nations (~52%) are classified as highly vulnerable to climate-induced undernourishment [2].

Extreme climatic events - hurricanes, tropical storms, droughts, and floods - have repeatedly devastated agricultural output and rural livelihoods, eroding state capacity to provide for populations. The Caribbean, with its small land areas and disproportionate exposure to tropical cyclones, suffers some of the highest disaster-related economic losses worldwide as a share of GDP [3]. In the immediate aftermath of such shocks, food availability collapses: crops are destroyed, fisheries disrupted, and imports delayed by damaged infrastructure. Hurricane Maria's impact on Dominica in 2017, which obliterated 80–90% of the island's crops, exemplifies how climate disasters can precipitate acute food shortages and force reliance on external aid. Similarly, the prolonged 2014–2016 drought, exacerbated by El Niño, reduced crop and livestock production, triggered water rationing, and inflated food import bills in Jamaica and St. Kitts and Nevis.

Regional Trends and Security Implications

- Hunger has risen in the Caribbean even as other LAC sub-regions stabilized. In 2023, undernourishment reached 17.2% of the population, reflecting the compounded effects of climate shocks, the COVID-19 pandemic, and economic slowdowns [2].

- Between 2019 and 2023, countries most exposed to climate variability experienced greater increases in undernourishment, underscoring the causal link between climate extremes and food insecurity.

- Rural and coastal communities face chronic livelihood instability, with Haiti serving as a stark example: cycles of drought and hurricane damage have repeatedly undermined domestic food production, fueling a protracted food crisis [4].

Structural Vulnerabilities in the Caribbean

- Import dependence exposes Caribbean states to global climate-induced supply shocks, translating into local shortages and price volatility.

- Limited domestic agriculture, often concentrated in a narrow range of crops or export commodities, remains highly vulnerable to weather volatility.

- Constraints on arable land and freshwater resources further limit agricultural expansion, intensifying reliance on external supplies [3].

Regional Response and Strategic Imperatives CARICOM's "25 by 2025" initiative, spearheaded by Guyana and other member states, seeks to reduce the region's food import bill by 25% by 2025 [5]. This policy agenda implicitly recognizes climate threats by aiming to shorten supply chains, strengthen resilience against global disruptions, and enhance regional self-sufficiency in key commodities such as poultry, rice, and vegetables. Yet, achieving these objectives requires overcoming climate-exacerbated production challenges, including water scarcity, soil degradation, and intensifying extreme weather events.

In international relations terms, the intersection of climate change and food security in LAC - particularly the Caribbean - constitutes a sovereignty and security issue. Addressing it demands:

- Regional solidarity to pool resources and build collective resilience.
- International support, including climate finance and debt relief mechanisms, to strengthen adaptive capacity.

- Integrated strategies that link climate adaptation, sustainable food systems, and security preparedness.

Ultimately, food security in the Caribbean is not only a developmental priority but a strategic necessity for safeguarding sovereignty, stability, and long-term resilience.

Climate change in the Caribbean must be understood not merely as an environmental or economic concern, but as a core national security challenge. Its impacts are deeply intertwined with food security, threatening the stability of states and the resilience of societies. Ensuring that Caribbean populations retain reliable access to food, water, and other essentials in the face of climate disruptions is indispensable to maintaining social order, safeguarding sovereignty, and consolidating development gains across the region.

Within both academic and policy circles, an emerging consensus highlights the need for an integrated strategy - one that bridges climate adaptation, sustainable food systems, and security preparedness [6]. By elevating climate-related food

insecurity to the level of a security priority, Caribbean states can more effectively protect their citizens and secure their collective future.

Achieving this objective will require:

- Strong advocacy for international support, including enhanced climate finance and innovative mechanisms such as debt relief.
- Regional solidarity, fostering cooperative capacity-building to withstand the intensifying climate pressures of the coming decades.
- In this framing, climate resilience is not only a developmental imperative but a strategic necessity for the preservation of Caribbean sovereignty and stability.

Climate Change and Food Security in Guyana

The following section is organized into four main thematic sections that emerged from data collection and analysis in Guyana.

- i. Observed Climate Trends and Extreme Events
- ii. Impacts on Agriculture and Food Availability
- iii. Community Experiences and Adaptation Strategies
- iv. Policy Responses and Institutional Challenges

These qualitative insights are complemented by quantitative or documentary evidence where relevant [7].

Observed Climate Trends and Extreme Events in Guyana

- **Rising Temperatures:** Interviewees from the interior regions as well as the coast reported a perceptible increase in hot days. Farmers spoke of “longer hot spells” and more days where working in the fields becomes uncomfortable or even dangerous due to heat. An officer from the Guyana Meteorological Department confirmed that national records show a 0.5–1°C increase in average temperatures in many parts of Guyana when comparing the 2010s to the 1990s. This may seem modest, but it is significant in a tropical climate where baseline temperatures are already high.

- **Erratic Rainfall Patterns:** Changes in rainfall were a major concern. Traditionally, Guyana experiences two wet seasons (approximately May–July and November–January) and two dry seasons. Many participants observed that these seasons have become less predictable. Guyana has also witnessed a series of extreme weather events consistent with these trends:

- **The 2015-2016 Drought:** Linked to a strong El Niño event, this period brought unusually low rainfall. Farmers in Rupununi (a savannah region in southwestern Guyana) and parts of the coastal plain experienced water shortages. Cattle farmers had to travel further to find watering holes, and crop farmers reported stunted growth in cassava and vegetables [8].

- **Intense Rainfall and Flooding (2017 and 2019):** Several interviewees pointed to localized flooding events in recent years that were precursors to the big 2021 flood. For instance, in 2017, heavy rains caused flooding in Georgetown and along the East Coast Demerara, inundating urban areas and some agri-communities.

- The Nationwide Flood of 2021: Virtually all participants discussed the 2021 flood as a watershed moment (no pun intended) for Guyana's climate impacts. Torrential rains over several weeks resulted in all regions of Guyana experiencing flooding by mid-year 2021. Rivers overflowed the banks, and low-lying villages were submerged.

Impacts on Agriculture and Food Availability

- The climatic changes and extreme events outlined above have had direct, tangible impacts on agriculture the backbone of Guyana's food security. Participants provided numerous examples of how weather anomalies translated into agricultural challenges:

- Crop Yield Reductions and Losses: Both gradual climate trends and sudden events have affected crop yields. Rice, being Guyana's most important staple and export crop, has faced multiple threats. In hotter years, farmers have observed issues like increased sterility in rice flowers (leading to fewer grains formed) and more pest outbreaks such as paddy bugs, which some agricultural experts link to weather changes. Drought periods, like 2015–2016, forced some rice farmers to skip a planting season due to inadequate irrigation water, directly reducing annual output.

- Livestock and Fisheries: The agricultural impact is not limited to crops. Livestock farmers have also been hit. During the 2021 floods, it was reported [8] that thousands of head of cattle and other livestock drowned or died from disease outbreaks (such as foot rot and other water-borne illnesses) that spread in the aftermath. Poultry farms on the coast had to cull chickens that got sick due to the damp conditions and stress.

- Food Availability in Markets: The cumulative effect of the agricultural impacts above is seen in local market availability and prices is a key aspect of food security (availability and access) [9].

- Nutrition and Dietary Impacts: While not quantitatively measured in this study, several participants voiced concerns about nutritional impacts. A health officer interviewed (Interviewee 10, 2025) mentioned that after disasters like floods, there's often a spike in cases of malnutrition among children in affected rural areas, not necessarily severe starvation, but deficiencies because families are eating mostly non-perishable relief.

Community Experiences and Adaptation Strategies

Guyana's farmers and communities are not passive in the face of climate challenges; they have been actively noticing changes and, in many cases, innovating or adapting to sustain their livelihoods. The interviews revealed a range of adaptation strategies being employed at the grassroots level, though also some barriers to effective adaptation.

Adjustments in Farming Practices: Many farmers have started altering what they grow and how they grow it:

- Crop Diversification: A rice farmer (Interviewee 5, 2025) shared that after losing rice to floods, he began to diversify by planting some fast-growing

cash crops on a portion of his land during the dry season, such as legumes and vegetables, which can be harvested before the peak of the rainy season. The idea is not to “put all eggs in one basket.”

- **Water Management:** On the adaptation front for droughts, a notable practice is rainwater harvesting and farm ponds. In Regions 2 and 3, extension officers have been encouraging farmers to dig small ponds or water reservoirs on their property. One farmer mentioned, “We built an earth pond at the back of our farm two years ago. In the dry season, we use that water to drip-irrigate our kitchen garden. It helped us save our crops last year when the dry spell hit” (Interviewee 3, 2025).

- **Planting Calendar Shifts:** A few farmers indicated they are attempting to shift their planting calendars in response to the changing seasons. For instance, if the rains now come later, they plant rice a few weeks later than they used to, to avoid the crop being at a vulnerable stage during peak rains. This is tricky because it’s based on guesswork and emerging patterns; a wrong guess could mean missing the rains altogether.

- **Community Solidarity and Traditional Knowledge:** Communities have shown resilience through cooperation. In flooded villages, interviewees described how neighbors pooled resources and shared whatever dry space and food they had. One community leader said, “During the flood, our community kitchen cooked large pots of food and everyone ate together, so that those who had lost everything were still fed”. Such solidarity can be life-saving in crises.

- **Migration and Livelihood Changes:** Unfortunately, adaptation is not always successful or sufficient, and some people choose to leave agriculture or relocate. As discussed earlier, a proportion of youth in rural farming communities have shown declining interest in farming as a viable future, especially after witnessing repeated losses due to weather [10].

Policy Responses and Institutional Challenges

Guyana, supported by regional and international partners, has advanced several policy and institutional measures to address climate change and food security:

National strategies: The Green State Development Strategy: Vision 2040 prioritizes low-carbon growth, resilience, and climate-smart agriculture. Draft Climate Change and National Adaptation Plans further target agricultural adaptation.

Disaster risk management: Since the 2005 flood, the Civil Defence Commission has strengthened preparedness, coordinating relief and pre-positioning supplies to safeguard food security.

Regional collaboration: Guyana plays a leadership role in CARICOM initiatives, including the “25 by 2025” program to reduce food import dependence, and engages with the Caribbean Community Climate Change Centre (5Cs).

Infrastructure investment: Significant resources (over GY\$18 billion) have been allocated to upgrading drainage, pumps, and sluices to mitigate flooding impacts.

Emergency response: The government's rapid mobilization during the 2021 floods, aided by international partners, prevented a humanitarian crisis, showing improved capacity.

Knowledge sharing: Platforms such as climate-smart agriculture forums are emerging to spread best practices among farmers.

Overall, Guyana has made notable progress in policy design, disaster response, and infrastructure resilience, though implementation challenges remain in scaling and sustaining these efforts.

Discussion

Climate Change as a Present Threat to Food Security

The Guyana case study demonstrates that climate change is not a distant prospect but a current reality undermining food security. Altered rainfall patterns, rising temperatures, and more frequent extreme events are already disrupting agricultural production and livelihoods, reflecting global and regional warnings [6].

Impacts span all four pillars of food security:

- **Availability:** Floods and droughts have sharply reduced crop yields and livestock, shrinking domestic food supply.
- **Access:** Disasters cut off communities physically and economically, limiting reliable access to food.
- **Utilization:** Post-disaster diets shift toward less nutritious options, raising risks of malnutrition.
- **Stability:** Volatility in production and supply means communities can swing from security to crisis within a year.

Overall, the findings highlight that climate change is eroding not just food production but the stability and resilience of food systems, making adaptation and resilience planning a strategic priority for Guyana and other vulnerable states.

From Food Insecurity to National Security Risks

Climate-induced food insecurity in Guyana illustrates how environmental shocks scale into national security challenges. The 2021 floods, which caused damages of about 20 billion Guyanese dollars, show how disasters devastate agriculture, erode livelihoods, and weaken state capacity, creating risks of economic instability and discontent.

Other pathways include:

- **Social unrest and migration:** While no food riots have occurred, rising frustration suggests potential for protests or resource conflicts if food insecurity persists.
- **Institutional strain:** Repeated crises stretch government, military, and civil defense capacities, risking legitimacy and political stability.
- **Regional security dimensions:** Guyana's role in CARICOM food security means its vulnerabilities reverberate regionally, raising risks of dependence on external aid and geopolitical influence.

These findings align with broader research linking climate impacts to state

fragility. Guyana's experience serves as a cautionary tale for other Caribbean states, with Haiti showing how food insecurity can compound political instability. From a human security perspective, climate change directly threatens wellbeing - food, health, and shelter - underscoring the need for national security strategies to integrate climate and food security into risk assessments [10].

Adaptive Strategies and Future Prospects

When discussing adaptation and responses, a key question is: Are the current efforts enough, and what more is needed to safeguard food security against climate change? From the community level adaptations observed, it is clear that local initiative is strong. Farmers are innovating out of necessity. However, local efforts have limitations without enabling support.

Regional cooperation also appears vital. Guyana alone tackling these issues is fine, but a collective Caribbean approach can pool knowledge and resources. The findings here could be shared with Caribbean neighbors, so they can learn (and vice versa, Guyana can learn from, say, Jamaica's experience with climate-smart agriculture or Cuba's disaster preparedness system). There are indications that such knowledge exchange is happening through CARICOM and 5Cs, but it can be deepened.

National security strategy adaptation: It may also be prudent for Guyana to formally integrate climate security into its national security strategy. The defense forces might plan for more frequent domestic deployments in climate disasters, requiring training and resources. Additionally, the government might explore scenario planning: e.g., what if a flood and a pandemic and an economic downturn coincide (compound risk scenarios); do we have enough reserve food, what emergency plans ensure order and fairness in distribution, etc.

International support: Guyana has benefited from aid and could be eligible for climate finance mechanisms (like the Green Climate Fund) for large adaptation projects. The findings highlight projects needed such as major irrigation upgrades and livelihood diversification programs these often require funding beyond domestic budgets. International cooperation will be key, not only in funding but in technology transfer (e.g., Dutch expertise in water management, Israeli know-how in drip irrigation, etc., could be harnessed). In reflecting on the findings and the broader context, one can say there is reason for cautious optimism. Guyana and Caribbean states are not ignoring the problem; they are actively seeking solutions.

Conclusion and Recommendations

This paper set out to investigate how climate change is affecting food security in the Caribbean, using Guyana as a case study, and to understand the implications for national security. Through qualitative research involving interviews and document analysis, the study has illustrated that climate change is already altering Guyana's climate patterns (with higher temperatures and more erratic rainfall), leading to tangible negative impacts on agriculture and food security.

Recommendations for Climate and Food Security Resilience

To strengthen resilience against climate change and its security risks, Guyana and other Caribbean states should:

- Expand climate-smart agriculture: Promote resilient crop varieties, water management, and sustainable soil practices.
- Invest in infrastructure resilience: Upgrade drainage, irrigation, coastal defenses, and rural roads, supported by international climate finance.
- Enhance early warning and preparedness: Build advanced systems to anticipate agricultural impacts and improve disaster response.
- Integrate climate into security planning: Include food and water security in national security agendas, conduct risk assessments, and train defense forces.
- Strengthen social safety nets: Expand crop insurance, emergency cash transfers, and livelihood diversification.
- Engage communities: Incorporate local knowledge and formalize community input in adaptation strategies.
- Deepen regional collaboration: Lead CARICOM initiatives, expand regional insurance schemes, and coordinate food security responses.
- Support monitoring and research: Resource meteorological and agricultural institutions for continuous data collection.
- Advance international advocacy: Position Guyana as a climate-security leader in global forums to secure adaptation funds and technology transfers.
- Forge strategic partnerships: Cooperate with regional neighbors and global partners on climate-resilient agriculture and food diplomacy.
- Plan for human security and migration: Integrate food security into disaster frameworks and prepare protocols for climate-induced displacement.

REFERENCES

[1] Fuller L., Toppin-Allahar C., Singh R., Thomas C. Climate-Fragility Risk Brief: Caribbean Region. - Berlin: Adelphi & Climate Diplomacy, 2020. - 42 p.

[2] Food and Agriculture Organization (FAO). Regional Overview of Food Security and Nutrition in Latin America and the Caribbean 2024: Towards Improving Food Security and Nutrition in the Face of Climate Change. - Santiago: FAO and ECLAC, 2025. - 120 p.

[3] Roy D. How the Caribbean is Building Climate Resilience. Council on Foreign Relations, 2024. <https://www.cfr.org/backgrounder/how-caribbean-building-climate-resilience> (accessed: 15 October 2025).

[4] World Food Programme (WFP). Haiti: Food Security Update. - Port-au-Prince: WFP Country Office Haiti, 2023. - 18 p.

[5] Roy D. How the Caribbean is Building Climate Resilience. Council on Foreign Relations, 13 November 2024. <https://www.cfr.org/backgrounder/how-caribbean-building-climate-resilience> (accessed: 13 September 2025).

[6] Roy S. The Caribbean and Climate Vulnerability: An Uneven Crisis // Climate and Development Policy Review. – 2024. - vol. 18, no. 1. – P. 22–39.

[7] Guyana Meteorological Department. Annual Weather Bulletin 2020. - Georgetown: Ministry of Agriculture, 2020. - 54 p.

[8] CARICOM Secretariat. Press Release: CARICOM “25 by 2025” Initiative to Reduce Food Import Bill. - Georgetown: CARICOM Secretariat, 2022.- 6 p. <https://caricom.org> (accessed: 21 September 2025).

[9] Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). Climate Change and Land: An IPCC Special Report on Climate Change, Desertification, Land Degradation, Sustainable Land Management, Food Security, and Greenhouse Gas Fluxes in Terrestrial Ecosystems. - Geneva: IPCC, 2019. - 900 p. <https://www.ipcc.ch/srccl/> (accessed: 25 November 2025).

[10] Salazar L., González M., & Alvarez L. Food Insecurity and Climate Vulnerability: Empirical Evidence for Countries in Latin America and the Caribbean. - Washington, DC: Inter-American Development Bank, 2024. - 65 p.

КАРИБ ТЕҢІЗІ АЙМАҒЫНДАҒЫ КЛИМАТТЫҢ ӨЗГЕРУІ ЖӘНЕ АЗЫҚ-ТҮЛІК ҚАУІПСІЗДІГІ: ГАЙАНА ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ҮШІН СТРАТЕГИЯЛЫҚ САЛДАРЫ

Махабир Р.¹, *Ганпат К. Д.², Скипио Б.³

¹ Оңтүстік Кариб университеті, Тринидад және Тобаго

^{*2} Тринидад және Тобаго университеті, Тринидад және Тобаго

³ Гайана ішкі істер министрлігі

Аңдатпа. Бұл зерттеу Кариб аймағындағы азық-түлік қауіпсіздігіне және ұлттық тұрақтылыққа төнетін негізгі қатер ретінде климаттың өзгеруін атап көрсетеді, әсіресе өңірдің ауыл шаруашылығындағы Гайананың рөліне назар аударады. Зерттеу сапалық әдістерді қолдана отырып, ауа райының құбылмалылығы - су тасқындары мен құрғақшылық сияқты құбылыстар - ауыл шаруашылығын бұзып, азық-түлік бағасының өсуіне және ауылдық қауымдастықтардың зардап шегуіне әкелгенін көрсетеді. Бұл ықпалдар әлеуметтік-экономикалық осалдықтарды тереңдетіп, қоныс аудару, жұмыссыздық және басқару жүйесіне түсетін қысым сияқты қатерлерді күшейтеді. CARICOM және AOSIS аясындағы бейімделу саясаттарына қарамастан, олардың әлсіз жүзеге асырылуы мен ресурстардың жеткіліксіздігі тұрақтылықты нығайтуға кедергі келтіреді. Мақала азық-түлік қауіпсіздігін ұлттық қауіпсіздіктің басым бағыты ретінде қарастыру қажеттігін алға тартады және климатқа төзімді ауыл шаруашылығын дамыту, инфрақұрылымды күшейту, сондай-ақ климаттық қауіпсіздік ұғымын саясатқа біріктіруді ұсынады. Соңында, өсіп келе жатқан климаттық тұрақсыздық жағдайында Кариб аймағының азық-түлік жүйелерін қорғау үшін үйлестірілген басқару тетіктерінің маңыздылығына назар аударады.

Тірек сөздер: климаттың өзгеруі, азық-түлік қауіпсіздігі, Гайана, Кариб теңізі, ауыл шаруашылығы, ұлттық қауіпсіздік, бейімделу, сапалы зерттеулер

ИЗМЕНЕНИЕ КЛИМАТА И ПРОДОВОЛЬСТВЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ В КАРИБСКОМ РЕГИОНЕ: СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ДЛЯ ГАЙАНЫ И МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Махабир Р.¹, *Ганпат К. Д.², Скипио Б.³

¹ Южно-Карибский университет, Тринидад и Тобаго

*² Университет Тринидада и Тобаго, Тринидад и Тобаго

³ Министерство внутренней безопасности Гайаны

Аннотация. В исследовании подчеркивается, что изменение климата представляет собой серьезную угрозу продовольственной безопасности и национальной устойчивости в Карибском бассейне, при этом особое внимание уделяется роли Гайаны в региональном сельском хозяйстве. Используя качественные методы, он показывает, как неустойчивые погодные условия, такие как наводнения и засухи, нарушают работу сельского хозяйства, повышают цены на продовольствие и наносят ущерб сельским общинам. Эти последствия усугубляют социально-экономическую уязвимость, приводя к таким рискам, как перемещение населения, безработица и проблемы с управлением. Несмотря на существующую политику адаптации в рамках КАРИКОМ и АОСИС, слабая реализация и нехватка ресурсов препятствуют повышению устойчивости. В документе утверждается, что продовольственная безопасность должна рассматриваться как приоритет национальной безопасности, и содержится призыв к ведению сельского хозяйства с учетом климатических условий, укреплению инфраструктуры и интеграции вопросов климатической безопасности в политику. В конечном счете, в нем подчеркивается необходимость скоординированного управления для защиты продовольственных систем Карибского бассейна в условиях растущей нестабильности климата.

Ключевые слова: изменение климата, продовольственная безопасность, Гайана, Карибский бассейн, сельское хозяйство, национальная безопасность, адаптация, качественные исследования

Received: November 06, 2025

Accepted: December 05, 2025

Information about the authors:

Dr. Raghunath Mahabir, Assistant Professor, University of the Southern Caribbean, Trinidad and Tobago, e-mail: mahabir@usc.edu.tt

Dr. Keron Dave Ganpat, Instructor, University of Trinidad and Tobago, Trinidad and Tobago, e-mail: kdganpat@gmail.com

Mr. Brandon Scipio, Senior Police Officer, Ministry of Homeland Security, Guyana, e-mail: bscipio@stu.usc.edu.tt

Авторлар туралы мәлімет:

Рагхунат Махабир, Тринидад және Тобаго, Оңтүстік Кариб университетінің ассистент-профессоры, e-mail: mahabir@usc.edu.tt

Керон Дэйв Ганпат, Тринидад және Тобаго, Тринидад және Тобаго университетінің жетекші қызметкері, e-mail: kdganpat@gmail.com

Брэндон Скипио, Гаиана ішкі істер министрлігі, аға полиция қызметкері, e-mail: bscipio@stu.usc.edu.tt

Информация об авторах:

Рагхунат Махабир, Ассистент-профессор, Южно-Карибский университет, Тринидад и Тобаго, e-mail: mahabir@usc.edu.tt

Керон Дэйв Ганпат, ведущий специалист, Университет Тринидада и Тобаго, Тринидад и Тобаго, e-mail: kdganpat@gmail.com

Брэндон Скипио, старший сотрудник полиции, Министерство внутренней безопасности Гаианы, e-mail: bscipio@stu.usc.edu.tt

УДК 327 (519.1)

МРНТИ 11.25.91

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2025.62.4.016>

ИМИДЖ РЕСПУБЛИКИ КОРЕЯ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: СТРАТЕГИЯ, ИНСТРУМЕНТЫ, РЕЗУЛЬТАТЫ

*Оспанова М.А.¹

*¹ Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Аннотация. Статья посвящена анализу имиджевой политики Республики Корея в странах Центральной Азии с применением метода кейс-стади как основного исследовательского инструмента. Актуальность темы обусловлена возрастающей конкуренцией внешних акторов - Китая, России, Европейского союза, Турции и Японии - за влияние в регионе, где Южная Корея выстраивает собственную стратегию посредством инструментов «мягкой силы».

Кейс Республики Корея служит иллюстрацией комплексного и многоуровневого подхода к реализации имиджевой стратегии, охватывающей экономические, культурные, гуманитарные и образовательные аспекты. На основе анализа выявлены ключевые направления южнокорейской имиджевой стратегии: культурная экспансия через феномен «корейской волны» (Халлю), развитие образовательных программ, гуманитарная помощь и реализация инфраструктурных и инвестиционных проектов.

Значимую роль играет также формирование и укрепление стратегического партнёрства со странами региона. Институциональные механизмы сотрудничества - такие как Форум «Корея - Центральная Азия» - создают политические рамки для укрепления доверия и служат дополнительным каналом публичной дипломатии.

Отдельное внимание уделяется роли корейской диаспоры в Центральной Азии, выступающей важным элементом «народной дипломатии». Этнические корейцы, исторически укоренённые в регионе, способствуют продвижению позитивного образа Кореи через участие в культурных и образовательных инициативах, общественной активности и работе местных корейских организаций. Диаспора формирует гуманитарный мост между Кореей и странами региона, снижает культурную дистанцию и способствует развитию устойчивых межобщественных связей.

Акцент сделан на специфике взаимодействия Кореи с государствами региона - Казахстаном, Кыргызстаном, Таджикистаном, Туркменистаном и Узбекистаном - с учётом политических, экономических и культурных факторов. Было выявлено, что последовательное применение инструментов «мягкой силы» и адаптированная стратегия продвижения для каждой страны региона, позволяет Республике Корея не только укреплять

позитивный международный имидж, но и выстраивать устойчивые каналы взаимодействия с правительствами и обществами стран Центральной Азии.

Ключевые слова: имидж, имиджевая политика, Республика Корея, Центральная Азия, мягкая сила, публичная дипломатия, информационная политика

Введение

В условиях возрастания значения имиджа на международной арене формирование позитивного образа государства становится стратегической задачей внешней политики. Современные исследования подчеркивают взаимосвязь между информационной политикой, публичной дипломатией и формированием позитивного международного имиджа государства. Особый интерес в этом контексте представляет кейс Республики Корея в Центральной Азии, где страна последовательно реализует стратегию, основанную на продвижении культуры, образования и технологических инициатив.

Актуальность данного исследования обусловлена комплексом факторов. Во-первых, Центральная Азия остается зоной стратегических интересов множества внешних акторов, таких как Китай, Россия, Европейский союз и Турция. В этой конкурентной среде Южная Корея демонстрирует уникальную модель влияния, опирающуюся не на жесткую силу или политическое давление, а на инструменты «мягкой силы» и экономического партнерства. Во-вторых, феномен «корейской волны» (Халлю) и стремительный экономический рост Кореи создали мощный позитивный бренд, требующий анализа с точки зрения его политической инструментализации в конкретном регионе. Это позволяет изучать, как культурная привлекательность трансформируется в политический капитал и укрепляет стратегические позиции государства.

Целью данной статьи является комплексный анализ имиджевой политики Республики Корея в странах Центральной Азии через призму концепций «мягкой силы» и публичной дипломатии. Для достижения этой цели в работе ставятся следующие задачи: рассмотреть теоретические основы понятия государственного имиджа; выявить ключевые инструменты и направления южнокорейской стратегии; проанализировать специфику взаимодействия с каждой страной региона (Казахстаном, Кыргызстаном, Таджикистаном, Туркменистаном и Узбекистаном) и оценить эффективность применяемых подходов.

Теоретическую основу исследования составляют работы современных авторов в области публичной дипломатии и маркетинга территорий.

Республика Корея в продвижении имиджа целенаправленно использует концепцию «мягкой силы», делая ставку на привлечение и убеждение, что делает её особенно эффективной в регионах, чувствительных к вопросам идентичности, как Центральная Азия. Ключевыми инструментами

имиджевой политики Кореи стали феномен «корейской волны» (Халлю) - как символ культурного и технологического успеха страны, а также деятельность специализированных институтов, координирующих гуманитарные и образовательные программы: Корейский фонд (The Korea Foundation), KOICA (Корейское агентство международного сотрудничества), KOTRA (Агентство содействию торговле и инвестициям), AKS (Академия корееведения) и OKF (Фонд зарубежных корейцев). Именно эти институты создают устойчивую инфраструктуру публичной дипломатии, обеспечивая длительное присутствие Кореи в информационном, академическом и культурном пространствах региона.

Описание материалов и методов

На основе анализа работ таких авторов, как С. Браман [1], А. Панкрухин [2], П. Симонова [3], было установлено, что имидж государства является комплексным явлением, формируемым на стыке маркетинга, идеологии и восприятия внешними аудиториями.

Для изучения практической реализации имиджевой политики был применен междисциплинарный подход, находящийся на стыке международных отношений, политических коммуникаций и культурологии. Основным методом исследования выбран кейс-стади, позволивший провести глубокий и многоплановый анализ конкретной стратегии на примере Республики Корея в специфическом региональном контексте Центральной Азии. Такой анализ позволяет рассмотреть и процесс формирования имиджа государства как динамическое взаимодействие различных акторов - государственных институтов, культурных организаций, СМИ и образовательных центров.

В рамках кейс-стади применялись элементы дискурс-анализа для изучения публичных высказываний лидеров и представителей государств, политических деклараций и риторики, транслируемой в официальных источниках. Этот подход позволил выявить, каким образом через язык и символические формулы конструируется позитивный образ Республики Корея. Кроме того, в исследовании применялся сравнительный анализ, позволивший определить сходства и различия в реализации инструментов публичной дипломатии и имиджевых стратегий в зависимости от политических, экономических и культурных особенностей каждой страны региона. Особое внимание уделялось сопоставлению степени институционализации двустороннего сотрудничества, характера гуманитарных инициатив и роли корейской диаспоры.

Результаты

1. *Стратегическое партнёрство между Республикой Корея и центральноазиатским регионом и его эволюция.*

Республика Корея выстраивает долгосрочную, поступательную

стратегию взаимодействия с Центральной Азией. Её эволюция отражает адаптацию внешнеполитических приоритетов к изменениям мировой и региональной среды.

Начальная точка - «Комплексная инициатива по Центральной Азии» (2004), которая впервые закрепила регион как отдельное направление корейской внешней политики. Впоследствии Центральная Азия была интегрирована в «Новую азиатскую инициативу» (2009), где акцент делался на усилении азиатской идентичности и взаимосвязанности. Следующий этап связан с «Евразийской инициативой» (2013), ориентированной на развитие инфраструктурных и энергетических связей в рамках концепции «Большой Евразии».

При президенте Мун Чжэ Ине акценты сместились к «Новой северной политике» (2017), предполагающей формирование «девяти мостов» сотрудничества между Кореей и странами Евразии, включая Центральную Азию. А с приходом президента Юн Сок Ёля в 2024 году инициатива «K-Silk Road» стала логическим продолжением этой линии - она направлена на развитие транспортно-логистических, технологических и гуманитарных связей как альтернативного формата китайскому проекту «Один пояс, один путь».

Эта последовательность стратегий демонстрирует устойчивую институциональную логику внешней политики Кореи, где Центральная Азия рассматривается как важный элемент евразийского вектора и площадка для продвижения национальных интересов посредством «мягкой силы» и экономической интеграции.

Сравнительный анализ взаимодействия Республики Корея с пятью странами Центральной Азии продемонстрировал высокую адаптивность и гибкость корейской стратегии. В Казахстане и Узбекистане сотрудничество приобрело стратегическую глубину: оно характеризуется масштабными инвестиционными проектами, внедрением технологических инициатив и комплексным экономическим взаимодействием, что формирует устойчивую основу для долгосрочного партнёрства. В Кыргызстане основное внимание сосредоточено на цифровизации государственного сектора, развитии сельского хозяйства и реализации программ официальной помощи развитию, благодаря чему Корея воспринимается как надёжный донор и партнёр, поддерживающий модернизационные процессы. В Таджикистане и Туркменистане взаимодействие преимущественно выстраивается через гуманитарные, образовательные и культурные проекты. Такая специфика обусловлена особенностями политических режимов, уровнем экономического развития и ограниченным потенциалом для крупномасштабных инвестиционных инициатив. Различия в форматах сотрудничества свидетельствуют о способности Республики Корея учитывать национальные условия, политические контексты и социально-экономические потребности партнёров, что усиливает позитивное восприятие её внешней политики в каждом государстве региона.

Дискурс-анализ публичных выступлений лидеров стран Центральной Азии показал устойчиво позитивное восприятие Республики Корея в региональном дискурсе. В большинстве официальных обращений и медиаматериалов Корея характеризуется как «надежный стратегический партнёр», «технологический лидер» и «пример успешной модернизации».

В риторике элит Центральной Азии Корея ассоциируется с высокими стандартами образования, инновациями, технологическим прогрессом и уважением к национальному суверенитету партнёров. Это восприятие подкрепляется деятельностью корейской диаспоры, особенно в Казахстане, где она символически определяется как «золотой мост дружбы» - связующее звено между двумя народами.

Анализ региональных СМИ показывает, что Корея воспринимается как страна, сочетающая экономическую рациональность и культурную деликатность, что выгодно отличает её от других внешних акторов региона (Китая, России, ЕС и Турции).

2. Инструменты имиджевой политики Республики Корея в Центральной Азии

Имиджевая политика Республики Корея в Центральной Азии опирается на комплекс культурных, образовательных и гуманитарных инструментов, обеспечивающих широкое присутствие страны в социально-гуманитарном пространстве региона и формирующих устойчивое позитивное восприятие Кореи как современного, технологически развитого и надёжного партнёра. Одним из ключевых направлений системной работы по укреплению привлекательности Республики Корея является культурная дипломатия. Широкое распространение феномена Халлю - корейских телевизионных сериалов, музыкальной индустрии, кино, национальной кухни и эстетических практик, формирует устойчивый интерес населения Центральной Азии к корейской культуре и способствует формированию образа страны как динамичного и инновационного общества. Культурные мероприятия, проводимые посольствами и корейскими организациями, включая ежегодные фестивали корейской культуры, демонстрации традиционных искусств и современные творческие программы, создают устойчивые культурные связи. Важным ресурсом культурной дипломатии выступает корейская диаспора, особенно в Казахстане и Узбекистане, где корё-сарам (этнические корейцы) выполняют важную функцию посредников между двумя обществами, способствуя укреплению межкультурного взаимопонимания.

Образовательная дипломатия выступает фундаментом долгосрочного гуманитарного присутствия Республики Корея в Центральной Азии. В странах региона активно действуют академические программы, поддерживаемые государственными и частными корейскими институтами - Корейским фондом (KF), Академией корееведения (AKS), университетскими партнёрствами и сетями научного сотрудничества. Значимыми направлениями являются

стипендиальные программы, академические обмены, грантовая поддержка корееведения, проведение летних школ и исследовательских проектов.

Огромный вклад в развитие корееведения в Казахстане и странах Центральной Азии вносит Корейский центр при КазУМОиМЯ имени Абылай хана в Алматы. На его базе ежегодно проводятся международные научные конференции и олимпиады по корееведению в рамках Недели корееведения, которая на протяжении семи лет объединяет более ста исследователей, преподавателей и студентов из Казахстана и государств Центральной Азии. Центр выступает ключевой площадкой академического взаимодействия, обеспечивая обмен научными результатами, укрепление профессиональных связей и формирование единого исследовательского пространства региона. Значимым направлением его деятельности является издание сборников научных трудов корееведов - преподавателей, молодых учёных и студентов корейских отделений ведущих вузов Центральной Азии. При поддержке корейских партнёров Центр также реализует программы научных стипендий, направленные на поощрение исследовательской активности и развитие научного потенциала нового поколения специалистов по Корее.

Создание кампуса Университета Инха в Ташкенте, расширение преподавания корейского языка в университетах Узбекистана и открытие совместных исследовательских платформ формируют устойчивые интеллектуальные связи, способствующие подготовке нового поколения специалистов, ориентированных на сотрудничество с Кореей.

Гуманитарная дипломатия Республики Корея охватывает широкий спектр проектов, направленных на развитие человеческого капитала, модернизацию инфраструктуры и поддержку социально значимых сфер. KOICA, OKF, KOTRA и другие институциональные акторы реализуют программы в области здравоохранения, сельского хозяйства, управления природными ресурсами, цифровизации государственного сектора и профессиональной подготовки кадров. В Кыргызстане корейская сторона участвует в крупных инициативах по цифровой трансформации государственного управления, внедрению электронных сервисов и повышению квалификации государственных служащих. В Узбекистане при поддержке корейских организаций создаются центры профессиональной подготовки, диагностические медицинские учреждения и новые технологические лаборатории. В Таджикистане и Туркменистане приоритетными направлениями остаются гуманитарные, образовательные и социальные проекты, усиливающие доверие к Корее как партнёру, ориентированному на долгосрочную поддержку и развитие. Исторический опыт оказания гуманитарной помощи Таджикистану в критический период 1990-х годов сохраняет значимую символическую роль и способствует укреплению позитивного образа Республики Корея.

Комплексное применение культурных, образовательных и

гуманитарных инструментов обеспечивает устойчивость корейского присутствия в Центральной Азии и формирует многомерную, позитивную и предсказуемую модель восприятия Республики Корея, которая закрепляется как в риторике политических элит, так и в общественном восприятии.

Последовательная долгосрочная политика, применение инструментов «мягкой силы», поддержанное экономическими проектами и институциональными механизмами сотрудничества, формирует целостный и устойчивый позитивный образ Республики Корея в Центральной Азии. Этот образ включает несколько ключевых составляющих: технологическую компетентность, культурную привлекательность, гуманитарную ответственность, уважение к суверенитету партнёров и высокий уровень предсказуемости внешней политики. Всё это обеспечивает укрепление международного авторитета Кореи и углубление её взаимодействия как с правящими элитами, так и с обществами стран Центральной Азии.

Обсуждение

Южная Корея выстраивает многогранное и адаптивное партнерство со странами Центральной Азии, где каждое двухстороннее отношение имеет свою уникальную динамику и стратегическую глубину.

Южная Корея и Казахстан

Одним из наиболее устойчивых и многоплановых направлений внешнеполитической и внешнеэкономической деятельности Республики Корея в Центральной Азии являются её отношения с Казахстаном. Эти связи характеризуются не только стабильностью и динамичностью, но и стратегическим характером, охватывающим широкий спектр сфер - от торговли и инвестиций до инновационного, энергетического и гуманитарного сотрудничества. Особое значение в двусторонних отношениях приобретает экономический вектор, подкреплённый реальными инвестициями, технологическим трансфером и созданием совместных производств. Не менее важной является и гуманитарная составляющая, в которой активное участие принимают такие организации, как KOICA, KOTRA, а также корейская диаспора в Казахстане.

Большой вес в рамках отношений Кореи и Казахстана имеет экономическая сфера. Так, Южная Корея активно способствовала вступлению Казахстана во Всемирную торговую организацию в 2015 году, что является несомненно важным политическим актом для Астаны. В том же году стороны договорились о безвизовых процедурах взаимного посещения территорий стран гражданами обеих сторон (...) Для Казахстана особую ценность представляет опыт социально-экономических преобразований в Южной Корее [4].

Южная Корея стабильно входит в число крупнейших инвесторов Казахстана, занимая шестое место по объёму прямых иностранных инвестиций. За последние 18 лет в экономику Казахстана было

инвестировано около \$9,2 млрд, а в 2023 году приток составил \$1,2 млрд. В Казахстане зарегистрировано 173 совместных предприятия с корейским капиталом, охватывающих такие отрасли, как автомобилестроение, энергетика, металлургия, IT и транспортная инфраструктура. В качестве яркого примера сотрудничества можно отметить строительство нового крупного завода KIA в городе Костанай с суммой инвестиций \$190 млн и производственной мощностью 70 тысяч автомашин в год [5].

Особое внимание уделяется совместным инициативам в области «зелёной» экономики: страны развивают проекты по восстановлению лесных массивов, предотвращению лесных пожаров и рациональному управлению водными ресурсами. Вложение инвестиций в ядерную энергетику и экологически чистые источники энергии рассматривается как стратегическая основа устойчивого развития Казахстана, особенно в условиях стремления страны к снижению уровня загрязнения и переходу к более экологичным видам производства.

В 2024 году во время государственного визита президента Республики Корея Юн Сок Ёля в Казахстан, президент Казахстана Касым-Жомарт Токаев в приветственной речи отметил, что «Республика Корея является для страны надёжным стратегическим партнёром. (...) Вопросы нашей общей повестки дня решаются в деловом духе и на конструктивной основе. Сегодня объём двустороннего товарооборота достиг 6 млрд долларов. (...) В настоящее время в Казахстане работают более 700 совместных предприятий с участием корейского капитала. Активно развиваются культурно-гуманитарные связи. Корейская диаспора в Казахстане, являясь «золотым мостом дружбы», вносит огромный вклад в укрепление контактов между народами» [6].

Речь президента Казахстана Касым-Жомарта Токаева отражает устойчиво положительный имидж Кореи в глазах казахстанского руководства и общества, характеризуя Республику Корея как «надёжного стратегического партнёра», президент подчёркивает высокий уровень политического доверия и долгосрочный характер сотрудничества между двумя странами. Конкретные данные - 6 млрд долларов товарооборота и более 700 совместных предприятий - акцентируют глубину экономической интеграции Кореи в национальную экономику Казахстана и подчёркивают роль Кореи как значимого инвестора и технологического партнёра. Отдельное внимание к культурно-гуманитарному сотрудничеству, а также высокая оценка вклада корейской диаспоры, названной «золотым мостом дружбы», свидетельствуют о том, что имидж Республики Корея в Казахстане формируется не только через экономику, но и через культурные, исторические и социальные связи. Таким образом, речь Президента отражает восприятие Кореи как технологически развитой, культурно привлекательной и политически надёжной страны, что подтверждает успешную реализацию ею имиджевой политики и публичной дипломатии в регионе Центральной Азии.

Отношения Казахстана и Кореи – это пример сбалансированного, прагматичного и взаимовыгодного взаимодействия. Учитывая геостратегическое положение Казахстана и технологический потенциал Кореи, вектор этого сотрудничества будет усиливаться и дальше.

Южная Корея и Кыргызстан

Хотя Республика Корея выстроила прочные и динамичные отношения с Казахстаном, сотрудничество с некоторыми другими странами Центральной Азии остаётся на менее активном уровне, что создаёт неравномерность в её региональной политике и ограничивает полноту её присутствия в Центральной Азии. Однако в последние годы наблюдается явная тенденция к активизации корейской внешнеполитической и гуманитарной стратегии в отношении Кыргызстана, что обусловлено стремлением Республики Корея выровнять своё региональное присутствие и укрепить позиции в менее охваченных странах Центральной Азии.

Так, в 2021 году Правительство Республики Корея включило Кыргызстан в список приоритетных стран в рамках программы Официальной помощи в целях развития (ОПР). В качестве ключевых областей сотрудничества были определены четыре области: государственное управление, окружающая среда, здравоохранение, а также сельское хозяйство, лесное хозяйство и рыболовство. В результате продолжается реализация нескольких проектов сотрудничества в целях развития в области информационных технологий, таких как внедрение электронных ID-карт и проект по цифровизации парламента. Что касается сотрудничества в сфере сельского хозяйства, в августе 2021 года в Бишкеке был открыт Центр КОРИА представительства Государственного управления сельского развития Кореи, в связи с чем продолжается широкий спектр сельскохозяйственного сотрудничества, а именно проект по улучшению пород скота, а также проект по оказанию технологической поддержки для сушки и обработки фруктов [7]. Продвижение подобных инициатив демонстрирует готовность сторон углублять взаимодействие на институциональном уровне и расширять его в прикладных секторах, включая цифровизацию и агропромышленный комплекс.

Важным этапом в развитии двусторонних отношений двух стран стал Кыргызско-Корейский инвестиционный диалог в декабре 2024 года. В рамках которого состоялся визит Президента Кыргызстана Садыра Жапарова в Республику Корею. Данный визит является первым визитом президента Кыргызстана в Южную Корею за 11 лет. Одним из ключевых результатов визита стало подписание совместного заявления об установлении Всеобъемлющего партнерства между двумя странами. Во время встречи с главой Кыргызстана Президент Южной Кореи Юн Сок Ёль подчеркнул, что страна намерена активно развивать отношения с Кыргызстаном, который является важным партнером для Кореи в Центральной Азии [7].

Подписание совместного заявления об установлении Всеобъемлющего

партнерства между двумя странами стало отражением стремления обеих сторон к углублению сотрудничества в ключевых секторах, способных обеспечить устойчивое социально-экономическое развитие Кыргызстана. Визит главы государства Кыргызстана сопровождался не только символическими жестами дипломатической поддержки, но и конкретными инициативами, направленными на реализацию взаимовыгодных проектов.

К примеру, был подписан меморандум о сотрудничестве по подготовке Генерального плана и технико-экономического обоснования для строительства 10 малых гидроэлектростанций. Кроме того, был подписан меморандум в области энергетики и критических минералов, что откроет новые возможности для углубления сотрудничества в этих секторах. В рамках визита было подписано несколько соглашений, направленных на развитие информационных технологий в Кыргызстане. Среди них - Протокол переговоров между министерством цифрового развития Кыргызстана (МЦР) и КОИСА (Международное агентство по сотрудничеству Кореи) по проекту «Наращивание потенциала национальной информатизации для цифровой трансформации в Кыргызской Республике» и меморандум о взаимопонимании между МЦР и Министерством науки и информационно-коммуникационных технологий Кореи ^[18]. Инициативы, принятые в ходе визита, отражают повышение уровня политического взаимодействия между Бишкеком и Сеулом, а также переход к более комплексному формату сотрудничества [7].

Глава Кыргызстана подчеркнул, что Республика Корея является одним из приоритетных партнеров Кыргызстана в Азиатско-Тихоокеанском регионе и отметил, что отсутствие серьезных разногласий между странами создает благоприятные условия для укрепления сотрудничества как в двустороннем формате, так и на многосторонних площадках. Президент Кыргызстана выразил готовность углублять политический диалог, в том числе на уровне глав правительств и парламентов [7].

Высказывание Президента Кыргызстана Садыр Жапарова о том, что Корея является «одним из приоритетных партнеров в Азиатско-Тихоокеанском регионе», подчеркивает статус страны не просто как экономического игрока, но как ключевого субъекта в геополитической и экономической конфигурации региона. Это способствует усилению позиции Кореи как важного партнера в стратегических документах и публичной дипломатии. Более того, упоминание «отсутствия серьезных разногласий» создает образ гармоничного взаимодействия и минимизации конфликтных потенциалов, что усиливает доверие к Кореи как к надежному и предсказуемому партнеру. Это также снижает любые ассоциации с геополитическими рисками, укрепляя имидж страны как миролюбивого и конструктивного актора.

На фоне ранее неравномерного распределения южнокорейской активности в регионе отношения с Кыргызстаном в последние годы

демонстрируют заметную динамику и расширение. Республика Корея предпринимает целенаправленные усилия по выравниванию своего регионального присутствия, формируя позитивный имидж через соглашения в приоритетных сферах, инвестиции и партнёрство. Всё это делает кыргызско-корейские отношения важным компонентом региональной стратегии Сеула и наглядным примером формирования имиджа страны средствами мягкой силы.

Южная Корея и Таджикистан

Отношения между Республикой Корея и Таджикистаном представляют собой менее интенсивную, но постепенно укрепляющуюся часть внешнеполитической стратегии Сеула в Центральной Азии. Взаимодействие с Душанбе развивалось с определённой задержкой, обусловленной внутривосточной нестабильностью и последствиями гражданской войны в Таджикистане в 1990-х годах. Однако в последние годы наблюдается поступательное расширение корейского присутствия в стране, что свидетельствует о стремлении Республики Корея выровнять своё региональное позиционирование и укрепить образ последовательного и надёжного партнёра.

Южная Корея была первой страной, которая поставила гуманитарную помощь Таджикистану в январе 1993 года во время гражданской войны. На встрече Президента Таджикистана с Премьер-министром Южной Кореи Эмомали Рахмон отметил, что таджикская сторона высоко ценит и помнит действия корейской стороны в период гражданской войны, а также подчеркнул, что Южная Корея имеет особое место во внешней политике страны [8].

Факт, что Республика Корея была первой страной, предоставившей гуманитарную помощь Таджикистану в 1993 году, является мощным символическим ресурсом, укрепляющим позитивный образ Кореи как государства, проявляющего сострадание, солидарность и гуманизм даже в условиях нестабильности и риска. Упоминание о том, что «таджикская сторона помнит» действия Южной Кореи является примером того, как гуманитарная дипломатия становится инструментом долгосрочного формирования доверия и укрепления двусторонних связей на ценностной основе.

На данный момент сотрудничество между странами охватывает политическую, экономическую, культурную и гуманитарную сферы. Стороны подписали более 20 межправительственных и межведомственных соглашений, включая меморандумы о взаимопонимании в области трудовой миграции, энергетики, цифровизации и охраны окружающей среды. Посольство Таджикистана в Сеуле начало работу в апреле 2015 года, а Посольство Кореи в Душанбе - в 2008 году [8].

Южную Корею также привлекают природные ресурсы и потенциал страны в горнодобывающих секторах что вызывает заинтересованность

корейских инвесторов. Южная Корея активно участвует в культурной жизни Таджикистана. Например, 15-16 сентября 2022 года Посольство Республики Кореи организовало “Korea Festival” в Душанбе, в которой были представлены различные корейские продукты, традиционная корейская еда [8].

31 октября 2024 года в Душанбе был подписан Меморандум о взаимопонимании между Министерством труда, миграции и занятости населения Республики Таджикистан и Министерством труда и занятости Республики Корея. Этот документ регулирует порядок отправки и приема работников через Систему разрешений на работу (EPS), направлен на укрепление трудового сотрудничества между странами, обеспечение прав и интересов таджикских трудовых мигрантов в Корее, а также предотвращение нелегальной миграции. Так же, согласно информации Министерства экономического развития и торговли Таджикистана, в 2024 году двусторонний товарооборот между Таджикистаном и Южной Кореей составил 148 миллионов долларов США, что на 27,5% больше по сравнению с 2023 годом. При этом почти весь объем торговли приходился на импорт из Южной Кореи [9].

Хотя отношения между Республикой Корея и Таджикистаном на протяжении длительного времени оставались менее динамичными по сравнению с другими странами региона, в последние годы они демонстрируют устойчивое развитие и постепенное углубление. Южная Корея, адаптируясь к историческому и политическому контексту постконфликтного Таджикистана, выстраивает модель сотрудничества, основанную на уважении, последовательности и гуманитарной солидарности через которые транслируется образ Кореи как сочувствующего и надёжного партнёра.

Южная Корея и Туркменистан

В случае Туркменистана неравномерное присутствие Республики Кореи в регионе обусловлено рядом факторов, включая ограниченный уровень экономической интеграции, меньший объём инвестиций и торгового оборота, а также особенности внутренней политики Туркменистана. Тем не менее, в последние годы наблюдается тенденция к осторожному, но целенаправленному расширению корейского влияния через инвестиционные, энергетические и гуманитарные инициативы. Публичная дипломатия Кореи в данном случае проявляется не только через экономические проекты, но и через символическое признание политической специфики Туркменистана, что служит инструментом формирования позитивного и устойчивого имиджа Кореи как деликатного, уважительного и надёжного партнёра.

Республика Корея, четвертый по величине покупатель сырой нефти и газа в мире, в свою очередь, стремится углубить сотрудничество в энергетических проектах и разработке ресурсов с Туркменистаном,

четвертым по величине держателем запасов природного газа в мире. Например, в 2024 году Hyundai Engineering подписала соглашения с Туркменгазом на строительство четвёртого завода по десульфуризации на месторождении Галкиныш и восстановление работы полимерного завода в Киянлы. Однако хотя эти проекты и значимы, они не достигают масштаба и разнообразия корейских инвестиций в Узбекистан и Казахстан [10].

Тем не менее, в последнее время взаимоотношения Республики Корея и Туркменистана свидетельствуют стремлению стран к расширению экономического, технического и культурного сотрудничества. Так, на сегодняшний день между Туркменистаном и Республикой Корея подписано 113 соглашений, реализуются 14 инвестиционных проектов на сумму более 11 миллиардов долларов США [10].

В ноябре 2022 года во время официального визита в Республику Корею Председатель Халк Маслахаты Гурбангулы Бердымухамедов, отметил, что Республика Корея является надёжным партнёром Туркменистана, одной из первых стран, поддержавших статус постоянного нейтралитета государства, и выразил свою признательность за поддержку [11].

Речь Гурбангулы Бердымухамедова является знаковым элементом символической дипломатии. Такая формулировка усиливает образ Кореи как государства, которое уважает политические особенности своих партнёров, не навязывает внешнеполитическую повестку и демонстрирует последовательность в отношениях. Это, в свою очередь, повышает уровень доверия и воспринимается как признак стратегической зрелости и политической деликатности южнокорейской дипломатии. Это также служит вкладом в построение позитивного имиджа Кореи на региональном уровне и усиливает её позиции в рамках публичной дипломатии.

Более того, культурный обмен - также неотъемлемая часть двусторонних отношений. Такие мероприятия, как Дни культуры Туркменистана в Республике Корея и образовательные обмены, существенно способствуют взаимопониманию. Отделение корейского языка в Туркменском национальном институте мировых языков, Корейский образовательный центр имени короля Седжона, а также Центр доступа к информации на базе Инновационного и информационного центра, расположенного на территории Национального института образования Туркменистана, являются яркими примерами культурного сотрудничества [10].

Одним из важных направлений сотрудничества является развитие умных городов. Проект города Аркадаг является краеугольным камнем стратегии городского развития Туркменистана. Аркадаг задуман как современный высокотехнологичный центр, сочетающий передовую инфраструктуру и устойчивые технологии. Республика Корея, признанный лидер в области решений для умных городов, активно рассматривает возможности участия в этом значимом проекте. Опыт корейских компаний в области интернета вещей, умной энергетики и высокотехнологичной

инфраструктуры соответствует целям Туркменистана по развитию этого нового городского пространства [10].

Взаимодействие между Республикой Корея и Туркменистаном представляет собой пример выборочной, но целенаправленной имиджевой политики, адаптированной к политическому и экономическому контексту принимающей стороны. Признание нейтралитета Туркменистана и акцент на уважении внутреннего политического курса способствуют укреплению доверия и формируют образ Кореи как ответственного международного актора. В этом контексте Южная Корея выстраивает свою публичную дипломатию на основе ценностного уважения, делового прагматизма и символических жестов поддержки, что позволяет ей сохранять устойчивое и позитивное присутствие даже в условиях ограниченного политического взаимодействия.

Южная Корея и Узбекистан

Узбекистан занимает важное геополитическое положение в регионе и рассматривается Республикой Кореей как перспективный стратегический партнёр. Взаимодействие двух стран строится на сочетании экономических интересов, технологического обмена и гуманитарной поддержки. Особенность корейского подхода заключается в его многоуровневости: от масштабных инвестиционных проектов и создания высокотехнологичных производств до реализации образовательных, культурных и научных программ.

К примеру, Республика Корея активно развивает инфраструктурные и промышленные проекты на территории Узбекистана, формируя тем самым прочную основу для долгосрочного стратегического партнёрства. Важным направлением сотрудничества выступает энергетика - южнокорейские компании, включая Hyundai Engineering, участвуют в модернизации крупных теплоэлектростанций, таких как Талимарджанская ТЭС, что способствует повышению энергоэффективности страны. Не менее значимой является работа по развитию промышленного производства. Яркими примерами являются производство автомобилей совместно с General Motors в трёх городах Узбекистана, а также строительство с 2020 года фармацевтического кластера «Ташкент Фарма Парк», единственного такого комплекса в Центральной Азии.

Помимо экономических инициатив, Республика Корея придаёт большое значение гуманитарному и образовательному взаимодействию, которое рассматривается как один из ключевых инструментов укрепления «мягкой силы» в регионе. Системная реализация подобных образовательных инициатив в значительной степени обеспечивается деятельностью специализированных корейских институтов, ориентированных на развитие гуманитарного и академического сотрудничества.

На сегодняшний день в Узбекистане действует несколько культурных центров в разных регионах страны; корейский язык изучают

студенты в двенадцати высших учебных заведениях и в сорока восьми общеобразовательных учреждениях. Традиционно инструментом публичной дипломатии РК является взаимное сотрудничество между корейскими и узбекскими университетами. Примером одного из такого сотрудничества публичной дипломатии является открытие в 2014 году кампуса Университета Инха в Ташкенте и международного университета в Фергане [12, с.107].

Так же деятельность по продвижению возложена и на Корейский Фонд, который ставит своей задачей - популяризацию исследований в области корейских исследований, поддержку научных и образовательных программ, связанных с Республикой Корея. Благодаря целенаправленной работе Корейского фонда осуществляется целенаправленная поддержка тех, кто занимается популяризацией знаний о РК в сфере среднего и высшего образования. Помимо Корейского Фонда в продвижении положительного имиджа страны играют заметную роль такие организации, как КОИСА (Корейское агентство международного сотрудничества), КОТРА (Корейское агентство содействия торговле и инвестициям), АКС (Академия корееведения) и ОКФ (Фонд зарубежных корейцев) которые предоставляют финансовую поддержку в проведении исследований, грантов, стипендий на обучение в Корее. Данные учреждения активно осуществляют всестороннее сотрудничество в рамках публичной дипломатии с корейскими предприятиями, бизнесом, университетами, больницами и другими частными организациями в продвижении их на узбекский рынок [12, с.106].

Следует отметить, что реализация образовательных и культурных инициатив вышеописанных организаций, подобных тем, что активно развиваются в Узбекистане, осуществляется не только в рамках двусторонних проектов, но и в более широком региональном контексте на всей территории Центральной Азии.

В июне 2024 года состоялся узбекско-корейский бизнес-форум, где приняли участие президенты двух стран. Президент Узбекистана Шавкат Мирзиёев особо подчеркнул, что Республика Корея традиционно входит в число крупных торговых, инвестиционных и технологических партнёров Узбекистана. «Мы договорились создать новую модель партнерства в современных условиях. В наших отношениях начинается «Новое время высокотехнологичного и инновационного сотрудничества», - подчеркнул лидер Узбекистана [13].

Данная речь президента Узбекистана Шавката Мирзиёева отражает высокий уровень доверия и стратегическую значимость Республики Корея как партнёра для Узбекистана. Упоминание Кореи как «крупного торгового, инвестиционного и технологического партнёра» подчеркивает не только экономическое, но и технологическое влияние Кореи в стране. Ключевая фраза о начале «нового времени высокотехнологичного и инновационного сотрудничества» указывает на переход отношений на качественно новый

уровень. Здесь акцент сделан не просто на торговле или инвестициях, а на инновационной составляющей - что подразумевает углублённую технологическую интеграцию, трансфер знаний, поддержку в сфере цифровизации и устойчивого развития. Таким образом, речь президента демонстрирует, что Республика Корея воспринимается в Узбекистане не только как надёжный партнёр, но и как пример успешной модернизации, чьи технологии и опыт вызывают доверие и стремление к сотрудничеству.

Так же, в рамках бизнес-форума было принято важное решение о разработке стратегической программы по созданию в Узбекистане регионального хаба высоких технологий, которая будет охватывать приоритетные направления. Это сотрудничество в области критически важных сырьевых ресурсов, полупроводников, химии, машиностроения, «умного» сельского хозяйства, инфраструктуры и градостроительства, «зеленой» энергетики. Активное внимание к высокотехнологичным отраслям отражает стремление сторон к модернизации и адаптации к глобальным вызовам.

Более того, к бизнес-форуму был подготовлен пакет новых инвестиционных проектов на сумму 9,6 миллиарда долларов. А также был дан старт созданию Центра химических технологий при поддержке Эксимбанка и KOICA [13].

Таким образом, современное стратегическое партнёрство между Республикой Корея и Узбекистаном демонстрирует многоплановость, устойчивость и высокий уровень взаимного доверия. Такой подход позволяет Корее не только углублять двусторонние отношения, но и устойчиво закреплять позитивный образ государства как инновационного, открытого к сотрудничеству и заинтересованного в развитии партнёрских стран Центральной Азии.

Выявленная дифференциация в подходах к странам региона не является недостатком, а, напротив, свидетельствует о гибкости и реалистичности корейской стратегии. Сеул не пытается применять универсальные шаблоны, а выстраивает отношения с учетом специфики каждого государства: экономического потенциала (Казахстан, Узбекистан), потребностей в развитии (Кыргызстан, Таджикистан) и политической специфики (Туркменистан).

Важным аспектом для дискуссии является мотивация Южной Кореи. С одной стороны, риторика и инструменты публичной дипломатии апеллируют к ценностям взаимопонимания и культурной общности. С другой стороны, очевидна прагматичная цель: диверсификация экономических связей, доступ к критическим ресурсам и усиление геополитического влияния в Евразии в рамках конкуренции с другими крупными державами. Таким образом, «мягкая сила» служит не только для создания позитивного образа, но и для продвижения вполне конкретных национальных интересов.

Можно заключить, что модель, применяемая Республикой Корея,

эффективна потому, что образ «привлекательной» Кореи, транслируемый через «Халлю», образование и технологии, напрямую подкрепляется ее реальными экономическими и технологическими достижениями, что создает целостный и убедительный имидж.

Заключение

Проведенное исследование подтвердило, что имиджевая политика современной Республики Корея в Центральной Азии представляет собой стратегически выстроенный, многослойный и адаптивный подход. Через умелое сочетание экономического прагматизма и инструментов «мягкой силы» - культурного влияния (Халлю), образовательных программ, гуманитарной помощи и публичной дипломатии - Корея успешно формирует устойчивый позитивный образ в глазах правящих элит и широкой общественности региона.

Наиболее значимые результаты достигнуты в отношениях с Узбекистаном и Казахстаном, где сотрудничество приобрело стратегическую глубину и комплексность. Активизация взаимодействия с Кыргызстаном, Таджикистаном и Туркменистаном указывает на стремление Сеула к сбалансированному и всеобъемлющему региональному присутствию.

Кроме того, полученные результаты позволяют заключить, что эффективность имиджевой политики Республики Корея во многом обусловлена её способностью адаптироваться к трансформации международной и региональной среды. В дальнейшем успех этой политики будет зависеть от того, насколько Сеул сумеет интегрировать новые цифровые инструменты коммуникации, укрепить академические и медийные связи, а также сохранить баланс между экономическими интересами и гуманитарными инициативами.

Таким образом, комплексная имиджевая политика позволяет Республике Корея не только укреплять свой международный авторитет, но и создавать прочную основу для долгосрочного и взаимовыгодного партнерства, основанного на доверии, культурной близости и совпадении экономических интересов. Опыт Кореи может служить практическим примером для других стран, стремящихся укрепить свои позиции в Центральной Азии.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Braman S. Change of state: Information, policy, and power. – Mit Press, 2006. - P. 1-8.

[2] Панкрухин А. П. Маркетинг территорий. Серия «Маркетинг для профессионалов». – М., 2002. – 416 с.

[3] Симонова П. Ю. Информационно-имиджевая политика страны в культурной парадигме // Communicology. - 2020. – 8(1). – С. 180–187.

[4] Шабакеева Р. Э. Отношения между Республикой Корея и

Казахстаном в XXI веке // Корееведение в России: Направление и развитие. - 2023. - Т.4, №1. – С. 164–167.

[5] Инвестиции, торговля и совместные предприятия: как развивается стратегическое партнерство Казахстана и Южной Кореи // Казинформ. – 2024. - 11.06. <https://www.inform.kz/ru/investitsii-torgovlya-i-sovmestnie-predpriyatiya-kak-razvivaetsya-strategicheskoe-partnerstvo-kazahstana-i-yuzhnoy-korei-4cab02?>

[6] Совместное заявление Республики Казахстан и Республики Корея. Официальный сайт Президента Республики Казахстан. – 13.06.2024. <https://www.akorda.kz/ru/sovmestnoe-zayavlenie-respubliki-kazahstan-i-respubliki-koreya-135523?>

[7] Садыр Жапаров провел переговоры с президентом Кореи Юн Сок Ёлем // КАВАР. 03.12.2024. <https://ru.archive.kabar.kg/news/sadyr-zhparov-provel-peregovory-s-prezidentom-korei-iun-sok-elem/>

[8] Южная Корея усиливает сотрудничество с Таджикистаном // Евразия сегодня. – 12.05.2024. URL: <https://eurasia.today/actual/yuzhnaya-koreya-usilivaet-sotrudnichestvo-s-tadzhikistanom/>

[9] Таджикистан и Южная Корея подписали Меморандум о сотрудничестве в трудовой миграции // Pressa.tj. 01.11.2024. <https://pressa.tj/tadzhikistan-i-yuzhnaya-koreya-podpisali-memorandum-o-sotrudnichestve-v-sfere-trudovoj-migraczii/>

[10] 32 years of Turkmenistan-Korea partnership // New Central Asia. – 27.09.2024. <https://www.newscentralasia.net/2024/09/27/32-years-of-turkmenistan-korea-partnership/?>

[11] Туркменистан – Республика Корея: новый шаг парламентской дипломатии в активизации стратегического партнёрства // Туркменистан сегодня – 28.11.2022. <https://www.tdh.gov.tm/ru/post/33764/turkmenistan-i-respublika-koreya-razvivayut-mezhparlamentskoe-vzaimodejstvie>

[12] Парубочая Е.Ф. Корейская публичная дипломатия в Центральной Азии // Корееведение в России: Направление и развитие. – 2024. – Т.5, № 2. – С. 102–114

[13] Президенты Республики Узбекистан и Республики Корея приняли участие в совместном бизнес-форуме. Официальный сайт Президента Республики Узбекистан. 14.06.2024. <https://president.uz/ru/lists/view/7320>

REFERENCES

[1] Braman S. Change of state: Information, policy, and power. – Mit Press, 2006. - P. 1-8.

[2] Pankrukhin A. P. Marketing territoriy [Territorial marketing]. Seriya “Marketing dlya professionalov”. M., 2002., 416 s. [in Russ.].

[3] Simonova P. Yu. Informatsionno-imidzhevaya politika strany v kulturnoy paradigme [Information and image policy of the country in the cultural paradigm]. Communicology, 2020, 8(1), S. 180–187 [in Russ.].

[4] Shabakaeva R. E. Otnosheniya mezhdru Respublikoy Koreya i Kazakhstanom v XXI veke [Relations between the Republic of Korea and Kazakhstan in the XI century]. Koreevedenie v Rossii: Napravlenie i razvitie, 2023, T.4, №1, S. 164–167 [in Russ.].

[5] Investitsii, trgovlya i sovmestnye predpriyatiya: kak razvivaetsya strategicheskoe partnerstvo Kazakhstana i Yuzhnoy Korei [Investment, Trade, and Joint Ventures: How the Strategic Partnership Between Kazakhstan and South Korea is Developing]. Kazinform, 11.06.2024. <https://www.inform.kz/ru/investitsii-torgovlya-i-sovmestnie-predpriyatiya-kak-razvivaetsya-strategicheskoe-partnerstvo-kazahstana-i-yuzhnoy-korei-4cab02> [in Russ.].

[6] Sovmestnoe zayavlenie Respubliki Kazakhstan i Respubliki Koreya [Joint Statement of the Republic of Kazakhstan and the Republic of Korea]. Ofitsialnyy sayt Prezidenta Respubliki Kazakhstan. 13.06.2024. <https://www.akorda.kz/ru/sovmestnoe-zayavlenie-respubliki-kazahstan-i-respubliki-koreya-135523> [in Russ.].

[7] Sadyr Zhaparov provel peregovory s prezidentom Korei Yun Sok Yolem [Sadyr Japarov held talks with Korean President Yun Seok-yul.]. KABAR. 03.12.2024. <https://ru.archive.kabar.kg/news/sadyr-zhaparov-provel-peregovory-s-prezidentom-korei-iun-sok-elem> [in Russ.].

[8] Yuzhnaya Koreya usilivaet sotrudnichestvo s Tadjikistanom [South Korea strengthens cooperation with Tajikistan.]. Evraziya segodnya. 12.05.2024. <https://eurasia.today/actual/yuzhnaya-koreya-usilivaet-sotrudnichestvo-s-tadjikistanom> [in Russ.].

[9] Tadjikistan i Yuzhnaya Koreya podpisali Memorandum o sotrudnichestve v trudovoy migratsii [Tajikistan and South Korea signed a Memorandum of Cooperation in Labor Migration]. Pressa.tj. 01.11.2024. <https://pressa.tj/tadjikistan-i-yuzhnaya-koreya-podpisali-memorandum-o-sotrudnichestve-v-sfere-trudovoj-migraczii> [in Russ.].

[10] 32 years of Turkmenistan-Korea partnership. New Central Asia. 27.09.2024. <https://www.newscentralasia.net/2024/09/27/32-years-of-turkmenistan-korea-partnership>

[11] Turkmenistan – Respublika Koreya: novyy shag parlamentskoy diplomatii v aktivizatsii strategicheskogo partnerstva [Turkmenistan – Republic of Korea: A new step in parliamentary diplomacy to enhance strategic partnership]. Turkmenistan segodnya. 28.11.2022. <https://www.tdh.gov.tm/ru/post/33764/turkmenistan-i-respublika-koreya-razvivayut-mezhparlamentskoe-vzaimodejstvie> [in Russ.].

[12] Parubochaya E. F. Koreyskaya publichnaya diplomatiya v Tsentralnoy Azii [Korean Public Diplomacy in Central Asia] // Koreevedenie v Rossii: Napravlenie i razvitie. 2024. T.5, №2. S. 102–114 [in Russ.].

[13] Prezidenty Respubliki Uzbekistan i Respubliki Koreya prinyali uchastie v sovmestnom biznes-forume [The Presidents of the Republic of Uzbekistan and the Republic of Korea took part in a joint business forum].

КОРЕЯ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ОРТА АЗИЯДАҒЫ БЕЙНЕСІ: СТРАТЕГИЯ, ҚҰРАЛДАР, НӘТИЖЕЛЕР

* Оспанова М.А.¹

*¹ Абылай хан атындағы қазақ халықарық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Бұл мақалада Корея Республикасының Орталық Азия елдеріндегі имидждік саясаты талданады, негізгі зерттеу әдісі ретінде кейс-стади қолданылады. Тақырыптың өзектілігі аймақтағы ықпал үшін сыртқы акторлар – Қытай, Ресей, Еуропалық Одақ, Түркия және Жапония арасындағы бәсекелестіктің күшеюімен байланысты, ал бұл жағдайда Оңтүстік Корея өз стратегиясын жұмсақ күш құралдары арқылы қалыптастырып келеді.

Корея Республикасының тәжірибесі экономикалық, мәдени, гуманитарлық және білім беру аспектілерін қамтитын имидждік стратегияны іске асырудың кешенді және көпқабатты тәсілін көрсетеді. Талдау нәтижесінде Оңтүстік Кореяның имидждік стратегиясының негізгі бағыттары анықталды: «Корея толқыны» (Халлю) феномені арқылы мәдени экспансия, білім беру бағдарламаларын дамыту, гуманитарлық көмек көрсету, сондай-ақ инфрақұрылымдық және инвестициялық жобаларды жүзеге асыру.

Аймақ елдерімен стратегиялық серіктестіктерді құру және нығайту да маңызды рөл атқарады. Корея–Орталық Азия форумы сияқты институционалдық ынтымақтастық тетіктері сенімді арттыруға бағытталған саяси негіз қалыптастырып, қоғамдық дипломатия үшін қосымша арна ретінде қызмет етеді.

Орталық Азиядағы корей диаспорасының рөліне ерекше назар аударылады, ол «қоғамдық дипломатияның» маңызды элементі болып табылады. Аймақта тарихи тұрғыдан қалыптасқан этникалық корейлер мәдени және білім беру бастамаларына қатысу, әлеуметтік белсенділік және жергілікті корей ұйымдарының қызметі арқылы Кореяның оң имиджін нығайтуға ықпал етеді. Диаспора Корея мен аймақ елдері арасында гуманитарлық көпір рөлін атқарып, мәдени қашықтықты азайтады және тұрақты қоғамаралық байланыстардың дамуына мүмкіндік береді.

Кореяның аймақ мемлекеттері – Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан, Түрікменстан және Өзбекстанмен өзара іс-қимыл ерекшеліктері саяси, экономикалық және мәдени факторларды ескере отырып қарастырылады. Жұмсақ күш құралдарын жүйелі қолдану және әрбір елге бейімделген ілгерілету стратегиясы Корея Республикасына халықаралық аренадағы оң имиджін нығайтуға ғана емес, сонымен қатар Орталық Азия елдерінің үкіметтері мен қоғамдарымен тұрақты және нәтижелі өзара әрекеттесу

арналарының құрылуына мүмкіндік беретіні анықталды. Бұл жұмыс аймақтану, халықаралық қатынастар және корее тану саласындағы мамандар үшін қызықты болуы мүмкін. Алынған нәтижелер имидждік стратегиялардың өңірлік ынтымақтастық пен интеграция үдерістеріне ықпалын одан әрі зерттеуге мүмкіндік ашады.

Тірек сөздер: имидж, имидждік саясат, Корея Республикасы, Орталық Азия, жұмсақ күш, қоғамдық дипломатия, ақпараттық саясат

IMAGE OF THE REPUBLIC OF KOREA IN CENTRAL ASIA: STRATEGY, TOOLS, RESULTS

*Ospanova M.A.¹

^{*1} Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan

Abstract. This article analyzes the Republic of Korea's image policy in the countries of Central Asia, using a case study as the primary research method. The relevance of this topic stems from the growing competition among external actors - China, Russia, the European Union, Turkey, and Japan - for influence in the region, where South Korea is developing its own strategy through instruments of soft power.

The case of the Republic of Korea illustrates a comprehensive and multi-layered approach to implementing an image strategy, encompassing economic, cultural, humanitarian, and educational dimensions. The analysis identifies the key components of South Korea's image strategy: cultural expansion through the phenomenon of the "Korean Wave" (Hallyu), the development of educational programs, the provision of humanitarian aid, and the implementation of infrastructure and investment projects.

The formation and strengthening of strategic partnerships with the countries of the region also play a significant role. Institutional cooperation mechanisms - such as the Korea-Central Asia Forum - create a political framework for building trust and serve as an additional channel for public diplomacy. Special attention is given to the role of the Korean diaspora in Central Asia, which serves as an important element of public diplomacy.

Ethnic Koreans, historically rooted in the region, promote a positive image of Korea through their participation in cultural and educational initiatives, social activism, and the work of local Korean organizations. The diaspora forms a humanitarian bridge between Korea and the countries of the region, reducing cultural distance and fostering sustainable intersocietal ties.

The article emphasizes the specificity of Korea's interactions with the states of the region - Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan - taking into account political, economic, and cultural factors. The study finds that the consistent use of soft power instruments and a tailored promotion strategy for each country enables the Republic of Korea not only to strengthen its positive

international image but also to establish sustainable channels of interaction with the governments and societies of Central Asian states. This study may be of interest to specialists in regional studies, international relations, and Korean studies. The findings also open up prospects for further exploration of how image-building strategies influence regional cooperation and integration processes.

Key words: image, image policy, the Republic of Korea, Central Asia, soft power, public diplomacy, information policy

Статья поступила: 17 сентября 2025

Принята: 05 декабря 2025

Информация об авторе:

Оспанова М.А., докторант 2 курса образовательной программы «Регионоведение», Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан, e-mail: munmrzhna@mail.ru

Автор туралы мәлімет:

Оспанова М. А., «Аймақтану» білім беру бағдарламасының 2-курс докторанты, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: munmrzhna@mail.ru

Information about the author:

Ospanova M.A., 2nd-year PhD student in the educational program “Regional Studies”, Abylai Khan Kazakh University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan, e-mail: munmrzhna@mail.ru

УДК 327.8:316.7:004

МРНТИ 17.07.41

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2025.62.4.017>

ТРАНСЕВРАЗИЙСКАЯ КУЛЬТУРНАЯ СВЯЗНОСТЬ: РОЛЬ ЮЖНОЙ КОРЕИ В СТРАТЕГИИ МЯГКОЙ СИЛЫ КАЗАХСТАНА

* Кенжеғалиева Д.М.¹, Джакубаева С.Т.², Илияс Н.Қ.³

^{*1,3} Казахский национальный университет имени аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

² Казахский национальный женский педагогический университет,
Алматы, Казахстан

Аннотация. В условиях трансформации международных отношений и усиления роли нематериальных факторов влияния особое значение приобретает мягкая сила как инструмент внешней политики и международного позиционирования государств. Культура, цифровые коммуникации и креативные индустрии все чаще становятся ключевыми ресурсами формирования международной привлекательности и устойчивых трансрегиональных связей. В этом контексте особый интерес представляет взаимодействие стратегий мягкой силы государств Евразии и Восточной Азии, в частности Республики Корея и Казахстана, в рамках формирующейся трансевразийской культурной динамики.

За последние два десятилетия Республика Корея утвердилась в качестве одного из наиболее успешных культурных акторов среднего уровня, последовательно выстраивая модель культурной дипломатии, основанную на феномене халлю, развитой цифровой инфраструктуре и институционально поддерживаемых креативных индустриях. Корейский опыт демонстрирует эффективность сочетания государственных стратегий, рыночных механизмов и цифровых платформ в продвижении национальной культуры и формировании устойчивого международного культурного влияния.

Казахстан, в свою очередь, реализует многовекторную внешнюю политику, ориентированную на укрепление международной узнаваемости, формирование позитивного культурного имиджа и закрепление статуса культурного и геополитического узла Евразии. В условиях конкуренции культурных нарративов и внешних моделей мягкой силы перед Казахстаном стоит задача развития собственной культурной дипломатии и креативных индустрий с учетом как внутренних структурных ограничений, так и внешних возможностей международного сотрудничества.

Настоящее исследование направлено на анализ взаимодействия стратегий мягкой силы Республики Корея и Казахстана в контексте формирования трансевразийской культурной связности. Особое внимание уделяется возможностям адаптации элементов корейской модели культурной

дипломатии - включая механизмы ко-продукции, цифровые инициативы, образовательные и медийные проекты - к казахстанским условиям. Целью работы является выявление потенциала двустороннего культурного сотрудничества и определение направлений усиления инструментов мягкой силы Казахстана с учетом опыта Республики Корея.

Ключевые слова: мягкая сила, культурная дипломатия, халлю, Казахстан, Южная Корея, креативные индустрии, цифровая культура, дипломатия

Введение

Данная статья рассматривает многогранный характер стратегии мягкой силы Казахстана, уделяя особое внимание тому, каким образом культурные обмены с Республикой Корея способствуют реализации более широких внешнеполитических задач государства. Расположенный в центре Евразии, Казахстан занимает уникальное трансконтинентальное положение, что позволяет ему одновременно выступать в роли ключевого транзитного коридора и формирующегося регионального узла. Это географическое положение во многом определяет внешнеполитическое поведение страны и усиливает её зависимость от многовекторного подхода - концепции, получившей всесторонний анализ в работах Кассена [1], Паталаха [2] и Мамедова [3]. Указанные исследования подчёркивают, что отсутствие прямого выхода к морю, геополитическая уязвимость и значительная ресурсная обеспеченность требуют от Казахстана дипломатической гибкости, прагматичного баланса интересов и диверсификации международных связей.

В рамках данной стратегии Казахстан поддерживает устойчивые отношения с соседними державами, такими как Россия и Китай, одновременно развивая сотрудничество с государствами Запада и странами исламского мира [4]. Геополитическое положение страны позволяет ей выступать не только в качестве логистического моста через Евразию, но и в роли культурного перекрёстка - аспекта, который всё активнее интегрируется в национальный брендинг и инициативы мягкой силы. В этом контексте мягкая сила становится ключевым инструментом повышения международной видимости, снижения геополитических рисков и укрепления взаимовыгодных партнёрств за счёт продвижения культурной идентичности, общих ценностей и межкультурного диалога.

Стремление Казахстана к развитию инструментов мягкой силы опирается на нормативную основу многовекторности, сформированную в первые годы независимости и закреплённую в ключевых внешнеполитических документах 1990-х годов. В дальнейшем данные принципы были институционально усилены в стратегии «Казахстан–2050», предусматривающей вхождение страны в число наиболее развитых государств мира и предполагающей реализацию многомерной внешней

политики, выходящей за рамки традиционных инструментов влияния [6]. В рамках данной концепции культурная дипломатия рассматривается одновременно как инструмент внутреннего нациестроительства и как механизм внешней проекции идентичности Казахстана в образе стабильного, плюралистического и ориентированного на диалог государства [5].

С начала 2000-х годов Казахстан предпринимает целенаправленные усилия по укреплению своего международного имиджа посредством масштабных PR-кампаний, расширения международного вещания (в частности, телеканала CaspioNet), а также сотрудничества с западными PR-структурами [7]. Эти инициативы дополняют политическую и экономическую дипломатию, формируя более комплексный набор инструментов мягкой силы, направленных на создание позитивных глобальных представлений о стране и нейтрализацию негативных внешних нарративов.

Культурная дипломатия заняла устойчивое место как во внутренней, так и во внешней политике Казахстана. Государство активно продвигает идеи межэтнической гармонии, межрелигиозного диалога и культурного плюрализма - ценности, последовательно транслируемые на международной арене. Это находит отражение в долгосрочном сотрудничестве с ЮНЕСКО, проведении с 2003 года Съезда лидеров мировых и традиционных религий, а также участии в региональных инициативах по сохранению культурного наследия, включая Форум народов алтайской цивилизации [8; 9]. Указанные мероприятия соотносятся со стратегическими целями Казахстана по позиционированию себя как «центра евразийской культуры к 2030 году» и, в более долгосрочной перспективе, - как «центра мировой культуры к 2050 году».

В рамках данной стратегической конфигурации культурное сотрудничество с Республикой Корея - одной из наиболее успешных стран в сфере мягкой силы, основанной на развитии культурных и креативных индустрий, открывает для Казахстана дополнительные возможности диверсификации и усиления собственных культурно-дипломатических ресурсов. Анализ динамики данного взаимодействия и выявление механизмов, посредством которых Казахстан может использовать корейский опыт для укрепления своей международной субъектности, составляет центральный исследовательский фокус настоящей работы.

Описание материалов и методов

Данное исследование опирается на качественный исследовательский дизайн, основанный на сочетании тематического анализа, сравнительного кейс-стади и контекстуальной интерпретации вторичных данных. Такой методологический подход позволяет всесторонне и многомерно исследовать взаимодействие инструментов мягкой силы Республики Корея и формирующейся культурной дипломатии Казахстана в контексте трансевразийской культурной связности. Выбранные методы

обеспечивают глубокий анализ того, каким образом культурные, цифровые и геополитические факторы формируют двустороннее сотрудничество и влияют на стратегии мягкой силы обоих государств.

Во-первых, в исследовании применяется тематический анализ, позволяющий систематически выявлять и классифицировать устойчивые концептуальные паттерны в академической литературе, официальных политических документах, медийных материалах и инициативах культурной дипломатии. Данный метод особенно эффективен для идентификации взаимосвязей между культурно-дипломатическими стратегиями Республики Корея, включая феномен халлю, цифровую публичную дипломатию и развитие креативных индустрий - и внешнеполитическими приоритетами Казахстана, процессами формирования его культурной идентичности и стремлением к региональному лидерству. Посредством тематического кодирования выделяются ключевые аналитические категории, такие как «цифровая мягкая сила», «культурная гибридизация», «геополитическое позиционирование» и «институциональные ограничения», что позволяет синтезировать разнородные источники в единую аналитическую рамку.

Во-вторых, в исследование интегрирован сравнительный метод кейс-стади, предполагающий сопоставление высокоинституционализированной и цифрово развитой модели мягкой силы Республики Корея с развивающейся, структурно ограниченной, но стратегически амбициозной культурной дипломатией Казахстана. Такой сравнительный ракурс позволяет выявить как сходства, так и различия в культурных стратегиях двух государств, а также определить элементы корейского опыта, которые могут быть адаптированы или избирательно интегрированы в казахстанскую модель мягкой силы. Данный метод также позволяет зафиксировать потенциальные выгоды и асимметрии взаимодействия, а также определить наиболее перспективные сферы для совместной ко-продукции культурного контента, обменных программ и цифрового сотрудничества.

В-третьих, используется метод анализа документов, включающий изучение официальных стратегических документов Республики Корея и Казахстана, программ культурной дипломатии, докладов профильных министерств, материалов ЮНЕСКО, а также опубликованных выступлений и заявлений государственных деятелей. Эти источники позволяют выявить институциональные механизмы, стратегические приоритеты и динамику эволюции культурно-дипломатических инициатив. Документальный анализ даёт возможность проследить трансформацию государственной политики во времени, а также выявить изменения, обусловленные глобальными тенденциями, геополитическими вызовами и внутренними социокультурными процессами.

Дополнительно исследование опирается на вторичные эмпирические данные, включая существующие социологические опросы, статистические отчёты и региональные исследования, фиксирующие восприятие феномена

халлю в Центральной Азии, степень вовлечённости молодёжи в корейскую популярную культуру и цифровые модели потребления медиаконтента. Эти данные используются для эмпирического подтверждения теоретических положений и позволяют укоренить анализ в наблюдаемых социально-культурных процессах.

Наряду с этим применяется контекстуальный анализ, направленный на интерпретацию культурной дипломатии в более широком геополитическом контексте Евразии. Внимание уделяется научным дискуссиям о соперничестве великих держав, многовекторной дипломатии, региональных интеграционных инициативах и стратегическом значении Центральной Азии. Такая контекстуализация необходима для понимания структурных возможностей и ограничений, определяющих развитие культурного сотрудничества между Республикой Корея и Казахстаном.

Наконец, исследование использует междисциплинарный подход, интегрируя теоретические положения международных отношений, культурологии, исследований цифровых медиа и политической коммуникации. Данная междисциплинарность обусловлена комплексной природой мягкой силы, охватывающей политические стратегии, экономические интересы, культурное производство и технологическую инфраструктуру.

В совокупности применяемые методологические инструменты обеспечивают комплексное и контекстуально чувствительное исследование механизмов циркуляции мягкой силы в Евразии, форм и содержания культурной дипломатии Казахстана и Республики Корея, а также роли цифровых платформ и креативных индустрий в формировании будущего трансевразийского культурного сотрудничества. Выбранный методологический дизайн позволяет сформулировать теоретически обоснованные, эмпирически подкреплённые и аналитически выверенные выводы о потенциале и ограничениях развития культурного взаимодействия между двумя государствами.

Исследования, посвящённые внешней политике Казахстана, культурной дипломатии и развитию инструментов мягкой силы, формируют теоретическую и эмпирическую основу для анализа стратегического позиционирования страны в евразийском пространстве. Ключевое понятие многовекторности подробно раскрывается в работах Кассена [6] и Паталаха [13], которые подчёркивают, что геополитические особенности Казахстана - отсутствие выхода к морю, высокая ресурсная обеспеченность и соседство с крупными державами - обуславливают необходимость гибкой и прагматичной дипломатии, ориентированной на поддержание сбалансированных отношений с широким кругом международных партнёров. Мамедов [10], а также Есиркеп и др. [15] развивают данную аргументацию, показывая, что Казахстан активно использует свой транзитный потенциал и центральное положение в Евразии для позиционирования себя в роли

посредника и связующего звена между Россией, Китаем и странами Запада.

Продолжая эту внешнеполитическую линию, Леннокс [9] акцентирует внимание на том, что долгосрочная стратегия развития Казахстана - особенно в контексте «Стратегии Казахстан - 2050» - предполагает формирование не только экономической, но и культурно-дипломатической составляющей, способной усилить международную узнаваемость и символический капитал государства. Трёмбасиевич [14] также подчёркивает значимость культурной дипломатии как направления государственной политики, включая сотрудничество с ЮНЕСКО и участие в региональных культурных инициативах, направленных на сохранение и продвижение культурного наследия.

Параллельно существенный массив научной литературы посвящён анализу мягкой силы и культурной дипломатии Республики Корея. Основополагающий вклад в данное направление внесли Ли и Мелиссен [8], рассматривающие феномен халлю (한류, Hallyu) как механизм перераспределения культурного влияния в Азии и за её пределами. Их работа демонстрирует, что культурный экспорт Южной Кореи превратился в эффективный инструмент национального брендинга и политического позиционирования на международной арене.

Дальнейшее развитие данной проблематики представлено в исследованиях Фиаза [2], а также Чжана и Кима [4], которые подчёркивают, что успех корейской культурной дипломатии во многом обусловлен сочетанием целенаправленной государственной поддержки и инновационной среды креативных индустрий. Авторы выделяют институциональные механизмы, включая деятельность Korea Creative Content Agency, в качестве ключевых структурных элементов устойчивости и воспроизводимости корейской модели мягкой силы.

Цифровое измерение мягкой силы Республики Корея подробно анализируется в работе Джина [5], который показывает, что цифровые платформы и социальные сети стали структурным фактором глобального распространения корейской культуры. В его интерпретации «Новая корейская волна» опирается на децентрализованные сети потребителей, онлайн-сообщества и гибридные цифровые форматы, формирующие новые модели трансграничного культурного взаимодействия и усиливающие вовлечённость зарубежной аудитории.

Исследования взаимодействия Республики Корея и Центральной Азии представлены, в частности, в работе Глодева и др. [3], где демонстрируется рост популярности корейской массовой культуры среди молодёжи постсоветских государств, включая Казахстан. Авторы связывают данный процесс с культурной гибридностью корейских медиапродуктов и их высокой адаптивностью к ожиданиям молодёжной аудитории региона.

Наконец, отдельное направление научной литературы посвящено анализу внутренних ограничений развития мягкой силы Казахстана.

Касымбекова и соавт. [7] показывают, что, несмотря на растущую вовлечённость молодёжи в цифровое пространство, национальная медиасреда сталкивается с рядом структурных вызовов - от технологического неравенства до дефицита конкурентоспособного локального контента. Эти ограничения затрудняют развитие национальных креативных индустрий и формируют асимметрию по сравнению с Республикой Корея, обладающей высокотехнологичной и институционально развитой культурной экосистемой.

Результаты

В условиях трансформации глобальной культурной дипломатии Республика Корея постепенно утвердилась в качестве одного из наиболее влиятельных акторов среднего уровня, эффективно используя феномен халлю (한류, Hallyu) для усиления своей международной видимости и дипломатического присутствия. Глобальное распространение К-поп, корейских телесериалов, кино и цифрового контента наглядно демонстрирует, каким образом страна смогла трансформировать культурные индустрии в институционально выстроенный инструмент публичной дипломатии и национального брендинга. Данная трансформация, подробно проанализированная Ли и Мелиссеном [8], основана на целенаправленном взаимодействии государственных институтов и частного сектора, что позволило Южной Корее занять позицию одного из ведущих производителей культурного продукта с высоким международным резонансом.

Институционализация культурной политики - при ключевой роли таких структур, как Korea Creative Content Agency - в сочетании с активностью крупных развлекательных конгломератов стала фундаментом устойчивой транснациональной привлекательности корейской культуры. Комплексный характер данной стратегии укрепил позиции Республики Корея как конкурентоспособной державы среднего уровня, способной формировать дипломатическую доброжелательность, стимулировать межкультурный диалог и расширять влияние как в Азии, так и за её пределами. Инвестиции в развитие творческого человеческого капитала, включая подготовку специалистов в сфере киноиндустрии и поддержку международного культурного сотрудничества, подчёркивают долгосрочный и системный характер корейской стратегии мягкой силы.

Успех Республики Корея в Юго-Восточной Азии, где халлю способствует экономическому, культурному и дипломатическому взаимодействию, представляет собой значимый сравнительный контекст для анализа потенциала расширения корейского культурного влияния в Центральную Азию. Растущая популярность корейской культуры среди молодёжи постсоветских государств, включая Казахстан, подтверждает адаптивность и высокую притягательность корейских культурных продуктов [3]. Данные тенденции формируют благоприятные предпосылки для углубления

культурных связей между Казахстаном и Республикой Корея.

Стратегическое стремление Казахстана закрепиться в качестве культурного и геополитического центра Центральной Азии и более широкой Евразии во многом соотносится с расширяющейся мягкой силой Южной Кореи. По мере того, как корейская культурная дипломатия диверсифицируется за счёт цифровых платформ и трансрегиональных инициатив, полиэтничность Казахстана и его геополитическая центральность создают благоприятную основу для развития устойчивых форм культурного обмена. Это приобретает особую значимость в контексте собственных усилий Казахстана по укреплению мягкой силы и продвижению уникальной культурной идентичности в евразийском пространстве [12; 15].

Модель Республики Корея, основанная на интеграции креативных индустрий с инструментами публичной дипломатии и внешней политики, представляет для Казахстана важный источник практических ориентиров. Она демонстрирует, каким образом экспорт культурных продуктов, цифровая коммуникация и развитие творческих индустрий могут использоваться в качестве действенных инструментов мягкой силы. В условиях «Новой корейской волны» (New Hallyu) цифровые платформы и социальные сети приобретают всё более значимую роль в формировании трансграничных культурных потоков, создавая дополнительные возможности для Казахстана в сфере цифрового сотрудничества, совместного производства и расширения культурной дипломатии [5].

Геополитическое положение Казахстана как связующего звена между Востоком и Западом усиливает его потенциал функционировать в качестве канала двустороннего культурного обмена. Развитие совместных проектов, ко-продукций, творческих партнёрств и образовательных инициатив способствует формированию более связанного трансевразийского культурного пространства. Такой формат взаимодействия способен не только усилить мягкую силу Казахстана, но и содействовать диверсификации культурной дипломатии Республики Корея за пределами традиционных регионов её влияния.

Настоящее исследование направлено на выявление того, каким образом Казахстан может избирательно адаптировать элементы южнокорейской модели мягкой силы для формирования собственного культурного бренда, укрепления региональных позиций и развития трансевразийской культурной связности.

Данная работа дополняет существующую научную литературу, акцентируя взаимный характер культурного взаимодействия между Казахстаном и Республикой Корея в рамках более широкой концепции трансевразийской связности - проблематики, которая до настоящего времени остаётся недостаточно разработанной. Показано, что культурно-дипломатическая модель Южной Кореи может служить для Казахстана

практическим ориентиром в укреплении собственной мягкой силы, тогда как культурный и геополитический потенциал Казахстана, в свою очередь, способен расширить международный охват феномена халлю.

Особое внимание в исследовании уделяется трансформационному потенциалу культурных и цифровых обменов, способных способствовать росту взаимопонимания, укреплению межгосударственного сотрудничества и формированию новых форм культурной интеграции. Эти процессы приобретают дополнительную значимость на фоне масштабных геополитических инициатив, включая инициативу «Пояс и путь», оказывающих всё более заметное влияние на региональные коммуникации и культурную динамику [13, р. 374].

Обсуждение

Анализ существующей научной литературы позволяет выделить ряд ключевых закономерностей. Во-первых, внешнеполитические подходы и стратегии мягкой силы Казахстана получили достаточно широкое и всестороннее отражение в академических исследованиях. Работы М. Кассена [1] и А. Паталаха [2] демонстрируют, что многовекторность, формирование национальной идентичности и развитие культурной дипломатии выступают центральными механизмами повышения международной узнаваемости Казахстана. Исследования А. Мамедова [3], а также С. Есиркепа с соавторами [4] дополняют данный вывод, подчёркивая значимость транзитного положения страны и её стремления укреплять роль посредника между ключевыми региональными центрами силы.

С точки зрения культурной дипломатии особое значение имеют исследования, анализирующие усилия Казахстана по преодолению культурных разрывов и развитию межкультурного диалога. В частности, работа Л. Мирзояевой, О. Сюрмен и З. Ахметжановой [5] подчёркивает актуальность культурных и образовательных программ как инструмента повышения международной вовлечённости страны. Существенный вклад в теоретическое осмысление данной проблематики вносит также Б. Леннокс [6], рассматривающий культурную дипломатию как важный элемент политики диверсификации международных партнёрств Казахстана.

Во-вторых, значительный массив научных исследований посвящён южнокорейской модели культурной дипломатии и мягкой силы. Основополагающий труд Ли Сын Джуна и Я. Мелиссена [10] рассматривается как ключевой источник, раскрывающий природу мягкой силы Республики Корея и её институциональные механизмы. Дальнейшие исследования подтверждают, что креативные индустрии Южной Кореи превратились в стратегический национальный ресурс. Так, С. Матосьян [22] подчёркивает, что культурные продукты - от популярной музыки до киноиндустрии - стали полноценными дипломатическими активами. В свою очередь, З. Се [11]

отмечает комплексный характер южнокорейской культурной дипломатии, тесно связанной с экономическими и технологическими стратегиями государства.

Отдельное направление исследований посвящено росту популярности феномена халлю за пределами Восточной Азии. Существенный вклад в анализ распространения корейской культуры в Центральной Азии внесли В. Глодев, Г. Виджая и Р. Ида [15], показавшие, что процессы культурной гибридизации и развитие цифровой медиасреды усиливают привлекательность корейского контента среди молодёжи постсоветских государств, включая Казахстан.

Наконец, цифровое измерение мягкой силы стало предметом исследований Дон Ёна Чжина [16], а также Дж. Мелиссена и Э. де Кёлёнаар [17], которые акцентируют внимание на роли цифровых платформ, социальных сетей и стриминговых сервисов в децентрализации культурной дипломатии. Указанные механизмы обеспечивают массовое участие фан-сообществ и формируют новые каналы культурного влияния, выходящие за рамки традиционных государственных инструментов.

Несмотря на наличие обширного корпуса исследований, в научной литературе сохраняется существенный аналитический разрыв. В частности, по-прежнему недостаточно разработанными остаются следующие направления:

- влияние южнокорейской мягкой силы на траекторию развития культурной дипломатии Казахстана;
- механизмы локализации, адаптации и переосмысления корейских культурных продуктов в казахстанском контексте;
- потенциал цифровой культуры и креативных индустрий как основы формирования трансевразийской культурной связности;
- влияние ко-продукции, совместных цифровых проектов и образовательных инициатив на развитие казахстанского творческого сектора.

Настоящее исследование направлено на восполнение выявленного научного пробела и предлагает комплексный анализ возможностей южнокорейской цифрово-культурной мягкой силы для укрепления культурной дипломатии Казахстана и развития взаимовыгодного двустороннего партнёрства.

Эволюция концепции мягкой силы в условиях цифровой эпохи подчёркивает возрастающее значение цифровых медиа, социальных сетей и глобальных стриминговых платформ в системе современного международного взаимодействия. Дон Ён Чжин [16] показывает, что формирование цифровых экосистем создаёт новые возможности для конструирования благоприятного международного имиджа государств, укрепления трансграничных связей и расширения культурного влияния за пределами традиционных дипломатических каналов.

Работы Ли и Мелиссена [10] фиксируют важный тренд, связанный с формированием феномена «цифрового халлю», представляющего собой сочетание государственной культурной политики и активности транснациональных фан-сообществ. Последние функционируют как автономные проводники культурных смыслов, создают и распространяют пользовательский контент, а также усиливают присутствие корейской культуры за пределами Восточной Азии. В результате культурная дипломатия приобретает децентрализованный характер, опираясь не столько на формальные дипломатические институты, сколько на сетевые механизмы, цифровые платформы и алгоритмические логики распространения контента.

Одним из ключевых факторов высокой воспринимаемости корейской культуры выступает культурная гибридизация - способность адаптировать глобальные культурные элементы к локальным социально-культурным контекстам. Историческая многослойность и культурная полицентричность Центральной Азии создают благоприятные условия для интеграции гибридных форм в региональный культурный ландшафт. Именно этим во многом объясняется популярность феномена халлю среди молодёжи Казахстана, что подтверждается эмпирическими исследованиями [15].

Южная Корея последовательно институционализировала развитие креативных индустрий, превратив их в неотъемлемую часть национальной стратегии экономического роста и международного имиджевого позиционирования. Фиас [13] демонстрирует, что сочетание государственной поддержки, высоких цифровых стандартов и активности частного сектора обеспечило устойчивость и воспроизводимость корейской культурной экосистемы. Дополняя данный вывод, исследования Аффанди и Путри [14] показывают, что даже в условиях пандемии COVID-19 цифровая культурная дипломатия Республики Корея сохраняла эффективность и адаптивность.

Эволюция южнокорейской модели культурной дипломатии прошла путь от «халлю 1.0», ассоциируемой преимущественно с экспортом телесериалов в азиатском регионе, к «халлю 3.0» - интегрированным культурным системам, включающим музыку, кино, видеоигры, моду и цифровые технологические платформы. Данные тенденции открывают для Казахстана возможность использования корейского опыта в целях модернизации собственного культурного и цифрового секторов. В качестве перспективных направлений сотрудничества могут рассматриваться совместные цифровые проекты, ко-производство кинопродукции, взаимодействие в сферах анимации, геймдева, VR/AR-технологий, а также образовательные программы и обмены.

Значимую роль в укреплении двусторонних культурных связей играет и институциональная дипломатия. Расширение сети Институтов короля Седжона способствует росту интереса к корейскому языку и культуре, тогда как реализация культурных проектов на межгосударственных и многосторонних площадках создаёт дополнительные каналы сотрудничества

[9].

Казахстан, обладая стратегическим транзитным положением и многообразным культурным пространством, представляет собой перспективную платформу для дальнейшего распространения корейской культуры в евразийском регионе. В то же время взаимодействие с Республикой Корея открывает для Казахстана возможности модернизации творческого сектора, укрепления собственной культурной дипломатии и формирования устойчивой региональной культурной идентичности в условиях усиливающейся трансевразийской связности.

Несмотря на значительный потенциал развития культурного сотрудничества между Казахстаном и Республикой Корея, его устойчивость и сбалансированность осложняются рядом структурных вызовов и ограничений. Одним из ключевых факторов риска выступает региональная геополитическая среда. Высокая плотность политического, экономического и культурного влияния Китая и России в Центральной Азии вынуждает Казахстан выстраивать внешние связи с особой осторожностью, избегая чрезмерной зависимости от какого-либо одного партнёра. Такая логика соответствует принципам многовекторной дипломатии, в рамках которой диверсификация международных отношений рассматривается как базовый механизм обеспечения суверенитета и долгосрочной стабильности [4].

Сама Республика Корея также сталкивается с собственными структурными ограничениями. Нерешённые проблемы безопасности на Корейском полуострове - включая вопросы денуклеаризации и миростроительства - продолжают поглощать значительные дипломатические и политические ресурсы, которые в иных условиях могли бы быть направлены на расширение культурного присутствия за рубежом. Эти обстоятельства объективно сдерживают возможности Республики Корея по полномасштабному использованию потенциала мягкой силы в новых регионах, включая Центральную Азию.

Существенным вызовом остаётся и риск культурной асимметрии. Глобальный успех феномена халлю, при всех его преимуществах, может приводить к одностороннему характеру культурного обмена, при котором корейские культурные продукты доминируют в медиапространстве принимающей страны. Подобная ситуация способна формировать элементы культурной зависимости, ослабляя взаимность и глубину диалога. В отдельных случаях это может вызывать восприятие культурной экспансии как навязывания, что подрывает долгосрочную эффективность стратегий мягкой силы [23]. Осознавая данные риски, казахстанские политические и культурные акторы подчёркивают необходимость сохранения культурного баланса и предотвращения доминирования одного внешнего влияния.

В связи с этим особое значение приобретает развитие взаимного характера сотрудничества, при котором культурные ресурсы Казахстана не только интегрируются в совместные инициативы, но и обладают

сопоставимой символической и содержательной ценностью с корейскими. Ко-продукция, включение казахстанских сюжетов и элементов национальной культуры в совместные медиапроекты способны снизить восприятие культурной гегемонии и сформировать ощущение совместной культурной принадлежности. Подобный подход соответствует современным концепциям культурной дипломатии, ориентированным на гибридность, диалогичность и признание поликультурности.

Дополнительным фактором усложнения выступает конкуренция со стороны других акторов мягкой силы. Китай активно продвигает свои ценности и инфраструктурные инициативы через образовательные и культурные обмены, в то время как Россия продолжает опираться на историко-языковые связи и развитые медиаресурсы для сохранения влияния в регионе. В этих условиях Республике Корея необходимо дифференцировать своё культурное предложение, акцентируя партнёрский, инклюзивный и контекстно чувствительный характер взаимодействия.

Серьёзные вызовы проявляются и в сфере цифровой коммуникации. Хотя цифровые платформы выступают мощными инструментами распространения культурного влияния, они одновременно создают новые уязвимости, включая распространение дезинформации, политическую манипуляцию и усиление поляризационных нарративов. Управление подобными рисками требует адаптивных стратегий мягкой силы, сочетающих культурную дипломатию с продвижением цифровой грамотности и информационной устойчивости.

Казахстан, в свою очередь, сталкивается с внутренними институциональными и ресурсными ограничениями, затрудняющими полноценное участие в культурном сотрудничестве. Ограниченные финансовые и организационные ресурсы сдерживают развитие национальных креативных индустрий и ограничивают возможности локализации зарубежного культурного контента. Недостаточный уровень цифровой инфраструктуры и относительно низкие инвестиции в локальное медиапроизводство снижают способность эффективно вовлекать молодую «цифровую» аудиторию, ориентированную преимущественно на новые медиа (Касымбекова и др. [24]). Эти факторы усиливают асимметрию потенциалов: Республика Корея опирается на зрелую цифровую экосистему и глобальные фан-сообщества, тогда как Казахстан пока не располагает сопоставимыми ресурсами.

Преодоление указанных диспропорций требует стратегически ориентированной кооперации, направленной на наращивание потенциала. Развитие совместного цифрового контента, создание ко-продукционных медиаплатформ, реализация образовательных программ в сфере креативных индустрий и цифровой грамотности способны укрепить культурный сектор Казахстана и расширить пространство для взаимовыгодного сотрудничества.

Тем не менее недостаточная институциональная устойчивость

и дефицит долгосрочных программ развития продолжают замедлять данный процесс. Как отмечают Досжан и др. [20], подобные ограничения формируют «бриколажную» модель культурного производства, основанную на разрозненных инициативах и неформальных сетях. Несмотря на определённую гибкость, такая модель препятствует формированию целостной и устойчивой стратегии международного культурного взаимодействия.

Заключение

Проведённое исследование выявило динамику взаимодействия между стратегиями мягкой силы Республики Корея и эволюцией культурной дипломатии Казахстана в контексте формирования трансевразийской культурной связности. Анализ механизмов феномена халлю, цифровых инфраструктур, обеспечивающих его распространение, а также принципов многовекторной внешней политики Казахстана показывает, что культурная дипломатия приобретает всё более значимое место в системе внешнеполитического позиционирования обоих государств.

Опыт Республики Корея демонстрирует успешную модель интеграции цифровых технологий, креативных индустрий и глобальной культурной коммуникации в качестве инструментов мягкой силы. Казахстан, ориентированный на модернизацию и расширение своего международного культурного присутствия, способен избирательно адаптировать отдельные элементы данной модели для усиления собственных культурно-дипломатических ресурсов. Геополитическое положение и культурное многообразие Казахстана способствуют тому, что страна может выступать одновременно как перспективный партнёр Республики Корея и как потенциальный региональный узел для дальнейшей локализации и распространения халлю в евразийском пространстве.

Вместе с тем выявленные в ходе исследования барьеры - ограниченность ресурсов национального творческого сектора, недостаточный уровень цифровой инфраструктуры, институциональная фрагментарность, а также сложная и конкурентная геополитическая среда - требуют взвешенного и долгосрочного подхода к развитию культурного сотрудничества. Одностороннее культурное влияние может привести к формированию асимметричной зависимости, тогда как стратегическая кооперация, основанная на принципах взаимности, ко-продукции и институционального партнёрства, способна обеспечить устойчивое и сбалансированное развитие двусторонних культурных связей.

Несмотря на указанные ограничения, потенциал дальнейшего взаимодействия между Казахстаном и Республикой Корея остаётся значительным. Развитие цифровой дипломатии, реализация совместных креативных проектов, образовательных инициатив и многосторонних культурных форматов открывают дополнительные возможности для

углубления сотрудничества. Опыт Республики Корея в использовании креативных индустрий и цифровых платформ в интересах мягкой силы может служить ценным ориентиром для Казахстана, стремящегося укреплять собственное международное культурное присутствие и символический капитал.

Научный вклад настоящего исследования заключается в восполнении выявленного пробела в литературе, связанного с отсутствием комплексного анализа пересечения стратегий мягкой силы Казахстана и Республики Корея в контексте трансевразийской культурной связности. Полученные результаты подчёркивают значимость взаимных культурных инициатив, способных не только углублять двусторонние отношения, но и оказывать влияние на формирование новых культурных маршрутов и моделей взаимодействия в евразийском пространстве.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Kassen M. Understanding foreign policy strategies of Kazakhstan: A case study of the landlocked and transcontinental country // *Cambridge Review of International Affairs*. – 2018. – Vol. 31, № 3–4. – P. 314–334.

[2] Patalakh A. Soft power revisited: What attraction is in international relations? // *SSRN Electronic Journal*. – 2018. – 22 p.

[3] Mamedov A. Kazakhstan's foreign policy: Adjusting the priorities // *RUDN Journal of Political Science*. – 2024. – Vol. 26, № 1. – P. 121–131.

[4] Yessirkep S., Abdrakhmanova G., Zhumashov Y., Pussyrmanov N. Superpowers and regional powers' soft power in Kazakhstan // *Frontiers in Political Science*. – 2025. – Vol. 7. – P. 1–18.

[5] Mirzoyeva L., Syurmen O., Akhmetzhanova Z. B. Scientific Program “Discovery Kazakhstan”: Overcoming break-up in intercultural communication // *KnE Social Sciences*. – 2020. – P. 145–155.

[6] Lennox B. The achievement of sovereignty by a former Soviet state: Kazakhstan's policies to diversify its partnerships beyond Russia. – Ann Arbor: University of Michigan Press, 2020. – 256 p.

[7] Makarychev A., Yatsyk A. *Mega Events in Post-Soviet Eurasia*. – London: Palgrave Macmillan, 2016. – 214 p.

[8] Purtaş F. Cultural diplomacy initiatives of Turkic Republics // *Perception: Journal of International Affairs*. – 2017. – Vol. 3. – P. 15–32.

[9] Trembasiewicz Y. G. The role of cultural policies in Kazakhstan and Kyrgyzstan from 1991 till present time: From multiculturalism to sustainable cultural development. – HAL Archive, 2020. – 198 p.

[10] Lee S. J., Melissen J. *Public Diplomacy and Soft Power in East Asia*. – London: Palgrave Macmillan, 2011. – 224 p.

[11] Xie Z. The development experience of Japan and South Korea's cultural soft power and its enlightenment to China // *Highlights in Business Economics and Management*. – 2024. – Vol. 35. – P. 1–12.

[12] Bakytzhanova A., Tuleshova L. K-pop as a main tool of Korean “soft power” toward Central Asia // *Central Asia’s Affairs*. – 2023. – № 4(92). – P. 17–28.

[13] Fiaz H. Creative industry strategies in a globalized and digitized media landscape: The South Korean blueprint. – London: IntechOpen, 2023. – 176 p.

[14] Affandi R. A., Putri N. W. KOCCA strategy for expanding South Korean cultural content to global audiences amid the COVID-19 pandemic // *E3S Web of Conferences*. – 2023. – Vol. 426. – Art. 2050.

[15] Glodev V., Wijaya G., Ida R. The Korean Wave as the globalization of South Korean culture // *WACANA Jurnal Ilmiah Ilmu Komunikasi*. – 2023. – Vol. 22, № 1. – P. 108–119.

[16] Jin D. Y. The rise of digital platforms as a soft power apparatus in the New Korean Wave era // *Communication and the Public*. – 2024. – Vol. 9, № 2. – P. 161–175.

[17] Melissen J., de Keulenaar E. Critical digital diplomacy as a global challenge: The South Korean experience // *Global Policy*. – 2017. – Vol. 8, № 3. – P. 294–302.

[18] Zulkarnain A. R. M., Suharyono K. N. I. K-pop and contemporary cultural diplomacy: The influence of NCT on Indonesia’s cultural diplomacy in the digital age // *Hasanuddin Journal of Strategic and International Studies*. – 2022. – Vol. 1, № 1. – P. 45–60.

[19] Jeong M., Jeong D. Y., Min J., Kang B. Central Asia’s trade strategies and Korea–Central Asia cooperation plans // *SSRN Electronic Journal*. – 2024. – 34 p.

[20] Doszhan R., Nussyupayeva A., Baimakhambetova G., Ashirbekova L., Bilan Y. Qualitative assessment of the development of creative industries in emerging countries: The case of Kazakhstan // *Problems and Perspectives in Management*. – 2022. – Vol. 20, № 3. – P. 350–360.

[21] Slamgazyh A., Liu R., Zhappassov Z., Tassilova A. Kazakhstan’s media coverage of China: How the Belt and Road Initiative strengthens geopolitical ties // *Journal of Eastern European and Central Asian Research*. – 2024. – Vol. 11, № 2. – P. 362–378.

[22] Matosian A. E. The key components of South Korea’s soft power: Challenges and trends // *RUDN Journal of Political Science*. – 2021. – Vol. 23, № 2. – P. 279–286.

[23] Milani M. The use of culture and cultural products in inter-Korean relations. – London: Routledge, 2022. – 212 p.

[24] Kassymbekova N. M., Tolegen E., Buyenbayeva Z., Almanova N., Shyngyssova N. T. The impact of the technological boom on traditional and social media in Kazakhstan // *Studies in Media and Communication*. – 2025. – Vol. 13, № 2. – P. 123–134.

**ТРАНСЕУРАЗИЯЛЫҚ МӘДЕНИ БАЙЛАНЫСТЫҚ:
ҚАЗАҚСТАННЫҢ ЖҰМСАҚ КҮШ СТРАТЕГИЯСЫНДАҒЫ
ОҢТҮСТІК КОРЕЯНЫҢ РӨЛІ**

*Кенжеғалиева Д.М.¹, Джакубаева С.Т.², Илияс Н.Қ.³

*^{1,3} Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы, Қазақстан

² Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті,
Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Бұл зерттеу Оңтүстік Кореяның жұмсақ күш стратегиясы мен Қазақстанның дамып келе жатқан мәдени дипломатиясының өзара байланысын транс-еуразиялық мәдени байланыстылық контекстінде талдайды. Соңғы екі онжылдықта Оңтүстік Корея халью феноменін, дамыған цифрлық инфрақұрылымды және институционалды қолдау тапқан креативті индустрияларды тиімді пайдалана отырып, әлемдегі ең табысты орта державалық мәдени актерлердің біріне айналды. Ал Қазақстан көпвекторлы сыртқы саясат жүргізе отырып, халықаралық танымалдығын арттыруды, тартымды мәдени бренд қалыптастыруды және өзін Еуразияның мәдени әрі геосаяси торабы ретінде орнықтыруды мақсат етеді. Мақалада мемлекеттік бастамалар, нарықтық тетіктер және цифрлық платформалар тоғысқан корей мәдени дипломатиясы моделі Қазақстанның жұмсақ күш әлеуетін күшейтуге қалай ықпал ете алатыны қарастырылады.

Зерттеу барысында сапалық әдістер - тақырыптық талдау, салыстырмалы кейс-талдау және стратегиялық құжаттарды интерпретациялау - қолданылды. Нәтижелер корей мәдениетінің, әсіресе жастар арасында, Қазақстанда өсіп келе жатқан тартымдылығын және цифрлық контент, медиа өндіріс, білім беру және креативті индустриялар салаларындағы екіжақты ынтымақтастық мүмкіндігін көрсетеді. Сонымен қатар, Қазақстандағы цифрлық инфрақұрылымның жеткіліксіз дамуы, институционалдық қолдаудың әлсіздігі және мәдени асимметрия қауіпі сияқты құрылымдық шектеулер талданады.

Қорытындысында, Қазақстан мен Оңтүстік Корея арасындағы мәдени әріптестікті тереңдету бірлескен ко-өндіріс, цифрлық жобалар, білім беру бастамалары және өңірлік платформалар шеңберіндегі ынтымақтастық арқылы жүзеге аса алатыны атап өтіледі. Зерттеу алғаш рет екі елдің жұмсақ күш стратегияларының транс-еуразиялық мәдени динамика тұрғысындағы өзара байланысын кешенді түрде талдап, мәдени дипломатияның болашақ бағыттарын анықтайды.

Тірек сөздер: жұмсақ күш, мәдени дипломатия, халью, Қазақстан, Оңтүстік Корея, креативті индустриялар, цифрлық мәдениет, дипломатия

TRANS-EURASIAN CULTURAL CONNECTIVITY: THE ROLE OF SOUTH KOREA IN KAZAKHSTAN'S SOFT POWER STRATEGY

*Kenzhegalieva D. M.¹, Jakubayeva S.T.², Iliyas N.Q.³

^{*1,3} Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

² Kazakh National Women's Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

Abstract. This study examines the interaction between South Korea's soft power strategy and Kazakhstan's evolving cultural diplomacy within the broader framework of Trans-Eurasian cultural connectivity. Over the past two decades, South Korea has become one of the most successful middle-power cultural actors, leveraging the global spread of Hallyu, a highly developed digital infrastructure, and institutionally supported creative industries. Kazakhstan, meanwhile, pursues a multi-vector foreign policy aimed at strengthening its international visibility, establishing an attractive cultural brand, and positioning itself as a cultural and geopolitical hub of Eurasia. The paper explores how South Korea's model of cultural diplomacy—combining state initiatives, market mechanisms, and digital platforms—can support Kazakhstan's efforts to enhance its soft power and cultural outreach.

Using qualitative research methods, including thematic analysis, comparative case study, and the examination of strategic policy documents, the study identifies the growing appeal of Korean culture among Kazakhstani audiences, particularly youth, as well as the potential for bilateral cooperation in digital content, media production, education, and creative industries. Particular attention is paid to Kazakhstan's structural constraints, such as underdeveloped digital infrastructure, limited institutional support for creative sectors, and the risks of cultural asymmetry.

The paper concludes that deeper cooperation between Kazakhstan and South Korea can be achieved through joint co-production, digital initiatives, educational partnerships, and collaboration within regional frameworks. By offering the first comprehensive analysis of the interaction between the two countries' soft power strategies through the prism of Trans-Eurasian cultural dynamics, the study fills an existing research gap and outlines new directions for future cultural diplomacy.

Key words: soft power, cultural diplomacy, Hallyu, Kazakhstan, South Korea, creative industries, digital culture, diplomacy

Статья поступила: 31 августа 2025

Принята: 20 декабря 2025

Сведения об авторах:

Кенжеғалиева Дана Маратқызы – докторант Института Востоковедения им.Р.Б.Сулейменова, e-mail: danakenzhegalieva@gmail.com

Кенжеғалиева Д.М., Джакубаева С.Т., Лияс Н.Қ.

Джакубаева Салтанат Толеуовна доктор PhD., доцент, Казахский национальный женский педагогический университет, автор корреспондент, e-mail: jakubayeva.s@gmail.com

Лияс Нұрат Құлымбетұлы, доктор PhD., ст преподаватель, Казахский национальный университет имени аль-Фараби e-mail: nuratkz01@gmail.com

Авторлар жайында мағлұмат

Кенжеғалиева Дана Маратқызы Р.Б.Сүлейменов атындағы Шығыстану институтының докторанты, e-пошта: danakenzhegalieva@gmail.com

Джакубаева Салтанат Тулеуовна, PhD., доктор, қауымдастырылған профессор ҚазҰҚПУ e-пошта: jakubayeva.s@gmail.com

Лияс Нұрат Құлымбетұлы, PhD., доктор, аға оқытушы, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ. e-пошта: nuratkz01@gmail.com

Information about authors

Kenzhegalieva Dana Maratkyzy - PhD doctoral candidate, R.B. Suleimenov Institute of Oriental Studies, e-mail: danakenzhegalieva@gmail.com

Jakubayeva Saltanat Toleuovna - PhD, Associate Professor, Kazakh National Women's Teacher Training University, corresponding author, e-mail: jakubayeva.s@gmail.com

Liyas Nurat Qulyumbetuly - PhD, Senior Lecturer at Al-Farabi Kazakh National University, e-mail: nuratkz01@gmail.com

УДК 343.9–053.6

МРНТИ 10.81.71

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2025.62.4.018>

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ ЕС В ЗАКОНОДАТЕЛЬНОМ ОБЕСПЕЧЕНИИ ПРОФИЛАКТИКИ ПРЕСТУПНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

* Куанышева И.К.¹, Газаев А.И.², Кайпулдаева А.К.³

*^{1,2,3} Международный Таразский университет имени Ш.Муртазы,
Тараз, Казахстан

Аннотация. Актуальность темы связана с ростом подростковой преступности в Казахстане и необходимостью обновления ювенальной юстиции с приоритетом профилактики, раннего вмешательства и восстановительных практик. Национальная правовая база отличается фрагментарной стратегией превенции, слабой институционализацией ресторативных подходов, отсутствием стандартизированной индивидуальной оценки несовершеннолетних и недостаточной межведомственной координацией, что снижает результативность мер предупреждения. Цель исследования – определить ключевые законодательные принципы и институциональные механизмы профилактики правонарушений несовершеннолетних в странах Европейского союза и оценить их применимость в казахстанском контексте. Методология основана на сравнительно-правовом анализе директив и рекомендаций ЕС, практике ЕСПЧ, национальных актов, а также академических публикаций Казахстана; использованы доктринальный и прецедентный анализ, институциональный и контент-анализ, а также функциональное сопоставление нормативных и организационных элементов систем ЕС и РК. Результаты показывают, что европейская модель опирается на целостную нормативно-правовую конструкцию: наднациональные стандарты *child-friendly justice*, процедуры индивидуальной оценки, развитые ресторативные практики (медиация, семейные конференции), устойчивые межведомственные связи школы, социальных служб, полиции и НПО. В Казахстане фиксируются нормативные и организационные дефициты по этим направлениям, при этом имеется существенный потенциал для адаптации европейских решений. В выводах подчёркивается, что внедрение стратегической рамки превенции, механизмов раннего вмешательства, восстановительного правосудия и стандартизированной межведомственной координации позволит повысить эффективность предупреждения подростковой преступности, снизить рецидив и приблизить национальную практику к международным стандартам защиты прав ребёнка. Это потребует поэтапной имплементации, кадровой подготовки и мониторинга эффективности с прозрачной отчётностью.

Ключевые слова: преступность, несовершеннолетние, медиация, семейные конференции, межведомственные механизмы, правовая база, ЕС, международный опыт

Введение

Рост подростковой преступности и нарастающие социальные риски в Казахстане требуют перехода от реактивной к проактивной модели ювенальной политики. В условиях реформ по защите прав ребёнка и обновлению правоохранительной системы ключевыми становятся превенция, раннее вмешательство и восстановительные практики как инструменты снижения криминализации и рецидива среди подростков. Для национальной повестки это вопрос не только гуманизации правосудия, но и долговременной социальной устойчивости: чем раньше и адреснее выстроены профилактические траектории «семья – школа – социум – юстиция», тем ниже совокупные издержки для государства и общества.

Вместе с тем действующая нормативно-правовая база Казахстана остаётся разрозненной именно в блоке профилактики: нет единой рамочной стратегии превенции с измеримыми целями и закреплённым финансированием; слабо институционализированы восстановительные процедуры (медиация, семейные конференции) и пробационные программы для несовершеннолетних; не унифицирована индивидуальная оценка ребёнка на досудебной стадии; межведомственное взаимодействие (полиция – школа – социальные службы – НПО – здравоохранение) сохраняет несистемный характер; мониторинг и оценка результатов не опираются на единую интегрированную информационную платформу. В итоге профилактические практики внедряются неравномерно, а гарантии дружественного к ребёнку правосудия обеспечиваются непоследовательно.

В этих условиях обращение к европейскому опыту оправдано как к образцу комплексного подхода, где наднациональные стандарты (ЕС, Совет Европы) сочетаются с устойчивыми местными институциональными механизмами. Европейская модель наглядно показывает, как правовые гарантии ребёнка, раннее вмешательство, межведомственная координация и ресторативное правосудие формируют целостную и воспроизводимую архитектуру предупреждения правонарушений несовершеннолетних.

Цель исследования – определить ключевые законодательные принципы и институциональные механизмы профилактики подростковой преступности в странах ЕС и выделить элементы, пригодные для адаптации в Казахстане.

Задачи исследования:

- выполнить сравнительно-правовой разбор актов ЕС и Совета Европы, включая минимальные процессуальные гарантии, стандарты child-friendly justice и практики восстановительного правосудия;
- раскрыть институциональные механизмы реализации (роль школ, социальных служб, полиции и НПО; модели медиации и семейных конференций; сети раннего вмешательства; программные инструменты уровня ЕС);
- сопоставить европейскую модель с действующим законодательством и практикой Казахстана, обозначив ключевые дефициты (стратегическая рамка превенции, стандарты индивидуальной оценки, межведомственная координация, ресторативные процедуры, мониторинг и данные);

– предложить прикладные шаги по гармонизации норм и внедрению переносимых механизмов (дорожные карты, КРІ, ресурсная модель, протоколы взаимодействия).

Исследование адресует следующие пробелы: отсутствие в отечественной литературе целостной сравнительной матрицы «нормы – институты – процедуры» между ЕС и РК применительно к профилактике; слабая операционализация европейских стандартов в форме конкретных управленческих и процессуальных решений для казахстанских акторов; нехватка интегрированной схемы межведомственного взаимодействия с чётко закреплёнными ролями, маршрутами и метриками. Вклад работы состоит в систематизации европейских норм и практик в единую сравнительную матрицу, формализации переносимых для РК элементов и предложении практико-ориентированного пакета мер (стандарт индивидуальной оценки, перечень восстановительных процедур, модель координации и мониторинга), что закрывает указанные дефициты и выстраивает связку между нормативными целями и их институциональной реализацией.

Описание материалов и методы

Исследование выполнено как междисциплинарный сравнительно-правовой анализ с элементами институционального и контент-анализа. Методологическая основа объединяет доктринальный (dogmatic) разбор норм, прецедентный анализ практики Европейского суда по правам человека, изучение «мягкого права» (soft law) Совета Европы и Европейской комиссии, а также сопоставление с национальными актами Республики Казахстан и академическими источниками [1–16].

Объект и источники данных:

1. Нормативные и программные акты ЕС и Совета Европы, а также коммуникации и рамочные инициативы;
2. Судебная практика Европейского суда по правам человека по делам, касающимся процессуальных гарантий несовершеннолетних;
3. Национальные правовые акты и доктрина РК: Кодекс «О браке (супружестве) и семье» и отечественные исследования по вопросам ювенальной юстиции;
4. Профилактические и ресторативные практики стран ЕС, представленные в государственных и ведомственных материалах (Германия, Нидерланды, Бельгия).

Временные рамки: 2010–2025 гг.; языки источников: английский, русский, немецкий (верификация по официальным публикациям и базам ЕС и Совета Европы).

В анализ включались: общеобязательные акты ЕС и прецеденты ЕСПЧ по делам детей/несовершеннолетних; официальные руководства и стратегии, устанавливающие стандарты превенции и процессуальные права; национальные акты РК и рецензируемые работы по профилактике подростковой преступности. Исключались вторичные пересказы без

ссылок на первоисточники, нерцензуемые комментарии и материалы без нормативной значимости.

Проводилась двухэтапная селекция положений по единой схеме:

1. Нормативные принципы: превенция, процессуальные гарантии ребёнка, индивидуальная оценка, восстановительное правосудие, межведомственная координация [3–5].

2. Институциональные механизмы: роль школ, социальных служб, полиции, НПО; модели медиации и семейных конференций; муниципальные сети раннего вмешательства; программные инструменты уровня ЕС [11–15].

Каждый документ кодировался по двум осям: дихотомии «наличие/отсутствие» и шкале выраженности (0–2) для оценки степени нормативной детализации и уровня внедрения практик. Расхождения в трактовках устранялись повторным анализом и согласительной дискуссией с опорой на первоисточники.

Сопоставление ЕС и РК выполнялось по матрице измерений: нормативная база и стандарты; процессуальные гарантии для детей; профилактика и раннее вмешательство; (ресторативное правосудие; межведомственная координация; роль школ и НПО; судебные ориентиры; альтернативы наказанию; мониторинг и данные; ресурсное обеспечение. Матрица приведена в Табл. 3 и базируется на верифицируемых положениях источников [3–7; 8–12; 14–16].

Методы анализа:

- Доктринальный разбор норм и их системных связей (EU/CoE → национальная имплементация).

- Прецедентный анализ ключевых постановлений ЕСПЧ с картированием гарантий на досудебной и судебной стадиях.

- Контент-анализ программ раннего вмешательства и ресторативных практик (описательные метрики охвата, маршрутизации, роли акторов).

- Сравнительно-правовой анализ (functional comparison) для выявления «переносимых» элементов в контексте правовой системы РК.

Валидность обеспечивалась триангуляцией источников (нормы ЕС/CoE, судебные прецеденты, национальное право РК, академические публикации) и повторным кодированием ключевых документов. Ограничения обусловлены межстрановой вариативностью имплементации стандартов ЕС и неполной доступностью унифицированной статистики по ряду практик; оценка эффективности программ имеет преимущественно нормативно-институциональный, а не количественно-каузальный характер. Этическое одобрение не требовалось, поскольку исследование основано на открытых нормативных и научных материалах.

Для представления результатов применялись сводные таблицы и схема межведомственного взаимодействия, операционализирующие сопоставляемые измерения и потоки взаимодействия акторов

Результаты

Анализ законодательных и теоретических источников показывает,

что в странах Европейского союза профилактика правонарушений несовершеннолетних базируется на целостной нормативно-правовой системе, опирающейся на международные стандарты защиты прав ребёнка и развитые механизмы ювенальной юстиции [1; 2]. Определяющую роль играют директивы и рекомендации ЕС, практика Европейского суда по правам человека (ЕСПЧ), а также национальные акты государств-членов.

К числу основных документов относится Повестка дня ЕС по правам ребёнка, задающая стратегические ориентиры политики ЕС в отношении детей. В ней акцентированы раннее вмешательство, реабилитация и межведомственное сотрудничество как средства предупреждения криминализации несовершеннолетних [3].

Важным ориентиром выступают и Руководство по правосудию, дружественному к ребёнку Совета Европы, закрепляющие стандарты дружественного к ребёнку правосудия. Документ утверждает принципы гуманного обращения, приоритет воспитательных мер и предотвращение вторичной виктимизации детей в ходе судопроизводства [4].

Помимо этого, ряд актов ЕС, в частности Директива (EU) 2016/800 о процессуальных гарантиях для детей – подозреваемых или обвиняемых в уголовном производстве, устанавливает минимальные обязательные стандарты: право на доступ к адвокату, информирование ребёнка о его правах, участие родителей либо опекунов, а также проведение индивидуальной оценки каждого несовершеннолетнего [5]. Существенное влияние оказала и практика Европейского суда по правам человека: постановления по делам «Т. против Соединённого Королевства» (1999) и «Салдуз против Турции» (2008) стали ключевыми для развития дружественного ребёнку правосудия, подтвердив необходимость специальных гарантий на этапах досудебного расследования и судебного разбирательства [6; 7].

В Казахстане вопрос профилактики правонарушений несовершеннолетних рассматривается главным образом в русле реформ ювенальной юстиции и превентивной политики. По наблюдению А. Я. Мусаевой, национальная правовая база пока слабо интегрирует ресторативные практики и ранние меры профилактики, а межведомственное взаимодействие остаётся фрагментарным [8].

Кодекс Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье» (2011) регулирует семейно-правовые отношения, но не предусматривает системного механизма профилактики подростковой преступности. Обзор отечественной литературы и судебной практики указывает на необходимость укрепления институциональных основ ювенальной юстиции и сближения с европейскими стандартами [8; 9].

Ряд авторов акцентирует необходимость смены карательной парадигмы на восстановительную, что требует усиления роли школ, социальных служб и местных сообществ в раннем выявлении подростков группы риска и сопровождении семей [10].

Сопоставление европейских и казахстанских правовых источников

показывает, что в ЕС сформированы чёткие механизмы профилактики и ресоциализации несовершеннолетних правонарушителей, тогда как в Казахстане соответствующие институты ещё формируются. Европейская модель базируется на превентивных и ресторативных подходах, межведомственной координации и приоритете прав ребёнка, что может служить ориентиром для модернизации национального законодательства [3–5; 8–10].

Таблица 1 – Основные правовые источники ЕС и Республики Казахстан

№	Документ / акт	Страна / орган	Ключевое содержание	Релевантность для РК
1	EU Agenda for the Rights of the Child (2016)	Европейский Союз	Стратегический курс по защите прав детей, акцент на ранние меры и координацию ведомств	Может служить образцом профилактической политики для включения в нацстратегии
2	Council of Europe Guidelines on Child-friendly Justice (2010)	Совет Европы	Принципы «дружественного ребёнку» правосудия, приоритет воспитательных подходов	Полезны для обновления процедур судов и правоохранительных органов при работе с несовершенно-летними
3	Директива (ЕУ) 2016/800	Европейский Союз	Минимальные процессуальные гарантии для детей в уголовных делах	Основа для сближения процессуальных прав несовершеннолетних с европейскими стандартами
4	Решения ЕСПЧ: T. v. UK (1999), Salduz v. Turkey (2008)	Европейский суд по правам человека	Прецеденты о стандартах справедливого разбирательства для несовершеннолетних	Могут использоваться в судебной аргументации и правозащитной практике в РК
5	Кодекс РК «О браке (супружестве) и семье» (2011)	Республика Казахстан	Базовый семейно-правовой акт о правах и обязанностях членов семьи	Исходная база, которую следует дополнить профилактическими и восстановительными инструментами
6	Закон РК «О правах ребёнка в Республике Казахстан» (2002)	Республика Казахстан	Гарантии прав ребёнка и обязанности государства по их обеспечению	Нормативная основа для профилактики и межведомственного взаимодействия в работе с несовершеннолетними

Таким образом, европейская модель ювенальной юстиции базируется на комплексной, иерархично организованной правовой системе, в центре которой – права ребёнка, превенция и ресторативный подход. ЕС и Совет Европы последовательно закрепляют стандарты, ориентированные на защиту интересов несовершеннолетних, их ресоциализацию и предотвращение криминализации. В Казахстане нормативные и институциональные инструменты профилактики правонарушений несовершеннолетних ещё формируются и нуждаются в системной модернизации. Сопоставительный анализ подтверждает, что заимствование ключевых элементов европейской практики – раннего вмешательства, межведомственного взаимодействия, восстановительного правосудия и гарантий прав ребёнка – способно заметно повысить результативность национальной системы и приблизить её к международным стандартам.

Право Европейского союза и государств-членов основывается на целостной системе принципов, ориентированных на профилактику правонарушений среди несовершеннолетних, опирается на международные стандарты защиты прав ребёнка и нацелено на долгосрочную ресоциализацию подростков.

Одним из базовых принципов выступает приоритет профилактики над наказанием, закреплённый в стратегиях ЕС по правам ребёнка и национальных инициативах раннего вмешательства [3]. К превентивным мерам относятся работа с семьями, школьные программы правового просвещения, психологическое сопровождение и адресная поддержка групп риска. В противоположность карательным подходам, стратегии ЕС ориентированы на снижение факторов, провоцирующих девиантное поведение подростков, ещё до совершения правонарушений.

Второй ключевой принцип – приоритет прав ребёнка и активная роль социальных институтов. Директивы ЕС и рекомендации Совета Европы подчёркивают, что ювенальная юстиция должна гарантировать реализацию всех прав несовершеннолетних, включая право быть услышанным, на справедливое разбирательство и на защиту частной жизни [4; 5]. Существенный вклад вносят школы, социальные службы и НПО, вовлечённые в раннее выявление проблемных ситуаций и предоставление комплексной поддержки детям и их семьям.

Существенный акцент делается на индивидуальном подходе и раннем выявлении групп риска. Директива (EU) 2016/800 предписывает проводить индивидуальную оценку каждого несовершеннолетнего на стадии предварительного расследования с учётом психологических особенностей, семейной среды и образовательных потребностей [5]. Это позволяет адаптировать меры под конкретного ребёнка и снизить риск вторичной виктимизации. В ряде государств (например, Германия, Нидерланды) работают межведомственные команды раннего реагирования с участием педагогов, психологов, социальных работников и полиции [11].

Межведомственное взаимодействие – ключевой элемент европейской системы профилактики. Политика ЕС в сфере прав ребёнка предполагает согласованную работу правоохранительных органов, школ, органов опеки, системы здравоохранения и НПО [3; 4]. В Великобритании, Франции и странах Скандинавии применяются многоуровневые модели координации, охватывающие национальный и местный уровни. Такой подход обеспечивает комплексность мер и позволяет оперативно реагировать на возникающие факторы риска.

Завершающим принципом выступает применение реабилитационных и ресторативных практик, нацеленных на ресоциализацию несовершеннолетних правонарушителей и профилактику рецидива [4; 6]. В странах ЕС широко используются программы медиации между ребёнком и потерпевшим, семейные конференции, пробационные меры и альтернативные санкции с воспитательной направленностью. Так, в Нидерландах и Бельгии восстановительное

правосудие институционально интегрировано в систему ювенальной юстиции и применяется как на досудебной, так и на судебной стадиях [12].

Таблица 2 – Основные принципы законодательства ЕС по предотвращению правонарушений несовершеннолетних

Принцип	Краткое содержание	Примеры из практики ЕС
Приоритет профилактики перед наказанием	Раннее устранение факторов риска, ориентация на превенцию	Германия – школьные и семейные профилактические программы; Финляндия – муниципальные службы раннего вмешательства
Защита прав ребёнка и участие институтов	Обеспечение процессуальных гарантий, вовлечение школ, соцслужб и НПО	Франция – школьные психологи и социальные службы; Испания – включение НПО в профилактические проекты
Индивидуализация и ранняя идентификация	Оценка социально-психологических особенностей и подбор мер под ребёнка	Нидерланды – мультидисциплинарные команды раннего реагирования; Германия – Jugendamt
Межведомственная координация	Согласованная работа юстиции, образования, соцзащиты и здравоохранения	Великобритания – межведомственные youth offending teams; Скандинавские страны – местные координационные советы
Реабилитация и восстановительные подходы	Медиация, семейные конференции, альтернативы наказанию, пробация, ресоциализация	Бельгия, Нидерланды – восстановительное правосудие на досудебной и судебной стадиях

Следовательно, принципы права ЕС в области профилактики подростковой преступности образуют целостную стратегию, объединяющую правовые гарантии, социальную поддержку, межведомственное взаимодействие и восстановительные практики, что обеспечивает стабильный профилактический результат и уменьшает повторные правонарушения.

Институциональная архитектура профилактики преступности несовершеннолетних в ЕС базируется на устойчивом взаимодействии государственных, общественных и правовых институтов, обеспечивающем комплексное сопровождение ребёнка на всех этапах – от ранней идентификации факторов риска до ресоциализации после правонарушений. Ключевые звенья этой системы – школы, социальные службы, полиция и НПО, действующие в тесной связке с органами юстиции и местными властями [3; 4; 11].

Школы в ЕС выполняют не только образовательную функцию, но и являются ключевым звеном раннего вмешательства. В большинстве стран при школах работают психологи, социальные педагоги и специализированные службы поддержки, которые отслеживают признаки девиантного поведения и семейного неблагополучия. Так, в Германии Jugendamt взаимодействует со школами, формируя междисциплинарные команды оперативного реагирования [11]. В Финляндии школы включены в муниципальные профилактические сети, где организованы мониторинг рисков и ранняя помощь детям и их семьям.

Социальные службы организуют персональное сопровождение несовершеннолетних и их семей: психологическую поддержку, социальное консультирование, защиту от насилия, а также доступ к образованию и медпомощи. В странах Северной Европы и Нидерландах эти службы тесно интегрированы со школами и органами опеки, что обеспечивает единую систему мониторинга и поддержки [12].

В европейской модели полиция выступает в профилактике прежде всего партнёром социальных институтов, а не карательной структурой. В Великобритании, Дании и Нидерландах работают специализированные подразделения, ориентированные на взаимодействие с подростками и семьями: они проводят разъяснительные беседы, участвуют в школьных программах и направляют несовершеннолетних в восстановительные процедуры ещё до возбуждения уголовного дела [13]. Такой формат уменьшает формализацию контактов подростков с правосудием и снижает риск их криминализации.

Неправительственные организации (НПО) занимают важное место в профилактике и последующей ресоциализации. Они реализуют семейное консультирование, медиативные услуги, поддерживают образовательные и культурные проекты для подростков группы риска и выступают связующим звеном между государственными учреждениями и местными сообществами [4; 12]. В Испании и Франции НПО активно участвуют в программах работы с несовершеннолетними правонарушителями, включая медиацию и восстановительные практики.

Особую роль в институциональной системе занимают восстановительные модели правосудия – медиация и семейные конференции (family conferencing). Эти инструменты нацелены на восстановление социальных связей, принятие подростком ответственности и вовлечение потерпевшего в урегулирование конфликта [6; 12]. В Бельгии и Нидерландах такие практики официально встроены в ювенальные процедуры и применяются как на досудебном этапе, так и при исполнении альтернативных мер. Исследования фиксируют, что участие несовершеннолетних в восстановительных процедурах существенно сокращает риск рецидива и облегчает социальную реинтеграцию [12; 13].

Институциональные механизмы дополняются общеевропейскими стратегиями, нацеленными на защиту детей и молодёжи. Ключевые из них – Youth Guarantee и Child Protection Systems. Первая гарантирует молодым людям до 25 лет предложение работы, возможности продолжить обучение либо пройти стажировку в течение четырёх месяцев после выпуска или потери места [14], предотвращая социальное неблагополучие и маргинализацию – факторы, тесно связанные с подростковой преступностью. Инициатива Child Protection Systems направлена на формирование интегрированной системы защиты прав ребёнка, объединяющей правовые, социальные и образовательные компоненты, а также механизмы межведомственного обмена данными и координации действий [3; 14].

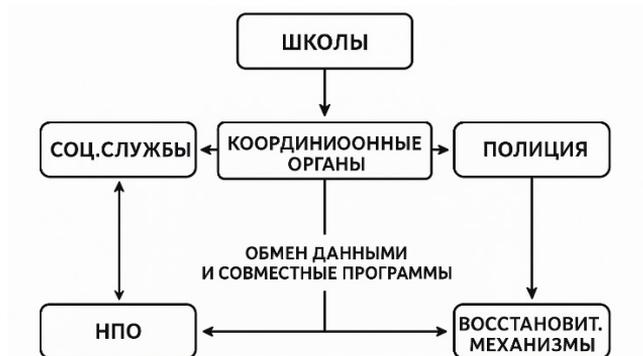


Рисунок 1 – Модель межведомственной координации в ЕС

Институциональные механизмы ЕС имеют комплексный, межведомственный характер профилактики преступности несовершеннолетних. Согласованная работа школ, социальных служб, полиции и НПО, усиленная восстановительными практиками и общеевропейскими инициативами, формирует целостный подход, который уменьшает риск криминализации подростков и поддерживает их успешную социальную интеграцию.

Сопоставление правовых решений показывает, что европейская модель профилактики подростковой преступности базируется на системе наднациональных стандартов (ЕС и Совет Европы), закрепляющих приоритет превенции, индивидуальную оценку несовершеннолетних, процессуальные гарантии и широкое использование восстановительных практик [3–6]. Национальные правовые порядки стран ЕС конкретизируют эти принципы через межведомственные механизмы на уровне муниципалитетов и школ, опираясь на устойчивое участие НПО и программные инструменты (Youth Guarantee, Child Protection Systems) [11–14]. В Казахстане действует нормативная база защиты прав ребёнка и регулирования семейных отношений, однако профилактическое звено ювенальной юстиции и восстановительные процедуры институционально развиты недостаточно; взаимодействие ведомств нередко фрагментарно, а процессуальные гарантии детей в уголовном процессе нуждаются в дополнительной гармонизации с европейскими минимальными стандартами [8–10]. Регламентация и методические требования к научно-практическим материалам подчёркивают необходимость системной интеграции превенции и межведомственной координации и подтверждают целесообразность адаптации в казахстанскую практику европейских элементов – раннего вмешательства, команд раннего реагирования, школьно-социальных служб, медиации и family conferencing [3–5; 11–14].

Таблица 3 – Сопоставление законодательных подходов Европейского Союза и Республики Казахстан

Аспект	ЕС	Казахстан	Потенциал адаптации
Нормативная база и стандарты	Наднациональные стандарты ЕС/Совета Европы; детальная имплементация в нац. праве [3–5]	Базовые акты (семейное, уголовное, процессуальное право); стандарты превенции фрагментарны [8–10]	Принятие рамочной стратегии превенции с ссылкой на международные стандарты и дорожными картами имплементации
Процессуальные гарантии детей	Минимальные гарантии: адвокат, информирование, участие законных представителей, индивидуальная оценка (Dir. 2016/800) [5]	Гарантии предусмотрены частично; индивидуальная оценка не стандартизирована [8–10]	Внедрение обязательной индивидуальной оценки и чек-листов нужд ребёнка на досудебной стадии
Профилактика и раннее вмешательство	Муниципальные сети раннего вмешательства; школьные и семейные программы [3; 11]	Программы профилактики есть, но нерегулярны; охват ограничен [8–10]	Создание межведомственных «ранних сетей» при акиматах с КРІ по охвату и результатам
Восстановительное правосудие	Медиация, <i>family conferencing</i> , пробация – институциональная норма [4; 12]	Медиация и пробация применяются ограниченно; нет устойчивых маршрутов перенаправления [8–10]	Закрепление восстановительных процедур как приоритетных для дел несовершеннолетних; финансирование пилотов
Межведомственная координация	Формальные платформы: школа–соцслужбы–полиция–НПО; координационные советы [3; 4; 13; 16]	Координация точечная, зависит от региона и личных договорённостей [8–10]	Учреждение постоянных координационных советов с обменом данными и едиными протоколами
Роль школ и НПО	Школы и НПО – ядро превенции; школьные психологи, социальные педагоги [11–13]	Роль растёт, но институциональные полномочия и стабильное финансирование ограничены [8–10]	Расширение штатных единиц и мандатов; конкурсное госзаказное финансирование НПО по восстановительным программам
Судебные и квазисудебные ориентиры	Прецеденты ЕСПЧ задают стандарты дружественного правосудия [6; 7]	Практика ориентируется на нац. право; ссылочная гармонизация эпизодична [8–10]	Методические письма ВС и Генпрокуратуры с обзором стандартов ЕСПЧ и примерами применения
Альтернативы наказанию	Широкий спектр альтернатив, упор на ресоциализацию [4; 12]	Альтернативы предусмотрены, но применяются неравномерно [8–10]	Квоты/планы по расширению применения альтернатив; обучение судей и следователей
Мониторинг и данные	Интегрированные ИС, индикаторы эффективности программ [14]	Разрозненная статистика, слабая оценка эффективности [8–10]	Единая витрина данных по делам несовершеннолетних и превенции; ежегодные отчёты по КРІ
Ресурсное обеспечение	Стабильное муниципальное и программное финансирование [11; 14]	Финансирование проектное/неустойчивое [8–10]	Среднесрочное бюджетирование программ превенции и восстановительного правосудия

Итоги анализа показывают, что в ЕС действуют стандартизированная превентивно-реабилитационная модель с обязательной индивидуальной оценкой ребёнка, развитым восстановительным правосудием, устойчивой межведомственной координацией и стабильным ресурсным обеспечением, тогда как в Казахстане эти компоненты внедрены частично и неоднородно. Наиболее заметны разрывы в стандартизации процессуальных гарантий и механизмов раннего вмешательства, институционализации медиации и семейных конференций, а также в создании единой базы данных и постоянных координационных площадок. Потенциал адаптации высок: принятие рамочной стратегии превенции, введение обязательной индивидуальной оценки на досудебной стадии, расширение альтернатив наказанию и закрепление муниципальных «сетей раннего реагирования» с КРІ и финансированием позволят оперативно приблизить практику к европейским стандартам и снизить уровень рецидива.

Обсуждение

Для усиления эффективности профилактики преступности несовершеннолетних в Республике Казахстан следует интегрировать превенцию и восстановительные практики в сквозные государственные механизмы – от семьи и школы до системы правосудия и социальной поддержки.

Во-первых, необходимо юридически закрепить приоритет превенции: принять национальную рамочную стратегию с региональными дорожными картами, КРІ (охват семей социальным патронажем, доля случаев, завершённых без уголовной регистрации, снижение рецидива) и среднесрочным бюджетным планированием.

Во-вторых, масштабировать программы раннего вмешательства и сопровождения: создать при акиматах межведомственные «сети раннего реагирования» (школа–соцслужбы–полиция–ПМПК–НПО), ввести обязательный скрининг факторов риска в школах, обеспечить адресную работу с семьями (патронаж, родительские тренинги, психологическая поддержка) и маршрутизацию в услуги по принципу «одного окна».

В-третьих, институционально закрепить восстановительное правосудие в ювенальной системе: установить законодательный приоритет медиации и семейных конференций по делам несовершеннолетних, расширить пробацию с индивидуальными планами ресоциализации, ввести обязательную индивидуальную оценку ребёнка на досудебном этапе и утвердить стандарты предотвращения вторичной виктимизации.

В-четвёртых, выстроить устойчивую межведомственную координацию: учредить постоянные координационные советы на областном и городском уровнях, утвердить единые протоколы обмена данными и конфиденциальности, развернуть интегрированную ИС мониторинга (образование–здравоохранение–соцзащита–юстиция) с ежегодной публичной отчётностью.

В-пятых, привести законодательство в соответствие с европейскими

стандартами защиты прав ребёнка: внедрить минимальные процессуальные гарантии (доступ к адвокату, участие законных представителей, ясное информирование), расширить перечень альтернатив наказанию и унифицировать школьные и социальные стандарты превенции.

Поддерживающими шагами являются подготовка специалистов (судей, следователей, педагогов, соцработников, медиаторов), конкурсное госзаказное финансирование НПО и запуск пилотных проектов в ряде регионов с последующим масштабированием успешных решений. Такой пакет мер сместит акцент с карательной реакции на превенцию и реинтеграцию, снизит рецидив и обеспечит соответствие международным стандартам защиты прав ребёнка.

Заключение

Проведённый обзор правовых норм и институциональных механизмов ЕС показал, что эффективная профилактика преступности несовершеннолетних базируется на целостной системе принципов и практик: приоритете превенции, защите прав ребёнка, раннем вмешательстве и восстановительном подходе. Европейская модель соединяет наднациональные стандарты (директивы ЕС, рекомендации Совета Европы, практика ЕСПЧ) с устойчивыми межведомственными механизмами и развитой инфраструктурой социальной поддержки. Ключевую роль играют школы, социальные службы, полиция и НПО, которые действуют согласованно, обеспечивая раннюю идентификацию факторов риска и сопровождение ребёнка на всех этапах.

Сопоставление с Казахстаном показало, что при наличии базовой нормативной основы в сфере защиты прав ребёнка национальная система профилактики подростковой преступности остаётся разрозненной: восстановительные практики внедрены ограниченно, межведомственная координация нестабильна, а превентивные меры не охватывают все целевые группы. Наиболее существенные расхождения связаны со стандартизацией процессуальных гарантий, внедрением систем раннего вмешательства и устойчивым финансированием профилактических программ.

Одновременно европейский опыт хорошо поддаётся переносу на казахстанскую почву. В числе приоритетов – нормативное закрепление стратегии превенции, развитие восстановительного правосудия, создание межведомственных «сетей раннего реагирования», гармонизация законодательства с международными стандартами и институциональное усиление роли школы и НПО. Последовательная реализация этих шагов позволит сместить акцент с карательных мер на предупреждение и ресоциализацию, сократить рецидив и приблизить национальную ювенальную систему к лучшим практикам Европы.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Kilkelly U. Youth Justice in Europe: The Council of Europe Guidelines on Child-friendly Justice // Youth Justice. – 2011. – Vol. 11, № 3. – P. 215–229. DOI: 10.1177/1473225411420538

[2] European Commission. Strengthening the Rights of the Child in the European Union. – Brussels: European Commission, 2016. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52011DC0060>

[3] European Commission. EU Agenda for the Rights of the Child. – Brussels: European Commission, 2016. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016185>

[4] Council of Europe. Guidelines on Child-friendly Justice. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2010. <https://rm.coe.int/16804b2cf3>

[5] Directive (EU) 2016/800 of the European Parliament and of the Council of 11 May 2016 on procedural safeguards for children who are suspects or accused persons in criminal proceedings // Official Journal of the European Union. – 2016. – L 132/1. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/800/oj>

[6] European Court of Human Rights. T. v. The United Kingdom, Judgment of 16 December 1999.– 1999.: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58497>

[7] European Court of Human Rights. Salduz v. Turkey, Judgment of 27 November 2008. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89893>

[8] Musaeva A. Ya.; Bekturganova R. Sh. Concept and types of family legal relations, their characteristics // Foundations and Trends in Research. – 2022. – No. 1. <https://ojs.publisher.agency/index.php/FTR/article/view/429>

[9] Кодекс Республики Казахстан от 26 декабря 2011 года № 518-IV «О браке (супружестве) и семье». <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1100000518>

[10] Джанцараева Р. Ы., Дузбаева С. Б., Акболатова М. Е. Государственная политика Республики Казахстан в области профилактики преступности несовершеннолетних // Вестник КазНУ. Серия юридическая. – 2020. – № 3(95). DOI: 10.26577/JAPJ.2020.v95.i3.06.

[11] Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend. Frühe Hilfen – Netzwerk für Eltern und Kinder. – Berlin: BMFSFJ, 2018. <https://www.fruehehilfen.de>

[12] Vanfraechem I., Pemberton A., Ndahinda F. (eds.). Justice for Victims: Perspectives on Rights, Transition and Reconciliation. – London–New York: Routledge, 2014. DOI: 10.4324/9780203796758

[13] Goldson B., Hughes G. Youth Crime and Justice: Critical Issues. – London: Sage Publications, 2010. – 264 p.

[14] European Commission. Youth Guarantee and Child Protection Systems: Policy Framework. – Brussels: European Commission, 2018. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1079>

[15] Rigby M.J. European Union Child Guarantee–challenges raised by the welcome promise of free healthcare for marginalized children // European Journal of Public Health. – 2021. – №31(5). – P. 943–950. DOI: 10.1093/eurpub/ckab062

[16] Смирнова В. Трансграничное сотрудничество в сфере здравоохранения в Европейском регионе: актуальность для Казахстана // Известия. Серия: Международные отношения и регионоведение. – 2024. – Т. 57, № 3. – DOI: 10.48371/ISMO.2024.57.3.017.

REFERENCES

- [1] Kilkelly U. Youth Justice in Europe: The Council of Europe Guidelines on Child-friendly Justice // Youth Justice. 2011. Vol. 11, № 3. P. 215–229. DOI: 10.1177/1473225411420538
- [2] European Commission. Strengthening the Rights of the Child in the European Union. – Brussels: European Commission., 2016. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52011DC0060>
- [3] European Commission. EU Agenda for the Rights of the Child. – Brussels: European Commission., 2016. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016185>
- [4] Council of Europe. Guidelines on Child-friendly Justice. – Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2010. <https://rm.coe.int/16804b2cf3>
- [5] Directive (EU) 2016/800 of the European Parliament and of the Council of 11 May 2016 on procedural safeguards for children who are suspects or accused persons in criminal proceedings. Official Journal of the European Union. – L 132/1. 2016. <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/800/oj>
- [6] European Court of Human Rights. T. v. The United Kingdom, Judgment of 16 December 1999. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58497>
- [7] European Court of Human Rights. Salduz v. Turkey, Judgment of 27 November 2008. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-89893>
- [8] Musaeva A. Ya.; Bekturganova R. Sh. Concept and types of family legal relations, their characteristics. Foundations and Trends in Research, 2022. No. 1. <https://ojs.publisher.agency/index.php/FTR/article/view/429>
- [9] Kodeks Respubliki Kazakhstan ot 26 dekabrya 2011 goda No. 518-IV “O brake (supruzhestve) i sem’e” [Code of the Republic of Kazakhstan dated December 26, 2011 No. 518-IV “On Marriage (Matrimony) and Family”]. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1100000518> [in Russ.].
- [10] Dzhantsaraeva R. Y., Duzbaeva S. B., Akbolatova M. E. Gosudarstvennaya politika Respubliki Kazakhstan v oblasti profilaktiki prestupnosti nesovershennoletnikh [State Policy of the Republic of Kazakhstan in the Field of Juvenile Delinquency Prevention]. Bulletin of KazNU. Legal Series. 2020. No. 3 (95). DOI: 10.26577/JAPJ.2020.v95.i3.06 [in Russ.].
- [11] Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend. Frühe Hilfen – Netzwerk für Eltern und Kinder. – Berlin: BMFSFJ, 2018. <https://www.fruehehilfen.de>
- [12] Vanfraechem I., Pemberton A., Ndahinda F. (eds.). Justice for Victims: Perspectives on Rights, Transition and Reconciliation. – London–New York: Routledge, 2014. DOI: 10.4324/9780203796758
- [13] Goldson B., Hughes G. Youth Crime and Justice: Critical Issues. London: Sage Publications, 2010. 264 p.
- [14] European Commission. Youth Guarantee and Child Protection Systems: Policy Framework. – Brussels: European Commission, 2018. <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1079>
- [15] Rigby M.J. European Union Child Guarantee—challenges raised by the

welcome promise of free healthcare for marginalized children. *European Journal of Public Health*, 2021, 31(5): 943–950. DOI: 10.1093/eurpub/ckab062

[16] Smirnova V. Transgranichnoe sotrudnichestvo v sfere zdavookhraneniya v Evropeyskom regione: aktual'nost' dlya Kazakhstana [Cross-border cooperation in healthcare in the European Region: relevance for Kazakhstan]. *Izvestia. Series: International Relations and Regional Studies*, 2024. Vol. 57, No. 3. DOI: 10.48371/ISMO.2024.57.3.017 [in Russ.].

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF THE EU IN LEGISLATIVE SUPPORT FOR THE PREVENTION OF JUVENILE DELINQUENCY

*Kuanysheva I.K.¹, Gazaev A.I.², Kaypuldaeva A.K.³

^{*1,2,3} Sh.Murtaza International Taraz University, Taraz, Kazakhstan

Annotation. The relevance of this topic is related to the rise in juvenile delinquency in Kazakhstan and the need to update the juvenile justice system with a focus on prevention, early intervention, and restorative practices. The national legal framework is characterized by a fragmented prevention strategy, weak institutionalization of restorative approaches, a lack of standardized individual assessment of minors, and insufficient interagency coordination, which reduces the effectiveness of preventive measures. The aim of the study is to identify key legislative principles and institutional mechanisms for the prevention of juvenile delinquency in European Union countries and assess their applicability in the Kazakh context. The methodology is based on a comparative legal analysis of EU directives and recommendations, the practice of the ECHR, national acts, and academic publications from Kazakhstan. It also utilizes doctrinal and case-law analysis, institutional and content analysis, and a functional comparison of the regulatory and organizational elements of the EU and Kazakh systems. The results show that the European model is based on a comprehensive legal framework: supranational standards for child-friendly justice, individual assessment procedures, developed restorative practices (mediation, family conferences), and sustainable interagency collaboration between schools, social services, police, and NGOs. Regulatory and organizational deficiencies in these areas have been identified in Kazakhstan, but there is significant potential for adapting European solutions. The findings emphasize that the implementation of a strategic prevention framework, early intervention mechanisms, restorative justice, and standardized interagency coordination will improve the effectiveness of juvenile delinquency prevention, reduce recidivism, and bring national practices closer to international standards for the protection of children's rights. This will require phased implementation, staff training, and performance monitoring with transparent reporting.

Key words: crime, minors, mediation, family conferences, interagency mechanisms, legal framework, EU, international experience

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР АРАСЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҢ АЛДЫН АЛУДЫ ЗАҢНАМАЛЫҚ ҚОЛДАУДАҒЫ ЕО-НЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ

*Қуанышева И.К.¹, Газаев А.И.², Кайпулдаева А.К.³

*^{1,2,3} Ш.Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті, Тараз,
Қазақстан

Аңдатпа. Бұл тақырыптың өзектілігі Қазақстандағы кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың өсуімен және алдын алуға, ерте араласуға және қалпына келтіру тәжірибелеріне баса назар аударатынымен, кәмелетке толмағандар сот төрелігі жүйесін жаңарту қажеттілігімен байланысты. Ұлттық заңнамалық база алдын алу стратегиясының бөлшектенуімен, қалпына келтіру тәсілдерінің әлсіз институционализациясымен, кәмелетке толмағандарды стандартталған жеке бағалаудың болмауымен және ведомствоаралық үйлестірудің жеткіліксіздігімен сипатталады, бұл алдын алу шараларының тиімділігін төмендетеді. Зерттеудің мақсаты - Еуропалық Одақ елдерінде кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың алдын алуының негізгі заңнамалық қағидалары мен институционалдық механизмдерін анықтау және олардың Қазақстан жағдайында қолданылуын бағалау. Әдістеме ЕО директивалары мен ұсынымдарын салыстырмалы құқықтық талдауға, Еуропалық Адам құқықтары конвенциясының тәжірибесіне, ұлттық актілерге және Қазақстаннан алынған академиялық басылымдарға негізделген. Сондай-ақ, онда доктриналық және сот ісін талдау, институционалдық және мазмұндық талдау, сондай-ақ ЕО мен Қазақстан жүйелерінің нормативтік және ұйымдастырушылық элементтерін функционалдық салыстыру қолданылады. Нәтижелер еуропалық модельдің кешенді құқықтық негізге негізделгенін көрсетеді: балаларға қолайлы әділеттіліктің ұлттықтан жоғары стандарттары, жеке бағалау рәсімдері, дамыған қалпына келтіру тәжірибелері (медиация, отбасылық конференциялар) және мектептер, әлеуметтік қызметтер, полиция және үкіметтік емес ұйымдар арасындағы тұрақты ведомствоаралық ынтымақтастық. Қазақстанда осы салалардағы нормативтік және ұйымдастырушылық кемшіліктер анықталды, бірақ еуропалық шешімдерді бейімдеу үшін айтарлықтай әлеует бар. Зерттеу нәтижелері стратегиялық алдын алу шеңберін, ерте араласу механизмдерін, қалпына келтіру әділеттілігін және стандартталған ведомствоаралық үйлестіруді енгізу кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың алдын алуының тиімділігін арттыратынын, қайталануды азайтатынын және ұлттық тәжірибені балалар құқықтарын қорғаудың халықаралық стандарттарына жақындататынын атап көрсетеді. Бұл кезең-кезеңмен енгізуді, қызметкерлерді оқытуды және ашық есеп беру арқылы өнімділікті бақылауды қажет етеді.

Тірек сөздер: қылмыс, кәмелетке толмағандар, медиация, отбасылық конференциялар, ведомствоаралық механизмдер, құқықтық база, ЕО, халықаралық тәжірибе

Статья поступила: 03 ноября 2025

Принята: 18 декабря 2025

Информация об авторах:

Қуанышева Индира Кирымжановна – магистр юридический науқ, сеньор лектор, Международный Таразский университет имени Ш. Муртазы, Тараз, Республика Казахстан; тел.: 8 778 539 2966; e-mail: Kuanshevakik@mail.ru, <http://orcid.org/0000-0000-0000-0000>

Газаев Асхат Ибрагимович – PhD, сеньор лектор, Международный Таразский университет имени Ш. Муртазы, Тараз, Республика Казахстан; тел.: 8 747 912 5066; e-mail: gai8008@mail.ru, <http://orcid.org/0000-0003-3106-9433>

Кайпулдаева Асель Калыбековна – магистр юридический науқ, сеньор лектор, Международный Таразский университет имени Ш. Муртазы, Тараз, Республика Казахстан; тел.: 8 771 335 7184; e-mail: assel_2@mail.ru, <http://orcid.org/0009-0006-8793-3920>

Information about authors:

Indira Kirimzhanovna Kuanysheva – Master of Laws (LL.M.), Senior Lecturer; International Taraz University named after Sh. Murtaza, Taraz, Republic of Kazakhstan; tel.: +7 778 539 2966; e-mail: Kuanshevakik@mail.ru, <http://orcid.org/0000-0000-0000-0000>

Askhat Ibragimovich Gazayev – PhD, Senior Lecturer, International Taraz University named after Sh. Murtaza, Taraz, Republic of Kazakhstan; tel.: +7 747 912 5066; e-mail: gai8008@mail.ru, <http://orcid.org/0000-0003-3106-9433>

Assel Kalybekovna Kaipuldayeva – Master of Laws (LL.M.), Senior Lecturer, International Taraz University named after Sh. Murtaza, Taraz, Republic of Kazakhstan; tel.: +7 771 335 7184; e-mail: assel_2@mail.ru, <http://orcid.org/0009-0006-8793-3920>

Авторлар туралы мәлімет:

Қуанышева Индира Кирымжановна – Ш. Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университетінің құқық магистрі, сеньор лектор, Тараз қ., Қазақстан Республикасы; тел.: 8 778 539 2966; e-mail: Kuanshevakik@mail.ru, <http://orcid.org/0000-0000-0000-0000>

Газаев Асхат Ибрагимович – PhD, сеньор лектор, Ш. Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті, Тараз қ., Қазақстан Республикасы; тел.: 8 747 912 5066; e-mail: gai8008@mail.ru, <http://orcid.org/0000-0003-3106-9433>

Кайпулдаева Әсел Қалыбекқызы – құқық магистрі, сеньор лектор, Ш. Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз университеті, Тараз қ., Қазақстан Республикасы; тел.: 8 771 335 7184; e-mail: assel_2@mail.ru, <http://orcid.org/0009-0006-8793-3920>

ЭОЖ 331.56, 325.3, 342.7

FTAMP 11.25.59

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2025.62.4.019>

ОРТАЛЫҚ АЗИЯДАҒЫ ЕҢБЕК МИГРАЦИЯСЫНЫҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ

*Токмеилова М.¹, Асхат Г.²

*¹ Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан

² Тұран Университеті, Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Аңдатпа. Мақалада соңғы он жыл ішінде Орталық Азия елдеріндегі еңбек миграциясы үдерістерінің трансформациясының негізгі үрдістері мен ерекшеліктері қарастырылады. Еңбек миграциясы тақырыбы өңірлік кеңістікте және кең ауқымды халықаралық контексте орын алып жатқан күрделі әлеуметтік-экономикалық, институционалдық және демографиялық өзгерістер призмасы арқылы ашылады. Авторлар көші-қон ауқымына, бағытына және құрылымына әсер ететін саяси шешімдер, экономикалық дағдарыстар, демографиялық қысым және қабылдаушы елдердегі жаңа мүмкіндіктер сияқты өзгерістерге ерекше назар аударады.

Зерттеудің әдістемелік негізін Э. Ли ұсынған «push–pull» моделі құрайды, ол миграция қозғалысын қалыптастыратын факторларды жүйелеуге мүмкіндік береді. Модель аясында негізгі «итермелеуші» факторлар ретінде жұмыс орындарының жетіспеушілігі, төмен жалақы деңгейі және еңбек ресурстарын жіберуші елдердегі кәсіби іске асу мүмкіндіктерінің шектеулілігі анықталған. Ал «тартушы» факторларға экономикалық өсу, жоғары еңбек ақы, әлеуметтік кепілдіктердің болуы, сондай-ақ өңір елдері мен қабылдаушы мемлекеттер арасындағы мәдени және тілдік жақындық жатады.

Талдау нәтижелері қазіргі жағдайда Орталық Азия елдеріндегі еңбек миграциясы тек табыс табу мақсатында жұмысшылардың орын ауыстыруы ғана емес, әлдеқайда күрделі құбылыс екенін көрсетеді. Бұл әлеуметтік құрылымдарға әсер ететін, әлеуметтік капиталды қалыптастыру мен нығайтуға, трансұлттық ынтымақтастық желілерін дамытуға және ұзақ мерзімді өңірлік тұрақтылықтың алғышарттарын жасауға ықпал ететін көп деңгейлі үдеріс.

Тірек сөздер: еңбек миграциясы, Орталық Азия, трансформация, Орталық Азия, push–pull моделі, трансформация, жаһандану, әлеуметтік-экономикалық факторлар

Кіріспе

Еңбек миграциясы ХХІ ғасырда жаһандық еңбек нарығының ажырамас бөлігіне айналды. Әсіресе Орталық Азия елдері үшін бұл құбылыс әлеуметтік-экономикалық дамудың негізгі детерминанты болып

отыр. Кеңес Одағының ыдырауынан кейінгі кезеңде аймақ мемлекеттері (Қазақстан, Өзбекстан, Қырғызстан, Тәжікстан және Түрікменстан) еңбек ресурстарының теңгерімсіздігі, жұмыссыздық деңгейінің өсуі және табыс айырмашылығы мәселелерімен бетпе-бет келді.

Осы тұрғыда Э. Лидің (1966) push–pull моделі аймақтық еңбек көші-қонын түсіндірудің тиімді теориялық базасын ұсынады. Модельге сәйкес, миграцияға әсер ететін итермелеуші (push) және тартушы (pull) факторлар өзара әрекеттесіп, еңбек күшінің бағытталуын анықтайды [1]. Орталық Азияда бұл модель айқын байқалады: жұмыссыздық, табыстың төмендігі және әлеуметтік кепілдіктердің әлсіздігі – итермелеуші факторлар; ал жоғары жалақы, тұрақты еңбек нарығы және институционалдық қолдау – тартушы факторлар болып табылады.

Материалдар мен әдістер

Зерттеу жұмысы сапалық және сандық әдістердің үйлесіміне негізделіп, Дүниежүзілік банк, Халықаралық еңбек ұйымы (ХЕҰ), сондай-ақ Қазақстан, Өзбекстан, Қырғызстан және Тәжікстанның ұлттық статистика агенттіктерінің ресми деректері пайдаланылды. Әдістемелік негіз ретінде Э. Лидің миграция теориясы, әлемдік миграцияның құрылымдық-экономикалық талдауы және салыстырмалы институционалдық әдіс қолданылды.

Зерттеу кезеңі 2010–2024 жылдар аралығындағы еңбек миграциясының динамикасы қамтиды, бұл қысқа және ұзақ мерзімді үрдістерді, оның ішінде әлемдік экономикалық дағдарыстардың, саяси реформалардың және демографиялық өзгерістердің ықпалын ескеруге мүмкіндік береді.

Сапалық әдістерге нормативтік-құқықтық актілерге контент-талдау жүргізу, сондай-ақ ұлттық көші-қон саясаты стратегияларын салыстырмалы зерттеу жатады. Сандық әдістер динамикалық қатарларды статистикалық талдауды, факторлар арасындағы байланыстарды анықтау үшін корреляциялық және регрессиялық талдауды қамтиды.

Бұл көпдеңгейлі және кешенді тәсіл Орталық Азиядағы еңбек көші-қонының әлеуметтік-экономикалық, мәдени және институционалдық қырларын толық зерттеуге мүмкіндік береді.

Нәтижелері

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, Орталық Азия елдерінде еңбек миграциясының құрылымы мен бағыты соңғы онжылдықта айтарлықтай өзгерген. Бұл өзгерістер аймақтың әлеуметтік-экономикалық даму ерекшеліктерімен, еңбек нарығындағы теңсіздікпен және аймақшілік байланыстардың нығаюымен тікелей байланысты.

Халықаралық көші-қон ұйымының 2024 жылдың екінші тоқсанына арналған деректері бойынша, Қазақстан өңірлік еңбек миграциясының басты орталықтарының бірі болып отыр. Елге келгендердің саны бірінші

тоқсанмен салыстырғанда 42%-ға өсіп, 4 371 305 адамды құраған. Келушілердің басым бөлігі (89%) ТМД елдерінен, атап айтқанда Өзбекстан (36%), Ресей Федерациясы (23%) және Қырғызстаннан (22%) келген [2].

Ұлттық статистика бюросының деректеріне сүйенсек, мигранттардың көпшілігі (85%) көші-қон мақсатын нақты көрсетпеген, алайда 12%-ы еңбек ету, ал 4%-ы білім алу мақсатында келген. Бұл еңбек миграциясының негізгі қозғаушы күші ретінде экономикалық факторлардың сақталып отырғанын және Қазақстанның аймақтық еңбек нарығында тартымды ел ретінде қалыптасқанын айғақтайды.

Сонымен қатар, көші-қонның кері бағыты да белсенді дамып келеді. 2024 жылдың екінші тоқсанында Қазақстаннан кеткендердің саны 4 216 128 адамды құраған, бұл алдыңғы тоқсанмен салыстырғанда 32%-ға көп. Елден шыққандардың 88%-ы ТМД елдеріне бағытталған, олардың ішінде Өзбекстан, Қырғызстан және Ресей негізгі бағыттар болып табылады [3].

Теориялық тұрғыдан, бұл үрдістер Э. Ли ұсынған push–pull теориясы тұрғысынан түсіндіріледі. Теорияға сәйкес, миграция екі негізгі факторға байланысты [4]:

Push (итетін) факторлар – мигранттарды өз елінен кетуге мәжбүрлейтін әлеуметтік, экономикалық немесе саяси қиындықтар (жұмыссыздық, төмен жалақы, инфрақұрылымның дамымауы).

Pull (тартатын) факторлар – мигранттарды басқа елге тартатын мүмкіндіктер (жоғары жалақы, тұрақты жұмыс, білім алу, әлеуметтік қолдау).

Қазақстанның жағдайында ТМД елдерінен келген мигранттар көбіне push–pull факторларының үйлесімі арқасында келеді: экономикалық қиындықтар Өзбекстан, Қырғызстан сияқты елдерде мигранттарды кетуге итермелесе, Қазақстандағы еңбек нарығы мен әлеуметтік жағдай оларды тартатын фактор болып табылады.

Жалпы алғанда, зерттеу нәтижелері Орталық Азиядағы еңбек миграциясының трансформациясы аймақ елдері арасындағы экономикалық тәуелділікті, әлеуметтік байланыстарды және еңбек нарығындағы өзара ықпалдастықты күшейтіп отырғанын көрсетеді. Қазақстан осы үрдісте басты транзиттік және қабылдаушы ел ретінде аймақтық еңбек миграциясының тұрақтылығына ықпал етуде.

Талқылау

Еңбек миграциясы Орталық Азияда тек экономикалық факторлардың емес, сонымен қатар әлеуметтік және саяси процестердің де көрсеткіші болып отыр. Push–pull моделі еңбек көші-қонының негізгі бағыттарын түсіндіруге мүмкіндік береді, бірақ қазіргі кезеңде оның ауқымы кеңейіп, жаңа компоненттермен толықтырылуда.

Орталық Азиядағы еңбек миграциясының трансформациясы тек аймақтық деңгейде ғана емес, сонымен қатар жаһандық процестердің

аясында да қарастырылуы тиіс. Көші-қон құбылыстарын түсіндіруде қолданылатын push–pull моделі [5] (Э. Ли, 1966) Орталық Азия контекстінде айқын көрініс табады: еңбек күшін сыртқа итермелейтін факторларға жұмыссыздық, табыстың төмендігі және әлеуметтік кепілдіктердің әлсіздігі жатса, тартушы факторлар ретінде жоғары жалақы, тұрақты еңбек нарығы мен институционалдық қолдау айқындалады. Бұл модель әсіресе Өзбекстан, Қырғызстан және Тәжікстан азаматтарының Ресей, Қазақстан және басқа да елдерге кетуін түсіндіруде қолданылады.

Сонымен бірге неоклассикалық экономикалық теория тұрғысынан еңбек миграциясы жалақы айырмашылығына негізделген рационалды таңдау ретінде көрінеді. Алайда Орталық Азия жағдайында мұндай түсіндіру жеткіліксіз, себебі миграцияға тек экономикалық ғана емес, әлеуметтік-мәдени және саяси факторлар да ықпал етеді. Осы тұрғыда әлемдік жүйелер теориясы (И. Валлерстайн) еңбек миграциясын орталық–периферия қатынастарымен байланыстырады [6]. Ресей мен Қазақстан шартты түрде «жартылай орталық» ретінде мигранттарды қабылдаса, еңбек экспорттаушы мемлекеттер перифериялық рөлде қалады. Бұл тәуелділік аймақтық тұрақтылыққа ұзақ мерзімде қауіп төндіреді.

Лидің Push-Pull теориясы

Эверетт С. Ли 1966 жылы көші-қонның кешенді теориясын ұсынды. Оның пікірінше, кез келген аймақтағы халықтың кеңістіктік қозғалысын айқындайтын төрт негізгі фактор бар: (1) шығу аймағына тән факторлар, (2) бару аймағына тән факторлар, (3) арадағы кедергілер және (4) жеке тұлғалық факторлар [7]. Бұл үлгі миграцияны тек экономикалық себептермен ғана емес, сонымен қатар психологиялық, мәдени және әлеуметтік детерминанттармен түсіндіруге мүмкіндік береді.

Лидің тұжырымдауынша, әрбір аймақ өзінің оң және теріс сипаттамаларына ие. Оң факторлар адамдарды өз аймағында ұстап қалуға немесе сырттан тартуға ықпал етсе, теріс факторлар, керісінше, оларды итермелейді. Бұдан бөлек, бейтарап факторлар да бар, олар тұрғындардың басым бөлігіне айтарлықтай әсер етпейді. Бұл факторлардың жиынтығы мен өзара әрекеттесуі көші-қонның жалпы динамикасын қалыптастырады [7].

Ли моделі көші-қонды шешім қабылдау процесі ретінде сипаттайды, мұнда адамдар өздерінің шығу аймағы туралы деректерді жақсы біледі, өйткені олармен ұзақ уақыт байланыста болған. Ал бару аймағы туралы білім көбіне шектеулі және белгісіздік деңгейі жоғары болады. Осы ақпараттың толық болмауы мигранттардың жаңа ортаға бейімделу барысындағы қиындықтардың басты себебі ретінде қарастырылады [7].

Сонымен қатар, Ли жеке тұлғаның өмірлік кезеңіне де ерекше назар аударады. Адамның белгілі бір аймақпен ұзақ байланысы оның сол ортадағы оң факторларды асыра бағалап, теріс факторларды төмен бағалауына әкелуі мүмкін. Керісінше, жаңа аймақ туралы белгісіздік пен болжамсыздық сол

жердің тартымдылығын бұрмалап көрсетеді. Осылайша, көшу туралы шешім көбіне субъективті қабылданады және нақты экономикалық жағдайлардан гөрі жеке қабылдау мен психологиялық дайындыққа көбірек тәуелді.

Лидің пікірінше, көшу туралы түпкілікті шешім шығу мен бару аймақтарындағы оң және теріс факторлардың қарапайым салыстырмасына ғана негізделмейді. Көшу ниеті адамның табиғи инерциясын және аралық кедергілерді жеңетіндей дәрежеде күшті болуы тиіс. Көптеген зерттеушілер бұл контексте қашықтықты маңызды фактор ретінде қарастырғанымен, Ли оны көші-қонға әсер ететін шешуші детерминант емес деп есептейді [8]. Өйткені аралық кедергілердің сипаты әрбір индивидтің өмірлік тәжірибесі мен әлеуетіне байланысты әртүрлі әсер етеді.

Мұнымен қатар, көші-қон үдерісіне шығу және бару аймақтарының сипаттамаларынан бөлек, **жеке тұлғалық факторлар** да айтарлықтай ықпал етеді. Оларға адамның біліктілігі, білім деңгейі, ақпаратқа қолжетімділігі, мәдени ортаға бейімделуі және әлеуметтік байланыстары жатады. Кейбір жеке факторлар адамның өмір бойы тұрақты болып қалса, кейбірі өмірлік циклдің белгілі кезеңдерінде күшейіп немесе әлсірейді.

Лидің теориясындағы маңызды тұжырымдардың бірі - көші-қонды айқындайтын ең шешуші нәрсе объективті экономикалық жағдай емес, адамның сол жағдайды **қалай қабылдайтыны**. Перцепция процесі [9] жеке тұлғаның танымдық қабілетіне, әлеуметтік ортасына, ақпаратқа ашықтығына және мәдени ерекшеліктеріне байланысты. Сондықтан да миграцияны түсіндіруде субъективті қабылдау мен әлеуметтік-психологиялық факторлардың рөлі барған сайын артып отыр.

Осы тұрғыдан алғанда, Э. Лидің көші-қон теориясы қазіргі Орталық Азия контекстінде өзекті болып қала береді. Аймақ елдеріндегі экономикалық теңсіздік, әлеуметтік кепілдіктердің әлсіздігі және ақпараттық теңсіздік Лидің сипаттаған факторларының нақты көрінісі болып табылады. Миграция тек экономикалық стратегия емес, сонымен қатар жеке тұлғаның әлеуметтік қозғалыс пен өзін-өзі іске асыру тетігі ретінде көрініс табуда.

Э. Лидің көші-қон теориясының маңызды тұжырымдарының бірі - көшу туралы шешім барлық факторлардың өзара әрекеттесуінің жиынтық нәтижесі болып табылады. Алайда, ғалымның пікірінше, көші-қон шешімі ешқашан толықтай рационалды сипатқа ие болмайды, өйткені оған тек экономикалық есеп емес, эмоциялық, мәдени және тұрмыстық жағдайлар да ықпал етеді. Сонымен қатар, көші-қон шешімін әрдайым жеке тұлғаның өзі қабылдай бермейді: мысалы, отбасылық көші-қон кезінде балалар мен әйелдердің шешім қабылдау процесіне қатысу деңгейі төмен болуы мүмкін. Бұл көші-қонның ұжымдық және әлеуметтік сипатын көрсетеді [10].

Ли көші-қон факторларын анықтағаннан кейін, көші-қон көлемі, ағындары мен қарсы-ағындар (streams және counter-streams), сондай-ақ мигранттардың сипаттамаларына қатысты бірқатар гипотезаларды ұсынды.

Біріншіден, көші-қон көлеміне байланысты гипотезалар келесідей:

1. Белгілі бір аумақтағы көші-қон көлемі сол аумақтың аймақтық әртүрлілігіне байланысты өзгереді. Яғни, әлеуметтік-экономикалық және мәдени айырмашылықтар неғұрлым айқын болса, көші-қон ауқымы да соғұрлым жоғары болады.
2. Көші-қон көлемі халықтың этникалық, әлеуметтік және кәсіби әркелкілігімен де тікелей байланысты.
3. Аралық кедергілерді еңсеру деңгейі көші-қон қарқынын анықтайды: кедергілер неғұрлым көп болса, көшу көлемі соғұрлым азаяды.
4. Көші-қон көлемі экономикалық циклдерге тәуелді - экономикалық құлдырау кезінде төмендеп, өрлеу кезеңінде артады.
5. Егер көші-қонға қатаң шектеулер қойылмаса, оның көлемі мен қарқыны уақыт өте келе табиғи түрде өседі.
6. Елдің даму деңгейі жоғарылаған сайын көші-қонның да көлемі мен бағыты өзгереді.

Бұл тұжырымдар Орталық Азия жағдайында нақты байқалады: мысалы, экономикалық тұрғыдан алға шыққан Қазақстан еңбек мигранттарын көбірек қабылдайтын орталыққа айналса, еңбек тапшылығы бар елдер (Өзбекстан, Қырғызстан, Тәжікстан) - мигранттарды жіберуші аймақтарға айналды.

Екіншіден, Ли көші-қон ағындары мен қарсы-ағындарының (stream және counter-stream) динамикасын [11] сипаттайтын алты гипотезаны ұсынады:

1. Көші-қон көбінесе айқын қалыптасқан ағындар аясында жүреді, яғни белгілі бағыттар тұрақты түрде қайталанып отырады.
2. Әрбір негізгі көші-қон ағынымен қатар, кері бағыттағы қарсы-ағын да дамиды - бұл халықтың бір бөлігі қайта оралатындығын көрсетеді.
3. Егер шығу аймағындағы теріс факторлар көші-қон ағынының қалыптасуында басым рөл атқарса, онда ағынның тиімділігі жоғары болады (яғни, кері көші-қон азаяды).
4. Егер шығу және бару аймақтары әлеуметтік және мәдени жағынан ұқсас болса, көші-қон ағынының тиімділігі төмендейді.
5. Аралық кедергілер көп болған жағдайда көші-қон ағынының тиімділігі артады, өйткені тек мақсатты және бейімделуге қабілетті тұлғалар ғана көшеді.
6. Экономикалық конъюнктура да маңызды рөл атқарады: өркендеу кезеңінде көші-қон тиімділігі жоғарылайды, дағдарыс кезеңінде төмендейді.

Бұл қағидалар Орталық Азия елдерінің қазіргі көші-қон құрылымына да тән. Мысалы, Ресей мен Қазақстан бағытындағы еңбек миграциясы тұрақты негізгі ағындар ретінде қалыптасқан болса, олардың кері бағыттағы қозғалысы (мысалы, пандемия немесе санкциялық кезеңде) қарсы-ағындар ретінде көрініс тапты.

Үшіншіден, мигранттардың сипаттамаларына қатысты Лидің гипотезалары көші-қонның әлеуметтік-демографиялық селективтілігін түсіндіреді [12]:

1. Көші-қон іріктемелі сипатқа ие. Тұлғалардың жеке ерекшеліктері мен әлеуетіне байланысты, әрбір адам шығу мен бару аймақтарының факторларына әртүрлі жауап береді.
2. Мақсатты түрде жақсы экономикалық мүмкіндіктерге бағытталған мигранттар **оң іріктемеге** жатады (жоғары білімі бар, бейімделгіш, кәсіби тұлғалар).
3. Ал теріс факторлардан қашып, мәжбүрлі түрде көшетіндер **теріс іріктемеге** жатады (төмен білікті, әлеуметтік осал топтар).
4. Жалпы алғанда, мигранттардың құрылымы екіұшты (бимодальды) сипатта: бір жағында жоғары әлеуетті кәсіби мигранттар болса, екінші жағында әлеуметтік тұрғыдан әлсіз топтар бар.
5. Аралық кедергілер күрделенген сайын оң іріктеме деңгейі де артады, өйткені қиындықтарды еңсеру қабілеті жоғары тұлғалар ғана көшуге бейім болады.
6. Өмірлік циклдің белгілі кезеңдерінде (мысалы, жастар мен орта жастағылар арасында) көші-қонға бейімділік жоғары.
7. Мигранттардың сипаттамалары, әдетте, шығу және бару аймақтарындағы халықтың орташа сипаттамаларының арасында орналасады.

Осылайша, Э. Лидің теориясы көші-қонды көпдеңгейлі және көпфакторлы процесс ретінде қарастырады. Бұл тәсіл Орталық Азиядағы қазіргі еңбек миграциясын түсіндіру үшін де өзекті: аймақтағы көші-қон ағымдары әртүрлі әлеуметтік топтардың, экономикалық циклдердің және институционалдық кедергілердің өзара әсерінен қалыптасады. Көші-қонның иррационалды сипаты мен субъективті қабылдаудың рөлі еңбек миграциясын реттеу саясатына әлеуметтік және мәдени өлшемдерді енгізудің қажеттілігін көрсетеді.

Лидің миграция теориясы: Кедергілердің Араласу Моделі

Эверетт С. Лидің «Кедергілер теориясы» немесе «Миграцияның аралық тосқауылдары моделі» бұрынғы көші-қон теорияларының кемшіліктерін жоюға бағытталған [13]. Бұл модель көші-қон үдерісіне тек мүмкіндіктер мен экономикалық тартымдылық тұрғысынан ғана емес, сонымен қатар мигранттардың жолында кездесетін қиындықтар мен кедергілер тұрғысынан да кешенді қарауды ұсынады. Равенстейннің «Көші-қон заңдары» сияқты біржақты тұжырымдамалардан айырмашылығы, Ли теориясы көші-қонның себептерін, мигранттардың әлеуметтік-экономикалық сипаттарын және олардың шешіміне әсер ететін субъективті факторларды терең талдайды. Негізінде, бұл модель Стэффердің «Аралық мүмкіндіктер теориясының» [14] жетілдірілген нұсқасы болып табылады.

Лидің пайымдауынша, көші-қонның көлемі мен сипатын анықтайтын төрт негізгі фактор бар:

1. **Шыққан жердегі факторлар** - мигрант кететін аймақтың әлеуметтік және экономикалық жағдайлары. Мысалы, экономикалық дағдарыс, жұмыссыздық немесе соғыс сияқты «итеруші» (push) факторлар халықты көшуге итермелейді.
2. **Мақсатты елдегі факторлар** - өмір сүруденгейі, білімалумен жұмыспен қамтылу мүмкіндіктері, жоғары жалақы мен жақсы инфрақұрылым сияқты «тартушы» (pull) факторлар көшуге ынталандырады.
3. **Аралық кедергілер (intervening obstacles)** - көші-қон барысында кездесетін тосқауылдар: визалық және заңдық шектеулер, тілдік барьерлер, географиялық немесе саяси қиындықтар. Бұл кедергілер көші-қонның көлемі мен құрамына тікелей әсер етеді.
4. **Жеке факторлар** - адамның жасы, білімі, денсаулығы, табыс деңгейі, діни ұстанымы, мінез-құлқы және шетелге деген көзқарасы сияқты жеке ерекшеліктер. Бұл факторлар адамның көшу қабілетін және жаңа ортаға бейімделу мүмкіндігін анықтайды.

Лидің пікірінше, көші-қон шешімі әрдайым **толықтай рационалды емес**, себебі ол әртүрлі әлеуметтік, экономикалық және психологиялық жағдайлардың өзара ықпалы арқылы қалыптасады.

Ғалым көші-қон үдерісіне қатысты **үш топ гипотеза** ұсынған:

А) Көші-қон көлемі туралы гипотезалар:

- аумақтардың әртүрлілігі артқан сайын көші-қон көлемі де артады;
- кедергілер көбейген сайын көші-қон көлемі азаяды;
- экономикалық өрлеу кезінде көші-қон күшейеді, ал дағдарыс кезінде төмендейді;
- егер қатаң шектеулер енгізілмесе, көші-қон көлемі уақыт өте артады;
- даму деңгейі жоғары аймақтар көші-қон ағынын көбірек тартады.

В) Көші-қон ағындары мен қарсы ағындар туралы гипотезалар:

- көші-қон көбіне нақты бағыттар бойынша жүреді (ағындар – *streams*);
- әрбір негізгі көші-қон ағынына қарсы бағыттағы ағын (*counter-stream*) сәйкес келеді;
- шыққан жердегі теріс факторлар неғұрлым басым болса, көші-қон ағыны соғұрлым тиімді болады;
- шыққан және бару аймақтары ұқсас болған жағдайда, көші-қон әлсіз жүреді;
- егер кедергілер жоғары болса, тек үлкен мүмкіндік пен сыйақы бар жерлерге ғана адамдар баруға дайын болады;
- экономикалық өсім кезінде көші-қон тиімділігі артады, ал рецессия кезінде төмендейді.

С) Мигранттардың сипаттары туралы гипотезалар:

- көші-қон іріктелмелі сипатқа ие, яғни әр адам бірдей жағдайға әртүрлі жауап береді;
- тартушы факторлар әсерінен көшкен адамдар, әдетте, білімді және білікті келеді;

Орталық Азиядағы еңбек миграциясының трансформациясы

- итеруші факторлардың салдарынан көшкендер көбіне әлеуметтік әлсіз топтарға жатады;
- көші-қон құрылымы екіұшты (бимодальды) сипатқа ие - жоғары және төмен білікті топтар қатар жүреді;
- кедергілер көп болған сайын көші-қонның «оң іріктелуі» күшейеді (яғни күштілер мен қабілеттілер ғана өте алады);
- көшу бейімділігі өмірлік циклге байланысты: жастар мен студенттер белсендірек миграция жасайды;
- мигранттардың мәдени және әлеуметтік сипаттары шыққан және барған жердің аралығында болады.

1-кесте. 2010–2024 жылдар аралығындағы Орталық Азия елдеріндегі еңбек миграциясы динамикасы

Ел/ Мемлекет атауы	Негізгі бағыттар (қай елге көшу)	2010 ж. мигранттар саны (мың адам)	2024 ж. мигранттар саны (мың адам)	Өзгеріс, %	Ремиттенстердің ЖІӨ-дегі үлесі (2024)	Негізгі себептер
Өзбекстан	Ресей, Қазақстан, Корея, БАӘ	1 980	3 200	+61.6%	14.5%	Жұмыссыздық, табыс айырмашылығы
Қырғызстан	Ресей, Қазақстан, Корея	540	1 150	+113%	28–30%	Ішкі еңбек нарығының әлсіздігі
Тәжікстан	Ресей, БАӘ, Сауд Арабиясы	800	1 300	+62.5%	32–35%	Экономикалық тәуелділік, табыс тапшылығы
Қазақстан	Өзбекстан, Қырғызстан, Тәжікстан	500 (импорт)	1 200 (импорт)	+140%	–	Еңбек күші тапшылығы, аймақтық тұрақтылық

2010–2024 жылдар аралығындағы деректер Орталық Азиядағы еңбек миграциясы тұрақты өсім траекториясында екенін көрсетеді. Дүниежүзілік банк пен Халықаралық еңбек ұйымының мәліметтеріне сәйкес, соңғы он бес жылда аймақ елдерінен сыртқа шығушы мигранттардың жалпы саны шамамен **70%-ға артқан**. Бұл үрдіс, ең алдымен, экономикалық теңсіздік пен аймақтық еңбек нарықтарының даму қарқынының әркелкілігімен түсіндіріледі [15].

Лидің (1966) «Push–Pull» моделін қолдана отырып, аймақтық ерекшеліктерді былайша сипаттауға болады:

- **«Итеруші факторлар»** (push) - ішкі экономиканың әлсіздігі, жұмыссыздық, төмен жалақы және әлеуметтік кепілдіктердің жетілмегендігі;
- **«Тартушы факторлар»** (pull) - Ресей мен Қазақстан сияқты елдерде жоғары еңбекақы, тұрақты валюта, еңбек заңнамасының салыстырмалы қолайлылығы және институционалдық келісімдердің болуы.

Мысалы, **Өзбекстан мен Қырғызстан** азаматтарының көпшілігі Ресей нарығында уақытша жұмыс істеуді жалғастырып отыр, бірақ соңғы бес жылда **Корея Республикасы мен Түркия бағыттарына көшу 20%-ға артқан** [15]. Бұл факт аймақтағы көші-қонның **жаһандық әртараптану тенденциясын** көрсетеді.

Қазақстанның жағдайында кері бағыттағы - яғни **иммиграциялық процестердің күшеюі** байқалады: 2024 жылы ел аумағында шамамен **1,1–1,3 млн шетелдік жұмысшы** (көбінесе маусымдық) тіркелген. Бұл көрсеткіш 2010 жылмен салыстырғанда екі еседен астам жоғары [16].

Экономикалық тұрғыда миграциялық ағындардың маңызды салдары - **ремиттенстердің рөлі**. Тәжікстан мен Қырғызстанда ақша аударымдары ЖІӨ-нің тиісінше **32–35% және 28–30%-ын** құрайды [15]. Бұл құбылыс ұлттық экономикалардың сыртқы табыс көздеріне тәуелділігін арттырып, ішкі еңбек саясатының әлсіздігін айқындайды.

Сондықтан Э. Лидің моделі Орталық Азия жағдайында өзектілігін жоғалтпаған. «Итеруші» факторлар басым елдерден (Тәжікстан, Қырғызстан) «тартушы» факторлары бар елдерге (Қазақстан, Ресей) бағытталған **миграция ағындары** аймақтық экономикалық өзара тәуелділіктің құрылымдық элементіне айналды. Бұл үдеріс еңбек нарықтарының интеграциясын жеделдетіп, институционалдық реформаларды талап етеді.

Қорытынды

Қорытындылай келе, Лидің теориясы ХХ ғасырдағы көші-қонның ең кешенді және жан-жақты модельдерінің бірі болып саналады. Ол экономикалық, әлеуметтік және жеке деңгейдегі факторларды біріктіріп, көші-қонның себептерін, көлемін және мигранттардың мінез-құлықтық ерекшеліктерін түсіндіреді. Теорияның практикалық қолданылуы кейбір жағдайларда қиын (мысалы, «аймақтардың әртүрлілігі» ұғымын нақты өлшеу мүмкін емес), дегенмен ол кейінгі зерттеулерге, соның ішінде Вилбур Зелинскидің «Мобильділік өтпелі моделі» сияқты заманауи тұжырымдамаларға ғылыми негіз қалады.

ӘДЕБИЕТТЕР

[1] Dorigo G., Tobler W. Push-pull migration laws // Annals of the Association of American Geographers. – 1983. – Т. 73, № 1. – С. 1–17.

[2] Бюро национальной статистики Республики Казахстан. Демография. Публикации. – <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/publications/281543/>.

[3] Миграционные потоки: что ждет Казахстан в ближайшие годы // Капитал. – <https://kapital.kz/economic/141925/migracionnye-potoki-chto-zhdet-kazahstan-v-blizhajshie-gody.html>.

[4] Van Hear N., Bakewell O., Long K. Push-pull plus: reconsidering

the drivers of migration // *Aspiration, Desire and the Drivers of Migration*. – Routledge, 2020. – С. 19–36.

[5] Malmberg, G. Time and space in international migration // *International Migration, Immobility and Development*. – Routledge, 2021. – С. 21–48.

[6] Купаев В. О. Качественные институциональные изменения современной Мир-Системы: изменение мира (мир-системный подход И. Валлерстайна) // *Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Философия*. – 2019. – № 1. – С. 45–51.

[7] Lee E. S. A Theory of Migration // *Demography*. – 1966. – Т. 3, № 1. – С. 47–57.

[8] Uhlenberg P. Noneconomic determinants of nonmigration: sociological considerations for migration theory // *Rural Sociology*. – 1973. – Т. 38, № 3.

[9] Бакуменко Г. В. Перцепция в социокультурном процессе символизации успеха // *Человек и культура*. – 2014. – № 6. – С. 21–28.

[10] Lee C. S. International migration, deindustrialization and union decline in 16 affluent OECD countries, 1962–1997 // *Social Forces*. – 2005. – Т. 84, № 1. – С. 71–88.

[11] Campbell, R. R., Johnson, D. M. Propositions on counterstream migration // *Rural Sociology*. – 1976. – Т. 41, № 1.

[12] Markov, N. T., Kennedy, H. The importance of being hierarchical // *Current Opinion in Neurobiology*. – 2013. – Т. 23, № 2. – С. 187–194.

[13] Lee C. Sociological theories of immigration: pathways to integration for US immigrants // *Journal of Human Behavior in the Social Environment*. – 2009. – Т. 19, № 6. – С. 730–744.

[14] Кусакина Е. А. Проблема эмоций в зарубежных исследованиях // *Развитие современной науки и технологий в условиях трансформационных процессов*. – 2022. – С. 72–74.

[15] World Bank. Migration and Remittances Data. – 2024. – Режим доступа: <https://www.worldbank.org/en/topic/migration/overview> (дата обращения: 21.11.2025).

[16] Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. – Режим доступа: <https://stat.gov.kz/ru/> (дата обращения: 21.11.2025).

REFERENCES

[1] Dorigo G., Tobler W. Push-pull migration laws. *Annals of the Association of American Geographers*, 1983, vol. 73, № 1, pp. 1–17.

[2] Byuro natsional'noi statistiki Respubliki Kazakhstan. Demografija. Publikatsii [National Bureau of Statistics of the Republic of Kazakhstan. Demography. Publications]. <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/publications/281543/> [in Russ.].

[3] Migratsionnye potoki: chto zhdet Kazakhstan v blizhajshie gody [Migration flows: what awaits Kazakhstan in the coming years] // *Kapital*.

<https://kapital.kz/economic/141925/migracionnye-potoki-cto-zhdet-kazahstan-v-blizhajshie-gody.html> [in Russ.].

[4] Van Hear N., Bakewell O., Long K. Push-pull plus: reconsidering the drivers of migration // In: *Aspiration, Desire and the Drivers of Migration*. London: Routledge, 2020, pp. 19–36.

[5] Malmberg G. Time and space in international migration // In: *International Migration, Immobility and Development*. London: Routledge, 2021, pp. 21–48.

[6] Kupaev V.O. Kachestvennye institutsional'nye izmeneniya sovremennoi Mir-Sistemy: izmenenie mira (mir-sistemnyi podkhod I. Vallerstajna) [Qualitative institutional changes of the modern World-System: change of the world (Wallerstein's world-systems approach)] // *Vestnik Voronezhskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija: Filosofija*, 2019, № 1, pp. 45–51 [in Russ.].

[7] Lee E.S. A Theory of Migration // *Demography*, 1966, vol. 3, № 1, pp. 47–57.

[8] Uhlenberg P. Noneconomic determinants of nonmigration: sociological considerations for migration theory // *Rural Sociology*, 1973, vol. 38, № 3.

[9] Bakumenko G.V. Pertsepsiia v sotsiokul'turnom protsesse simvolizatsii uspekha [Perception in the sociocultural process of symbolization of success] // *Chelovek i kul'tura*, 2014, № 6, pp. 21–28 [in Russ.].

[10] Lee C.S. International migration, deindustrialization and union decline in 16 affluent OECD countries, 1962–1997 // *Social Forces*, 2005, vol. 84, № 1, pp. 71–88.

[11] Campbell R.R., Johnson D.M. Propositions on counterstream migration // *Rural Sociology*, 1976, vol. 41, № 1.

[12] Markov N.T., Kennedy H. The importance of being hierarchical // *Current Opinion in Neurobiology*, 2013, vol. 23, № 2, pp. 187–194.

[13] Lee C. Sociological theories of immigration: pathways to integration for US immigrants // *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 2009, vol. 19, № 6, pp. 730–744.

[14] Kusakina E.A. Problema emotsii v zarubezhnykh issledovaniyakh [The problem of emotions in foreign studies] // *Razvitie sovremennoi nauki i tekhnologii v usloviyakh transformatsionnykh protsessov*, 2022, pp. 72–74 [in Russ.].

[15] World Bank. Migration and Remittances Data, 2024. <https://www.worldbank.org/en/topic/migration/overview>

[16] Byuro natsional'noi statistiki Agentstva po strategicheskomu planirovaniyu i reformam Respubliki Kazakhstan [National Bureau of Statistics of the Agency for Strategic Planning and Reforms of the Republic of Kazakhstan]. <https://stat.gov.kz/ru/> [in Russ.].

ТРАНСФОРМАЦИЯ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

*Токмеилова М.¹, Асхат Г.²

*¹ Казахский университет международных отношений и мировых языков
имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

² Университет «Туран», Алматы, Казахстан

Аннотация. В данной статье рассматриваются основные тенденции и особенности трансформации процессов трудовой миграции в странах Центральной Азии на протяжении последнего десятилетия. Тема трудовой миграции раскрывается через призму комплексных социально-экономических, институциональных и демографических преобразований, происходящих как внутри регионального пространства, так и в более широком международном контексте. Авторы уделяют особое внимание изменениям, которые оказывают влияние на масштабы, направления и структуру миграционных потоков, включая политические решения, экономические кризисы, демографическое давление и новые возможности в странах назначения.

Методологической основой исследования выступает модель «push–pull» Э. Ли, позволяющая систематизировать факторы, формирующие миграционное движение. В рамках данной модели выделены ключевые «выталкивающие» факторы, среди которых недостаток рабочих мест, низкий уровень заработной платы и ограниченные условия профессиональной реализации в странах-донорах рабочей силы. К числу «притягивающих» факторов относятся экономический рост, более высокая оплата труда, наличие социальных гарантий, а также культурная и языковая близость между странами региона и государствами-реципиентами.

Результаты анализа свидетельствуют о том, что трудовая миграция в странах Центральной Азии в современных условиях представляет собой явление гораздо более сложное, чем просто перемещение работников ради получения дохода. Она становится многоуровневым процессом, затрагивающим социальные структуры, способствующим формированию и укреплению социального капитала, развитию транснациональных сетей взаимодействия и созданию предпосылок для долговременной региональной стабильности.

Ключевые слова: трудовая миграция, Центральная Азия, трансформация, модель push–pull, глобализация, социально-экономические факторы

THE TRANSFORMATION OF LABOR MIGRATION IN CENTRAL ASIA

*Tokmeilova M.¹, Askhat G.²

^{*1} Kazakh Ablai khan University of International Relations and World
Languages, Almaty, Kazakhstan

² «Turan» University, Almaty, Kazakhstan

Abstract. This article examines the main trends and specific features of the transformation of labor migration processes in the countries of Central Asia over the past decade. The topic of labor migration is explored through the prism of complex socio-economic, institutional, and demographic transformations taking place both within the regional space and in a broader international context. The authors pay particular attention to changes that affect the scale, direction, and structure of migration flows, including political decisions, economic crises, demographic pressure, and emerging opportunities in destination countries.

The methodological basis of the study is E. Lee's "push-pull" model, which makes it possible to systematize the factors shaping migration movements. Within this framework, the key "push" factors are identified, such as lack of employment opportunities, low wages, and limited conditions for professional development in labor-supplying countries. The "pull" factors include economic growth, higher remuneration, availability of social guarantees, as well as cultural and linguistic affinity between the countries of the region and receiving states.

The results of the analysis indicate that labor migration in the countries of Central Asia under current conditions is a phenomenon far more complex than merely the movement of workers in pursuit of income. It has become a multi-level process affecting social structures, contributing to the formation and strengthening of social capital, development of transnational networks of interaction, and creation of prerequisites for long-term regional stability.

Key words: labor migration, Central Asia, transformation, push-pull model, globalization, socio-economic factors

Мақала түсті: 2 қараша 2025

Жариялауға қабылданды: 23 желтоқсан 2025

Авторлар туралы мәлімет:

Токмеилова Мерей – заң ғылымдарының магистрі, «8D03122 – Аймақтану» білім беру бағдарламасының PhD докторанты, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, Алматы, Қазақстан, e-mail: tokmeilova7@gmail.com

Асхат Гүлнаш – PhD докторы, халықаралық қатынастар және дипломатия кафедрасының доценті, «Тұран» университетінің халықаралық ынтымақтастық бөлімінің меңгерушісі, Алматы, Қазақстан, e-mail: g.askhat@turand.edu.kz

Информация об авторах:

Токмеилова Мерей – магистр юридических наук, докторант PhD образовательной программы «8D03122 – Регионоведение», Казахский университет международных отношений и мировых языков им. Абылай хана, Алматы, Казахстан, e-mail: tokmeilova7@gmail.com

Асхат Гулнаш – PhD, асоц.профессор кафедры международных отношений и дипломатии, Начальник управления международного сотрудничества Университета Туран, Алматы, Казахстан, e-mail: g.askhat@turand.edu.kz

Information about the authors:

Tokmeilova Merey – Master of Law, PhD student of the educational program “8D03122 – Regional Studies”, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, e-mail: tokmeilova7@gmail.com

Askhat Gulnash – PhD, assoc.Professor of the Department of International Relations and Diplomacy, Head of the Department of International Cooperation at Turan University, Almaty, Kazakhstan, e-mail: g.askhat@turand.edu.kz

ӘӨЖ 327.1

МҒТАР 11.25.59

<https://doi.org/10.48371/ISMO.2025.62.4.020>

ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ДАҒДАРЫСТАН ЖАПА ШЕГУШІ ЕЛДЕРДЕГІ ЖҰМЫС КҮШІ ЖӘНЕ ОРТАЛЫҚ АЗИЯҒА ТӨНЕТІН ҚАУІП

***Әкім М.Ғ.¹**

***1**Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті,
Алматы, Қазақстан

Аңдатпа. Әлем туу деңгейінің тез төмендеуі және әлемнің көптеген елдерінде халықтың қартаюы белең алып жатқан демографиялық дағдарысқа тап болды. Бұл үрдістер егде жастағы адамдардың үлесі артып, еңбекке қабілетті жастағы халық саны азайып бара жатқан дамыған елдерде ерекше байқалады. Бұл демографиялық өзгеріс экономикалық тұрақтылыққа, еңбек нарықтарына және әлеуметтік жүйелерге үлкен кері ықпалын береді. Бұл мәселені шешу дәстүрлі экономикалық жолдар арқылы шешімін таппағандықтан, тұрақты өсу мен әлеуметтік теңдікті қамтамасыз ету үшін инновациялық шешімдер қажет.

Бұл мақалада демографиялық дағдарыстың негізгі себептері, оның еңбек нарығына ықпалы және жұмыс күшінің жетіспеушілігі мәселелерін шешудің балама стратегиялары қарастырылған. Негізгі шешімдерге шетелден білікті жұмыс күшін тартуға бағытталған белсенді иммиграциялық саясат, сондай-ақ мигранттарды қабылдаушы елдер мен қоғамға бейімделуге мүмкіндік беретін реформалар кіреді. Сонымен қатар, автоматтандыру, жасанды интеллект және цифрлық платформалар сияқты технологиялық инновациялар арқылы жұмыс күшінің жетіспеушілігін шешу, өнімділікті арттыру және жұмыспен қамтудың жаңа түрлерін құру қарастырылған.

Сондай-ақ, әйелдердің, қарттардың және маргиналды топтардың жұмыс күшіне енуге мүмкіндік беретін біліктілікті арттыру оқулары, қайта даярлау оқулары және жұмыс уақыты икемді болатындай жағдайларға аса назар аудара отырып, жұмыс күшін қайта жандардыру мәселесі қарастырылған. Егде жастағы жұмысшыларды зейнетақымен қамтамасыз ету және денсаулық сақтау саласынан жеңілдіктер қарастыратын саясаттар арқылы еңбекке тарту, жұмыс күшінің санын сақтау және сол арқылы кейінгі жас ұрпақты жаңа саясатқа бейімдеуге аса назар аударылған.

Бұл мақала демографиялық дағдарысқа ұшыраған елдердің жағдайларына, мысалдарына сүйене отырып, жаңа озық технологиялық және саяси жолдарды зерттей отырып, демографиялық өзгерістер себебінен туындайтын мәселелер мен мүмкіндіктерге терең талдау жасауды ұсынады. Ол болашақта тұрақты экономикалық даму үшін маңызды жаңа технологиялар, жаңа саяси ұстанымдар және инновацияларға аса назар

аударатын жұмыс күшін дамытудың заманауи тәсілін ұсынады.

Тірек сөздер: демографиялық дағдарыс, жұмыс күші, халықтың қартаюы, туу коэффициенті, жасанды интеллект, технологиялық инновациялар, жұмыс күшінің қартаюы, көші-қон саясаты

Кіріспе

Демографиялық дағдарыс ХХІ ғасырдың әлеуметтік-экономикалық даму траекториясын айқындайтын маңызды құрылымдық мәселелердің бірі болып отыр. Туу көрсеткіштерінің төмендеуі мен халықтың қартаюының үдеуі көптеген мемлекеттер үшін ұзақ мерзімді экономикалық тұрақтылыққа, еңбек нарығының тепе-теңдігіне, зейнетақы және денсаулық сақтау жүйелерінің орнықтылығына айтарлықтай қысым түсіруде. Әсіресе, Еуропа, Солтүстік Америка және Шығыс Азияның бірқатар елдерінде еңбекке қабілетті жастағы халықтың үлесі тұрақты түрде азайып, керісінше егде жастағы тұрғындар саны жылдам өсуде. Мұндай демографиялық ауысым экономикалық белсенділікті төмендетіп, өндіріс құрылымдарын қайта қарастыруды, жұмыс күшін толықтырудың баламалы тетіктерін іздеуді талап етеді.

Орталық Азия елдері – Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан, Түркіменстан және Өзбекстан – қазіргі уақытта жас халықтың басымдығымен ерекшеленетін ерекше демографиялық құрылымға ие. Аймақ халқы 2024 жылғы мәліметтер бойынша шамамен 81 миллион адамды құрайды және оның едәуір бөлігін еңбекке қабілетті жастағы азаматтар құрайды. Мысалы, Өзбекстан жалпы аймақтық халықтың 45%-ын қамти отырып, туу көрсеткіштері салыстырмалы түрде жоғары мемлекеттердің қатарына жатады. Бұл жағдай жұмыс күші ресурстарын кеңейту тұрғысынан белгілі бір артықшылықтар берсе де, демографиялық үрдістердің баяу өзгерісіне байланысты келешекте балалардың және жастар үлесінің азаюын болжауға болады.

Соңғы жылдары аймақтағы туу деңгейінің біртіндеп төмендеуі байқалуда, бұл демографиялық әлеуеттің ұзақ мерзімді перспективада әлсіреу қаупін көрсетеді. Ұлттық статистикалық деректер туылғандар санының тұрақты төмендеуін растайды, ал бұл еңбек нарығының болашақтағы құрылымына тікелей ықпал етеді [1-4]. Сонымен бірге, көші-қон процестері, әсіресе сыртқы еңбек миграциясы, аймақтық еңбек ресурстарының сапасына және олардың географиялық қайта бөлінуіне әсер етуде.

Әлемнің дамыған елдері – Жапония, Италия, Оңтүстік Корея – демографиялық құлдыраудың күрделі салдарын қазірдің өзінде бастан өткеріп отыр. Бұл мемлекеттерде туу көрсеткіштері ұрпақ алмасу шегінен айтарлықтай төмендеп, егде жастағы халықтың үлесі тұрақты өсуде. БҰҰ болжамына сәйкес, 2050 жылға қарай 60 жастан асқан тұрғындардың әлемдік саны екі есеге артып, 2,1 миллиард адамға жетеді [5]. Мұндай

үрдіс еңбек нарығы мен әлеуметтік қамсыздандыру жүйелерінде терең институционалдық қайта құруларды талап етеді.

Осыған байланысты, демографиялық өзгерістердің еңбек нарықтарына әсерін, жұмыс күшінің құрылымдық трансформациясын және оны тұрақтандырудың ықтимал стратегияларын зерттеу ерекше мәнге ие. Бұл мақалада аралас әдістер қолданылып, сандық статистикалық деректер сапалық саясаттық талдаулармен толықтырылады. Зерттеудің негізгі мақсаты — демографиялық дағдарыстың еңбек ресурстарына әсерін жан-жақты талдау және жұмыс күшін сақтау мен нығайтудың тиімді бағыттарын айқындау; соның ішінде иммиграциялық саясатты жетілдіру, автоматтандыру мен технологиялық жаңғырту, еңбекке қатысудың инклюзивті үлгілерін дамыту және адами капиталды қайта даярлау сияқты шешімдер қарастырылады.

Материалдар мен әдістерді сипаттау

Осы зерттеудің теориялық негізін демографиялық өзгерістерді түсіндіретін классикалық және заманауи ғылыми тұжырымдамалар құрайды. Атап айтқанда, демографиялық өтпелі теория халық санының динамикасын туу мен өлім-жітім көрсеткіштерінің ұзақ мерзімді өзгерістері арқылы түсіндіруге мүмкіндік береді. Бұл теория дамыған елдердегі халықтың қартаюы мен табиғи өсімнің баяулауын, сондай-ақ дамушы елдердегі демографиялық өсімнің сақталуын талдауда әдіснамалық база ретінде қолданылды.

Сонымен қатар, халықтың қартаюы теориялары зерттеуде маңызды орын алады. Бұл теориялар еңбекке қабілетті жастағы халық үлесінің қысқаруы, әлеуметтік қамсыздандыру жүйесіне түсетін жүктеменің артуы және экономикалық өсім қарқынының баяулауы арасындағы өзара байланысты түсіндіруге мүмкіндік береді. Аталған тұжырымдамалар Жапония, Италия және Оңтүстік Корея сияқты елдердің демографиялық даму ерекшеліктерін салыстырмалы талдауда қолданылды.

Миграциялық теориялар да зерттеудің теориялық негізін толықтырады. Еңбек миграциясы, «ми ағымы» (brain drain) және демографиялық дисбаланс ұғымдары Орталық Азия елдерінің жаһандық демографиялық үдерістерге бейімделуін талдауда қолданылды. Бұл теориялар аймақ елдеріндегі демографиялық қысым, еңбек ресурстарының қозғалысы және адами капиталдың трансшекаралық бөлінуін түсіндіруге мүмкіндік береді.

Осылайша, зерттеу демографиялық өтпелі теория, халықтың қартаюы теориялары және миграциялық теориялар негізінде құрылып, олар эмпирикалық деректерді интерпретациялау және аймақтық ерекшеліктерді ашу құралы ретінде жүйелі түрде пайдаланылды.

Бұл зерттеу демографиялық дағдарысты және оның еңбек нарықтарына әсерін жан-жақты зерттеу үшін сандық және сапалық әдістерді біріктіретін аралас зерттеу әдістерін пайдаланады. Сандық деректерді

Демографиялық дағдарыстан жапа шегуші елдердегі жұмыс күші және...

талдауды контекстік саясатпен және нақты жағдайларға негізделген интерпретациямен біріктіре отырып, зерттеу демографиялық дағдарыс пен жұмыс күшінің қысқаруының себептері, салдары және ықтимал шешімдері туралы көп өлшемді түсінік береді. Әдістердің үйлесімі аймақтар мен секторларға байланысты өзгеретін жаһандық құбылысты тереңірек және егжей-тегжейлі талдауға мүмкіндік береді.

Сандық әдістер. Елдер бойынша демографиялық өзгерістер мен жұмыс күшінің динамикасының ауқымы мен заңдылықтарын өлшеу және талдау үшін сандық әдістер қолданылады. Бұл әдістер статистикалық үрдістерді, еларалық салыстыруларды және ағымдағы демографиялық қозғалыс бойынша еңбек нарығының болашақ нәтижелерін болжауды анықтауға мүмкіндік береді

Дерек көздері. Мұнда атақты деректер жиынтығы мен статистикалық көздер қолданылды:

- Біріккен Ұлттар Ұйымы – әлем халқының болашағы (2019, 2022 жылдарға арналған жаңартулар): туу коэффициенті, жас құрылымы, тәуелділік коэффициенттері және елдер мен аймақтар бойынша халықтың қартаю тенденциялары туралы мәліметтер [6].

- Дүниежүзілік Банктің ашық деректері: жұмыс күшіне қатысу деңгейі, ЖІӨ-нің өсуі, жұмыссыздық туралы мәліметтер және көші-қон статистикасы [7].

- ЭЫДҰ-ның (OECD) жұмыс күші және көші-қон көрсеткіштері: ЭЫДҰ-ға мүше елдердегі жасы, жынысы, секторы және көші-қон жағдайы бойынша жұмыспен қамту тенденциялары [8].

- Ұлттық статистика басқармалары: Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан, Түркіменстан, Өзбекстан – Орталық Азия елдерінің демографиялық және жұмыс күшінің деректері. Салыстыру үшін Жапония, Германия, Канада, Оңтүстік Корея және Италия сияқты елдердің демографиялық және жұмыс күшінің деректері.

Аналитикалық талдаулар. Келесі талдаулар алдағыдай:

- Сипаттамалық статистика: қартаю индексі, орташа жас және еңбекке қабілетті жастағы халықтың арақатынасы сияқты демографиялық көрсеткіштерді сипаттау үшін қолданылады.

- Салыстырмалы ұлттаралық талдау: ұқсастық пен алшақтық заңдылықтарын анықтау үшін демографиялық көрсеткіштер мен жұмыс күшінің көрсеткіштері жекелеген елдерде салыстырылды.

Сапалық әдістер. Демографиялық өзгерістерге қатысты саясатты, институционалды жауаптарды, әлеуметтік динамиканы және технологиялық стратегияларды талдау үшін сапалы зерттеу әдістері қолданылды. Бұл әдістер қоғамдардың басқару, инновациялар және инклюзивтілік стратегиялары арқылы жұмыс күшінің мәселелерін қалай түсіндіретіні және оларға қалай жауап беретіні туралы түсінік береді.

Құжаттар мен саясатты талдау. Демографияға байланысты жұмыс

күшінің мәселелерін жеңілдетуге бағытталған ұлттық және халықаралық саясатты бағалау үшін құжаттарға жүйелі талдау жүргізілді. Негізгі дереккөздерге мыналар кіреді:

- Үкіметтің ресми ақпараты мен еңбек министрлігі қартаю және жұмыспен қамту туралы есеп береді [9][10][11].

- ЭЫДҰ мен Дүниежүзілік Банктің көші-қон және жұмыс күшін дамыту жөніндегі саясаты туралы қысқаша ақпарат [12].

- Өнеркәсіптегі жасанды интеллектті автоматтандыру мен интеграциялаудың стратегиялық жоспарлары (мысалы, Өзбекстанның Цифрлық Өзбекстан-2030 стратегиясы [13]).

- Зейнеткерлік жасқа, зейнетақы жүйесіне және отбасы саясатына қатысты заңнамалық реформалар.

Бұл талдау еңбекке қатысты саясаттың мақсатына, дизайнына және жүзеге асырылуына бағытталды және қолда бар нәтижелер мен сараптамалық бағалаулар негізінде олардың тиімділігін бағалады.

Кейс-Стади Талдауы. Терең түсіну және контекстуализацияны қамтамасыз ету үшін егжей-тегжейлі зерттеуге бес ұлттық кейс-стади таңдалды: Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан, Түркіменстан және Өзбекстан. Бұл елдер өздерінің демографиялық профильдеріне, саяси жауаптарына және географиялық әртүрлілігіне қарай таңдалды. Салыстырмалы елдер ретінде Жапония, Оңтүстік Корея, Германия, Италия және Канада таңдалды.

Әрбір кейс-стади құрылымдық көрсеткішті қолдана отырып талданды, соның ішінде:

- Демографиялық көрсеткіш (туу коэффициенті, қартаю деңгейі, тәуелділік коэффициенті).

- Еңбек нарығына әсер ету (тапшылыққа бейім салалар).

- Саясаттың негізгі шаралары (мысалы, иммиграциялық реформа, зейнетақы реформасы, технологияларды енгізу).

- Алынған нәтижелер мен сабақтар.

Бұл жағдайлық зерттеулер ең жақсы тәжірибелерді, кедергілерді және ықтимал шешімдерді анықтауға көмектеседі.

Қайталама сараптамалық шолу. Түпнұсқа сұхбаттар болмаған кезде сарапшылармен жарияланған сұхбаттар, топтық пікірталастар және жетекші экономистердің, демографтардың және саясаткерлердің пікірлері сияқты қосымша дереккөздер талданды. Көрнекті авторлардың қатарына ХВҚ (IMF), ХЕҰ (ILO), Брукингс институтының сарапшылары және рецензияланған журналдарда келтірілген академиялық зерттеушілер кірді [14].

Бұл перспективалар мыналарға сапалы түсінік берді:

- Иммиграциялық саясатты жүзеге асырудағы қиындықтар.

- Еңбек реформаларына әлеуметтік қарсылық.

- Автоматтандыруды қабылдаудың саяси экономикасы.

- Қартаю мен жұмысқа орналасуға мәдени әсер.

Сапалық және сандық әдістерді біріктіру. Алынған нәтижелердің дұрыстығын қамтамасыз ету үшін сапалық және сандық әдістердің үйлесімі өте маңызды болды. Мысалы:

- Жапонияда қарттыққа тәуелділіктің өсіп келе жатқан арақатынасын көрсететін сандық деректер елдің егде жастағы адамдарды жұмыспен қамтуға және оларға күтім жасайтын роботтарды туралы сапалы ақпаратпен байланысты болды.

- Италиядағы жұмыс күшінің жетіспеушілігі құжаттар мен кейстерді талдау арқылы анықталған, мәдени және саяси факторлармен қатар түсіндірілді.

- Автоматтандыру әлеуеті экономикалық өнімділік тұрғысынан сандық және оны қоғамның қабылдауы және іске асырумен байланысты проблемалар тұрғысынан сапалы бағаланды.

Бұл біріктіру талдаудың екі бағытына да бір-бірін ақпараттандыруға және толықтыруға мүмкіндік берді, бұл демографиялық дағдарысты және оның жұмыс күшіне ықпалын теңдестірілген, дәлелді бағалауды қамтамасыз етті.

Зерттеу барысында кешенді әдіснамалық тәсіл қолданылды. Негізгі зерттеу әдістеріне салыстырмалы талдау, статистикалық деректерді өңдеу, құрылымдық және динамикалық талдау, сондай-ақ жүйелік тәсіл жатады.

Эмпирикалық база ретінде халықаралық ұйымдардың ресми деректері пайдаланылды, оның ішінде БҰҰ-ның Халық қоры (UNFPA), Дүниежүзілік банк, Халықаралық еңбек ұйымы (ILO) және ұлттық статистикалық органдардың мәліметтері қамтылды. Деректерді іріктеу кезінде 2010–2024 жылдар аралығындағы көрсеткіштерге басымдық берілді, бұл демографиялық өзгерістердің орта және ұзақ мерзімді динамикасын анықтауға мүмкіндік берді.

Салыстырмалы талдау әдісі арқылы дамыған елдер (Жапония, Оңтүстік Корея, Италия) мен Орталық Азия елдерінің (Қазақстан, Өзбекстан, Қырғызстан, Тәжікстан) демографиялық көрсеткіштері зерттелді. Бұл тәсіл әр елдегі демографиялық үдерістердің біртекті еместігін, сондай-ақ олардың экономикалық және әлеуметтік салдарын анықтауға мүмкіндік берді.

Кестелер мен диаграммалар демографиялық көрсеткіштердің (жас құрылымы, еңбекке қабілетті халық үлесі, тәуелділік коэффициенті, көші-қон балансы) динамикасын визуализациялау мақсатында қолданылды. Алынған деректер мәтіндік талдаумен өзара байланыста қарастырылып, статистикалық мәліметтер сапалық интерпретациямен толықтырылды.

Осы әдіснамалық тәсілдер зерттеудің ғылыми негізділігін қамтамасыз етіп, ұсынылған тұжырымдардың дәлдігін арттыруға мүмкіндік берді.

Нәтижелер

Бұл зерттеуде сандық деректер мен сапалық талдауды кешенді пайдалану демографиялық дағдарысқа және оның еңбек нарықтарына әсеріне

жан-жақты көзқарас береді. Нәтижелер статистикалық тенденцияларды, саясатты бағалауды, кейстерді зерттеуді және әдебиеттерді жалпылауды өзара талдау нәтижесінде алынған алты негізгі тақырыптық салада берілген.

Осы зерттеудің нәтижелері демографиялық дағдарыстың кең ауқымын және оның еңбек нарығына елеулі ықпалын көрсетеді. Негізгі нәтижелерге туу деңгейінің төмендеуінің салдары, халықтың қартаюына байланысты проблемалар және осы мәселелерді шешудің ықтимал шешімдері кіреді.

1. Бала туу деңгейінің төмендеуі және олардың жұмыс күшіне ықпалы: көптеген дамыған елдерде туу коэффициенті бір әйелге шаққандағы 2,1 (халық тұрақты өсу үшін шектік көрсеткіш) деңгейінен едәуір төмендеді, бұл еңбекке қабілетті жастағы халықтың азаюына әкелді.

Орталық Азияда туу коэффициенті әлемдік орташа көрсеткіштермен салыстырғанда салыстырмалы түрде жоғары. Алайда, бұл көрсеткіштер біртіндеп төмендеп келеді, бұл болашақта халық санының өсуінің баяулауын көрсетеді. Қазіргі жас демографиялық жағдайға қарамастан, болжамдар айтарлықтай саяси араласусыз аймақтың жұмыс күші алдағы онжылдықтарда қиындықтарға тап болуы мүмкін екенін көрсетеді. Сондықтан салдарымен күрескеннен, жағдайды қазірден бастап қолға алу көп қиындықты алдын-ала шешудің айқын жолы.

Кесте 1 – Орталық Азиядағы 5 ел 2021 жылдан соңғы 3 жылда туу коэффициентінің азайған көрсеткіші

Елдер:	2021	2022	2023	2024	2025 (болжам)
Қазақстан	3.32	3.05	2.96	2.83	2.69
Қырғызстан	2.89	2.81	2.71	2.60	2.40
Тәжікстан	3.75	3.78	3.80	3.80	3.71
Өзбекстан	3.17	3.31	3.45	3.35	3.21
Түркіменстан	2.75	2.73	2.69	2.66	2.63

Сәйкесінше туылған балалардың саны да азаюда.

Бала туудың жаһандық тенденцияларының сандық талдауы дамыған елдерде туу деңгейінің тұрақты төмендеуін көрсетеді. Біріккен Ұлттар ұйымының (2019) мәліметтері бойынша, қазіргі уақытта 70-тен астам ел бір әйелге шаққанда 2,1 бала туу шегінен төмен, Ал Оңтүстік Корея (0,72), Жапония (1,3) және Италия (1,2) сияқты елдер әсіресе күрт төмендейді.

Бұл тенденция еңбекке қабілетті жастағы (15-64 жас аралығындағы) халыққа тікелей әсер етеді, бұл туу деңгейі төмен елдерде айтарлықтай төмендейді деп болжануда. Мысалға:

- Жапонияда еңбекке қабілетті жастағы халық саны 1995 жылдан бері 13%-дан астамға азайды.

- Германияда иммиграциясыз жұмыс күші 2060 жылға қарай 30% - ға дейін қысқаруы мүмкін деген болжамдар бар.

Бұл деректер демографиялық дағдарыстың болашақ проблема емес екенін растайды—бұл еңбек нарықтары үшін қазіргі және жеделдетілген міндет.

Демографиялық дағдарыстан жапа шегуші елдердегі жұмыс күші және...

2. Халықтың қартаюы және өмір сүру ұзақтығы: өмір сүру ұзақтығы ұлғайған сайын халықтың егде жастағы тұрғындарының үлесі де артады. Бұл адамның ұзақ өмір сүруі тұрғысынан оң нәтиже болғанымен, кейбір қиындықтар да туғызады.

Кесте 2 – 2021 жылғы жағдай бойынша Орталық Азиядағы қарттыққа тәуелділік көрсеткіштері

Елдер	Көрсеткіштер
Қазақстан	59,96%
Қырғызстан	63,53%
Тәжікстан	65,94%
Түркіменстан	56,57%
Өзбекстан	53,97%

Бұл сандар зейнетақы және денсаулық сақтау жүйелеріне қаржылық қысымның артып келе жатқанын көрсетеді, бұл шұғыл саяси реформаларды қажет етеді [15].

Сандық модельдер кәрілікке тәуелділіктің арақатынасы-еңбекке қабілетті жастағы 100 адамға шаққанда 65 жастан асқан адамдар саны-күрт өсіп келе жатқанын көрсетеді:

- Жапония: 100 жұмысшыға шаққанда 48 қарт адам (2023), олардың саны 2050 жылға қарай 76-ға жетеді деп болжануда.
- Италия: сол кезеңде 37-ден 66-ға дейін.
- ЭЫДҰ бойынша орташа көрсеткіш: 2050 жылға қарай ол 31-ден (2020) 53-ке дейін өседі деп күтілуде.

Бұл коэффициенттер зейнетақы және денсаулық сақтау жүйелеріне фискалдық қысымның артып келе жатқанын көрсетеді және бұл Тұжырым Жапония мен Италиядағы жағдайлардың сапалы талдауларымен расталады. Құжаттарға шолу көрсеткендей, екі ел де зейнеткерлік жас реформаларын және денсаулық сақтау шығындарын қайта құрылымдауды жүзеге асырды, бірақ қоғамдық қарсылық пен институционалдық инерция прогресті бәсеңдетті.

3. Жұмыс күшінің қысқаруы және білікті мамандардың жетіспеушілігі: демографиялық құлдыраудың бірден-бір салдары – жұмыс күшінің қысқаруы, бұл негізгі салаларда білікті мамандардың жетіспеушілігін арттырады.

Орталық Азиядағы еңбек нарықтары, әсіресе жоғары технологиялармен денсаулық сақтау салаларында біліктілікте айтарлықтай сәйкессіздіктерге тап болады. Мысалы, Қазақстанның IT секторы білікті мамандардың жетіспеушілігі туралы хабарлайды, ал денсаулық сақтау жүйесі жұмыс күшінің қартаюымен және оқу бағдарламаларының жеткіліксіздігімен күресуде. Сонымен қатар, автоматтандыру мен жасанды интеллекттің өсуі жұмыс орындарын жоғалту қаупін тудырады, әсіресе біліктілігі төмен жұмысшылар үшін қиын.

Еңбек нарығының, әсіресе Дүниежүзілік Банк пен ЭЫДҰ-ның сандық деректері жоғары технологиялар мен денсаулық сақтау салаларында кең таралған біліктілік тапшылығын көрсетеді. Мысалы:

- Германияда 2023 жылы 300 000-нан астам бос ІТ жұмыс орындары тіркелді.

- Канадада денсаулық сақтау жүйесі 2030 жылға қарай 100 000-нан астам медбикелер мен қамқоршылардың тапшылығына тап болады деп болжануда.

Саясаттың жауаптарын сапалы талдау мыналарға баса назар аударылатындығын көрсетеді:

- STEM білім беру реформасы (мысалы, Германияның “MINT” бағдарламасы)

- Егде жастағы жұмысшыларға арналған қайта даярлау бағдарламалары

- Цифрлық сауаттылық науқандары

Осындай бастамаларға қарамастан, әдебиеттер мен нақты жағдайларға шолулар маргиналды топтар мен егде жастағы адамдар үшін жаңа жүйені қабылдау баяу және қиын екенін көрсетеді.

4. Иммиграцияны маңызды шешім ретінде қарастыру: еңбек көші-қоны-Орталық Азиядағы жұмыс күшінің динамикасын анықтайтын факторлардың бірі. Экономикалық айырмашылықтар, жұмысқа орналасу мүмкіндіктерінің шектеулілігі және жалақының айырмашылығы көптеген жұмысшыларды, әсіресе Қырғызстаннан, Тәжікстаннан және Өзбекстаннан — шетелге, ең алдымен Ресей мен Қазақстанға жұмысқа орналасуға итермелейді.

- Тәжікстанда ақша аударымдары 2023 жылы ЖІӨ-нің 32,2% - ын құрады.

- Қырғызстан 2023 жылы 2,6 миллиард доллардан астам ақша аударымдарын алды — БҰЛ ЖІӨ-нің 25% - дан астамы.

- Өзбекстан 2023 жылы шетелге, негізінен Ресейге 2,2 миллионнан астам еңбек мигранттарын жіберді.

Ақша аударымдары кедейлікті азайтып, үй шаруашылығының кірісіне ықпал еткенімен, бұл сыртқы тәуелділік қабылдаушы елдердегі экономикалық және саяси өзгерістерге осалдықтарды да тудырады.

Демографиялық дағдарысқа байланысты жұмыс күшінің жетіспеушілігінің негізгі шешімдерінің бірі – иммиграция. Иммигранттар жұмыс күші жетіспейтін, әсіресе денсаулық сақтау, ауыл шаруашылығы және технология сияқты еңбек күшіне сұраныс жоғары салалардың жұмыс орнын толтыру алады.

Сандық деректер иммиграция жұмыс күшін тұрақтандырудың маңызды факторына айналғанын көрсетеді:

- Канадада иммигранттар 2016-2021 жылдар аралығында жұмыс күшінің өсуінің 100% - ға жуығын құрады.

- Германияның “Blue Card” жүйесі 2012 жылы іске қосылғаннан бері жыл сайын 50 000-нан астам білікті жұмысшыларды тартады.

Құжаттарды сапалы талдау және сарапшылардың түсініктемелері иммиграциялық стратегиялардың жетістіктері мен шектеулерін көрсетеді. Интеграция негізгі проблема болып қала береді, оның ішінде проблемалар:

- Тілдік кедергілер
- Тіркелгі деректерін тану
- Әлеуметтік келісім және қоғамдық пікір

Интеграцияның кешенді стратегиялары бар елдер (мысалы, Канаданың «Express Entry» жүйесі және есеп айырысу бағдарламалары) фрагменттелген немесе реактивті иммиграциялық саясаты бар елдерге қарағанда тұрақты нәтижелерді көрсетеді.

5. Жұмыспен қамту саласындағы гендерлік теңсіздік, автоматтандыру және жасанды интеллект: Орталық Азияда жұмыс күшіне қатысуда айтарлықтай гендерлік теңсіздік сақталуда:

Өзбекстанда, Тәжікстанда және Түркіменстанда әйелдердің жұмыс күшіне қатысу деңгейі 50% - дан төмен болып қалады.

Әйелдер АКТ (ICT), энергетика және қаржы сияқты қарқынды дамып келе жатқан және жалақысы жоғары секторларда аз ұсынылған.

Әлеуметтік нормалар, ақысыз күтім міндеттері және жұмыс істейтін аналарға шектеулі қолдау әйелдердің, әсіресе ауылдық жерлерде жұмыспен қамтылуын шектейді.

Гендерлік теңдіктің кейбір ұлттық стратегияларына қарамастан, іске асыру сәйкес келмейді және қаржыландырылмайды. Сәйкесінше, жұмыс күші азайған сайын автоматтандыру мен жасанды интеллект жұмыс күшінің жетпейтін тұстарын толтыратын балама жол ретінде қарастырыла бастады. Бұл жаңа технологиялар адами еңбек күшке тәуелділікті азайтуға және тиімділікті арттыруға көмектеседі.

McKinsey және ЭЫДҰ есептерінен алынған өнімділіктің сандық деректері автоматтандыру логистика, өңдеу өнеркәсібі және қарттарға күтім жасау сияқты салалардағы жұмыс күшінің жетіспеушілігін 20-25% - ға дейін өтей алатынын көрсетеді. Жапония мен Оңтүстік Корея сияқты елдер робототехниканың өнеркәсіптік тығыздығы бойынша әлемдік көшбасшылар болып табылады.

Дегенмен, сапалы тақырыптық талдау мынаны көрсетеді:

- Автоматтандыруды енгізу секторлар мен аймақтарда біркелкі емес.
- Теңсіздіктің артуы және біліктілігі төмен жұмысшылардың қоныс аударуы туралы аландаушылық бар.
- Сәтті жағдайлар (Мысалы, жапондық роботты қарттарға күтім жасау бағдарламалары) контекстке байланысты және мәдени тану мен мемлекеттік инвестицияларды қажет етеді.

6. Технологияның дамып келе жатқан рөлі және егде жастағы азаматтарды жұмыс күшіне тарту: цифрландыру, автоматтандыру және

жасанды интеллект еңбек ресурстарының жетіспеушілігін азайтуда барған сайын маңызды рөл атқаруда. Бірқатар елдер өндірістік және қызмет көрсету секторларындағы механикалық, қайталанатын және физикалық жүктемесі жоғары қызметтерді роботтандыру арқылы жұмыс күшіне түсетін қысымды төмендетуде. Жапонияның денсаулық сақтау және күтім көрсету саласында роботтық қолдауды енгізуі еңбек тапшылығы жағдайында қызмет көрсету сапасы мен қолжетімділігін сақтауға мүмкіндік берген маңызды мысал болып табылады.

Орталық Азия елдерінде технологияларды өндірістік және мемлекеттік қызмет көрсету процестеріне енгізу Цифрлық Қазақстан 2025 [16], Цифрлық Өзбекстан – 2030 [13], Тәжікстанның электронды үкімет платформасы секілді мемлекеттік стратегиялар арқылы іске асырылуда. Дегенмен, сандық инфрақұрылымның даму деңгейіндегі айырмашылықтар және кадрларды қайта даярлау жүйесінің жеткіліксіздігі технологиялық трансформацияның біркелкі жүрмеуіне әкелуде.

Сонымен қатар, халықтың қартаюы жағдайында егде жастағы азаматтарды жұмыс күшіне қайта тарту және олардың еңбек белсенділігін ұзарту маңызды факторға айналуда. Германияда, Канадада және Жапонияда зейнеткерлік жасты кезең-кезеңімен көтеру, икемді жұмыс кестесін енгізу және қарт қызметкерлерге арналған қайта даярлау бағдарламалары еңбек ресурстары тапшылығын біршама жеңілдеткені байқалады:

- Германияда 60 пен 64 жас аралығындағы адамдардың қатысуы 28% - дан (2000) 61% - ға (2022) дейін өсті.
- Жапонияда 65 пен 69 жас аралығындағы адамдардың үштен біріне жуығы жұмыс күшінде қалады.

Сапалық деректер көрсеткендей, мұндай бағдарламалардың табысты болуына келесі жағдайлар әсер етеді:

- жұмыс орындарындағы жас ерекшелігіне қатысты стереотиптерді азайту;
- өмір бойы білім алу жүйесін дамыту;
- денсаулық сақтау және профилактикалық қолдауды кеңейту;
- жұмыс орындарында эргономикалық жағдайларды жақсарту.

Бұл тәсілдер Орталық Азия үшін де өзекті, өйткені аймақтағы орташа өмір сүру ұзақтығының өсімі алдағы онжылдықтарда егде жастағы азаматтар үлесінің артуын жеделдетеді.

Жалпы алғанда, зерттеу нәтижелері демографиялық дағдарыстың еңбек нарығына әсерінің көпсалалы және ұзақмерзімді сипатын көрсетеді. Бала туудың төмендеуі, халықтың қартаюы, білікті мамандар тапшылығы, ішкі және сыртқы миграциялық ағымдар, еңбек нарығындағы гендерлік теңсіздіктер, сондай-ақ технологиялық трансформация аймақтардың әлеуметтік-экономикалық тұрақтылығына тікелей әсер етеді.

Жаһандық және аймақтық салыстырулар көрсеткендей, бұл мәселені тиімді шешу:

- кешенді мемлекеттік саясатты,
- адами капиталға инвестицияны,
- еңбек нарығының құрылымдық бейімделуін,
- автоматтандыру мен AI-ді теңгерімді енгізуді,
- миграциялық басқарудың оңтайлы моделін,
- және әлеуметтік инклюзивті стратегияларды талап етеді.

Орталық Азия үшін «демографиялық терезе» әлі де ашық болғанымен, туу коэффициентінің төмендеуі мен жұмысшы күшінің қартаюы алдағы 15–20 жылда аймақтық еңбек ресурстарының тапшылығын күшейтуі мүмкін. Сондықтан әрекет ету уақыты – қазір.

Талқылау

Зерттеу нәтижелері қазіргі жаһандық демографиялық өзгерістердің біртекті сипатқа ие еместігін және әр аймақ пен ел үшін әртүрлі әлеуметтік-экономикалық салдар туындататынын көрсетті. Дамыған елдерде демографиялық қартаю мен еңбек ресурстарының қысқаруы негізгі мәселе болып отырса, Орталық Азия елдерінде халық санының салыстырмалы түрде жоғары өсуі, еңбек миграциясы және адами капиталдың сыртқа кетуі өзекті сипатқа ие.

Орталық Азия аймағы үшін негізгі тәуекелдер еңбек миграциясының күшеюі, білікті кадрлардың шетелге кетуі және демографиялық қысымның экономикалық инфрақұрылымға әсер етуімен байланысты. Бұл үдерістер аймақ елдерінің ұзақ мерзімді бәсекеге қабілеттілігіне теріс ықпал етуі мүмкін.

Зерттеу негізінде бірқатар саясаттық ұсыныстар ұсынылады. Біріншіден, еңбек нарығына әйелдер мен қарт жастағы азаматтарды тарту институционалдық және құқықтық тетіктер арқылы жүзеге асырылуы тиіс; бұл икемді жұмыс формаларын дамыту, өмір бойы білім алу бағдарламаларын енгізу және әлеуметтік кепілдіктерді күшейтуді талап етеді.

Екіншіден, жасанды интеллект пен автоматтандыру технологияларын енгізу демографиялық қысымды азайту құралы ретінде қарастырылуы мүмкін, алайда бұл үдеріс нақты салалар мен мамандықтар деңгейінде кезең-кезеңімен іске асырылуы қажет.

Үшіншіден, Орталық Азия елдері үшін аймақшілік еңбек мобильділігін реттеу, адами капиталды сақтауға бағытталған білім беру және инновациялық саясатты күшейту маңызды болып табылады.

Демографиялық дағдарыс – бұл жан-жақты әрекет етуді қажет ететін күрделі мәселе. Халықтың қартаюына және жұмыс күшінің қысқаруына байланысты мәселелерді шешуге жалғыз ғана жолмен жету қиын болады. Оның орнына үкімет басшылары саяси реформаларды, технологиялық инновацияларды және әлеуметтік өзгерістерді біріктіретін бірқатар стратегияларды қабылдауы керек. Осы мақалада анықталған негізгі стратегиялар — иммиграциялық реформа, автоматтандыру, егде жастағы

жұмысшылардың интеграциясы және заманауи қабілеттерді дамыту – жан-жақты әрекет етудің маңызды құрамдас бөліктері болып табылады.

Бұл жерде бірнеше саяси ұсыныстар қарастыруға болады:

Халықты мәдени және рухани үгіттеу: Халықтың демографиялық өсу жолындағы мәдени және рухани үгіт-насихаты демографиялық құлдырауға жауап ретінде туудың жоғарылауын ынталандыру және отбасы құрылымдарын нығайту үшін мәдени құндылықтарды, рухани нанымдарды және ұлттық бірегейлікті стратегиялық пайдалануды білдіреді. Бұл тәсіл әртүрлі елдерде қолданылды. Халықты көбінесе дәстүрге, дінге немесе патриотизмге жүгіну арқылы көбірек балалы болуға және көп балалы отбасыларды қабылдауға ынталандыру үшін қолданылды. Алайда, бұл жерде тек үгіт-насихатқа ғана сенім арту қазіргі заманда қиындық туғызады. Мәдени және рухани үгіт-насихатты тірек етіп, экономикалық қолдау көрсету де маңызды. Халыққа, әсіресе отбасы құрған жастарға үй мәселесін шешу жолын МЖС (PPP) шешу керек. Ішкі миграцияны тоқтатпай, оң жағынан және саяси жағынан пайдалану керек. Тек материалдық жағымен үгіттеу көмек бере қоймайды. Әлемдегі Қытай, Ресей, Оңтүстік Корея сияқты елдер бұл әдісті жүргізгенмен ештеңе өнбеді. Сондықтан, заманауи заманда мәдениетке бейжай қарамай, соны тірек ретінде алып, мәдениетті дамыта отырып, демографияны көтерудің жаңа шешімдерін жасау қажет.

– Иммиграциялық саясатты реформалау: жұмыс күшінің жетіспеушілігіне тап болған елдер білікті мамандарды тарту үшін иммиграциялық саясатын қайта қарастыруы керек. Бұл иммигранттардың жұмыс күшіне араласуының нақты жолдарын көрсету, сондай-ақ олардың қоғамға бейімделуін көрсететін оңай жолдарды қамту керек. Еңбек көші-қоны, әсіресе Тәжікстан мен Қырғызстан үшін, ақша аударымдары сәйкесінше ЖІӨ-нің 20% және 30% - дан астамын құрайтын қиындықтарды жеңудің маңызды стратегиясы болып қала береді. Алайда, сыртқы еңбек нарықтарына тәуелділік (негізінен Ресей) бұл елдерді геосаяси және экономикалық тәуекелдерге ұшыратады.

– Білім мен кәсіби дайындыққа инвестициялау: үкімет басшылары болашақ ұрпақты технологияға негізделген экономикада даму үшін қажетті біліммен қамтамасыз ету керек және кәсіби оқыту бағдарламаларына қомақты қаражат салуы керек. Бұл STEM (ғылым, технология, инженерия және математика) біліміне және егде жастағы жұмысшыларды қайта даярлау бағдарламалары басымдық беруді талап етеді.

– Автоматтандыруды дамыту: автоматтандыру адамдарды толығымен алмастыра алмаса да, кейбір салаларда жұмыс күшінің жетіспеушілігін шешуге көмектеседі. Үкімет басшылары кәсіпорындарда автоматтандыру технологияларын дамыту керек және автоматтандыру нәтижесінде жұмыстан шығып қалған жұмысшыларға қолдау көрсетуі керек, яғни олардың қайта даярлау және біліктілікті арттыру мүмкіндіктерін қамтамасыз етуі керек.

Бала туу деңгейінің төмендеуі және олардың жұмыс күшіне ықпалы үрдістерінің салдары күрделі:

– Халықтың қартаюы: туу коэффициенті төмендеген сайын халық қартаяды. Көптеген елдерде 65 жастан асқан адамдардың үлесі тез өсуде. БҰҰ-ның бағалауы бойынша, 2050 жылға қарай әлемдегі әрбір алтыншы адам 65 жастан асатын болады [17]. Бұл үрдіс көбейіп келе жатқан зейнеткерлерді қамтамасыз ету үшін жұмыс күшінің жетіспеушілігіне әкеледі.

– Экономикалық салдарлар: жұмыс күшінің қысқаруы экономикалық өсімге тікелей кері ықпал етеді. Еңбек нарығында жастардың саны азайып бара жатқандықтан, кәсіпорындарда білікті жұмысшылардың тапшылығы болады. Бұл білікті жұмысшыларға бәсекелестіктің артуына, жалақының өсуіне және өнімділіктің төмендеуіне әкеледі, өйткені кәсіпорындарда жұмыс күші тез азаяды [18]. Сонымен қатар, зейнетақы жүйелері мен әлеуметтік қамсыздандыруға үлес қосатын жұмыс күші аз болғандықтан, бұл жүйелер қиындыққа тап болып, болашақта қаржы дағдарыстарына алып келуі мүмкін.

Халықтың қартаюы және өмір сүру ұзақтығы кейбір қиындықтар туғызады:

– Денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер: халықтың қартаюына байланысты медициналық қызметтерге, әсіресе ұзақ мерзімді күтімге сұраныс артып келеді. Халқы қартайып бара жатқан елдердегі денсаулық сақтау жүйелері егде жастағы азаматтардың қажеттіліктерін өтеуге, әсіресе созылмалы аурулар мен қарттыққа байланысты аурулардың көбеюіне байланысты қиындыққа көп кездесіп жатыр [19]. Бұл денсаулық сақтау шығындарының артуына және егде жастағы азаматтарға тиісті медициналық көмек көрсетудегі қиындықтарға әкеледі.

– Зейнетақы жүйелері: егде жастағы азаматтардың көбеюі зейнетақы жүйелеріне де ауыр салмақ түсіреді. Италия мен Жапония сияқты елдерде бұрындары жұмыс күші көп адамдар есебінен қаржыландырылған зейнетақы жүйелері қазіргі уақытта қиындықтарға тап болып отыр, өйткені бұл жүйелерге үлес қосатын жұмысшылар азайып келеді, бұл болашақта зейнетақы төлемдерінің тапшылығына әкеледі [20].

Жұмыс күшінің қысқаруы және білікті мамандардың жетіспеушілігі негізгі салаларда білікті мамандардың жетіспеушілігін арттырады:

– Технологиялық білімнің жетіспеушілігі: автоматтандыру және жасанды интеллектті енгізу Орталық Азия экономикаларына, әсіресе Қазақстан мен Өзбекстанға баяу енуде. Дегенмен, сенімді қайта даярлау жүйелері мен әлеуметтік қорғау шараларынсыз бұл технологиялар бар теңсіздікті күшейтуі мүмкін. Цифрлық экономиканың дамуы және автоматтандыру мен жасанды интеллектті көбірек пайдалану технология, инженерия және деректерді өңдеу салаларындағы білікті жұмысшыларға сұранысты арттырады. Алайда, жұмыс күшінің қысқаруы сәйкесінше бұл

салаларда жас мамандардың азаюына әкеледі, бұл біліктіліктің айтарлықтай азаюына негіз болады [21]. Бұл қиындықты жою үшін болашақ жұмыс күшін технологиялық экономикаға қажетті білімдермен қамтамасыз етілу керек, жас мамандарды технологиялық және инновациялық біліммен сусындату керек.

– Жұмыс күшінің қартаюы: көптеген елдерде егде жастағы жұмысшылар зейнетке шығуды кейінге қалдырады, бірақ олардың көпшілігіне денсаулықтарына байланысты немесе заманауи біліктілік жетіспеушілігіне байланысты жұмыс орнында қалу қиындайды. Нәтижесінде жұмыс күші қартайып келеді, әсіресе физикалық күшті немесе қолмен жасалатын салаларға қатты қаты қиындық соғады. Жұмыс күшінің азаюын тоқтату үшін егде жастағы жұмысшыларды ыңғайлы жұмыс кестесі және қайта даярлау бағдарламалары сияқты шаралар арқылы еңбек нарығында ұзағырақ болуға ынталандыру керек.

Иммиграцияны маңызды шешім ретінде қарастыру жұмыс күші жетіспейтін, әсіресе денсаулық сақтау, ауыл шаруашылығы және технология сияқты еңбек күшіне сұраныс жоғары салалардың жұмыс орнын толтыра алады:

– Білікті мамандар иммиграциясы: Канада, Австралия және Германия сияқты көптеген елдер білікті мамандарға басымдық беретін иммиграциялық жүйелерді әзірледі. Бұл елдер иммиграция арқылы жұмыс күшінің жетіспеушілігін толтыруға және экономикалық өсу мен өнімділікті қолдау үшін жас, білікті мамандардың тұрақты ағынын қамтамасыз ету керек екенін білді.

– Мәселелер және саяси дайындық: иммиграция жұмыс күшіндегі кемшіліктердің орнын толтыруға көмектесе де, интеграция, бейімделуге қатысты қиындықтары да бар. Иммигранттардың қоғамға, еңбек нарығына сәтті бейімделуі үшін үкімет басшылары тілдік бағдарламаларды, құқықтық қолдауды және әлеуметтік қызметтерді ұсынуы керек. Сонымен қатар, шеттету, кемсitudiң алдын алу, иммигранттарға әділ қарауды және жұмыс күшінде тең мүмкіндіктер беретін саясат жүргізілуі керек [22].

Автоматтандыру және жасанды интеллект адами еңбек күшке тәуелділікті азайтуға және тиімділікті арттыруға көмектеседі:

– Өнеркәсіптік автоматтандыру: қазірдің өзінде өндіріс, логистика және робот жасау мен жасанды интеллектке негізделген автоматтандыру технологиялары сияқты салаларда адам еңбегіне деген қажеттілікті азайтуда. Жапония мен Германиядағы компаниялар жұмыс күшінің жетіспеушілігіне қарамастан өндіріс деңгейін қалыпты ұстап тұру үшін осы технологияларды қолдануда алғашқы елдер болды.

– Қызмет көрсету саласындағы жасанды интеллект: жасанды интеллект диагностикаға, пациенттерге күтім көрсетуге және әкімшілік тапсырмаларды жасайтын жолдарды ұсына отырып, қызмет көрсету салаларында, соның ішінде денсаулық сақтау жүйесінде төңкеріс жасау

мүмкіндігіне ие. Жасанды интеллект адами жұмыс күшін толығымен алмастыра алмаса да, бұл олардың күш-жігерін арттырып, өнімділігін арттырып, жұмыс күшінің қысқаруына қарамастан бизнестің тиімдірек жұмыс істеуіне мүмкіндік береді.

Егде жастағы азаматтарды жұмыс күшіне тарту жұмыс күшінің жетіспейтін тұстарын толтыруда маңызды стратегия болып табылады:

– Зейнеткерлік жас реформасы: көптеген елдер егде жастағы жұмысшыларды еңбек нарығында ұзақ тұруға ынталандыру үшін ресми зейнеткерлік жасты көтерді. Бұл еңбекке қабілетті жастағы халықтың азаюына көмектеседі және зейнетақы жүйелеріне қысымды төмендетеді. Мысалы, Германия салық жеңілдіктері мен қаржылық жеңілдіктер ұсына отырып, егде жастағы жұмысшыларды еңбек нарығында ұзақ уақыт жұмыс істеуге ынталандыратын реформалар жүргізді.

– Жұмыс орнына бейімделу: егде жастағы жұмысшыларға жартылай жұмыс күні, қашықтан жұмыс істеу немесе бірлесіп жұмыс істеу мүмкіндігі сияқты икемді жұмыс жағдайларын қамтамасыз ету олардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға және оларды еңбек нарығында ұзақ сақтауға көмектеседі [23]. Бұл тәсіл жұмыс күшінің жетіспеушілігін шешуге көмектесіп қана қоймай, қарт адамдарға қоғамға үлес қосуды жалғастыруға мүмкіндік береді.

Қорытынды

Демографиялық дағдарыс 21 ғасырдағы ең маңызды мәселелердің бірі, ол әлемдік еңбек нарықтарын, экономикалық жүйелерді және әлеуметтік институттарды ондаған жылдар бойы қайта жасататын мүмкіндікке ие. Бала туу көрсеткіштерінің төмендеуі және халықтың қартаюуы әлемдегі көп елдерді, әсіресе дамыған елдерді тығырыққа тіреуде. Бұл дағдарыс экономикалық өсім мен өнімділікке ғана қауіп төндіріп қоймайды, сонымен қатар денсаулық сақтау, зейнетақы жүйелері мен әлеуметтік қызметтерге де зардабын тигізеді.

- Орталық Азия өзінің демографиялық дамуы мен Еңбек ресурстарын дамыту жолында бетбұрыс нүктесінде тұр. Халықтың бірден азаюына тап болған аймақтардан айырмашылығы, бұл елдер әлі де жас жұмыс күшінің артықшылығын пайдалана алады. Бірақ бұл үшін мыналар қажет қажет:

- Дағдылардың сәйкессіздігін азайту мақсатында білім беру және кәсіптік даярлау жүйелерін жаңғырту.

- Ішкі жұмыс күшінің сыртқы мүмкіндіктері мен қажеттіліктері арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ету үшін Еңбек және көші-қон саясатын реформалау.

- Әсіресе ауылдық және маргиналды популяциялар үшін гендерлік жұмыспен қамту стратегияларына инвестиция салу.

Жасанды интеллект, біліктілікті арттыру және автоматтандыру саласындағы перспективалық стратегиялар арқылы цифрлық экономикаға дайындық.

Алға апаратын жол жан-жақты, интеграцияланған және болашаққа бағытталған болуы керек. Демографиялық шындықты еңбек нарығының реформаларына сәйкес келтіре отырып, бүгінде батыл әрекет ететін елдер алдағы онжылдықтарда экономикалық тұрақтылық пен әлеуметтік тұрақтылық тұрғысынан жақсы жағдайда болады.

Бала туу деңгейінің төмендеуімен, өмір сүру ұзақтығының ұлғаюымен және еңбекке қабілетті жастағы халықтың қысқаруымен сипатталатын демографиялық дағдарыс 21 ғасырдағы ең өзекті құрылымдық мәселелердің бірі болып табылады. Аралас әдістер тәсілінің арқасында-статистикалық талдауды терең жағдайлық зерттеулермен, саясатты бағалаумен және тақырыптық шолумен үйлестіре отырып—бұл мақала дағдарыстың ауқымы туралы да, оның салдарын азайтудың өміршең стратегиялары туралы да жан-жақты, дәлелді түсінік берді.

Сандық нәтижелер жұмыс күшінің жетіспеушілігінің ауырлығын және табысы жоғары көптеген елдердегі әлеуметтік қамсыздандыру жүйелеріне фискалдық қысымның артып келе жатқанын анық көрсетті. Бала туу деңгейінің төмендеуі және қарттыққа тәуелділік коэффициентінің артуы өнімділіктің тоқырауын, денсаулық сақтау ауыртпалығының жоғарылауын және тұрақсыз зейнетақы міндеттемелерін қоса алғанда, елеулі экономикалық салдарға әкеледі. Сонымен қатар, сапалы талдау перспективалы инновацияларды да, тұрақты шектеулерді де көрсете отырып, елдердің жауаптарын қалыптастыратын күрделі әлеуметтік, саяси және институционалдық динамикаға жарық түсірді.

Бұл мақалада дағдарыс жан-жақты зерттеліп, елдерге осы өзекті мәселелерді шешуге көмектесетін және алдын алатын стратегиялардың кең ауқымы көрсетілген. Иммиграциялық жолдарды оңайластыру және мигранттарды жеңіл бейімдеуден бастап, автоматтандыру және жасанды интеллект арқылы технологиялық инновацияларды енгізуге дейін, жұмыс күшінің жетіспеушілігін толтыруға болатын көптеген тетіктер бар. Дегенмен, бұл шешім қоғамның барлық мүшелері үшін әділ және ыңғайлы болатындай етіп ұзақ мерзімді жоспар құрылуы керек.

Сонымен қатар, егде жастағы жұмысшылар, әйелдер және маргиналды топтар сияқты халықтың жұмыс күшіне сирек тартылатын топтарға қатты назар аудару қиындау. Алайда, біліктілікті арттыру мүмкіндіктерін, ыңғайлы жұмыс тәртібін және зейнеткерлікті созуды қамтамасыз ету жұмыс күшін көбейтуге мүмкіндік береді. Болашақ ұрпақты заманауи еңбек нарығының дамып келе жатқан талаптарына дайындау, білім беру мен кәсіби оқыту, әсіресе цифрлық технологиялар мен STEM салаларына инвестиция құю маңызды жол.

Қорытындылай келе, демографиялық өзгерістерді тиімді басқару кешенді, ғылыми негізделген және аймақтық ерекшеліктерді ескеретін саясатты талап етеді. Бұл зерттеу алынған нәтижелерді әрі қарай тереңдетілген эмпирикалық талдаумен толықтыруға және демографиялық

саясатты жетілдіруге негіз бола алады. Демографиялық дағдарыс қиындықтар туғызса да, ол елдер қоғамының жұмысқа және технологиялық үдеріспен бірге дамуға күшті мүмкіндік береді. Болашақ дамуға бағытталған әрекет алдағы жылдары жан-жақты, инновациялық дамуды және барлық жас топтарының қосқан үлесін байланыстыра отырып, экономикалық өсім мен әлеуметтік келісімді тұрақты алып жүруге күш салу керек.

ӘДЕБИЕТ

[1] Bureau of National Statistics. Birth Rates in Central Asia. – Bureau of National Statistics, 2024.

[2] National Statistical Committee of the Kyrgyz Republic. Official Statistical Data. – 2024. URL: <https://stat.gov.kg/en/opendata/category/40/05.03.2025>

[3] Tashkent Times. 926.4 thousand children were born in 2024 in Uzbekistan. – Tashkent Times, 2024. URL: <https://tinyurl.com/2wsm7esp> 12.03.2025

[4] Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan. Statistical Database. – 2024. URL: <https://tinyurl.com/52uwpuj> 19.03.2025

[5] Gellérné É. L., Mészáros Á. J., Pári Á. The Effect of Crisis on Demography and Employment in CEE Countries // Frontiers in Political Science. – 2025. – Vol. 7. – Article 1548621. <https://rb.gy/hfjgl8>

[6] United Nations. World Population Prospects 2019. – United Nations, 2019. <https://population.un.org/wpp/> 26.03.2025

[7] World Bank. Open Knowledge Repository. – World Bank, 2023. <https://tinyurl.com/4saxxpzr>

[8] OECD. Labour Force and Migration Indicators. – OECD, 2023. <https://www.oecd.org/en/topics/employment.html>

[9] World Bank. Golden Aging. – 2024. <https://tinyurl.com/52dmcnzj>

[10] Bureau of National Statistics of Kazakhstan. Kazakhstan's Labor Market Indicators. – 2023. <https://tinyurl.com/2dkm7tfn>

[11] Abdumalikova G. Labor Market Development in Uzbekistan. – ResearchGate, 2024. – Б. 654–662. <https://tinyurl.com/yc6838jc>

[12] OECD. International Migration Outlook. – OECD, 2023. <https://tinyurl.com/23ak524k>

[13] Ministry of Digital Technologies of the Republic of Uzbekistan. Digital Uzbekistan 2030. – 2024. <https://digital.gov.uz/en>

[14] Brookings Institution. Global Economy and Development. – 2023. <https://tinyurl.com/bdfvumhv>

[15] United Nations. Ageing. – 2023. <https://www.un.org/en/global-issues/ageing>

[16] Ministry of Digital Development, Innovations and Aerospace Industry of the Republic of Kazakhstan. Digital Kazakhstan. – 2019. <https://tinyurl.com/2smsbtyz>

[17] Liu D., Zhao R. The Impact of Population Aging on Employment // Journal of Education, Humanities and Social Sciences. – 2024. – № 45. – Б. 746–752. <https://rb.gy/bc5new>

[18] Atolia M., Gibson J., Rioja F. The Role of Demographic Change in Explaining Declining Labor Force Participation. – Hunt Institute Working Paper Series, 2024. <https://rb.gy/nlsvqz>

[19] Kahn L. M. Immigration, Skills and the Labor Market: International Evidence // Journal of Population Economics. – 2004. – Vol. 17(3). – Б. 501–534. <https://rb.gy/3q9vwq>

[20] Arntz M., Gregory T., Zierahn U. The Risk of Automation for Jobs in OECD Countries: A Comparative Analysis. – OECD Social, Employment and Migration Working Papers. – 2016. – № 189.

[21] OECD. Global Forum on Migration and Development. – OECD, 2020. <https://www.oecd.org/migration/migration-and-development/>

[22] Abeliansky A. L., Algur E., Bloom D. E., Prettnner K. The Future of Work: Meeting the Global Challenges of Demographic Change and Automation // International Labour Review. – 2020. – Vol. 159(3). – Б. 285–306.

[23] Abeliansky A. L., Prettnner K. Automation and Ageing // The Routledge Handbook of the Economics of Ageing. – 2023. – Б. 317–328.

РАБОЧАЯ СИЛА В СТРАНАХ, ОХВАЧЕННЫХ ДЕМОГРАФИЧЕСКИМ КРИЗИСОМ, И УГРОЗА ДЛЯ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

*Әкім М.Ғ.¹

*¹Казахский университет международных отношений
и мировых языков имени Абылай хана, Алматы, Казахстан

Аннотация. Мир сталкивается с глубоким демографическим кризисом, характеризующимся быстрым снижением уровня рождаемости и старением населения. Эти тенденции особенно заметны в развитых странах, где доля пожилых людей растет, в то время как численность населения трудоспособного возраста сокращается. Этот демографический сдвиг имеет далеко идущие последствия для экономической стабильности, рынков труда и социальных систем. По мере сокращения рабочей силы традиционные экономические модели подвергаются испытаниям, и для обеспечения устойчивого роста и социальной справедливости требуются инновационные решения.

В этой статье рассматриваются глубинные причины демографического кризиса, его влияние на рынки труда и альтернативные стратегии по преодолению нехватки рабочей силы. Ключевые решения включают активную иммиграционную политику, направленную на привлечение квалифицированной рабочей силы из-за рубежа, а также реформы, позволяющие интегрировать мигрантов в экономику и общество

принимающих стран. Кроме того, технологические инновации, такие как автоматизация, искусственный интеллект и цифровые платформы, рассматриваются на предмет их потенциала для компенсации нехватки рабочей силы, повышения производительности и создания новых форм занятости.

Также рассматривается вопрос о реструктуризации рабочей силы с уделением особого внимания обучению на протяжении всей жизни, переподготовке кадров и гибким схемам работы, которые обеспечивают более широкое участие женщин, пожилых людей и маргинализированных групп. Привлечение пожилых работников с помощью благоприятной политики в области выхода на пенсию и здравоохранения рассматривается как жизненно важный шаг к сохранению численности рабочей силы и передаче знаний из поколения в поколение.

Опираясь на тематические исследования стран, испытывающих острое демографическое давление, и анализируя передовые технологические и политические меры, эта статья предлагает углубленный анализ проблем и возможностей, возникающих в результате демографических изменений. В нем предлагается многоаспектный подход к развитию рабочей силы, в котором особое внимание уделяется адаптивности, вовлеченности и инновациям как важнейшим составляющим устойчивого экономического будущего.

Ключевые слова: демографический кризис, рабочая сила, стареющее население, уровень рождаемости, искусственный интеллект, технологические инновации, стареющая рабочая сила, миграционная политика

LABOR FORCE IN COUNTRIES FACING A DEMOGRAPHIC CRISIS AND A THREAT TO CENTRAL ASIA

*Akim M. ¹

*¹Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World
Languages, Almaty, Kazakhstan

Abstract. The world is facing a profound demographic crisis, characterized by rapidly declining fertility rates and an aging population. These trends are particularly noticeable in developed countries where the proportion of the elderly is increasing, while the working-age population shrinks. This demographic shift has far-reaching implications for economic stability, labor markets, and social systems. As the labor force contracts, traditional economic models are being challenged, and innovative solutions are needed to ensure sustainable growth and social equity.

This article explores the underlying causes of the demographic crisis, its impact on labor markets, and alternative strategies for mitigating labor shortages. Key solutions include proactive immigration policies aimed at attracting skilled

labor from abroad, as well as reforms that enable the integration of migrants into host economies and societies. Additionally, technological innovations such as automation, artificial intelligence, and digital platforms are examined for their potential to compensate for labor shortages, increase productivity, and create new forms of employment.

Workforce restructuring is also addressed, with a focus on lifelong learning, reskilling, and flexible work arrangements that allow for greater participation of women, older adults, and marginalized groups. The inclusion of older workers through supportive retirement and health policies is highlighted as a vital step toward maintaining workforce numbers and transferring knowledge across generations.

By drawing on case studies from countries experiencing acute demographic pressures and examining cutting-edge technological and policy interventions, this article offers an in-depth analysis of the challenges and opportunities arising from demographic change. It proposes a multidimensional approach to workforce development that emphasizes adaptability, inclusion, and innovation as essential pillars for a sustainable and resilient economic future.

Keywords: demographic crisis, labor force, aging population, fertility rates, artificial intelligence, technological innovation, aging workforce, migration policy

Мақала түсті: 5 қыркүйек 2025

Жариялауға қабылданды: 24 желтоқсан 2025

Автор туралы мәлімет:

Әкім Мұратбек Ғабдоллаұлы – PhD докторанты, экономика ғылымдарының магистрі, Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті, e-mail: muratmuhammad1411@gmail.com

Информация об авторе:

Әкім Мұратбек Ғабдоллаұлы – PhD докторант, магистр экономических наук, Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, e-mail: muratmuhammad1411@gmail.com

Information about the author:

Akim Muratbek – PhD student, Master of Economic Sciences, Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan, e-mail: muratmuhammad1411@gmail.com

Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ
ХАБАРШЫСЫ
«ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР және АЙМАҚТАНУ» сериясы
ИЗВЕСТИЯ
КазУМОиМЯ имени Абылай хана
серия «МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ и РЕГИОНОВЕДЕНИЕ»
BULLETIN
of Ablai Khan KazUIRandWL
series «INTERNATIONAL RELATIONS and REGIONAL STUDIES»
4 (62) 2025
ISSN 2411-8753 (Print)
ISSN 2710-3633 (Online)
moregion.bulletin@ablaikhan.kz

«Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ» АҚ «Полилингва» баспасында басылып шықты
«Баспа авторлық құқық материалдарының мазмұнына және фактілерді
жариялауға байланысты кепілдіктер бермейді, мақалалар нәтижелері
туралы деректер және басқа ақпараттар туралы мәліметке жауапты емес»

Отпечатано в издательстве «Полилингва» АО «КазУМОиМЯ имени Абылай хана»
«Издательство не несет ответственности за содержание авторских материалов и не
предоставляет гарантий в связи с публикацией фактов,
данных результатов и другой информации»

Ответственный за выпуск журнала
директор издательства:
Есенғалиева Б.А.
Технический редактор.
Кынырбеков Б.С.
Компьютерная верстка:
Ахметова Р.С.

Подписано в печать 26.12.2025 г.
Формат 70x90 1/8. Объем 45.0 п.л. Заказ № 3624. Тираж 300 экз.
Отпечатано в издательстве «Полилингва»
КазУМОиМЯ имени Абылай хана



Издательство «Полилингва» КазУМОиМЯ имени Абылай хана
050022, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200
Тел.: +7 (727) 292-03-84, 292-03-85, вн. 24-18
E-mail: kazumo@ablaikhan.kz, ablaikhan@list.ru